SKÄMTBILDEN OCH DESS HISTORIA I KONSTEN

AF CARL G. LAURIN

ANDRA UPPLAGAN

STOCKHOLM P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

STOCKHOLM KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER 1910 [100296]

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk har digitalseirats i september 2008 av University of Toronto och anpassats för Projekt Runeberg i januari 2014 av Ralph E.

»Skratta är utmärkande för människan», säger Rabelais i inledningen till Gargantua,Mieulx est de ris que de larmes escripre, Pource que rire est le propre de l'homme. och lika säkert som det fysiologiska skrattet verkar upplifvande på organismen och skänker oss nya krafter, lika visst längtar vårt sinne — om det alltför länge varit sysselsatt med ett ämne, det må ha varit aldrig så högt, aldrig så skönt — att åtminstone för några ögonblick få hvila ut vid dess motsats.

Bland de tydligaste prof på detta behof af en kraftig reaktion voro medeltidens narrmässor, då kyrkorna en eller flera dagar under året upplätos för ett våldsamt skämtande. Både präster och lekmän sjöngo och dansade i kyrkan, där ibland en narrpåfve valdes, som anförde denna skämtorgie, vid hvilken ogudliga och oanständiga ceremonier utfördes. — Detta tillåtna parodierande af mässan är skarpt att skilja från den s. k. svarta mässan, hvars hädiska och osedliga ritual var afsedd att glädja djäfvulen, under det att narrmässan väl snarast var ett medgifvande åt mänskligt, enligt tidens och kyrkans mening ursäktligt skämtlynne, som ville ta skadan igen för allt allvar och all fromhet under året. Detta antagande bekräftas af en skrifvelse till teologiska fakulteten i Paris från 1400-talets förra hälft. I denna hette det: »Våra förfäder, bland hvilka stora män funnos, ha tillåtit denna fest, hvarför skulle man ej ge oss samma tillåtelse? Vi fira den ej på allvar utan blott på skämt för att roa oss efter gammal vana, så att dårskapen, som är människans andra natur och tyckes vara medfödd, åtminstone en gång om året får rasa ut. Vinfaten skulle springa sönder, om man ej då ochdå öppnade sprundhålet och gåfve dem luft. Men nu äro vi alla illa bandade fat och tunnor, som vishetens vin skulle spränga sönder, om vi skulle låta detta vin fortfara att jäsa i en ständig andakt och gudsfruktan; man måste ge vinet luft, så att det ej fördärfvas. Vi drifva gyckel några dagar, så att vi därefter med så mycket större ifver kunna vända tillbaka till den rena gudstjänsten.»

Ända in på 1800-talet, berättar Champfleury, förekom i aflägsna landtkyrkor i Frankrike det bruket, att ungdomen fick en dag under året dansa och leka i kyrkan. Sidoskeppen barrikaderades med bänkar, och de unga flickorna drefvos skrattande in i detta bakhåll, där de med ryska smällare och röfvade kyssar försattes i en

uppskakad, ehuru ej oangenäm sinnesstämning.

Skämtet kan i allmänhet betraktas som en reaktion i detta ords vackraste mening. Många människor tala om hur uppfriskande bläddrandet i ett godt karikatyralbum verkar på deras nerver. Å andra sidan är det att lägga märke till, hur lätt man får för mycket; man har snart fått nog af narrmässan och längtar till den gamla hederliga mässan och predikan igen.

Härrör sålunda skämtet ur detta människans djupaste behof att se tingens andra sida, så förstår man, att det måste beröra allt: religion, sedlighet, skönhet, politik, och att det allvarligaste af allt, döden, hör till de saker, som människorna i snart sagdt alla tider skämtat med.

Konsten, som söker att uttrycka och fasthålla allt, har sedan urminnes tider sökt att ge sin relativa evighet också åt skämtet. Men här liksom på alla andra områden blef det mesta medelmåttigt och således likgiltigt, om det hör till vår samtid, och hörande till kulturhistorien, om det skildrar förgångna tider.

Denna bok vill i möjligaste mån blott medtaga det viktigaste af det oändliga materialet och särskildt det, som har ett verkligt konstvärde.

Skämtbilder under forntiden.

Under vissa perioder föreföll antiken vara en så majestätisk och allvarlig tidrymd, att det tycktes vara nästan en profanation att sammanställa något sådant som skämtbilder med egyptiska grafkamrar, med grekiska kolonnader eller med »Roms världshärskande folk, det togabärande släktet», men vår tid ser mera mångsidigt på historien och blir ej så öfver sig förvånad att bland det egyptiska Tebes grafmålningar finna komiska båtsammanstötningar på de dödas sjö eller höra, hur gratierna, då de sökte »det tempel, som ej skulle ramla», funno Aristofanes' själ, och erfara, att den mångordkunnige Cicero ej undgick vedernamnet »scurra consularis», den skämtsamme konsuln.

1. Antik komedimask, föreställande vredgad gubbe. Funnen 1879 i Vulci i Italien.

Det är för oss ofantligt svårt att veta, hvad som är skämt eller allvar i en egyptisk målning, men en auktoritet som Lepsius framhåller det skämtsamma syftet i bilderna på en papyrus, där råttor belägra en fästning, ett ämne som leder tanken på den ryktbara Homerusparodien Batrakomyomakien. Dessa komiska djurstrider ha sålunda också egyptiska anor.

Sedermera förekommo de i Rom, i Sverige under medeltiden — skämtmålning af tornerande bock och gris (se bild 15) —, och i Japan äro Mitsokis brottande grodor högt uppskattade. 1 en satirisk papyrus i British museum, föreställande ett lejon spelande någon sorts damspel med en gasell, ser samme egyptolog ett skämt med Farao och en af hans gemåler. En annan vetenskapsman, Sir Gardner Wilkinson, meddelar en skämtsam bild

2. Antik komkdimask, föreställande vredgad gubbf..

Bild i, sedd från sidan.

af en egyptisk dam, som återbördar det som hon druckit för mycket. Hon håller i en lotusstängel, hvars vissnade blomma lär svmbolisera 3 dagen-efter-humöret».

J o

Det är naturligtvis omöjligt att säga, hur mycket som är skämtsamt och hur mycket som är menadt skrämmande i alla dessa på en gang lustiga och fasaväckande egyptiska mönstra, men man får ej undra på att skämtbilden, i likhet med sa mycket annat, först i de yttersta tiderna specialiserat sig ur den en gang allt omfattande religionen.

Behofvet att skämta med gudarna var under antiken mycket starkt. Arnobius, en kristen apologet, förebrådde sina hedniska motståndare, att de gycklade med sina gudar, och af det ofvan sagda framgår, att detta är en allmänt

mänsklig fallenhet.

Hur mycket skämt har ej under kristen tid bedrifvits med S:t Peter och hans portvaktsplats, med djäfvulen och hans med-djäflar, både stora och små, hvilka väl äro satyrernas efter-

3, 4. Antik komedimask af »parasiten».

Funnen i Corneto i Italien.

trädare, och till och med Gud Fader skildras i tidningen Sim-plicissimus som en sorts beskedlig gammal farbror, utan att åtal eller ens anstöt väckes.

I det gamla Grekland var det komedien, som till en viss grad motsvarade våra skämttidningar. En lättsinnig, skämtsam ton, personliga utfall och ett komiskt behandlande af aktualiteten var det man här sökte och fann. Som bekant härstammade den klassiska komedien från Dionysoskulten, och den dräkt skådespelarna oftast buro, en trikåartad klädnad med säte

och måge starkt uppstoppade, en stor phallos af läder och en grinande ansiktsmask, hänvisade pä dess gudomliga ursprung. De voro satyrer ur Dionysos' följe.

På vasmålningarna, dessa för den antika kulturhistorien sä ovärderliga dokument, ser man mycket ofta skämtbilder. Det parodiska var omtyckt, och två tusen år före Offenbach gycklade man i Aten över Zeus" erotiska snedsprång. En vasmålning visar komiska skådespelare i nyssnämnda groteska dräkt upp-

5. Satykdaxs.

Grekisk vasmålning.

förande en scen. där öfverguden klättrar på en stege upp till Alkmene. Herkules' öfvernaturliffa härkomst blef härigenom

o o

lättare begriplig för oss dödliga, men hvad kan den nyklassiske Winckelmann, som publicerade denna målning, ha tänkt om ett sä vanvördigt skämtlynne?

Obestridligen verkar, som ofta påpekats, parodien rätt snart öfvermättnad, och hur glänsande och kvick själfve Aristofanes än var. fick man sitt lystmäte till och med af hans parodier. Den nyattiska komedien med Menander som främste repre-

sentant blef mer verklighetstrogen, ehuru den genom typernas upprepning förefaller till en viss grad enformig. Uppränningen var nästan jämt densamma. En älskvärd, lindrigt utsväfvande ung man blir förälskad i en hetär. Den knarrige, snåle fadern öfverlistas af en kvick och knepig slaf. En skrytande soldat och en krypande parasit äro bipersonerna. Upplösningen sker sä. att hetären upptäckes vara en bortröfvad friboren flicka, som igenkännes af sin far, och allt slutar med äktenskap och

6. Satyrdans.

Föregående bild i större skala.

lycka.* Prof på några masker ur denna pä Alexander den stores tid blomstrande komediart meddelas här (bild i—4). En vresig, ilsken gubbe med ytterst karaktärsfullt anlete, pa en gäng groteskt och vackert, grinar mot den slösaktiga, lättsinniga ungdomen. Den klassiska masken träddes som en hjälm öfver hufvudet och hade, som den japanska, ett verkligt konstvärde. Färgen på den här afbildade gubbmasken är mörkröd, och ögonen äro omgifna af blå ringar. Parasiten med af örfilar misshandlade

* Jfr Holbergs komedi Diderich Menschen-Skræk.

7. Danserska ocii flöjtblåsare.

Grekisk vasmålning'.

öron är också en god realistisk typ. Den blandning af hemskhet. öfverdrift och skönhet, som tillsammans bilda det groteska i högsta mening, är på bild 1 af en ovanligt god effekt. På vasmålningarna förekommo satyrerna dels afbildade som skådespelare, dels också i sitt naturtillstånd, och deras »bocksprång äro tydligen afsedda att väcka löje. Hur mycken naturfrisk lössläppthet ligger ej i den här afbildade kontradansen med sin dionysiska yra af folklig art (bild 6). I ädlare former rör sig dansen i bild 7. Det är en bild med både backisk och erotisk bi mening, som \\ illettes teckningar i Le Courrier rraiKjais.

8Skulpterade skämtbilder, motstycken till de kända Tanagrafigurerna, funnos äfven i antiken. Med förvridna anletsdrag och långa eller missformade näsor vittnade de om grekernas sinne äfven för det karikaturala. Att stora näsor ansågos som särskildt lustiga i Grekland, understrykes af en mängd epigram. Ett af dessa lyder:

Aldrig han säger: »Bevare mig Zeus!» då han ljudeligt nyser. Nysningen icke han hör: näsan för aflägsen är.

Skämt af detta slag och ännu hellre grofkorniga dylika förekommo i Italien i den oskiska farsen, äfven kallad atellan, efter staden Atella i Campanien. Invånarna i denna stad ansågos som någon sorts Tälje-tokar, och i atellan-farsen skämtade man med deras löjliga småstadsväsen, äfven sedan Atella upphört att existera, liksom man fortfarande skämtar med Tälje tokar, sedan invånarna i staden blifvit lika kloka som andra svenskar. De stående skådespelarfigurer, bland andra Maccus och Pappus, som förekommo i dessa atellaner, påminna genom arten af sin elaka kvickhet, genom den ofta använda käppen, genom sitt sätt att blanda olika språk och genom sina pucklar, ibland fram, ibland bak, om Arlechino, Polichinelle, Punch, Kasper och vår tids klowner. Man har hittat afbildningar af dylika skämtare dels på kaméer, dels som statyetter af lera och brons.

Gräfningarna i Pompeji och Herculaneum skulle kasta ljus äfven öfver den antika skämtbilden. Särskildt ofta förekomma på de pompejanska väggmålningarna bilder af pygméer, hvilka ofta framställas inbegripna i häftiga strider, än med hvarandra, än med tranor och andra djur. Det är uppenbart, att dessa bilder af de små varelserna med för stora hufvuden och utförande mänskliga göromål äro skämtteckningar i egentlig mening, I detta sammanhang kan nämnas, att fåglar och insekter äfven afbildades humoristiskt, utförande mänskliga sysselsättningar. Vid sidan af dessa »oförargliga» skämtbilder förekommer också parodisk drift med mytologiens och diktens ärevördigaste gestalter. Mest känd är den i Gragnano funna fresken, där Eneas’ flykt från Troja skildras i djurform (bild 8). Här visas med direkt anslutning till Eneidens ord:

S. Eneas bärande sin far Ankises och ledande sonen Ascanius

VID FLYKTEN FRÅN TROJA. MED HUNDHUFVUDEN OCH SVANSAR. Fresk funnen i Gragnano i Italien.

-–— Dextrae se parvus lilius

implicuit sequiturque patrem non passibus aequis,*

hur den lille lulus (Ascanius) med ojämna steg bemödar sig att följa den raskt vandrande Eneas, som bär sin gamle fader Ankises, hvilken häller en lada med de fäderneärfda husgudarna.

Alla äro framställda som hundar. Den ärevördige Ankises, ät hvilken en gäng Afrodite skänkt sin gunst, och ur hvilket

*----— — — — — — Vid handen den lille lulus

fattade mig, och med ojämna steg han följde sin fader.

»historiska ögonblick» det romerska folket via Eneas framgått — genus unde latinum — är här föremål för det

gyckel, som alltid träffar mycket omtuggade personligheter och händelser: »Ankises Eneas, Eneas Ankises und kein Ende». Häraf parodien.

Ibland tillkommo äfven verkliga hatbilder, af hvilka dock tvvärr ytterst få bevarats till våra dagar. Ehuru den alldeles saknar konstvärde, återges i bild 9 den viktigaste på grund af sitt ovanligt stora intresse. På en trädgårdsmur nära Palatinen i Rom upptäckte den lärde jesuiten P. Garucci den här afbildade teckningen. Tertullianus berättar om en målning, som utförts på förslag af en gladiator och var försedd med underskriften: »De kristnas åsnegud.» Den af kyrkofadern beskrifna åsneguden säges ha haft åsneöron och hade liksom djäfvulen den ena foten försedd med hof. Den korsfäste bär på den här meddelade, af ovan hand ritade hatbilden åsnehufvud men har i öfrigt människokropp. Det är kanske en variant af nyssnämnda målning.

Kejsarna tyckas ibland ha blifvit utsatta för skämt. Förvridna porträttstatyetter gjordes af dem, liksom nu kejsar Vilhelm och tsaren äro tacksamma föremål för ritstiftet. Förvuxen och ful som en Vulcanus synes den »gudomlige» Caracalla på en i Avignon förvarad bronsstatyett.

Ej alla torde ha tagit dessa afbildningar lika fördomsfritt som drottning Stratonice. Plinius berättar, att då konstnären Klesides afbildat denna furstinna ömt förenad med en fiskare, som ansågs vara hennes älskare, och utställt taflan i Efesus' hamn, befallde drottningen, förtjust åt den slående likheten, att bilden ej fick borttagas.

För att göra full rättvisa åt antikens skämtbilder måste man betänka, hur litet som i allmänhet bibehållits till våra dagar af

9. »Alexamenos tillber sin gud.»

Hatbild från romerska kejsartiden riktad mot de kristna, funnen vid Palatinen i Rom.

all antikens målning. Funnes ej Pompeji, vore man nästan uteslutande hänvisad till vaserna.

I alla fall framgår af det här sagda och afbildade, att komiska framställningar i bild, hatfullt eller parodiskt berörande både religion, erotik och löjliga förhållanden, förekommo under denna tidrymd.

Skämtbilder under medeltiden.

Hur öfverdrifven den gamla föreställningen om

medeltiden som en natt med några få

glimmande stjärnor än är. så kan det ej förnekas, att dess första sex eller sju århundraden äro i många fall, trots sin relativa närhet till våra tider, mycket dunklare än antiken. Vår kännedom om dem är ytterst bristfällig. Sparsamma äro de skrifna källorna, fåtaliga de konstverk, som äro kvar.

Under dessa tider hade skämtlynnet något af barnslighet. och det gyckel, det skämt, som roade iooo-talets eller i ioo-talets människor, var ofta af särdeles enkel beskaffenhet. Dessa »skådespelare och hoppare, som gjorde konster och kullerbyttor, brottare och skojare af olika slag», som en författare pä iioo-talet skrifver, voro en fortsättning på de i föregående kapitel omtalade antika farsskådespelarna. Miniatyrmålarna i klostren visade i sina initialer och randanteckningar tydliga intryck från dem. Initialer frän iooo- och noo-talen afbilda lustigkurrar, som kommit i lufven pä hvarandra och som rifvit sönder sina byxor. Ej sällan förekom redan under denna tid gyckel med krymp-

i o. Mickel räf i-redikar för gässen.

Initial ur Magnus Erikssons landslag. 1400-talets midt.

all antikens målning. Funnes ej Pompeji, vore man nästan uteslutande hänvisad till vaserna.

I alla fall framgår af det här sagda och afbildade, att komiska framställningar i bild, hatfullt eller parodiskt berörande både religion, erotik och löjliga förhållanden, förekommo under denna tidrymd.

Skämtbilder under medeltiden.

Hur öfverdrifven den gamla föreställningen om

medeltiden som en natt med några få

glimmande stjärnor än är. så kan det ej förnekas, att dess första sex eller sju århundraden äro i många fall, trots sin relativa närhet till våra tider, mycket dunklare än antiken. Vår kännedom om dem är ytterst bristfällig. Sparsamma äro de skrifna källorna, fåtaliga de konstverk, som äro kvar.

Under dessa tider hade skämtlynnet något af barnslighet. och det gyckel, det skämt, som roade iooo-talets eller i ioo-talets människor, var ofta af särdeles enkel beskaffenhet. Dessa »skådespelare och hoppare, som gjorde konster och kullerbyttor, brottare och skojare af olika slag», som en författare pä iioo-talet skrifver, voro en fortsättning på de i föregående kapitel omtalade antika farsskådespelarna. Miniatyrmålarna i klostren visade i sina initialer och randanteckningar tydliga intryck från dem. Initialer frän iooo- och noo-talen afbilda lustigkurrar, som kommit i lufven pä hvarandra och som rifvit sönder sina byxor. Ej sällan förekom redan under denna tid gyckel med krymp-

i o. Mickel räf i-redikar för gässen.

Initial ur Magnus Erikssons landslag. 1400-talets midt.

ii. Skämtsam episod hos en medeltida skrifvare.

Ur ett tyskt manuskript af Augustinus' De civitate Dei, från 1200-talet.

lingar, hvilkas träben och komiska rörelser särskildt i Frankrike och Belgien äfven under våra dagar ofta förekomma i skämtbilder och framkalla ofinkänsliga skrattsalfvor. Dylika bilder funnos i arbeten om Treenigheten, om den helige Augustinus' lif och andra religiösa böcker, utan att förargelse väcktes. Till och med, namngifna samtida kvinnor, afbildade helt nakna men också helt konstlöst, förekomma i ett manuskript från 1200-talet. Höjdpunkten och slutpunkten af dessa profana och skämtsamma randanteckningar är kejsar Maximilians bönbok, i hvilken Dürer

med suverän fantasi och skicklighet ritat de roligaste och vackraste infall (bild 31).

Ibland, som på den här meddelade bilden ur ett manuskript af Augustinus' De civitate Dei. utfördt i Tyskland omkr. 1200, kunna dessa randteckningar svälla ut till själfständiga illustrationer. Liksom man ofta afslutade det mödosamma afskrifvandet genom att tillfoga ett par skämtsamma rader af egen hand, sa afbildas här skrifvaren Hildcbertus vid sin lejonformade skrif-

pulpet, då han kastar en sten efter en råtta sysselsatt med att på hans matbord gnaga pä ett bröd. I texten har den förargade Hildebertus skrifvit: »Fördömda råtta, du retar mig för ofta, må Gud fördärfva dig!» Utan att låta sig förbryllas af lärarens vredesutbrott sitter unge Evervinus och ritar pä sitt ornament. Bland de barnsliga skämt, som man roade sig med under 1300-talet och ända inemot 1700-talet, var det s. k. charivari. Ordet betyder pä svenska kattmusik, och sådant oväsen brukades vid olika tillfällen men mest då ett par personer af mycket olika åldrar gifte sig. Man uppvaktade da med en serenad, där kopparkastruller och mortelstötar voro med bland instrumenten. Den allmänna förekomsten af detta bruk gjorde, att det blef afbildadt. I ett manuskript af Le roman de Fauvel från 1400-talet ser man ett äkta par hugnas med kattmusik. Den konstnärligaste afbildning af detta idiotiska skämt är väl Jan Steens gyckelserenad i

12. Djäfvul med snörlik, karikerande

dammodet på iioo-talet. Ur ett samtida engelskt manuskript.SKÄMTBIT.DER UNDER MEDELTIDEN.

13. Djäfvul räckande ut tungan åt Paris' invånare.

Bild å Notre-Dame-kyrkans torn i Paris.

Prags museum. Ordet charivari har dessutom sitt intresse genom den på 1830-talet tillkomna franska skämttidningen med detta namn. Titelvinjetten visar gycklande musikanter, och namnet torde väl syfta pä tidningens önskan att med störande gyckel mellankomma, då något löjligt eller galet skedde i samhället.

Redan under 1100-talet — såsom en afbildning ur ett manuskript frän denna tid visar (bild 12) — var man i färd med att karikera moderna. En djäfvul med snörlif och långa, genom knutar

förkortade ärmar söker, förmodligen förgäfves, att ingifva den anglonormandiska damvärlden afsmak för detta slags mod.

Liksom djäflarna i medeltidens mysterier voro särdeles omtyckta och uppskattade af publiken och samt och synnerligen uppträdde som verkliga rolighetsministrar bland alla apostlar och heliga, så hade dessa än hemskt, än humoristiskt grinande fulingar sin gifna plats i skämtbilden. Den oerfarenhet i att återge det onda. som man förebrår den medeltida konsten, visar sig ofta i djäfvulsbilderna, men i vissa fall kunde man äfven på detta område nå en förfärande intensitet. Sä i den hånfullt grinande djäfvul, som från Notre-Dame-kyrkans torn under sekler räckt ut tungan åt Paris (bild 13). Ej blott under medeltiden utan under hela 1800-talet har denna figur väckt allmänhetens och främst konstvännernas intresse. Victor Hugo berörde den i sin 1831 utgifna roman Notre Dame de Paris, och otaliga gånger har den både af fransmän och utlänningar af-tecknats och etsats. Den centrala ställning af hufvudperson. som själfva kyrkan Notre Dame intager i Hugos roman, hade katedralen i de medeltida städerna, och dess taflor och skulpturer voro ej blott »de fattigas bibeln, kyrkan var också för både fattiga och rika det ställe, där man fick se skämtbilder och roligheter af alla slag.

Under 1100- till och med 1400-talen voro bilder ur det bekanta djureposet om räfven, Le roman de Renart, ytterst populära både i Frankrike, Tyskland och ej minst i Sverige. Och dessa roliga men långt ifrån alltid moraliserande anekdoter om Mickel räfs skurkstreck afbildades mycket ofta i kyrkorna, dels i reliefer, pä kapitäl, på korstolar m. m., dels i utsirade initialer i böcker, där man ibland ser räfven i kappa och krage predika för en andaktsfull församling af hönor och gäss (se bild 10).

I Strassburgs katedral, sä rik pä både allvarliga och skämtsamma skulpturer från medeltiden, utfördes under 1200-talet en kapitälskulptur föreställande en räfbegrafning. Först gick björnen med vigvatten, så en varg med korset. En gris och en bock buro den aflidne. Den lärde engelske karikatyrkännaren Wright anser, att de ej ha något symboliskt utan äro en omskrifning af en anekdot af Odo de Cirington och ansluta sig till räfbil-

1614- Kärlekspar.

Portalstatyer från omkr. 1300 på Strassburgdomen.

derna ur Le roman de Renart. Emellertid blefvo de 1685 förstörda såsom väckande religiös oro, i det de än beskylldes för att parodiera katoliker, än luteraner. Man fäste sig nämligen da under religiösa tvister ej vid en sådan småsak, som att de voro utförda ett par hundra år före Luthers födelse. Ar 1728 blef emellertid en antikvitetshandlare, som försålt gamla kopparstick af bilderna, för att ha falbjudit dessa hädiska afbildningar dömd att, endast iförd skjorta, med rep om halsen och vaxljus i hand framför Strassburgdomens hufvudportal bedja Gud, Ludvig XV och rättvisan om förlåtelse. Denna lustiga begravningsprocession, som under hundratals år i kyrkan gladt både präster och lekmän, skulle nu till och med i afbildning räknas för skamlig, så hade

tidslynnet förändrat sig.

15. Tornering mellan bock och gält.

Hånbild från 1400-talet i Råda kyrka i Värmland.

Bland de många utmärkta portalfigurerna, som pryda Strass-burgdomen och som lyckligtvis ännu ej väckt anstöt, äro bilderna av de fåvitska jungfrurna. Det är en känd sak, att förälskade personer för omgifningen ofta ha en oemotståndlig komik. Detta är i hög grad förhållandet med det här afbildade paret, där riddaren med många komplimanger räcker ett äpple som skönhetspris åt den med komisk självbelåtenhet sig kråmande damen.

På kapitäler och konsolstenar var det i de gotiska kyrkorna ett myllrande af figurer, hvilka ej sällan voro komiska och förfäder till de skämtbilder, som nu förekomma i vara skämttidningar.

Striden 0111 väldet i huset, symboliskt uttryckt genom att kvinnan tillägnar sig mannens hosor och pryglar upp honom med sländan, är synnerligen ofta förekommande bland dessa kyrkoreliefer.

16. Jude diande en sugga.

Gottländsk skulptur å konsolsten i Uppsala domkyrka.

Omtyckta voro äfven skämt med oredliga värdshusvärdar och värdinnor. På en liten relief i en engelsk kyrka ser man två djäflar, som gripit den sprittnakna krögerskan. Hon håller sitt falska ölmått i handen och kastas i det vidt gapande helvetets käftar, hvilka liksom på mysterieteaterscenen här äro framställda som ett odjurs breda gap.

Att äfven de högre klasserna utsattes för drift, framgår bland annat af den å sid. 18 meddelade målningen från 1494 i Råda kyrka i Värmland. En bock och en gält drabba beridna samman i ridderlig täflan med sina dustlansar, och en sugga håller »damernas pris» i beredskap åt segraren.

Men ej blott klasshatet utan äfven rashatet fick sitt uttryck i den medeltida katedralen, och judarna skulle naturligtvis intaga en framskjuten plats som skottaflor. Den barnsligt råa prägel, som utmärker det medeltida skämtet, gör att dessa fram-

ställningar väcka tanken pa nutidens gatpojkar, hvilka genom att ropa -fläsk» till en jude tro sig ha sagt något kvickt. Man afbildade judarna diande suggor, en sysselsättning som bör förefalla alla — utom smågrisar — tämligen främmande. På en af konsolstenarna pä koromgången i Uppsala domkyrka förekommer en dylik framställning utförd med ganska mycken fart och lif (bild 16).

Att emellertid de flesta af dessa komiska skulpturer i medeltidens kyrkor tillkommit i direkt syfte att mera roa än upp-b\ Tgga och ofta voro arkitekters och bildhuggares egna skämtsamma påhitt, torde nu vara en af vetenskapen allmänt antagen uppfattning. Särskildt tydligt visar sig detta barnsliga skämtlynne i den bild, som här meddelas som afslutningsvinjett.

17. Grotesk kragsten

i katedralen i hoirges.

20 iS. Narrskeppet. (Navis stultorum.)

Träsnitt från Sebastian Brandts 1494 utgifna Xarrenschiff.

Skämtbilder under 1400-talet.

Vid midten af 1400-talet uppkom ur träsnittet boktryckerikonsten, och ungefär samtidigt började man använda sig af graverade kopparplåtar för att göra aftryck på papper. För spridandet af skämtbilder fingo dessa tre uppfinningar: träsnittet, kopparsticket och boktryckerikonsten, den största betydelse, ty dels på lösa blad, dels inhäftade i de nu billigare böckerna kunde de lustiga bilderna bereda nöje åt en större allmänhet.

Tvä ämnen, döden och narraktigheten, voro föremål för 1400-talets makabra eller groteska skämtlynne. Att man skulle liksom hämna sig på den skrämsel, döden injagar, genom att skämta med benrangelsmannen, var lika klart, som att man ville taga bort något af den fruktan, man innerst hyste för afgrunds-fursten och hans anhang, genom att gyckla med dem på mysterierna, såsom den naivare publiken nu för tiden med en liten behaglig rysning i revyer och Södra-teaterpjäser ser »Hin» missfirmas och luras. Hvad beträffar ämnet narraktigheten, under medeltiden personifierad i narren med narrkåpan, så är just

skämtet med de mänskliga ofullkomligheterna det i alla tider närmast till hands liggande.

Frankrike tyckes äfven inom det afbildade skämtets område intaga första platsen, dä det gäller tid, liksom det synes ha varit främst, dä det gäller dödsdansframställningar.

Det berättas, att den egyptiske eremiten S:t Maccarius i legenden - Des trois vifs et des trois mörts» leder de levande till de dödas rike. Pä somliga bilder ser man benrangelsmannen under dansande åtbörder gripa sitt rof, och Wright anser, att det namn af »danse macabre», som gafs åt dylika grupper, är en förvridning af Maccarius. Littré har dock en annan etymologi.

Det makabra skämtet slog an på hela Europa under 1400-talet men tyckes särskildt ha tilltalat det galliska lynnet. »Hvad skratta dödskallarna åt?» frågade en person 1700-tals-matematikern Maupertuis. »At oss lefvande», blef svaret. Predikarens grä-melsefyllda ord: »Allt är fåfänglighet och jagande efter vind», är en mening, som ligger under dödsdanserna, men helt visst också samma skeptiske predikares utbrott i 3 kap. 22 versen: »Och jag insåg, att ingenting är bättre för människan, än att hon bereder sig glädje af allt hvad hon gör, och hvem lärer henne inse, hvad som skall ske efter henne?»

Både medeltidens världsförakt och den begynnande renässansens lifsglädje och skepsis fanns hos dessa dödsdanser, af hvilka den konstnärligt förnämsta visserligen tecknades af en tysk, hvars första upplaga dock utkom på franska i Lyon 1538.

Pä en väggmålning i Täby kyrka i Uppland finnes en märklig bild ur denna krets. Döden spelar schack med en ung man af sjukligt utseende. »Jak spelar tik mat», säger med bister humor den, som alltid får sista ordet (bild 19).

Narren var en populär typ under medeltidens sista århundraden. I början af 1300-talet torde redan hofnarrar ha förekommit, och under medeltidens sista århundraden, men lifligast under fjortonhundratalet, hyllades narraktigheten i privata sällskap och gillen, delvis motsvarande våra parodiska ordenssällskap. Reliefer pä kyrkor, pä borgarhus, på medaljer och träsnitt afbildade narren med narrkåpan. Det litterära minnesmärket öfver detta narrintresse är Strassburgaren Sebastian Brandts på tyska

2219- Döden spelar schack med en ung man

Målning i Täby kyrka i Uppland nära Stockholm.

skrifna dikt NarrenschilT, utgifven i Basel 1494. Tidens laster och löjligheter behandlas här i 113 kapitel. Trots de pedantiskt moraliserande verserna, fick arbetet, ej minst genom de karaktärsfulla träsnitten, en ofantlig popularitet. Alla sorts narrar resa på världens stora narrskepp. Den förste är boknarren som, säger Brandt, vill äga massor af böcker, som han blott sällan öppnar (bild 20). Han samlar välbundna böcker, hvilka han med sina stora glasögon pä näsan afdammar med en vippa. »Om jag läser dem, så glömmer jag dem och blir ej klokare för det.>: Den samtida predikanten Geiler von Kaisersberg utlade Das Xarren-schiff under sina predikningar. De Brandtska djupsinnigheterna: »Ju flera böcker som tillkomma, ju mindre aktning har man för de goda lärorna», eller »Fordom voro bönderna lyckliga i sina kojor, mi slå de sig på dryckenskap och göra skulder», förefalla att kunna passa i hvilken modern predikan som helst.

Uti kopparstick utkommo under 1400-talet några goda skämtbilder. Hvad som förut utgjort en kyrkas glädjeämne pä en lustig relief blef nu spridt till många hem.

Här (bild 25) meddelas ett kopparstick af israel vax Meckenen, som föreställer det urgamla motivet: hustrun, som griper till sig makten genom att taga mannens knytbyxor. Denna hans onda, förgiftiga kvinna och mala herba» behandlar honom dessutom med sländan. Knölpåksmotivet förfelar aldrig sin komiska effekt pä enklare sinnen. För att utfylla tomrummet upptill åt höger slår argsinthetens djäfvulske representant ett par dekorativa slingerbultar.

Ända så sent som år 1816 förekom en engelsk karikatyr, visande hur den manhaftiga prinsessan Charlotte af England drar pä sig sin gemåls, hertig Leopolds af Sachsen-Koburg-Gotha, byxor.

Vackert återges det alltid aktuella ämnet: »Äfven den visaste man ledes lätt af en skön kvinna» på ett ypperligt stick af den tyske s.k. meister des Hausbuches omkr. 1480. Aristoteles och Pytais kallas den under medeltiden både på religiösa och profana byggnader i relief återgifna mycket omtyckta historien om en vacker hetär, som till den grad dårat Aristoteles, att han krypande på alla fyra burit henne till sin kunglige lärjunge Alexanders palats. Klädd som en sydtysk Ilübscherin, som de tyska de-

20. Boknarren.

Träsnitt ur Sebastian Brandts Narrenschiff.

mimondedamerna kallades omkring 1500, häller den segervissa unga damen en piska i hand. Öfver muren ser man en lärare med sin lärjunge draga moraliska konsekvenser ur den realistiske filosofens beklagliga uppträdande (bild 21).

Om man ej behöfver sväfva i okunnighet om hvilken sorts skratt som hälsade en dylik bild, är det däremot betydligt svårare för oss att analysera de känslor, hvarmed en bild som MARTIN 4—174033. Laurin. Skämtbilden.

SCHONGAUERS (1450—1488) S:t Antonii frestelse betraktades. Med både rysning och nöje såg man pä de af otrefliga sjödjur, ödlor och läderlappar sammansatta djäflar, som trots alla ansträngningar ej kunde göra det gamla helgonet vidare ondt (bild 22).

För det lustiga hos djäflarna hade man ett vaket öga. Den djäfvul, som pä bilden ur »Ars moriendi» tillropar den döende: Sörj för dina vänner!», d. v. s. Testamentera at dem du tycker om och ej åt kyrkan, ansågs nog äfven af många lekmän ha en sund uppfattning (bild 23).

En väfd fransk tapet föreställer den komiska händelse, som Rabelais kallar »quaquet de deux galloises , twä fransyskors snatter.

»Notez en fecclise de Dieu femmes emsemble caquetoyent! Le diable estoit en ung lieu escripvant ce qu'elles disoyent»,*

sjunger Pierre de Grosnet om dessa två franska damer, hvilka under mässan ej kunde hålla sig tysta. Djäfvulen, flygande öfver deras hufvuden, skrifver upp ordsvallet men försöker förgäfves att förbrylla prästen genom att läsa upp deras snack. Med tänderna häller han fast pergamentremsan, som blir längre och längre, slutligen så lång, att djäfvulen tappar taget och slår hufvudet mot en pelare. Denna blandning af gudaktighet och burleskt skämt är äkta medeltidsaktig. Den från Jakob de Voragine härstammande anekdoten finnes äfven återgifven i svenska kyrkliga skämtbilder.

Damerna vid Karl VIII:s och Ludvig XII:s hof voro ej alltför rigorösa, och den franska vänligare synpunkten pä det sexuella märkes på de ord, som Eloy d'Amerval visserligen lägger i djäfvulens mun, men som göra sig sympatiskt, dä man jämför dem med de utbrott af salfvelsefullt raseri, hvarmed tyskarna an-grepo dekolleterade klänningar. Hur mycket rättare har ej dä den något franciserade djäfvulen, när han talar om

»Les gracieuses tétinettes, tant tendrettes et satinettes soubz corcelettes deslyées».**

* Märk, att i Guds kyrka snattrade kvinnor tillsammans. Djäfvulen var i närheten och skref upp hvad de sade.

**Deras vackra bröst voro så späda och silkeslena under deras lösta snörlif.

21. Aristoteles oc'h Pytais.

Kopparstick af »Meister des Hausbuches .

Det erotiska skämtet koncentrerade sig vid denna tid i Mellaneuropa omkring bordellväsendet och badhuslifvet, det förra ansågs betydligt oskuldsfullare, det senare något mindre oskyldig, än i våra dagar.

Ett kopparstick af MEISTER MIT DEN BANDROLLEN är en skämtbild, där lokalen tyckes vara afsedd för alla tänkbara kroppsöfningar. Några damer söka kvarhålla en narr, som hellr vill öfvergå till den fäktning och det bollspel, som idkas i en stor sal.

På ett annat kopparstick ser man en narr betrakta de af-klädda, alltför älskvärda damerna genom sina uppspärrade fingrar

2722. »S:t Antonii frestelse.»

Kopparstick af Martin Schongauer, tysk kopparstickare och målare.

2823. Två djäflar tillhviska den döende: »Tänk på din skatt!» (Intende

TESAURO) OCH »SÖRJ FÖR DINA VÄNNER!» (PROVIDEAS AMICIS). Träsnitt ur Ars moriendi, utgifven på 1400-talet.

24. Skämtbild från ett dambadhus.

Teckning af Alb. Durer.

således en liknande gest, hvarmed Gozzoli samtidigt på sin bekanta kyrkogårdsfresk låter »la vergognosa di Pisa» hycklande dölja sitt ansikte, under det att hon nyfiket söker uppfånga något af gubben Noaks nakenhet.

Äfven badhusen voro under 1400-talet föremål för skämttecknarnas mycket grofkorniga infall. Den vackra, här afbildade teckningen af albrecht dürer (1471 — 1528) inskränker sig till att skämtsamt visa faran af att ej följa det Gætheska ordet »die Alten, die sich klug verhüllen», ty den fetlagda gamla gumman till höger har en otvetydig om ock omedveten komik. I fönstret

25. Striden om byxorna.

Kopparstick af den tyske konstnären Israel van Meckenen † omkr. 1500.

till vänster skymtar en man, som gläder sig att se de ungdomligare damerna i ohöljd skönhet (bild 24).

På en annan Diirerteckning ser man en herre enligt seden omkring 1500 gå in i ett dambadhus och bjuda de ogenerade damerna på förfriskningar. Detta var ett omtyckt nöje vid denna tid och roade mycket särskildt söderifrån kommande främlingar. Man ser således, att både den makabra, den groteska, den satiriska och den erotiska skämtbilden funnos fullt utbildade under 1400-talet.

31 Skämtbilder under 1500-talet.

Under 1500-talet utbildades de lustigheter, som berörts i föregående kapitel, och åtskilligt nytt tillkom. Visserligen dateras den första politiska skämtbilden 1499, men den hör redan i uppfattning till det sekel, vid hvars tröskel den tillkom. Det var en fransk gravyr föreställande ett spelparti, där konung Ludvig XII af Frankrike, Ilen-rik VII af England, påfven Alexander Borgia, dogen i Venedig och Schweiz spela kort om Neapel. Schweizarna försökte nämligen hindra de franska sträfvandena efter Neapel. Bilden har ringa

konstnärligt värde.

Af betydande intresse ur skönhetssynpunkt äro däremot Hans Holbein d. y:s (1497—1543) teckningar till Erasmus' Dårskapens lof och ännu mer hans dödsdansbilder (bild 26—30).

Erasmus tillägnade sitt arbete Moriae encomium, dårskapens lof, åt Sir Thomas More. Vitsande i själfva titeln, låter han

27. Därskapen nedstigande från katedern.

Teckning af Holbein, ur Dårskapens lof.

26. Narr.

Teckning af Hans Holbein d. y. i Erasmus' Dårskapens lof.

28, 29. Hånbilder öfver lansknektarnas dyrkan af S:t Kristofer

och kvinnornas vidskepliga mariadyrkan. Teckningar af Holbein d. y. i Dårskapens lof.

skämtgillenas Mère Folie från katedern berömma sig af sitt inflytande öfver människors barn. Ett exemplar af detta arbete .com i händerna på Holbein, Erasmus' och Mores gemensamme vän, och han försåg boken med lustiga randanteckningar. Det dyrbara unika exemplaret förvaras i Basels bibliotek. Vissa af dessa illustrationer ha ett löst sammanhang med texten, andra sluta sig direkt till äfven de djärfvaste angrepp i densamma. Så afbildas en soldat betraktande S:t Kristofers bild (bild 28). Det äldsta kända daterade träsnitt utfördes 1423 och föreställer den helige Kristofer. Det bär på tyska följande inskrift: »Den dag då du betraktat Kristofers ansikte, den dagen skall du ej dö en ond död.» Holbeins teckning är just ett skämt med den vidskepliga tron, att om man såg på detta helgons bild, så var man för den dagen säker att ej dö en våldsam död. Man får ej undra pä att helgonet blef populärt bland schweiziska lansknektar. Bland de andra '4j6,'o7. Laurin, Skämtbilden. __5

teckningarna märkas Dårskapen stigande ned från katedern (bild 27), narren med narrstaf (bild 26) och den bedragne äkta mannen betraktande sin namne göken, »le coucou» eller »cocu» (bild 30).

Speordet cocu anses af ålder ha uppkommit på följande sätt. Man ropade coucou, gök, efter den bedragne äkta mannen, syftande på det naturhistoriska faktum, att nämnda fågel lägger ägg i andras bo. Alltså: akta er för göken, le coucou, hvars namn sedan öfverflyttades på offret, som sålunda blef le cocu.

Holbein når i sin Dödsdans höjdpunkten af makaber humor. Hur mäktigt verkar ej, trots det minimala formatet, den konsert med pukor och basuner, som uppstämmes af alla de dödas benrangel — Gebein äller Men-schen! Med hvilken vild förtjusning rafsar ej döden åt sig den rike mannens skatter! (Bild 32, 33.)

Ar 1515 utförde DüREk för sin kejsare Maximilian randteckningar till en bönbok (bild 31,41). Den geniala pennan leker lätt omkring den svarta, allvarliga, vackra texten. Orden: »Lofven Herran med en ny sång» få på den här afbildade sidan en humoristisk tolkning. En kostlig tysk musikkår stämmer in med pukor och trumpeter. Än förekomma komiska djur, än tjocka fyllbultar, än bockfotade satyrer. Liksom i medeltidsmysterierna den högtidliga scenen vid Kristi graf hade som motsättning de heliga kvinnorna pratande och skrattande vid inköp af kryddor och salfva, så ansåg kejsaren det fullt naturligt att mellan langa och många böner förfriska sig med några groteska gubbar. Man hade den naives och barnets förmåga att hastigt gå från en stämning till en annan. I Diirers teckningar till Maximilians bönbok har man, som förut är sagdt, slutet och höjdpunkten af de komiska randteckningar, som man återfinner under nästan hela medeltiden och hvilka varit den moderna skämtbildens egentliga förebilder.

30. Le cocu, den bedragne

äkta mannen.

Skämtbild af Holbein d. y. i Dårskapens lof.

343i. Randteckning af Albrecht Durer.

Ur kejsar Maximilians bönbok.

32. Den kike och döden. 33. Alla människors benrangel.

Träsnitt ur Holbeins Dödsdans.

Den gamla sagan om Ungdomsbrunnen skildrades under 1400-talet med en tidstypisk blandning af sirlighet och grof humor, och år 1546 tillkom LUCAS CraNäCHS skämtsamma stora tafla öfver det alltid aktuella ämnet (bild 35). Fyra år förut hade Hans Sachs, den berömde mästersångaren i Nürnberg, besjungit ungdomsbrunnen med äkta tysk naivitet och med en utförlig realism i hvarje detalj, som gör, att dessa verser kunna betraktas som en fullständig text till den Cranachska taflan.

De hostade och harklade, stånkade och suckade .som på ett hospital, dessa stackars gummor, och beskrefvos af sångaren på följande sätt:

Ganz mat, bleich, bogrücket und krum, da war in summa summarum ein husten, reispern und ein kreisten, ein achizen, seufzen und feisten, als obs in einem Spital wer.

34. Gubbe ger ex flicka pengar.

Målning af Lucas Cranach i Nationalmuseum i Stockholm.

Men efter badet blef stämningen högre: de kände sig föryngrade, hoppade och dansade, hyn blef vacker och frisk, de voro ystra men behagfulla såsom tjuguäringar:

Die teten sich alle verjüngen; nach einer Stunt mit freien Sprüngen sprången sie aus dem Brunnen runt, schön wohlgefarbt, frisch, jung und gsunt,

ganz leichtsinnig und wohlgeberig, als ob sie weren zwainzigjerig.

Denna tafla hör till den del af mäster Lucas' produktion, hvilken i likhet med den utmärkta taflan pä vårt museum »Gammal man bjuder pengar åt ung flicka» måste räknas till den sort, som var afsedd att väcka skallande skratt i de evangeliska kurfurstarnas privatrum (bild 34).

Långt före Gavarni och Forain hade man ögonen öppna för det tragikomiska i att köpa kärlek. Mot åldringens grinande lystnad gör sig den unga damens affärsmässiga uttryck dubbelt löjligt. De pä väggen hängande fåglarna tyda helt säkert på något under 1500-talet brukligt tyskt öknamn. På vissa ställen i Tyskland använde man om fala kvinnor namnet »vaktlar i skor».

Det är dock såsom skaparen af de första kyrkopolitiska flygbladen af pä en gång skarp satir och konstnärlig kraft, som Cranach har sin största och afgörande betydelse i skämtbildens

o J

historia.

F"ör Martin Luthers stridbara och häftiga ande blef det

c

satiriska och grofkorniga skämtet ett omtyckt kampmedel. Ar 1526 uppmanade han sina trogna »att också i målning angripa Antikrists ädla afgudasläkte» och tillägger: »Man måste kraftigt röra i träcken, som så gärna vill stinka, till dess de få mun och näsa fulla; osalig den som härvid är lat, ty han vet, att han gör Gud en tjänst med

detta.» Erasmus' tvetydiga försiktighet låg ej for Luthers modiga ande, och till »die Hure Vernunft», som han sade och som väl var Erasmus' gudinna, kände Luther föga dragning.

Till och med den fridsamme Melankton har medarbetat i den satiriska skämtlitteraturen, ty det var han, som skref texten till de 1521 af Cranach utgifna träsnitt, hvilka under namn af -Passional Christi und Antichristi» utkommo i Tyskland och där med Simplicissimus-artad beskhet och satir Jesus och påfven jämföras:

Kristus med törnekronan, påfven med den gyllene tredelade tiaran; Kristus utdrifver växlarna ur templet, påfven inbjuder dem åter för att handla med aflat (bild 36, 37). Den lilla hunden

3835- Ungdomsbrunnen.

Målning af Lucas Cranach. Berlins museum.SKÄMTBILDER UNDER I ^OO-TALET.

36. Die Wucherer Christus austreibt voni Tempel sein.

på det sista träsrittet torde symbolisera de syndiga människornas djuriska glupskhet och drifter och förekommer sedan ofta i skämtbildens historia.

Hans Burgkmair (1473—1531), känd för sina träsnitt till kejsar Maximilians Weisskunig, var äfven en storhet inom skämtteckningen. Med utmärkt karakteristik skildrar han frosseriet i en däst men ganska treflig tysk husfru (bild 38). Dödssynd under 1500-talets matfriska tider, har denna last mer och mer i vår magkatarrsperiod öfvergått till en s. k. péchc mignon, åtminstone hos damer. Att tillika med ett symboliskt svin brinna i helvetets eld, för att man i lifstiden alltför innerligt älskat renlax och renvin, förefaller oss alldeles för strängt.

Af rent förkrossande verkan är Burgkmairs Der Tod als Erwürger, döden strypande en ung man och fasthållande hans flicka genom att bita i hennes klänning (bild 39). Det är ett mästerverk för alla tider i den makabra arten.

En myllrande mängd flygande blad tillkommo under reformationen, särdeles i Tyskland. De flesta af dessa sakna alldeles

37. Mit Bullen, Bannbriefen zwingt sie der Pabst wied' hinein.

Träsnitt af Lucas Cranach till text af F. Melankton.SKÄMTBILDER UNDER I 500-TALET.

konstvärde, så t. ex. det berömda bladet »Der Pabstesel zu Rom 1523», till hvilket monstrum Melankton och Luther skrifvit en läng polemisk och allegorisk utläggning. Det är ett led i den långa kedja af missfosterbilder med förklaringar, som nu förefalla oss så underligt krystade. Påfveåsnan, heter det, har högra handen som en elefantfot, ty hon krossar de svaga; påfveåsnan har måge och bröst som en kvinna, ty alla svin i Epikurs hjord vilja blott dricka, äta och njuta af

o

all sorts vällust. Åsnans fiskfjäll betyda de världsliga furstarna inom katolicismen etc. (Bild 41.)

Många och klumpiga anfall på Luther besvarade hans egna grofheten »Låt grisarna grymta», sade visserligen doktor Martinus, men han torde dock förargat sig öfver att afbildas som djäfvulens säckpipa, och de råa angreppen mot Katarina von Bora kunde väl ej annat än reta hans redbara men koleriska sinne. Ännu efter sin död aftecknades han körande sin tjocka måge på en skottkärra.

En annan skämtbild visar Luther, Kalvin och påfven, alla tre i håret pä hvarandra.

O, schau doch Wunder, mein lieber Christ, wie der Pabsr, Luther und Calvinist einander in die Haar gefallen. Gott helfe den Verirrten allen!

38. Frosseriet.

Teckning af Hans Burgkmair.39- Der Tod als Erwürger. Döden strypande f.n ung man.

Clairobscur-tryck af Hans Burgkmair.

40. Ålderns krämpor

Träsnitt af Tobias Stimmer med underskrift: »lxx Jar Ungestalt, lxxx wüst und erkalt.»

HANS SEBALD Beham (1500—1550) återgaf på sina små gravyrer alldeles mästerligt lustiga, ibland oanständiga bond- oeh badhusscener, och schweizaren Jost Amman (1539—1591) utförde en mängd små träsnitt med verser af Hans Sachs af nästan lika stort konstnärligt som kulturhistoriskt värde. I den i bild 42 återgifna

Bertßaprfe[eisuKøm

41. Påfveäsnan i Rom.

Tyskt träsnitt från 1523.

»Fressend Narr» skildras »Der Schmarotzer», parasiten och matvraket, med en intensitet, som ej skulle nås före de stora engelsmännen omkring 1800.

En ännu finare karaktärstecknare är schweizaren TOBIAS STIMMER (1539—1592), hvilkens karikaturala bilder af lefnads-åldrarna både som träsnittsteknik och kärnfull konst stå pä höj-

42. Frossande narr.

Träsnitt af Jost Amman.

* Jag kallas för den frossande narren. Man känner mig i bela socknen; om en rik man bjuder mig till bords, sätter för mig godt villebråd och fisk, så äter jag, som om det ville springa ifrån mig, dricker också vin så knöligt, som om jag vore bottenlös. Därför är min istermage tjock och stor.

den af hvad denna tid frambragte. Man tycker sig höra de två gummornas harklande och hostande på figuren (bild 40). Kraxande som den symboliska korpen på teckningen, ha de båda något af den groteska skönhet, som utmärker de förträffliga japanska framställningarna af gummor.

Italienarna voro föga lagda för skämtbilder. Det genre-artade, det karakteristiska, det humoristiska intresserade dem ej hälften så mycket som folket norr om Alperna. LIONARDO DA Vinci (1452—1519) är känd för sina s. k. karikatyrer, hvilka väl dock mera äro ur rent teknisk synpunkt utförda studier och kanske ej ens äro afsedda att väcka skratt. De framkalla mera en obehagskänsla. Af imponerande verkan är emellertid Lionardos här meddelade groteska bild af en löjligt själfbelåten zigenarhöf-ding (bild 43).

Tizian har utfört en komisk bild af Laokoongruppen, där de tragiska figurerna äro ersatta med apor. Några se i denna karikatyr ett skämt med skulptören Bandinelli, hvilken kopierat Laokoongruppen och var illa sedd för sin löjliga skrytsamhet. Andra anse, att Tizian velat förlöjliga den »larmoyanta karaktär», som den öfverdrifvet berömda, då nyss uppgräfda gruppen hade.

Själfva ordet karikatyr härledes af det italienska »caricare» = belasta och öfverdrifva. Härmed besläktadt är det franska ordet »charge», hvilket användes vid sidan af »caricature». Egendomligt nog har således det oftast använda ordet för skämtbild, karikatyr, kommit från ett land, där man är ovanligt svag inom denna konstart.

Under senare hälften af 1500-talet tillkom den i bild 44 återgifna teckningen af SoFONISBa Anguisciola(1535—1626). Kvinnliga skämttecknare förekomma så godt som aldrig i konsthistorien. Damerna ha i alla tider varit

alltför bundna af det konventionella, och ej ens det receptiva sinnet för humor tyckes pryda detta kön, på hvilket naturen eljest slösat sä mycket. Sofonisba Anguisciola, den på sin tid berömda porträttmålarinnan, som själf skulle bli mycket gammal, kallar sin skämtbild »La vecchia ri-bambita muove riso alla fanciulletta» — gumman, som blifvit barn pä nytt, väcker skratt hos den unga flickan —, hvilken med ett43- »ZlGENARHÖFDING». Groteskt hufvud af Lionardo da Vinci i Christ Church College i Oxford.

44. Den kärlekskranka gumman.

Kopparstick efter skämtbild af Sofonisba Anguisciola.

ganska lyckadt uttryck i ansiktet skämtar öfver den gamla, som med Abcd uppklistradt på en träskifva och, hvad i detta fall väl är viktigast, med nejlikan, kärleksblomman, mellan sina magra fingrar drömmer och jollrar om sin kärlek. Dock, »våren är ej evig, flickor», det hade många generationer unga damer erfarit mellan 1570-talet, då denna bild torde ha tillkommit, och 1624, då Sofonisba själf satt för van Dyck i Palermo och — berättar den store porträttmålaren, ej utan en viss skälmaktighet — gaf honom åtskilliga råd, hur han skulle låta ljuset falla, så att rynkorna ej skulle bli för tydliga.

I Frankrike förde man under Frans I åtskilligt gyckel både i ord och handling med konungens lättsinne. En samtida, Frangois de Bonnivard, skref om kung Frans, att han var »en touttes vertus accompli, hormis qu'il étoit subiect à la volupté, et en sa jeunesse fit maints excès à gentz particulierz dommageables, car il alloit

de jour et de nuit en masque riblant ga et là, frappant et bastant cestuy et 1'autre, mais il se chastoia en aage vieilli, hormi des femmes (car il y fut subject depuys le berceau jusque à la mort), auxquelles il donnoit tout ce qu'il avoit».*

Hur tidiga de romanska folken än äro i de erotiska förhållandena, borde Frans väckt rättmätig häpnad genom att redan »i vaggan» börja sina kärleksäfventyr. En teckning i ett 1500-tals-manuskript visar en mjärde, hvari en dam placerats; narrar

45. Kvinnan fångar en narr i en mjäkde.

Fransk teckning från midten af 1500-talet.

passar som en symbol för den tappre konungens hjälplöshet inför hvarje vacker kvinna och är dessutom en af de första framställningar af det, som under de kommande århundradena blir kärnpunkten i fransk skämtteckning.

Den centrala ställning, som kvinnan intager i franskt skämtlynne, den hyllning, som visas henne, det intresse, hon är föremål för, kan endast jämföras med den plats, som supen har i vår svenska skämtteckning. Från och med 1500-talet till in på 1900-

* I alla dygder fulländad utom i att han var hängifven åt lättsinne och gjorde i sin ungdom många streck, hvarigenom hederligt folk utsattes för obehag, ty han svärmade maskerad omkring dag och natt, slående och klående än den ene än den andre. Men han höll sig i tukt, då han blef äldre, utom i fruntimmersvägen, ty för kvinnor var han fast från vaggan till grafven och gaf åt dem allt hvad han hade.

talet är det i Frankrike en oafbruten rad skälmaktiga och förföriska damer, som på kopparstick, litografier och i tidningsillustrationer skämta med männens svaghet för vackra ögon. Karikatyren börjar senare i Sverige, men hela tiden har hos oss supen varit medelpunkten och omgifvits af en ringdans af rag-lande tragikomiska figurer, något som tydligare än mycket annat vittnat om hvad vårt folk varit särskildt svagt för.

Äfven under 1500-talet fortsatte man i Frankrike att genom reliefer i kyrkorna ge luft ät sitt skämt eller hån. På en dylik skulptur i kyrkan St. Sernin i Toulouse ser man några reformerta knäböja för en predikande åsna, som bär inskriften Kalvin. Denna bild hör således till reformationsskämtbilderna. Det kan vara skäl att här meddela, att fackmännen nu vilja frånkänna Rabelais de teckningar till Les songes drolatiques de Pantagruel, Paris 1565, hvilka bilder länge tillskrifvas den store franske humoristen.

46. Detalj ur kejsar Maximilians bönbok.

Teckning af Albr. Dürer.

47. Det s. k. Holländska köket.

Kopparstick efter Hieronymus Bosch.

Nederländerna.

Intendenten pä museet i Gent L. Maeterlinck har i sitt grundliga arbete Le genre satirique dans la peinture flamande skildrat, hur djupt sinnet för skämt ligger i det nederländska folklynnet.

Man möter här i Nederländerna en af alla tiders förnämsta skämttecknare, PIETER BRUEGHEL d. ä. (1525 — 1569). Med utmärkt konst och med den frodigaste fantasi har han skildrat tillvaron från och med de gräsligaste mardrömmar, där djäflar af den underligaste skapnad kräla fram ur äggskal, där stugor och väderkvarnar få lif och sluka människor hela, den på en gäng putslustiga och gräsliga värld af allsköns sattyg, som sedan ärfdes af en Callot, en Teniers, till och med den sundaste bondlifsglädje, där man stampar, slåss och älskar med en ohejdad naturdrifts hänsynslösa kraft.

Hans föregångare HIERONYMUS BOSCH (1460—1516) var känd för sina utmärkta djäfvulsbilder men skildrade också, som i det i bild 47 meddelade s. k. Holländska köket, den skränande lifs-glädjen. Det är att märka, att den lust för skräm mel och lefverne, som man nu endast ser hos barn, då fanns hos alla. Det allegoriska är instucket i den realistiska skildringen, t. ex. narren med narrstaf bredvid sig »renrakas» af en gumma. Hunden dansande med sin narrmössa är andligen i släkt med det på bild 37 förekommande djuret och betecknar cynismen hos de närvarande. I detta larm, i detta matos trifdes man bra. Denna bild hör till samma krets som Brueghels bondskildringar. Hvad de nyssnämnda djäfvuls-bilderna angår, hvilka genom Bosch kommit till Brueghel, anses de ha sin rot i nationella naturväsen, »älven, nekkers en kabauter-mannekens», d. ä. älfvor, näckar och nissar, hvilka vid sidan af de ur de antika satyrerna utvecklade djäflarna befolkade den nordiska folkfantasien. Brueghel har tecknat och målat alla möjliga skämtsamma ämnen, kvinnor, som ramla omkull och visa till allmän gamman litet för mycket, ett ämne som sedermera, särskildt omkring år 1800, var omtyckt, det urgamla motivet hustrun, som tar byxorna och makten af mannen, komiska skolscener m. m. Ibland lida hans bilder af den tilltrasslade allegoriska undermeningen. Detta är fallet med den eljest sä utmärkta målningen af munken, som af världsbarnet bestjäles på de penningar han själf förut tillskansat sig (bild 48). Den korsprydda korgkula, i hvilken den humoristiske indragaren af kyrkans guld är omskrifven, symboliserar — enligt d:r Axel Romdahls förträffliga afhandling om Brueghel — världens klot.

Striden mellan jul och fasta intresserade denna tid, och i form af ett maskeradupptåg afbildade Brueghel de båda världsmakternas kamp. Äfven i Sverige hade vi en dialog från denna tid, kallad: »Hwrw jul och fasta the trättä.» Denna titel kan äfven sättas under Brueghels två bilder (49, 50), som här efter kopparstick meddelas. Mellan de feta och de magra finnes alltid en mur af oförstående. »Den som är mätt förstår ej den som är hungrig.» Huruvida detta djupsinniga ordspräk ligger under de tvä skämtbilderna, är ej lätt att afgöra; man brukar tillskrifva Brueghel folkliga synpunkter, men säkert vill han framhålla den lustiga

48. »världen konfiskerar kyrkans pengar.»* Allegorisk målning från 1568 af P. Brueghel. I Neapels museum.

kontrastverkan mellan tjocka och magra, ett motiv som förekommer öfverallt, hos Japans Hokusai lika väl som hos vår Albert Engström. Den stackars »magerman», som vill in i det rika köket, blir utsparkad. Här stoppa alla i sig korfvar och skinkor, de mumsa och smacka, sprickfärdiga af den myckna maten, man befinner sig i det SchlarafTenland, som Brueghel äfven tecknat pä en annan bild. De magra sticka girigt händerna i faten med

* Underskriften: »Om dat de werelt is soe ongetru, Dae om gha ik in den ru», betyder: Ity att världen är utan tro,

Därföre går jag i klosterro.

49. Det feta köket.

Kopparstick efter P. Brueghel d. ä. af Petrus a Merica 1563.

musslor, barnet slickar grytan, och en fet herre, som af misstag kommit dit, skyndar sig i väg.

Äfven det rent ohyggliga låg för Brueghel. Förut är nämndt, att under hela medeltiden krymplingar ansågos löjeväckande, och särskildt i Frankrike och Flandern har »le cul de jätte», mannen utan ben, framkallat skämtbilder: Brueghel under 1500-talet, Gerbault i våra dagar använde sig af detta hårda gyckel. Som konstverk är Brueghels grupp af de trasiga, eländiga krymplingarna något storartadt (bild 51).

Skämtlynnet i Nederländerna dog ej ut med Brueghel. Den pä värt Nationalmuseum förvarade taflan af Jan matsys (1509— 1 575), som visar en gubbe, hvilken med af kärlek tindrande

50. Det magra köket.

Kopparstick efter P. Brueghel d. ä. af Petrus a Merica 1563.

ögon omfamnar en vacker flicka, flankerad af två dråpliga käringar, uppfyller äfven mycket höga fordringar (bild 52). Vacker ur dekorativ synpunkt är äfven den af theodor de Bry (1528—1598) i tallriksform och niellomanér utförda hånbilden öfver hertigen af Alba. Bladet kallas »Dårskapens höfvitsmän», och skämtet förefaller både oskadligt och krystadt. I midten den hårde hertigen, ej karikerad men med ett upp- och nedvändt narranlete pä rustningen. Bården utgöres af groteska figurer i renässansstil, utförande barnsliga oanständigheter mot den svarta grunden.

51. Krymplingarna.

Målning af P. Brueghel d. ä. 1563. Louvren i Paris.

Sverige.

Under nyare tiden anses en karikatyr af Gustaf Vasa — som förkommit — vara den första. Bibehållen är däremot en 1563 utförd hånbild af danska riksvapnet, där lejonen ersatts med räfvar och svanen med en gfås.

Ett troligen enastående fall i skämtbildens historia förekom i 1500-talets Sverige, men tyvärr är bilden ej bevarad. Det var ett kopparstick utfördt af Erik XIV själf. Det föreställde en åsna och två män. I den i6:e anklagelsepunkten i Erik XIV:s afsättningsakt beskylles konungen med den mest hårdragna uttydning af sticket att hafva genom denna skämtbild velat förhåna Sveriges folk, och den stackars konungen, som enligt egen uppgift >haft sä mycket att disputera med djäfvulen>

52. Förälskad gubbe.

Målning af Jan Matsys. Nationalmuseum i Stockholm.

och särskildt med djävulen Kopp-aff, fick här i aktens författare en nästan lika otreflig antagonist. Det heter

nämligen i skriften: sHan wille göra alla Swenska sigh til Eester och träler, Hwilket han ock haffuer welet beteekne medh then Åsnen han sielft" hadhe vthstucket i kopper, och achtede låte then Figuren bliffue afftryckt. Och hade samme Figure sigh sä, at thervdi stodh en Man

o o

som leedde en Asna effter sigh, och then Åsnen hadhe een stoor sandsäck klöffuet på ryggen, ock effter Åsnen gick en Man mz een gisle, som honom gislede ock slogh. Thenne lijknelsen, ähuru Konungen haffuer welet henne sielfT vthtyde, så kan man likwel

o

henne icke annorlunda förstå, än at then mannen som gick för Åsnen, thet war Jören Peersson, han hade rådh til at leda Åsnen hwart honom syntes, tijt väghen föll genast öfifuer bergh och genom

o

Avadh. Åsnen skulle ware menige Swerigis Rikes inbyggere, både ädle och oädle. Sandsäcken skulle betyde skatt och gärder, store bekostninger, Constitutioner, Instructioner och förpligtelser. Bergen betydde longe och beswärlige reser, tungt och möde-

sampt lefifuerne, Waden och watubecken skulle betydhe (när

o

Åsnen ladhe sigh ther vdi) een liden wederqvvekelse then siellen kom. Men seden Åsnen reeste sig vp och säcken war wååt bliffuen, skulle thet betydhe dubbelt mere tunge och beswäring,

o

sorgh och bedröfvelse. Mannen som gick effter Åsnan war Konung Erich. Gislen var olidelige Stadger och Articler, Konungznemd, Falsk witne, orettwise Domare, Reckebencken och allehande marter, Prophosser och Stockeknechter, Swerdet och Bödhelen. Är thet then tacksamheet, ähre och gunst som honom hade bordt bewise menige Swerigis inbyggere, för thet the haffue bekendt honom för theres förste Arffkonung, och be-wijst honom så stoor ähre och my ken tienist och trooheet? Ther må sigh Gudh öffuer förbarme.»

Den allegoriska tolkningen, som först omnämndes, då tal var om Påfveåsnan (bild 41), tyckes kunna bli lifsfarlig i sina konsekvenser. Att en kung förargats åt sitt folksskämt-teckningar öfver honom, har

förekommit många gånger i historien,men att ett folk blifvit retadtåtden skämtbild, monarken utfört af detta folk, har väl aldrig

förekommit mer än denna enda gäng.

53. puckelrygg.

Gravyr af Callot.

Skämtbilder på 1600-talet.

Sextonhundratalets mest kände komiske tecknare är jacques Callot (1592—1635). Han både föddes och dog i den lotringska staden Nancy, men inflytandet af hans långvariga vistelse i Italien gör honom lika italiensk som fransk. Omdömena angående hans värde som skämttecknare äro bland fackmännen mycket delade. I vissa fall fortsätter han Brueghels djäfvuls-skildringar och skämt med krymplingar, i andra skildras det apspel, som i Commedia dell'arte framkallade samma skratt-salfvor hos 1600-talets italienare, som Maccus' och Pappus' krumsprång och rotvälska uppväckte i det gamla Rom. Men ägde de Brueghelska teckningarna den frodiga nederländska bondaktigheten, så utmärkte sig Callot i sina miniatyrartade blad, fyllda med ett myllrande lif, för

en latinsk skärpa: allt

var, trots det obetydliga formatet, tecknadt med en klarhet, som verkar dubbelt egendomligt, då alla dessa Callotskablad ha en sorts romantisk atmosfär. De äro barn af samma tid som de »skälmromaner» man slukade vid 1600-talets början. I hans Varie figure gobbi — puckelryggar — träffar man dessa stackars förvuxnas blandning af allvar och putslustighet (bild 53, 54). — I hans Balli di Sfessania eller Cucurucü, så kallad efter en sång sjungen och spelad af en aktör, som härmade en tupps galande och rörelser, skildrar han Commedia dell'arte. Hur tydligt står ej den italienska maskkomedien för en, då man ser dessa Callotbilder (bild 55, 56.) Med komisk tränad sjunges serenaden,

54. Krympling.

Gravyr af Callot.

55. Figurer t Commedia dell'Arte.

Gravyr af Callot.

idiotiska slagsmål med träsvärd omväxla med obscena gester och verkligt kvicka infall med kattors förälskade jamande och tuppars stridslystna galande. Allt blandas till något pittoreskt, impro-viseradt och äkta italienskt, något på en gång barnsligt, skamlöst och genialt.

I två kopparstick: »Der jauchtzende Bothe» och »Der hinc-kende Bothe», skämta protestanterna med sina katolska motståndare öfver de kejserligas segervisshet före slaget vid Breitenfeld och den sorgliga verkligheten efteråt, då den linkande bud-bararen» till Frankfurt a. M. klagar:

2)C8 ^Qptö Autoritet, bic Reputation

®eö Äct]fevé/ St) ct)/ et)/ i ft fjiit nun iniö baroon.

Den i Tours födde Abraham Bosse (1602—1676) saknar ej en viss torrhet i sina otaliga sedeskildrande kopparstick, hvilka dock äro både roliga och intressanta. Flera af hans teckningar motsvara väl i vår tid, i ämnesval om ock ingalunda i teknik, närmast en Schlittgens med något kalligrafisk elegans ritade herrar och damer, öfver hvilka konstnären med lätt hand skämtar. De unga kavaljerernas närgångna kurtis på fettisdagen och snobbarnas tillgjorda attityder ha i honom en god observatör. I den i bild 57 återgifna Capitaine Fracasse är han rent burlesk. Från romaren

56. Komisk lutspelare och en tupphär make.

Scen ur en Commedia dell'arte i bakgrunden. Gravyr af Callot.

Plautus' komedier härstammar den skrytsamma soldattypen. På den italienska teatern förekom redan under 1500-talet den sköflande spanske kaptenen, hälsad med jubel af den italienska och franska teaterpubliken. Han kallades II capitano Spavento della Valle inferna eller El capitan Sangre y Fuego, dock vanligast Matamoros. Bland Hotel de Bourgognes skådespelare i Paris bar han namnet Capitaine Fracasse. Den spanska dieten — han brukar äta lök och rofvor — hör till de skämtanledningar, som alltid tilltala enklare sinnen; tyskar och engelsmän skratta åt fransmännens grodlårsätande, fransmännen själfva ha roligt åt tyskarnas surkålsförtjusning. Bosses bild af den skrytande kaptenen väcker tanken på den brokiga skara, med hvilken svenskarna umgingos under trettioåriga kriget. I dryckjom voro dessa kämpar ej minst förfarna, och de levererade drabbningar, utmanande hvarandra till dryckesprof. De små rörliga träkanoner, som hörde till dryckes-utrustningen och voro anbragta på ett slags ställning för bägare, som kallades »dryckeskapell» — de kunna ses i matsalsrummet på värt Nationalmuseum —, riktades mot den som skulle dricka. Allt detta påminner om Stiernhielms förträffliga målning i Herkules af det internationella sällskapet:

57. Le capitaine Fracasse, stokskrytandf. krigare.

Kopparstick efter teckning af Abr. Bosse.

nu bUljeS alarnt/ od) bunbraë i trummor, od) %uifov: ?öjn ar gtfroin/ §ola; $){unba=ruuba=babiuella; ©ätter i bröfte tiüiita/ ®ottn\l)r 23vor; od) fauf bn rein auë £an«. §ögve 5"l)9clcn commenderar Monsieur Avous: ben

SBällftr' in furia, jiuängcv l)är an Colonel Vi-fo-brindis.

§är gäller nn/ §alft, tjeelt; ©ät', an/ in floribus, l)alå auf:

Äorl»mort=puff; in ctn ©djlucf one tncf' one fdjmucf/ one bart=mifd).

More Palatino, £ree-pd»ra ne gutta supersit.

§är fäts an uti torö/ od) i qrocir; opA rab/ od) i ritnbën/

§är fätter an Ijraar cpå fin man t)är fturlaS/ od) ftovmaS/'

§är är buller od) ()är er gitt) I)är forlag/ od) ftUae.

§är mon 93arfenmet)er Ijeriimmere galjn/ meb be biupe/

>palf»mans I)öge 33ocater; od) ^ev,„e--bvl)(Js^A(lanbe ^3o(f'av.

Artollerij brtugeS an/ fritMjuite Srabanbiffe pijpor;

Sämte bet atlerfförfte SScrginffe Eabad/ fom i ftaben

ginö; f)är är @(b/ bär är Snnta/ gif gtjv; lät=gniftra/ lät uöfia.

@ lif om i 9Jobië frog be nu fittia blauD (5 Ib/ utl)i bimban.

Konstnärligt fullviktiga skämtbilder öfverflöda i 1600-talets Flandern och Holland, men de äro målade i olja eller i präktiga kopparstick, graverade efter dessa taflor. Jordaens' (1593—1678) praktfulla tafla på vårt museum: Konung Kandaules visar sin gemål för hofmännen Gyges, lyser af det goda humör, som var utmärkande för konstnären, hvilken till och med målade Herdarnas tillbedjan (i Nationalmuseum) så genomkomisk, att äfven den trumpnaste måste skratta. Hvad den borgerligt mysande drottningen beträffar, tyckes hon vända sig mot åskådaren med ett: »Jo, man är söt», och häri ger man henne gärna rätt, men man känner sig på samma gäng öfvertygad, att hennes blod ej är blått utan snarare högrödt. Hunden pä sammetspallen är en tydlig symbol för det animala i mänskligheten. (Bild 58.)

Adrian Brouwers (1605—1638) dråpliga grinande bönder, David Teneirs' (1610—1690) många framställningar af S:t Antonii frestelse, där den Brueghel-Callotska djäfvulsvärlden ytterligare utbildades, höra till denna kategori lika väl som Rembrandts kostliga Ganymedes' bortröfvande (bild 59). Denna med grof-kornig humor återgifna holländska »manneken» leder osökt tanken till Bryssels kända vattenkonst af den lille gossen — Manneken med det mera onomatopoetiska än poetiska tillnamnet. Denna naturalistiska vattenkastare, en bronskupid skulpterad af Du-quesnoy 1619, är den mest populära skämtstatyett, som finnes, och han har i alla tider, trots eller rättare på grund af sitt opassande uppförande, varit föremål för glad hyllning af alla befolkningens lager. Manneken är t. o. m. dekorerad med S:t

58. Kandaules visar sin gemål för Gyges.

Målning af Jordaens i Nationalmuseum i Stockholm.

Ludvigsorden och äger åtta kostymer. Hela det nederländska kulturområdet har haft ett särskildt barnsligt nöje åt bilder, som skildrade förrättandet af naturbehof. Det i San Marcobiblio-teket i Venedig förvarade Breviario Grimani med nederländska mi-

6459- Ganymedes bortföres af Jupiters örn.

Målning af Rembrandt. Museet i Dresden.

2426 07. Laurin Skämtbilden.

60. Damkapell.

Målning af G. Honthorst. Louvren i Paris.

niatyrer från 1500-talets första år har samma motiv, Rubens använder det på sina taflor som ett uttryck för öfverflödande fullhet, men den mest kända bilden är den här meddelade Ganymedes målad af Rembrandt 1635 (bild 59). Det ligger troligen i detta flamsk-holländska drag en reaktion mot det uppstyltade och korrekta, ett slags folklig förargelse mot de seder, som tryckte och hämmade naturdrifterna.

Många af Frans Hals' taflor af flinande flickor och rökande gubbar har det karikaturala draget starkt framhäfdt. Ibland upptäcker man i Gerhard Honthorsts (1590—1656) genretaflor tydliga anknytningar till äldre skämtmotiv. Hans Tandläkare i Dresdens museum påminner om Lucas van Leydens komiska

61. Lifvadt sällskap.

Målning af Jan Steen. Museet i Berlin.

tandläkarscen; och hans präktiga, af lifsglädje strålande konsert i Louvren är ett af de behagligaste uttrycken för den glädje åt uppsluppen, mer eller mindre harmonisk musik, som så ofta skildrats på skämtbilder (bild 60). Den glada slampan till höger

62. Sillens lof.

Målning af Jan de Bray. Museet i Dresden.

är med sin oordnade toalett och sitt skälmaktiga ansikte så förtjusande, att hon kan få hjärtat att vekna hos den mest nervösa bullerfiende. Vildt lössläppt, som en scen ur Muntra fruarna i Windsor, är Jan Steens (1626 — 1679) bild af den åldrige giljaren, som ej märker, att hans fickor vittjas af en urkomisk gammal gumma med ansiktet rynkigt som ett frostbitet äpple (bild 61).

6863. Mötf.t med Venus-bysten.

Målning af Gottfrid Schalcken. Museet i Dresden.

Steens komiska serenad i museet i Prag torde vara slutpunkten på de charivaribilder, som vidröras på sid. 14.

På ett lugnare område ligger Jan de Brays († 1697) komiska stilleben »Sillens lof» (bild 62), målad 1656 i gröna och grå toner och med en skönhet, som inför den rikaste poesi bland de saftiga sillarna. Ibland kom äfven det erotiska till synes i de holländska taflorna. Hur diskret och stämningsfullt är ej det plötsliga, oväntade mötet mellan gottfrid schalckens (1643—1/06) unge man och Venusbysten (bild 63). Han trefvar med sitt ljus i källaren hos någon holländsk antikvitetshandlare. Venus' byst gör sig förträffligt som motsättning till hennes beundrares något fauniska drag. Taflans både teknik och karaktär antyda det annalkande 1700-talet. Det är något alldeles oförklarligt, att det holländska skämtlynnet, så rikt, så konstnärligt, så öfverflödande, skulle begränsa sig till målningen och där använda sig af ämnen och effekter, hvilka ofta förefalla mera lämpade för tillfälliga publikationer, såsom gravyrer eller dylikt.

Främmande for vårt föreställningssätt är äfven de flamsk-holländska målarnas skämt med religiösa ämnen, så mycket egendomligare, då man vet, att många af dessa, t. ex. Jordaens, voro verkligt fromma och religiöst

sinnade män.

Benjamin Cuyps (1612—1652) bild på vårt Nationalmuseum skildrar Ängeln vältrande stenen från Kristi graf. Detta sker sä burleskt, att de romerska soldater, som lagt sig på stenen, ramla huller om buller i de mest komiska ställningar (bild 64). Säkert sammanhänger detta med medeltidens naiva sätt att blanda humor och tragik med hvarandra, ehuru de två elementen här tyckas ha blandats något för våldsamt.

Mänga af taflorna stuckos i koppar; så den 1664 målade effektfulla bilden af frans von mlerls (1635 — 1681), där med utsökta motsättningar i svart och hvitt den yppiga holländska tjänsteflickan är aftecknad, utsatt för ett af de handgripliga skämt, som engelsmännen kalla — »praktiska». Som konstnärlig skämtbild fyller »Vinet är en skämtare» höga pretentioner, och flickans svällande hvita bröst äro utförda med 1600-talets speciella entusiasm för denna enligt västerländska begrepp så viktiga detalj af den kvinnliga fägringen (bild 65).

7064. ängeln vältrar stenen från kristi graf. Målning af B. Cuyp. Nationalmuseum i Stockholm.

7165. »Vinet är en skämtare >

Kopparstick af liary efter målning af F. v. Mieris.

66. Rökare skämtar med en dam.

Gravyr af de Vliefr.

Både i Tyskland, England och Holland skämtade man med det från omkring 1600-talet allmänna tobaksbruket. I Tyskland predikade man mot rökningen, detta »alamodiska» apspel; äfven 1 England väckte »das Tabakstrincken», som tyskarna sade, mycken ovilja, och rökning är med bland de laster, hvilka puri-2426/°7

tanerna förebrådde den Belials rota, som på 1640-talet kallades The Sucklington faction eller Sucklings roaring boys, d. v. s. de kavaljerer, som med framgång ansträngde sig att vara så litet puritanska som möjligt. En satirisk bild visar tvenne dylika eleganta ungdomar rökande pipa. Under står följande vers:

Much meate cloth gluttony produce, And makes a man a swine. But hee's a temperate man indeed That with a leafe can dine.

Hee needes no napkin for his händes» His fingers for to wipe; Hee hath his kitchin in a box, His roast meate in a pipe.

MAD DE MAINTENON.

yeuj'£ c/t Scarron, .

På de Vliets gravyr visas, hur i tobakslandet Holland man på ett föga kavaljersmäs-sigt sätt begagnar sig af damernas förskräckelse för tobak (bild 66).

Modet, som under medeltiden så ofta utsattes för en skämtsam ovilja, hvilken dock ofta kunde bli allvarlig nog, framkallade i-bland, särskildt i Tyskland, de mest imponerande utgjutelser, roligare för oss än de

halft skämtsamma, halft varnande bilder, som brukade medfölja. Dråpligt är det under 1600-talets förra hälft utgifna illustrerade fej-

debref — med sin bombastiska tyska kanslistil och sitt äkta barocklynne — mot damernas smak för nya franska moder, hvars titel lyder:

67. Hånbild öfver Madame de Maintenon.

Kopparstick af J. Gole efter teckning af Cornelius Dusart i »Ligans hjältar».

Stjartel Stutjcrifdjen t»iib Jjalb ober offt gantj grantjö|ifdjp.n 5hifj~,ugS.

£cr §orf)^crpraüicrciiöcn- ^odjflcfiiDcrtcu uitub ^cfcöcrtcn-

Soleerfappten/ »nb SSerlappten/ aud) tiber ber <£tirn SJerlodtcn erotted)ten/

onb am gantjen 2cib

mit S-ortfn Snftt|Mitcii/ SGttbortttr/ Strfdjnittnfr/ irit aud) niÆt vptniger mit Ftifctn lurt&ftccfcntn/ Surd'brc<f)iien rccl fctraup ©(bu&Hr/ vnb CSen rnb Sn6tn ©tmu&uti rnb ©cètu&trn/ SBoIbcfanbttn unb Cntgtnanbtfn

D AMES.

A La Modo Matrefsen. Under 1600-talets senare del var Holland den borgerliga frihetens hemvist i ett absolutistiskt Europa, och äfven karikatyrens vapen användes här, då det gällde att träffa Ludvig XIV. — Mazarin sade om Ludvig, att det hos honom fanns stoff till fyra konungar, och man skulle kunna tillägga, att det i kung Sol också fanns stoff till 4,000 karikatyrer. Den svallvåg af hat, som från det öfriga Europa slog emot denne pösande Mars-Alexander i bärstol, som med samma glupskhet slukade kotletter och milliarder, borde enligt vanliga naturlagar ha framkallat en lavin af hån och skämtbilder. Så blef dock ej förhållandet. Hemma i Frankrike vågade man ej, och i Holland saknades i den politiska karikatyren både den konstnärliga kraft och den humor, som utmärkte de holländska genretaflorna. Något så när lyckade voro visserligen Cornelius Dusarts 1691 utgifna teckningar, graverade i svartkonstmaner af J. Gole, »Ligans hjältar eller munkprocession anförd af Ludvig XIV för att omvända protestanter i hans konungarike». De förtjäna uppmärksamhet synnerligen för det hat, som talar genom dem alla.

De flesta holländska 1600-talets karikatyrer voro allegoriska. Något förnumstigt, moraliserande, ofta ganska tråkigt lag öfver dem, och detta gäller till och med den eljest så utmärkte ROMEYN DE HOOGHES skämtkopparstick. I en framställning af den konstnärliga skämtbilden ha dessa holländska eller tyska flygblad, med förklaringar på två språk, med siffror, noter och verser, föga att göra. De kunna följas ända från »der Pabstesel» med dess utläggningar, de blomstra på 1600-talet, tråkiga och omständliga som tidens predikningar, de förekomma under hela 1700-talet, ja ända in på 1800-talet kan man i den svenska skämtbilden af revolutionen 1809 få se ett prof på dessa pretentiösa ledsamma »roligheter».

68. Den nyfikne.

Badscen. Kopparstick efter målning af Pater.

Skämtbilden vid sjuttonhundratalets början.

Början af 1700-talet medförde en nyhet på skämtbildens

o

område, en illustrerad satirisk tidskrift. Ären 1701 —1702 utkom i Amsterdam tidskriften Äsop in Europa, egentligen fyrtio dialoger mot Ludvig XIV, utgifna i åttasidiga nummer med symboliska titelblad af den ofvannämnde Romeyn de Hooghe. Här afbildas å en sida en allegori öfver Ludvig och Nebudkadnesars bild, som ej saknar en viss stilkänsla, men som i alla fall har alldeles för mycket af det tillkrånglade, som gör tidens politiska karikatyrer onjutbara för oss (bild 69).

Från Holland fördes äfven kampen mot Jolin Law, hans bank i Paris och hans därstädes arbetande Mississippikompani,

7669. Nedbudkadnesars bild, utställd till beskådande i Versailles för att sedan uppsättas i Madrid.

Titelblad till den holländska skämttidskriften Asop in Europa 1701—170a. Bilden syftar på Ludvig XIV:s sträfvan att upusäita sin son«on Filip (V) på Spaniens tron. Kopparstick af Romeyn de Hooghe.

70. Den hjälpsamme kavaljeren. Målning af J. F. de Troy. I Berlin.

en svindelaffär afslutad 1720 i en af de väldigaste bankkrascher, världshistorien känner. Som konstverk äro dess Lawkarikatyrer utan värde; hvad roligheten beträffar, äro de kanske något bättre. sOniJ, säger en utmärkt fransk karikatyrkännare, »Rivarol har rätt, då han påstår, att tre holländare måste slå sig ihop för att

kunna förstå en kvickhet, hur många behöfva de dä vara för att kunna hitta på en?» Den tillspetsade roligheten, den uddiga satiren ligger ej för det flegmatiska, omständliga Holland.

i Frankrike, där under 1600-talets senare hälft tecknade roligheter sannerligen ej öfverflödat, började man under 1700-talets. första årtionden, åtminstone då det gäller kvinnans magnetiska förmåga, att komma med ett och annat af värde. Det är af intresse att jämföra Dlirers sid. 30 återgifna badscen med paters (1696—1736) skälmaktiga och behagfulla om ock något schablonaktiga unga damer (bild 68) eller glädja sig åt framstegen i afbildningar af det erotiska närmandet, då man ställer bredvid hvarandra Cranachs tafatta par, bild 34, och de Troys (1679— 1752) förbindlige kavaljer, som vill hjälpa sin lilla rokokofröken med strumpebandets knytning (bild 70).

Hogarth.

Om man ur skämtteckningens historia skulle taga bort alla namn, som af auktoriteter blifvit frånkända begreppet skämttecknare, skulle hvarken Hogarth, Daumier, Forain eller Keene få komma med i ett arbete som detta, men de må själfva ha velat vara något annat, moralister, immoralister, sedetecknare eller hvad som helst, enligt författarens mening höra de i allra högsta grad till det här behandlade ämnet, hvilket ingalunda rör sig-blott om några förvridna ansikten och om några figurer med anatomiskt omöjliga skelett. Här är i främsta rummet fråga om sådana bilder, där det karakteristiska är skarpt understruket af verkliga konstnärer.

William Hogarth (1697—1764) är den förste store engelske målaren och den mest engelske. Hos detta ytterligheternas folk är han moralisten. Det Svviftska ordet

Vice, if it e'er can be abash'd, Must be ridicul'd or lash'd, blir hans valspråk. Lasten blyges visserligen icke så lätt, men skulle förlöjligande och gisslande kunnat göra den något förfång, så har Hogarth varit den en lika energisk som farlig fiende. Hogarths antipod är den kanske lika engelske Beardsley. Den Hogarthska humorn har ofta något groteskt. Man påminner

71. William Hogarth.

Måladt af konstnären själf.

sig, då man ser hans tjocka gummor och lustiga gamla herrar, den komiska scenen, som Boswell berättar i sin bok om den samtida d:r Samuel Johnson. Den berömde doktorn höll vid 1700-talets midt skola för pojkar, och det ingick bland deras nöjen att genom nyckelhålet se, hur deras lärde men kostligt gestikulerande doktor kysste och smekte Mrs Tetsey Johnson, en tjock, sminkad, för starka drycker intresserad dam. Den store skådespelaren Garrick, då en af skolans elever, brukade få den eftersökta platsen vid nyckelhålet, och han härmade sedan till oerhörd båtnad för sina kamrater hvad han sett. Hogarth

har visserligen tecknat Garrick, men tyvärr ej i detta burleska praktnummer, som till hela sin karaktär sammanhänger med engelskt skämtlynne på 1700-talet.

William Hogarth föddes 1697 1 London. Han försökte sig först som kopparstickare men lärde sedan målning hos James Thornhill, med hvars dotter han rymde. Hvad han åsyftade med sina taflor har han själf utförligt förklarat:

»Jag tänkte komponera taflor på duk såsom föreställningar på scenen, och dessutom hoppas jag, att de skola mätas med samma mått och kritiseras ur samma synpunkt. I dessa kompositioner förefalla de ämnen, hvilka på en gäng roa och förbättra sinnet, att bli af den största allmänna nyttan och måste därför tillhöra den högsta klassen. Jag har försökt att behandla mitt ämne som en dramatisk författare, min tafla är min scen och män och kvinnor mina skådespelare, hvilka genom vissa rörelser och gester hålla på att utföra en pantomim. Detta trodde jag skulle mest tjäna mitt syfte, förutsatt att jag kunde göra ett starkt intryck och genom små summor från många, genom försäljning af gravyrer, som jag själf kunde sticka efter mina egna taflor, tillförsäkra mig själf min egendom.» Dessa Hogarths ord äro kännetecknande för hans didaktiska väsen och visa, att han var om sig. Han slog igenom med The Harlot's progress, och sedan dess ha utläggningar öfver hans arbeten ej saknats vare sig på engelska eller tyska.

»En skökas utveckling» i sex kopparstick af Hogarth efter hans egna taflor, utgifna 1732, visar den stackars Mary Hackabouts lif med engelsk omständlighet. En uppsats i Steeles Spectator anses vara uppslaget till Hogarths serie. Allt nämnes hos Hogarth vid sitt rätta namn utan förmildrande omskrifningar, och moralen är understruken med tjocka streck. Skandalöst förefaller det för vår tid att införa verkliga personer i dessa minst sagdt kritiska situationer. På bild 72 är mannen vid dörren öfverste Francis Charteris, en känd Londonroué, och den förträffligt karakteriserade »mamman» var en kopplerska vid namn Mother Need-ham, som 1731 fick stå vid skampålen och som afled tack vare den sedligt indignerade folkhopens misshandel. En samtida yttrade om henne det för vår tids moral något egendomligt

72. En skökas utvecki.ing. The Harlot's progress.

Kopparstick efter målning af Hogarth.

klingande omdömet: »Hon hade stort rykte oeh mycken religion, och hennes ständiga bön var att förtjäna nog på sitt yrke för att kunna lämna det i tid och få frid med Gud.»

Liksom den unga gåsen från landet ej skulle tillräckligt uttrycka höjden af hjälplöshet, ligger en symbolisk gås, som man vridit nacken af, i en korg, och till vänster ramlar en hög med lerkärl i gatan, siande om det öde, som väntar hjältinnan. Det hör till lifvets komik, att The Harlot's progress skulle blidka Thornhill, denne svärfader mot sin vilja. Man satte en af dessa taflor i hans matsal. Han frågade ifrigt efter konstnärens namn och yttrade, dä han fått veta det, följande förståndiga ord: »Bra. Den, som kan göra sådant, kan också underhålla en hustru — utan hemgift!» Hogarth lät allmänheten subskribera på de sex kopparsticken till ett pris af en guinea per serie. Han hade öfver 1,200 subskribenter på The Harlot's progress och förtjänade

73. En rucklares utveckling. A Rake's progress.

Efter målning af Hogarth.

således ensamt på gravyrerna öfver 20,000 kronor. Framgången var ögonblicklig och enorm, då man betänker, hvad samma summa skulle representera i vår tids myntvärde.

A Rake's progress, »en rucklares utveckling», är daterad 1735. Den består af åtta taflor, stuckna i koppar af Hogarth själf. Äfven i sin starka förminskning efter originalmålningen visar bilden af Tom Rakewell's levee, hur mycket större konstnär Hogarth var som målare än som kopparstickare (bild 73). I sin gravyr är han ofta torr, men hans målning har stora konstnärliga egenskaper.— Något tölpig i sin nya situation af den girige faderns rike arftagare, uppvaktas unge Tom af fäktlärare och danslärare. Han måste hyra sig »en man af ära» — det är den fetlagda brottslingstyp, mot hvilken han vänder sig — för att klå upp hans ovänner, och han gläder sig åt inköpet af en af dessa präktiga

bålar, prydda med kapplöpningar, som stodo så högt i gunst i Georgarnas England. Dansläraren Essex utgör genom sin narraktiga hållning taflans komiska midtpunkt. Liksom Mary Hack-about på sjätte bilden framställes i likkistan omgifven af supande och skrattande vänner, så slutar Tom Rakewell på Bedlams dårhus. — Den skrattande publiken, The Laughing Audience, var ett subskriptionskvitto på A Rake's progress (bild 74). Denna etsning af Hogarth skildrar det inre af en Londonteater på ett ur flera synpunkter intressant sätt.

Här är ej platsen att redogöra för Hogarths alla arbeten, en uppräkning som skulle fylla ett litet häfte, här må blott framhållas de viktigaste bland de arbeten, hvarigenom denne karikaturale sedeskildrare gjort England omkring 1750 lefvande för alla tider. — Ofta klumpigt, ofta rått men fullt af sjudande lifslust var Merry old England, dä Georg II satt på tronen och ondgjorde sig, ej utan skäl, åt Hogarths March to Finchley eller Gardenas marsch mot Skottland 1745, då de vid Culloden besegrade pretendenten Karl Edvard Stuart (bild 75). Hogarth ämnade helt naivt tillägna konungen denna nästan antimilitaristiska skämtbild, där oredan och fylleriet vid uppbrottet äro skoningslöst skildrade. Walpole säger, att konungen, »som hade föga sinne för finare njutningar», blef ursinnig öfver bilden och konstnärens sätt att gyckla med »the gentlemen of the army». Kopparsticket dedicerades sedan till Fredrik II, konung af Preussen och »gynnare af konster och vetenskaper», som det med en viss udd mot den egne monarken hette. Bland politiska och nationella skämtbilder förekommo ofta i den tidens England gyckelbilder öfver franska invasionsplaner. Hogarth utförde en dylik teckning, där man ser fransmännen samla sig vid den normandiska kusten, en munk pröfvar eggen på en bödelsyxa och lägger den på en vagn med tortyrinstrument, afsedda för England. — De utmagrade fransmännen steka grodor — ett outslitligt skämt frän engelskt håll. En fana bär inskriften »Vengence et le Bon Bier et Bon Beuf de Angletere».

Hogarth hade på en resa i Frankrike under kriget mellan detta land och England varit litet vräkig, yttrat sig klandrande och högljudt om allt möjligt och begick slutligen den oförsiktig-

74. Den skrattande publiken.

Subskriptionskvitto på A Rake's progress (se bild 73). Gravyr af Hogarth.

heten att rita af en stadsport i Calais. Han blef då häktad, underrättad om att det endast var den nyligen i Aachen 1748 ingångna freden, som räddat honom från hängning, och förvisades sedan ur landet. Allt detta stämde honom naturligt nog ej mildare mot »grodätarna». Sjuttonhundratalssynpunkten: »ridendo mores casti-gare», att tukta sederna med skratt och förbinda det nyttiga med det nöjsamma, fanns i högsta grad hos Hogarth. Hans serier

8575- Gardenas marsch mot Skotteand i 745-

Kopparstick efter målning af Hogarth.76. Paulus infök Felix.

Ett försök att hånande återge Rembrandts etsningssätt. Etsning af Hogarth 1751.

77. Röstvärfning. Canvassing for votes.

Efter målning af Hogarth.

Mariage à la mode, Industry and Idleness äro jämte de förut beskrifna de mest uppskattade. En af Hogarths »Fyra bilder från parlamentsvalen» — originalen tillhörde på sin tid Garrick — meddelas här (bild 77). De målades 1755. The canvassing for votes visar en farmare utsatt för bestickning från både höger och vänster. Han tyckes använda sig af samma ekonomiska politik som mången redlig danneman i dåtidens Sverige, d. v. s. han tar mutor från båda sidor. Till vänster ser man det patriotiska engelska lejonet tugga på en fransk lilja, och öfver de po-litiserandes hufvuden synes en skylt, där Mr Punch — sedan så ryktbar i engelsk skämtteckning — uppträder med en skottkärra guldpengar, som han slänger till höger och vänster, uppställande sig som »ministerial

candidate for Guzzledown». I politisk karikatyrteckning är Hogarth mest ryktbar för bilden af John Wilkes 1763 (bild 78). Wilkes var en hänsynslös politiker, som i n:r 45 af sin tidskrift North Briton angripit Georg III:s trontal och i n:r

17 riktat ett dråpslag mot sin f. d. vän Hogarth. De båda tidskriftsnumren ligga på bordet, och Wilkes bär frihetsmössan på en stång för att affischera sina radikala åsikter. Den begåfvade vällustingens ansikte — han var medlem af Medmenham Club, hvars syfte var att samverka i osedlighet — har ett gement ut-trvck, som han skrattande erkände vara träffadt. Mot Wilkes' vapendragare Churchill riktade han en annan bild, där han använde sitt här afbildade själfporträtt som grundform, ersättande sig med en björn, som föreställer »slagskämpen» Churchill, och låtande hunden Trump naturalistiskt uttrycka sitt misshag med Churchills Epistle to W. Hogarth.

På det är 1749 målade själfporträttet (bild 71) ser man den S-formiga s. k. skönhetslinien tecknad på paletten. Hogarth hade mycket att säga om denna kroklinie såsom inbegreppet af skönhetens väsen, och hans belackare tilläto sig det roliga skämtet att afbilda Hogarth som kvacksalfvare, användande en mätsticka formad efter denna skönhetslinie mot en puckelrygg och demonstrerande denna missbildnings skönhet. Äfven i sina andra konstteorier är Hogarth minst sagdt tvifvelaktig. Hans löjliga förargelse öfver de gamla mästarna kan i vissa fall förklaras af samtida konstälskares kritiklösa inköp af gamla dukar af intet eller obetydligt konstvärde men berodde nog mest på en sinnets torrhet och en bornerad egenkärlek, hvarpå hans biografer meddela en öfverväldigande mängd exempel. Det är af intresse att se på hans egna tomma »allvarliga» bilder, t. ex. de så sällsynt ihåliga och teatraliska ur Apostlarnas lif. Af stark humor, ehuru på ett annat sätt än han själf tror, är hans försök att gyckla med Rembrandts etsningskonst (bild 76). Paul before Felix, design'd & etch'd in the rediculous manner of Rembrandt by W:am Hogarth 1751, visar, pä det lustigaste sätt, hur den snusförnuftige konstnären vid 1700-talets midt missuppfattade hela den djupare skönhetens väsen. Denna etsning är lika ful som Hogarths egna »allvarliga» framställning af detta samma ämne, och det vill ej säga litet.

Hogarth hade således sin starka begränsning, men höll han sig inom denna, kunde han både i målning och etsning frambringa pä en gång roliga och vackra saker.

8978. John Wilkes, Esq.

Politisk hånbild af Hogarth. 1763.

Det ihåliga patos, den torrhet och okonstnärlighet, som utmärka honom, då han söker skönhet, lämnar honom, då han söker sanning. Sin största betydelse får hans verk genom att vara en afspegling af London 1730—-1760. Färgrik och dramatisk är bilden men säkert ensidig. Punch skildrar London under The Victorian æra så, att åskådaren tror, att en knif stoppad i munnen eller en gosse ätande åtta bitar korintkaka till sitt te äro de enda brott inom tänkbarhetens gränser. Allt är så väl-kammadt, så städadt och oförargligt, att man tänker på en söndagsskola mera än på världens största stad, där Oscar Wilde och Jack the Ripper väl ej böra så helt förgätas i totalbilden. Hogarth tecknar sin tids London lika ensidigt. De trånga gator, som den lärde d:r Samuel Johnson älskade, och där han till gatpojkarnas glädje vickande på hufvudet på det löjligaste sätt vandrade sin väg fram mellan de mörkröda låga tegelhusen, voro fulla af många olikartade original, och där hände mycket. Under vildt jubel följde packet brottslingarna till galgen eller hurrade för de redlöst öfverlastade kvinnorna. Äfven de högre klassernas vilda dryckesorgier med sönderslagna speglar och möbler, blod viten och uppkastningar, allt detta var ämnen för Hogarths pensel. Skamlösa kvinnor och råa män, som satte i praktisk visdom den nyssnämnde John Wilkes cyniska Essay on Woman, hela detta frenetiska, ja djäfvulska sysslande med »mord, hor, skörlefnad, tjufveri, falskt vittnesbörd», som ger något storslaget och fasaväckande åt engelsk lastbarhet på 1700-talet, allt detta fick lif på Hogarths taflor och stick, och sålunda blir hufvudintrycket lika sant och lika orättvist i sin ensidighet som det intryck man får genom att bläddra i några årgångar af Punch.

79. Arkitekten C. Hårleman. Skämtteckning af Ghezzi.

Skämtbilden i Italien och Frankrikes erotiska skämttecknare.

Karikatyren i betydelsen charge: öfverdrifven teckning, hade märkligt nog en fiende i Hogarth. Nyss har framhållits, hur han i Rembrandts etsningar såg en löjlighet, som ej alls fanns där, han har å andra sidan också yttrat sitt missnöje med denmedvetet groteska skämtbilden, och han anser Lionardos, Annibale Caraccis och Cavaliere Ghezzis karikatyrer för missgrepp.

Pier Leone Ghezzis (1674—1755) karikatyrer väckte äfven en annan berömd konstskriftställares ovilja. Lessing vänder sig i Laokoon mot den på sin tid uppskattade italienaren, som vid det konstälskande hofvet i Dresden gjorde skämtbilder af kurfurstens hoffunktionärer, utgifna i ett album med kurfurstens tillstånd. Denne Cavaliere Ghezzi föddes och dog i Rom, där hans karikatyrer väckte mycken munterhet i Vatikanen. Af intresse för oss svenskar är hans komiska porträtt af Hårleman (bild 79). Den försågs med följande anteckning: »Mons. Orleman Svezzese, famoso architetto e nepote di Fagrel (partì da Roma aili 25) glo (juli) 1726, e io Cav. Ghezzi me ne passai questa memoria.»

Den franska skämtbilden under 1700-talets senare hälft är ofta mycket okonstnärlig, ej sällan rent af träaktig, och faller då utom ramen för detta arbete. Men så är i stället den erotiska skämtbilden från denna tid fylld af en elegans och, hvad mer är, af en skälmaktig förtjusande sinnlighet utan motstycke i konsthistorien. På gränsen till det italienska står Sicardis (1746—1825) Pierrotbilder. Konstnären var född i Avignon. Han har i vissa af sina gravyrer utvecklat något af Comedia-dell’arte-lynnet. I hans Ah che boccone! — Hvilken munsbit! — (bild 80) införes man i den atmosfär af lystet gyckel, som är karakteristisk för den hvitklädde, hvitmenade skämtaren Pierrot, hvilken till en viss grad är sig lik genom tiderna, men som dock får olika tidsfärg — under 1600-talet öfverdrifvet bombastisk, under 1700-talet kvick och sensuell, under romantiken känslosam.

Främst bland 1700-talets erotiska tecknare var Honore Fragonard (1732—1806), född i Grasse i Syd-Frankrike. Han bredde ett skimmer af oskuld öfver äfven de mest vågade situationer. En älsklig skämtbild med ämne ur en af Lafontaines fabler är Le pot au lait, flickan som bygger luftslott och räknar ut hvad hon skall köpa för det hon skall förtjäna på sin mjölk. Det skall bli oxar, får och höns! Hon snafvar, spiller ut mjölken, och hela hennes ladugårdsidyll går upp i rök. Hon ser så näpen ut, där hon ligger, att man tar olyckan med ro. (Bild 81.)

80. Ah, che boccone! Hvilken munsbit! Kopparstick af Sicardi.

År 1766 fick Fragonard af en herre en porträttbeställning af egendomlig art: »Lyckliga tillfälligheter vid gungning» är titeln (bild 82). Taflan visar hufvudföremålet i en gunga, den skära dräkten lyser som en ros mot det blågröna löfverket. Öfvermodigt sparkar hon af sig ena skon, och den galante tafvelbeställaren i gräset blir säkert lika yr i hufvudet som hon själf af gungandet. Den Fragonardska konsten har något midt emellan dröm och verklighet, som gör den dubbelt intagande.

Bland de många utmärkta sakerna på detta område kan här endast det viktigaste nämnas. Bouchers måg Pierre Antoine 81. Den kullslagna mjölkflaskan. Gravyr af Ponce efter målning af Fragonard.

Baudouin (1723—1769) har i sin skämtsamma framställning »Den nyfikna makan» ypperligt träffat det tidstypiska af rokokolynnet i denna dramatiska scen bland berg af bolstrar och kuddar (bild 84).

Trots att han både föddes och dog i Stockholm, hör Nils Lafrensen d. y., i Frankrike kallad Lavreince, (1737—1807) så intimt tillsammans med de franska konstnärerna af denna art, att han lämpligast behandlas samtidigt med dem. År 1786 tillkom den vackra bild, som här meddelas (bild 83). — Hvilken stor stil, hvilket behag i denna indiskreta 1700-talsscen, där de två sjelfmedvetna skönheterna skämtsamt men segervisst jämföra sina företräden. Inom denna halft galanta, halft skämtsamma art har den smidige och artistiske stockholmaren gjort några af de bästa sakerna på sin tid. 82. Den indiskreta gungan. Les heureux hasards de l’escarpolette. Målning af Fragonard. Wallace Collection, London.

83. La comparaison. Jämförelsen. Kopparstick af Janinet efter målning af N. Lafrensen.

Under en tid, då inga skämttidningar funnos, motsvarade dessa i värdefulla kopparstick utsökt väl återgifna erotiska situationer de teckningar, hvarmed en Willette, en Legrand, en Regnicale nu pryda Le Courrier Français och Simplicissimus. De brukade tillägnas prinsar, statsmän och diplomater, och konstnären uttryckte i underdåniga vändningar sin vördnad för den mecenat, som uppskattade hans konst men kanske bäst förstod sig på de afbildade unga damerna.En dylik tillägnan af kopparstick eller böcker var ett vedertaget bruk för att utbedja sig eller tacka för ett pekuniärt understöd. Hur främmande skulle det ej förefalla oss att finna t. ex. en af Zorns etsade nakenheter med sirlig tillägnan till ett svenskt statsråd. Intresset för kvinnlig fägring har djupa nationella rötter i Frankrike, och en kvick fransman talar om »la galanterie, cette vieille vertu gauloise».

Chodowiecki.

Daniel Chodowiecki föddes 1726 i Danzig och dog 1801 i Berlin. Franskt blod hade han genom sin mor, franskt inflytande rönte han genom sin maka, Jeanne Barez, af en fransk réfugiéfamilj i Berlin, men tyskheten — både hjärtligheten och den pedantiska omständligheten — ligger också i öppen dag i hela hans produktion. Man bör vid betraktandet af hans bilder ihågkomma, att mycket i hans verk, som förefaller oss lustigt, var menadt som varnande. Man kommer härvid att tänka på den samtida men några decennier äldre Hogarth, med hvilken dock Chodowiecki på inga villkor ville jämföras. Han afskydde Hogarths smak för det fula, men nekas kan ej, att de dock i det moraliserande — ett tidsdrag — öfverensstämma och att A Harlot's progress och Das Leben eines schlecht erzogenen Frauenzimmers erbjuda stora likheter. Goethe, som beundrade Chodowiecki, har yttrat några ord om honom, som passa vid afbildningarna i 1778 års Göttinger Kalender, de små kopparsticken »Dygdens och lastens utveckling». »Unser wackerer Chodowiecki», säger han, »hat manche Scenen der Unnatur, der Verderbnis, der Barbarei und des Abgeschmacks dargestellt; allein, was that er? Er stellte dem Hassenswerten sogleich das Liebenswürdige entgegen, Scenen einer gesunden Natur, die sich 84. Den nyfikna hustrun. Kopparstick af de Launay efter målning af Baudouin. 85, 86. Den goda flickans och den elaka flickans utveckling Kopparstick af Chodowiecki.

ruhig entwickelt, einer zweckmässigen Bildung, eines treuen Ausdauerns, eines gefälligen Strebens nach Wert und Schönheit.» Redan hårklädseln, för hvilken Chodowiecki alltid intresserade sig, antyder på bild 85, 86 skillnaden mellan den snälla och den obeskedliga flickan. Den senares min är särdeles lyckad. Är någon känslig själ nedstämd öfver att den stygga flickan, då hon blifvit fullfjädrad, attackerar själfva den fridricianska militären, så kan man trösta sig med att betrakta, hur den snälla undervisar de små dygdemönster hon själf frambragt. Det bifall, hvarmed de nyss omnämnda kalendrarna hälsades, var så starkt, att till och med den flitige kalenderillustratören Chodowiecki skämtar öfver det. Dessa små böcker med sitt roande och populära innehåll och sina små prydliga kopparstick motsvarade närmast vår kalender Svea. Der Kalendernarr visar en hängifven beundran för dessa 87, 88. Kalender-narr och upprorisk narr. Kopparstick af Chodowiecki.

minimala volymer, utläggande bokens förtjänster för ett andaktsfullt lyssnande sällskap (bild 87). Namnet narr men ej narrkåpan förekom på denna 1700-talets fortsättning af 1400-talets narrbilder. Bäst lyckad är kanske den skarfvande skräfvelnarren (bild 90). Åhörarnas betänksamma ironiska kritik är mästerligt framhållen.

Till den på 1700-talet verksamme österrikiske författaren Aloys Blumauers travesti af Eneiden stack Chodowiecki lustiga illustrationer, där den klassiska gudavärlden förlöjligades, ett urgammalt skämtmotiv, användt redan i Grekland. I en serie dödsdansbilder använder konstnären Holbeins format för sitt makabra ämne.

Chodowiecki har i hög grad det sinne för det karakteristiska, som är nödvändigt för en god skämttecknare, och hans 89, 90. »Complimentir-Narr» och skräflande narr. Kopparstick af Chodowiecki.

starkt moraliserande syfte ökar i vår fördärfvade tid det komiska intrycket, vi skratta lika hjärtligt åt hans kostligt välartade gosstyper som åt hans Heiratsantrag eines Einfaltpinsels. På 1700-talet var tölpaktighet, ja t. o. m. blyghet, nästan ett brott. De pedagogiskt demonstrativa motsättningarna roade alltid Chodowiecki, och han gjorde hela serier af kopparstick, där äkta känslor ställdes emot oäkta och där naturlig dans jämföres med tillgjord o. s. v. Chodowiecki är nu mycket uppskattad af samlare i Tyskland, och äfven i Frankrike får han åtminstone det sötsura beröm, hvarmed det tyska någon gång kan hedras. I det för den tyska kulturen så

främmande England har han i den utmärkte Punchtecknaren Charles Keene redan på 1870-talet haft en entusiastisk beundrare.

91. Sergel och grosshandlar Schön dansa vals i Arboga värdshus 1801. Laverad pennteckning af Sergel.

Skämtbilder i Sverige under 1700-talet.

Den konstnärliga skämtbilden förekom ej i Sverige under 1700-talets förra del. Hatet mot Görtz tog sig visserligen uttryck i hatbilder men illa utförda, och Jac. Gillbergs 1745 gjorda bild Risbadstugan behandlar en samtida äktenskapsskandal i Stockholm, där en hustru med hjälp af två väninnor gaf sin man en risbastu på bara kroppen på den del, där annars lärarnitet och faderskärleken gå hand i hand. Bilden är lika konstnärlig som underskriften:

»Den quinnan har ei kiärligt hierta, som gör sin man så bakvänd smärta»,

är poetisk. Gravyrens första titel lydde: »Fröjdeämne för helvetesfurier».

Till den konstnärliga skämtbilden höra däremot de ibland med bläck tecknade, ibland laverade ritningar, på hvilka Sergel

(1740—1814) gör narr af sig och sina vänner. Dessa »charger» följde ofta med som illustrationer till de bref han strödde omkring sig. Här möter en helt annan uppfattning än den franska. Den starka sinnligheten får här ett burleskt drag, som leder tanken till Gillrays och Rowlandsons ansvällda och cyniska typer. Det var, som ville han hämna sig på nyantikens släta, kalla, något sötaktiga ideal och taga skadan igen med istermagar och grof-kornigt skämt. Att lejonklon tydligt röjes i de Sergelska ritningarna kan ej förnekas, och vid sidan af det stora kulturhistoriska och personhistoriska intresset påkalla de från skämthistorisk synpunkt uppmärksamhet genom sin kraftiga reaktion mot det blodlösa ideal i skulpturer och målning, som utmärkte nyantiken.

Det ständiga skämtandet med den öfverdrifna kulten af bordets nöjen, som utmärkte de nyssnämnda engelsmännen, fanns också i Sergels skämtteckningar. Gjörwell kallar på sin tids språk den store bildhuggaren »denne vällustige och välgörande På vår tids språk = lefnadsglade och gästfrie. så alldeles pastoral», att under det man satt till bords det ena hölasset efter det andra körde förbi fönstren, ty man92. Bellmans morgonsup.

Teckning af J. T. Sergel.

14bärgade just den dagen Storängen. Sedan man druckit kaffe »och svalkat sig med nya liqueurer», körde vagnar fram, och man for till Haga. Gjörwell åkte nu hem, »ty», sade han, »att komma tillbaka och foga ett da capo vid en souper bestridde alltför mycket min stränga philosophie, hvilken jag redan så mycket hade uppoffrat».

Det är mot bakgrunden af dessa citat af den välmenande tidsskildraren man lättare förstår de Sergelska teckningarnas korybantiska och backanaliska väsen. Men »det Rus, som løfter i Dag, henter Styrke fra Morgendagens Vinge», och det fanns också ett därefter. Sergel skildrar sin vän Bellman vid morgonsupen och med smörgås i hand, trött och trumpen, gifvande skäl för fru Bellmans omdöme, »att hemma var allt salig människan litet tråkig» (bild 92). I de tecknade självporträtten fanns ej mycket af den olympier K. F. von Breda målat, men det snillrika draget märkes trots all faunisk uppsluppenhet, och det tankeutbyte, som Sergel och hans vän konstfilosofen och sjöhjälten Karl August Ehrensvärd (1745—1800) under 1790-talet idkade på den senares egendom Dömestorp vid Hallandsåsen, var nog minst lika underhållande som de teckningar de bytte med hvarandra. Karl August Ehrensvärds skämtteckningar äro lakoniska och antydande som det orakelspråk han använde i sin berömda resa i Italien 1780—82. Ehrensvärd, en af Sveriges originellaste personer under 1700-talet, hade en verklig ritklåda och ett så utprägladt behof att förtydliga allt med skämtteckningar — själf kallade han dem speritningar —, att han t. o. m. som amiral i ett bref till hertig Karl, där han skildrar, hur han ligger för sin nådigste herres fötter och tackar för att han får behålla de små chefsfartygen »Flugan» och »Makrillen», ritar

af bägge fartygen.

Sergel beundrade mycket de Ehrensvärdska teckningarna. »Geniet har han haft och har så länge han andas», säger han om sin greflige värd och vän. Man kan förstå, att detta ej var några intetsägande ord, då man hör, att Sergel *kopierat* den stora karikatyrsamling, Ehrensvärd ritat åt sin vän skalden J. G. Oxenstierna och kallat »Någons historia, som försökte bli det han inte var: poet». Här framställer han Oxenstierna som en vipa; än behandlas poeten med tvättning — »gamla smaken» aftvättas —, än upphjälpes minnet med klubbslag, än lär sig poeten93- Skalden J. G. Oxenstierna, liksom Demostenes öfvande sig

i vältalighet.

• Speritning» af K. A. Ehrensvärd.

IO7vältaligheten genom att som Demostenes med sten i munnen vid stranden söka öfverrösta hafvets dån (bild 93). Det hela är tämligen krystadt och med ett drag af tillfällighet och dilettantism, som utmärker alla Ehrensvärds teckningar. Det var Oxenstierna, som döpte hans 399 komiska teckningar ur Sveriges historia till Snillets lek i svenska historien». Dessa teckningar från Fornjoter till och med Hattar och Mössor utfördes vintern 1795—96, då en ung fröken Klint på egendomen Tosterup läste högt för familjen Ehrensvärd ur svenska historien. Franzén föreslog på 1830-talet att utgifva hela samlingen i litografi. Teckningarna ha blifvit mycket olika bedömda. Man har mot dem riktat samma förebråelser — att de hädade historien —, som pä 1840-talet mötte Leech för hans illustrationer till Comic history of England. De kunde dock med fördel vara både roligare och bättre tecknade, dessa Ehrensvärds bilder, där än groteska, än nyklassiska motiv behandlats af ett ritstift, som ofta hade både nybörjarens och den gamle manieristens fel förenade. Allt har emellertid ett mycket stort värde som historiskt dokument från 1790-talet, och ett och annat är lustigt både som idé och utförande. Däribland är Karl XII, hvilken »suverän och allom bjudande» lägger stöflarna pä rädsbordet och påtar sig själf att utföra kriget (bild 94). Äfven till världshistorien har den högt begåfvade mångfrestaren tecknat en del komiska bilder. Som af ofvanstående kan förstås, trängde den Sergel-Ehrensvärdska skämtteckningen ej öfver en liten privat krets. Genom sin satiriska, burleska, backiska och groft sensuella riktning sammanhänger den med den samtida engelska karikatyren, naturligtvis utan att äga dennas för hela skämtteckningskonsten epokgörande betydelse.

För en svensk publik ha äfven ett par andra konstnärer i detta fack en viss betydelse. Carl Jakob Mörk utförde 1807 en del groteska akvareller, som ha stark tids- och lokalfärg, särskildt en från det stockholmska nöjeslifvet nattetid, där i månskenet högväxta herrar i trekantiga hattar och mörkblå kappor träta och slåss om nymfer, som både utvärtes och invärtes använda för litet vatten.

Per Nordquist (omkring 1770—1804) har utom sin berömda komiska kulturskildring Kaffebeslaget tecknat en hel del iblandSK.AMTBILDER UNDER I ÖOO-TALET.

94. Karl XII lägger stöflarna på rådsborpet.

Speritning till svenska historien af K. A. Ehrensvärd.

rätt lustiga karikatyrer öfver sig själf och dryckeslifvet i Stockholm. De äro utgifna i litografi, men de ha i reproduktionen förlorat mycket af sin ursprunglighet, hvilken icke är så alldeles föraktlig, att döma af bild 95.

»Strödda handteckningar af Nordquist, kopierade och utgifna i stentryck af Ludew. Fehr, Götheborg 1822», var titeln. Det karakteristiska förordet med sin blandning at predikan och pompöst liktal säger: »Namnet af den svenske artist, hvars humoristiska teckningar undertecknad ämnar utgifva, är af hvarje sann konstälskare lika kändt och högaktadt. De händelser, som de 11

95. »Nöjd med mig själf, med mitt vin, med min flicka, Hvad kan mitt hjärta väl önska sig mer?»

Originalteckning af Per Nordquist.

första i närvarande samling åsyfta, hafva inträffat under vägen från hufvudstaden till Hälsingborg, hvarifrån han

anträdde den konstresa, som genom döden beröfvade Sverige ett af de originellaste och lyckligaste snillen. På det andra bladet visar han sig såsom utan penningar, plågad af tandvärk, tvungen att medicinera och således, på resa stadd, i alla afseenden beklagansvärd.» Hundra är efteråt skulle en Albert Engström uttrycka sig mindre omständligt.

110 96. Plumpuddingen i fara eller huru William Pitt och Napoleon

dela jordklotet.

Karikatyr af J. Gillray 1805.

England omkring 1800.

Ett af de betydelsefullaste kapitlen i den konstnärliga skämtteckningens historia utgöres af de stora engelsmännen James Gillrays och Thomas Rowlandsons arbeten. Den plumpa råhet i tanke och känsla, som så ofta utmärker och misspryder dessa två verkliga konstnärer, har gjort deras verk orättvist underskattade på kontinenten. JAMES GlLLRAY (1757—1815) kallas af den store karikatyrkännaren Thomas Wright för »den störste af engelska, ja af alla tiders karikatyrtecknare». Son af en skotsk soldat, som förlorat ena armen i slaget vid Fontenoy, började han liksom Hogarth som gravör. Han hade en ganska stormig ungdom, rymde, följde ett resande teatersällskap och hamnade slutligen som lärjunge vid den nybildade Royal Academy. Det

var dock ej historiemålningen utan den aktuella politiska karikatyren, som skulle göra honom ryktbar. I början af 1780-talet angrep han Fox och Burke och gjorde sig känd genom häftiga, ilskna karikatyrer, hvilka dock till en början saknade den konstnärliga kraft, som sedermera utmärkte hans teckning. Under den långa processen mot Warren Hastings, anklagad att ha som generalguvernör i Indien utpressat oerhörda penningsummor, tecknade Gillray Warren Hastings i indisk dräkt, bärande väldiga guldpåsar och ridande på ryggen på sin vän lordkanslern Thurlow, som vadar genom ett haf af blod, där stympade hindukroppar flyta. Man kan förstå effekten af en dylik hånbild, då den är aktuell och välgjord.

James Gillray var en bitter fiende till Georg III, hvilken personligen lär ha sårat honom, liksom Georg II retade Hogarth. Gillray hade under en resa i Holland och Frankrike etsat en del både lustiga och konstnärliga skisser från de länder han besökt. De förelades konungen, som redan förut var missnöjd med hans skarpa skämt, och Georg säges ha skjutit dem ifrån sig med de orden: >Jag förstår mig icke pä de här karikatyrerna!» Konstnärens svar blef den 1792 utförda briljanta etsningen »A connoisseur examining a Cooper» (bild 97). Vid skenet af en ljusbit, fasthållen af en s. k. »säve all» — på svenska ljusprofit —, ett skämt med den till girighet snåle monarken, ser man hans majestäts inskränkta anlete betrakta en miniatyr af Oliver Cromwell, utförd af Samuel Cooper. Konungen ansåg sig vara konstkännare, och att just Cromwells bild valdes skulle, menade Gillray, vara en hälsosam påminnelse i dessa revolutionära tider. »Jag undrar, om den kunglige kännaren förstår det här?» lär Gillray skadegladt ha yttrat.

I motsats till det gaddlösa och omständliga skämt, som hittills utmärkt den politiska karikatyren, kom hos Gillrays etsningar in något af kraft och träffsäkerhet. Georg III hade såsom många majestäter och excellenser både före och efter honom den löjliga och förolämpande ovanan att komma med en störtskur af frågor utan att invänta svaren. Gillray visar, hur kung Georg III och hans gemål nedlåtande språka med en herde, som sköter sina svin. Bondens fåniga ansikte blir ännu mera idiotiskt, då konungen börjar med sitt: »Well, friend, who are you, hay?

11297- A Connoisseur examining a Cooper.

Karikatyr öfver Georg III af J. Gillray 1792.

15What’s your name, hay? Where do you live, hay? hay?» — Men trots alla småaktiga och löjliga sidor hos denne monark, som under sextio års tid, från 1760 till 1820, bar Englands krona, utgjorde dock den mycket karikerade konungen i sitt familjelif en antipod till sin utsväfvande och slösaktige son Georg, prins af Wales. Ibland ställas de af Gillray i motsats till hvarandra: Georg III lefvande på vatten och grönsaker, sonens diet grundad på portvin och rostbiff och hans lektyr bestående af en liten anteckningsbok för obetalda hedersskulder. Ar 1796, då Georg III blef farfar, visar Gillray honom matande den nyfödda prinsessan Charlotte.

Goody girl shall be fed, but naughty girl shall have noney,

pjollrar den nattmössprydde monarken.

Med en närgångenhet utan motstycke i karikatyrens historia skildrar Gillray, hur kronprinsen dödfull hemledes af några hamnbusar, och han visar på en signerad bild, hur samme furste i form af en fet bock tvingas att ge en försoningskyss åt sin maka, kronprinsessan Karolina af Braunschweig. Det är egendomligt att se skämtteckningar i England, där eljest kungligheten behandlas med nästan öfverdrifven aktning, ägna sig åt verkliga orgier af dylikt brutalt hån. Gillrays karikatyr från 1797, då prinsessan Matilda af England gifte sig med den enormt fetlagde prinsen af Würtemberg, är ett af hans praktnummer (bild 99). I spetsen för det groteska tåget vandrar Georg III med sina ljusbitar. Brudgummens fetma, tydlig nog ändå, symboliseras af en tafla med Kupido på en elefant. Bruden prydes med de jättestora strutsfjädrar, som Gillray ofta skämtar med. Hemgiften, £ 80,000, bäres af Pitt. Det är hufvudsakligen inom den politiska karikatyren Gillray är verksam. Visserligen gör han då och då ett skämt med modets öfverdrift, men som politisk skämttecknare är han störst, äfven hvad idéerna beträffar. Hånbilden har väl sällan nått längre i giftig anspelning, än då Gillray 1795 afbildade Fox, hvilken arbetade på ett närmande till Frankrike, som optisk telegraf med lykta och fäktande armar visande vägen till London åt franska flottan.View ir>, Fertpeciive.

9S. ZENIT AF FRANSK ÄRA. FRIHETENS HÖJDPUNKT. »Farväl med religion, rättvisa, trohet och alla dessa busar för oupplysta sinnen!» Karikatyr öfver Ludvig XVI:s afrättning af J. Gillray 1793.

99. Den engelska prinsessan Matildas giftermål med prinsen

af Wurtemberg.

Karikatyr af J. Gillray 1797.

Mot revolutionens Frankrike vände Gillray sitt vildaste hat. Man ser revolutionsmännen till och med tugga och äta på sina

o

offer. Ar 1792 tecknar han en dubbelbild, där den utmagrade fransmannen glad åt sin frihet närer sig med några fattiga grässtrån, under det att den smäckfete engelsmannen skär för sig af sin stek och klagar öfver de skatter, som uthungra honom. Mest känd är hans A view in perspective, där han vill varna England för de revolutionära öfverdrifterna. En sansculotte sitter på gatlyktan och håller foten på en af de präster, som äro upphängda »à la lan terne». Kyrkan brinner, konungen halshug-ges, och krucifixet bär inskriften »Bonsoir, Monsieur» (bild 98).

Napoleon Bonaparte — Boney, som Gillray kallar honom — uppträder vid slutet af 1790-talet och behandlas helt naturligt tämligen hårdhändt. Under 90-talets allra sista år hade franska bilder af Napoleon med underskriften: Vive Bonaparte et la paix! hälsats med jubel och förtroende, men snart insåg man, att den bild Gillray utförde af Boney, som föreslår Pitt att dela världs-

116100. Det nyaste bekväma modet. Karikatyr af J. Gillray 1795.

ioi. Kejsarinnan Josephines ursprungliga lifsuppgift.

Madame Tallien och Josephine dansa inför Barras under Napoleons vistelse i Egypten.

Karikatyr af J. Gillray 1805.

plumpuddingen och för sin del afskär Europa, stämde mera med verkligheten (bild 96). Äfven Napoleons gemål var stundom föremål för Gillrays karikatyrer. En sådan återges i bild 101. Jfr sid. 145.

Gillrays karikatyrer äro utförda i etsning och tämligen groft färglagda, mest i ljusröda och gulaktiga toner. De ha utom sin betydelse såsom dokument genom sina empire-interiörer och sina skildringar af Londonlifvet vid sekelskiftet alltid ett kulturhistoriskt intresse och äga ibland ett verkligt skönhetsvärde. Än afbildar han den långa, eleganta Miss Farren med hennes tjocke beundrare Lord Derby, än »Det nya bekväma modet», där den supéklädda höga damen helt behändigt ger sin lille arftagare di på en stund mellan en middag och en bal (bild 100). Den sista bilden har en ståtlighet i linjerna, som visar att ej endast det groteska låg för denne af sina landsmän kanske dock något öfverskattade konstnär.

I sitt privata lif var James Gillray väl oregelbunden eller kanske snarare alltför regelbunden, ty han drack samvetsgrant

102. Humphreys karikatyrhandel i London.

Karikatyr af J. Gillray 1808.

upp den betydande förtjänst han hade pä sitt arbete. Han underhölls emellertid frikostigt af Mrs Humphrey, som förlade hans teckningar, och hos hvilken han var helinackorderad. Hon ägde Londons förnämsta karikatyrhandel, belägen först på New, sedan pä Old Bondstreet och slutligen på St. James Street (bild 102). Här kunde man äfven få hyra portföljer med skämtbilder för att efter middagen roa sina gäster. Omkring 1811 började för Gillray ett tillstånd af svagsinne och delirium, hvilket först 1815 slutade med döden.

Det är ej utan, att det äfven i Gillrays slut ligger något karakteristiskt för England under 1800-talets första decennier, då genevern användes som läskedryck vid den kungliga taffeln.

Thomas Rowlandson föddes i London 1756 och var son till en köpman. Redan tidigt visade han sin begåfning för karikatyren. Vid sexton års ålder kom han till Paris, där hans faster, en fransk dam, änka efter hans farbror, lät honom stu-

o

derå teckning, hvari han gjorde snabba framsteg. Återkommen till London erhöll han underhåll af fastern, fortsatte med målningsstudier — han målade en Simson och Delila — för att dock redan under 80-talets början öfvergå till skämtteckningen. Han fick nu ärfva fastern och gaf fritt lopp åt den spelpassion, åt hvilken han redan i Paris hängifvit sig. Med äkta engelsk uthållighet hade han, påstås det, en gång oafbrutet suttit vid korten i 36 timmar. Då han vid ett annat tillfälle spelat bort allt hvad han hade, sade han lugnt: »Jag har burit mig åt som en stolle, men», visande sitt ritstift, »här är min tillgång.» Rowlandson brukade gä till väga på följande sätt. Han gjorde först en akvarell, etsade sedan denna målnings konturer på en kopparplåt, hvarefter någon annan utförde resten efter hans färgskiss. En stor produktivitet utmärkte Rowlandson. Hans teckningar samlades och utgåfvos i bokform. Bland hans böcker må framhållas The Microcosm of London 1808 och The English Dance of Death 1816, visande att äfven denne lättsinnige skämtare magnetiskt drogs till det bistert humoristiska ämnet. Rowlandson hade redan 1782 visat, hur Döden tittar in genom fönstret till en stackars patient men bortskrämmes af läkaren genom en

lavemangspruta, detta historiska vapen i det groteskas arsenal. Redan denna bild är förträfflig, men nästan ännu bättre är den till dödsdansen hörande hemska skildringen af de resande, som på landsvägen öfverfallas af en

vidrig dolkförsedd landsvägsriddare, bakom hvilken döden följer ridande på ett hästbenran-gel (bild 103). De förföljda, en dam och en herre, rikta från res-vagnen sina pistoler mot sina hemska fiender. — Rowlandson afled fattig 1827 i London.

103. Döden och landsvägsröfvaren.

Makaber teckning af Thomas Rowlandson.

Trots den råhet, som missprydde mycket af hvad han gjort, är Rowlandson en personlig, egenartad konstnär, och man kan på honom tillämpa Ruskins ord i Modern Painters: »Alla verkliga mästare i karikatyren förtjäna ära, såtillvida som deras förmåga är i särskild mening medfödd och omöjlig att meddela åt andra.» Rowlandson blir ett mycket anmärkningsvärdt uttryck för engelskt väsende omkring 1800, men först och främst för ett personligt konstnärslynne. Det grofkorniga sensuella skämtet ligger särskildt för honom. Inom detta område har han gjort en mängd frodiga lefnadsglada engelskor ur alla klasser, våldsamt flirtande med hjältarna från Trafalgar, dumdristigt erbjudande sina älsk-

104. Polygamistex. Karikatyr af Thomas Row landson 1790.

värda personer åt det ena glatta laget af kyssar efter det andra och slutligen med hull och hår tagna som god pris. Man påminner sig tonen i de Marryatska sjöromanerna, en hurtig, litet grof sensualism. Ar 1790 tillkom den roliga bilden af den tvegifte herrn, som har så svårt att reda sig för sina tvä fruars förebråelser (bild 104). Ännu oroligare går det till i den blåstrumpe-klubb, där måhända sedlighetsfrågan debatteras. Man öfveröser hvarandra med ovett, och det heta tevattnet forsar ur de ny-

' J

antika teköken (bild 105).

Kvinnobeundraren Rowlandson tyckes se på »könet» väl ensidigt manligt och uppskattar i likhet med Daumier kanske allt-

105. Stormigt möte i blåstrumpeklubben.

Karikatyr af Thomas Rowlandson.

för litet kvinnornas politiska och sociala intressen. Såsom en af de första kvinnosakskarikatyrerna har bilden ett alltid bestående värde.

De engelska värdshusen, säger Macaulay, voro på drottning Elisabets tid bättre än på kontinenten, och öfverflödet på rent linne väckte förvåning. Walton beskrifver 1600-talets präktiga värdshus, »där lakanen doftade af lavendel och där en sprakande brasa, en mugg godt öl och ett fat färska foreller kunde erhållas för en obetydlighet». Den lärde doktor Samuel Johnson yttrar sig med entusiasm om de engelska värdshusen på 1700-talet. Han prisar Englands lycka att äga sådana hotell och värdshus, och han triumferar öfver fransmännen, som ej hade restaurantlifvet så utveckladt: »I intet privathus», sade doktorn, »kan folk ha så trefligt som på en god restaurant.» Men hur bra de än voro, dessa värdshus, så kunde de lavendeldoftande lakanen vara fuktiga, och då var glädjen förstörd, hur bra man eljest hade det arran-geradt. »Så våta, att man kunde vrida ur dem», tyckes den ursinnige resandens förtjusande reskamrat vilja säga med sin gest;

106. Fuktiga lakan.

Bild från ett engelskt värdshus på 1780-talet af Thomas Rowlandson.

och den näpna jungfrun med sin sängvärmare ser helt betuttad ut (bild 106).

Knappast någon af de engelska tecknarna har haft en sådan förkärlek för det erotiska skämtet som Rowlandson, och i detta fall är det ej något galliskt lånegods, utan allt har en nationell karaktär, om också tidslynnet här liksom i hela Europa visar sig i smaken för alla dessa damer, som falla omkull, visande i ett hastigt ögonblick mer än det man till och med då brukade få se af de yppiga formerna. Det var en oändlighetsprocession af fallande, från torggummor ända upp till prinsessor af blodet — det senare majestätsbrottsliga motivet på ett Rowlandsons blad af år 1800 —, som fingo vara modeller till detta rätt barnsliga ämne, hvilket äfven här i Sverige utvecklas, ehuru betydligt snillrikare, i Tegnérs 1819 författade Halkan. Att Rowlandson, så äkta engelsk han än var, skulle vara fiende till det engelska pryderiet, är lätt attENGLAND OMKRING I Soo.

107. Engelskt pryderi.

»Fy skam, så otäcka pojkar! Tala för all del om, Maria, när vi kommit förbi dem.» Badscen från Temsens stränder af Thomas Rowlandson.

förstå. På förestående bild ser man en gammal uggla vid Themsens strand bli altererad öfver några tämligen nyklassiskt formade ynglingar som bada (bild 107). Den landskapliga bakgrunden, ehuru

blott antydd, är värd att uppmärksammas. Öfver hufvud förtjäna Gillray och Rowlandson att betraktas minst två gånger, innan man dömer dem. Jämför man dem med de samtidigt verkande engelsmännen, hvilkas namn ej här uppräknas, enär i detta arbete endast det väsentligaste kan framhållas, sä märker man snart, att den afgrund, som skiljer konst och icke-konst, ligger emellan.

Låt vara, att här finnes litet för mycket stoj, för mycket Jamaica-rom, för groteska afslöjanden, men allt detta hörde till tidslynnet, och det England, som skrattade åt Sheridans komedier och jublade och hvisslade åt Fox och William Pitt d. y., där man beundrade Mrs Fitzherberts yppiga, blonda och mogna skönhet, som af hennes furstlige älskare, prinsen af Wales, sammanfattades i orden »fat, fair and förty», där man i Times följde Wellingtons segrar och på teatern gladde sig ät Sarah Siddons' konst och Miss Farrens behag — detta frodiga, friska, glada, ej så litet råa England kände storskrattande igen sig i sina två stora sedeskildrare.

Ett af de hastiga omslag i den allmänna meningen, som äro utmärkande för England, till exempel vid den Cromwellska regimens början och vid dess slut, förekom äfven omkring 1840. Att finna orsaken endast i drottning Viktorias tronbestigning torde vara något för holTjäskigt, men till tiden sammanfaller i alla händelser omslaget med denna.

Den karikatyrportfölj, som hos Humphreys uthyrdes för afton till de engelska aristokratfamiljerna 1820, då drottning Viktoria var årsgammal, och skildrade den s. k. »first gentleman of the world> konung Georg IV:s skilsmässoprocess med drottning Karolina, där bägge parterna framställas kastande smuts pä hvarandra, och där med oblyg tydlighet det höga parets skandaler skildras, skulle vid drottning Viktorias tronbestigning knappast ha uppskattats i köket.

På ett mycket öppet sätt, ibland till och tned oskyldigt, skämtade man omkring 1820 med hofvet. Den här återgifna bilden af prinsessan Charlotta visar den nygifta furstinnan — hvilken Gillray framställt som sin farfars fröjd och hvilken sedan 1814, nittonårig, hade rymt för att slippa bli gift med prinsen af Oranien —

126IoS. KONSTHANDLARE LURAR EN ENGELSK LORD. Karikatyr af Thomas Rowlandson.ENGLAND OMKRING I Soo.

109. Striden om byxorna.

Prinsessan Charlotta af England tar makten af sin gemål hertig Leopold af Sachsen-Koburg-Gotha.

Karikatyr af okänd. 1816.

som ett resolut fruntimmer tagande de redan under medeltiden symboliska byxorna på sig och därmed makten i

huset (bild 1O9). Denna anonyma skämtbild från 1S16 är en af den sista i den långa kedjan med detta ämne alltifrån medeltidens skulpterade kragstenar.

Den ungefär 100 år långa period, då engelsk skämtteckning med eller utan moralisk förevändning utmärkte sig för en i bästa fall grandios och grotesk hållning, i andra fall för en okonstnärlig plumphet, som ej skydde något, fick vid sin afslutning skildra den mest imposanta äktenskapsskandal, som väl någonsin förekommit, äfven med en karaktär af något storslaget groteskt.

Prins Georg af Wales och hans gemål Karolina kunde aldrig draga jämnt. Af prinsen ger Thackeray följande skildring:

»Men den där Georg, hvad var han: Jag ser öfver heia hans lif, och jag finner blott en bockning och ett flin. Jag försöker att ta sönder honom, och jag hittar silkesstrumpor, vadderingar, snörlif, en röck med knappar och en skinnkrage, en stjärna och ett blått band, en näsduk starkt parfymerad, en af Truefitts bästa nötbruna peruker doftande af olja, ett garnityr löständer, en stor svart spännhalsduk, västar, ytterligare västar och så — ingenting.» En atmosfär af iskall själfviskhet omger denne »dandy of sixty», som är mest känd för sin råa hänsynslöshet mot sin gemål. Denna var ingen ungdom, då hon ändtligen skulle bestiga Englands tron. Ar 1820 dog Georg III, och kronprinsessan Karolina återvände frän en vistelse i Italien, där hon lefvat med sin gunstling, italienaren Bergami.

Hon ställdes inför öfverhuset, anklagad for äktenskapsbrott, och hela personalen i det italienska hotellet, som hon bebott, fördes till London, där de tolf vittnena mot drottningen från augusti till november under skydd af kanonbåtar från Temsen och trupper från landsidan voro fredade för massans raseri och inväntade rättegången, medan de kungligt trakterades af hofvets kockar.

Lordernas hemliga utskott, som under månader arbetat med innehållet i den ryktbara »gröna väskan», där de dokument funnos, som anskaffats af Milanokommissionen, konungens jurister, hvilka skulle taga reda pä d. v. kronprinsessans lif i Italien, blef slutligen färdigt. Så kom första rättegångsdagen.

En mot drottningen vänligt sinnad person, Earl of Albemarle, beskrifver hennes inträde på följande sätt. »Pärerna reste sig, då drottningen kom, och förblefvo stående till dess hon tagit plats i en karmosinröd förgylld stol midt emot sitt juridiska biträde. Hennes utseende var allt annat än vinnande. Hon bar en svart dräkt med hög spetskrage och en oklädsam schäferhatt med en stor bandrosett. Det hela kröntes af strutsfjädrar. Naturen hade gifvit henne ljust hår och blå ögon, en vacker hy och ett vänligt utseende, men detta förstördes af målade ögonbryn och en stor svart, öfverdrifvet lockig peruk, som skuggade hennes kinder och gaf ett djärft, utmanande uttryck åt hennes drag.» Den stackars femtiotvååriga kvinnan, först upplifvad af allmänhetens

sympatier, blef ytterligt nedstämd och förvånad, då hon ställdes ansikte mot ansikte med italienarna.

Bland dessa har Teodoro Majocchi fått ryktbarhet i karikatyrens historia under namn af »Non mi ricordo» (bild i io). Af det drottningvänliga partiet beskylldes han nämligen att ha besvarat de frågor, som hennes advokat ställde till honom, med orden: »Det kommer jag ej ihåg.» Lorderna nedlade visserligen rättegången, men, säger en engelsk kännare af denna tid, hvarje opartisk läsare af handlingarna måste komma till lord Ellenboroughs åsikt, att den anklagade var »den sista kvinna en man af ära skulle önska att hans hustru liknade». Publiken — ej minst damerna — kunde icke fatta, att bägge parterna kunde vara skyldiga. Drottningen undertecknade fortfarande Carolina Regina och tillade: »Så där ja. Regina än — trots de där!»

Men sin största smälek hade hon ännu ej fått smaka. Då kröningen den 19 juli 1821 försiggick, ville Carolina Regina vara med. Hon hade ej fattat, hvilken Pyrrusseger hon vunnit i sin process. I en drottnings skrud sökte hon komma in i kyrkan men tillbakavisades frän alla dörrar. Tre veckor efter denna oerhörda förolämpning, för

hvilken hon varit nog oklok att utsätta sig, afled Karolina af England.

Allt skulle bidraga till att göra denna historia betydelsefull i engelsk skamtteckning. Hofskvallerintresset, skandalintresset å ena sidan, den engelska ridderligheten mot en svagare angripen part å den andra gjorde denna affär så ryktbar. Tyvärr voro de allra flesta af dessa hat-, hån- och skämtbilder mycket underhaltiga ur den synpunkt, ur hvilken skämtbilden här behandlas, den konstnärliga. Det var egentligen blott en konstnär, GEORGE Cruikshank, som utmärkte sig och som under sitt åttiosexåriga lif bildade öfvergången mellan Georg III:s karikatyrskola och drottning Viktorias. Gillray, »Georgarnas Juvenalis», hade ett konstnärligt inflytande på denne karikatyristernas Nestor, hvilken redan 1803, som liten gosse, fick teckningar antagna och hvilken afled först 1878. Det är ej underligt att mången trott, att hans tidigaste ritningar utförts af hans farfar. En engelsman har träffande beskrifvit de Gillray-Rowiandsonska teckningarnas förtjänster på följande sätt: De ha »a sort of grandiose brutality,

no. Non mi ricordo!

Karikatyr öfver det italienska vittnet mot drottning Karolina af England

af G. Cruikshank.

by a certain vigorous obscenity, by a violence of expression and intention that appear monstruous in these days of reserve and restraint». Cruikshanks tidigare teckningar hade ännu kvar något af den »storartade råheten», de senare falla inom denENGLAND OMKRING I Soo.

»reserverade, tyglade tid», som utmärkte drottning Viktorias regeringstid, »the Victorian age.»

Blanchard Jerrolds utförliga skildring af »inimitable, glorious, immortal George», som Cruikshank af vännerna kallades, visar att föremålet var en äkta engelsman, med en sådans goda egenskaper, men också hur likgiltig han var för det konstnärliga. Ruskins beundran för Cruikshank förefaller en icke-engelsman öfverdrifven. Om tecknarens egendomliga personlighet gälla orden, att »något tålde han skrattas åt men mera hedras ändå».

Cruikshank föddes 1792. Mans far Isaac och hans bror Robert voro äfven skämttecknare. George var mycket tidigt utbildad, och då han 23-årig följde den stackars ihjälsupne Gillray till grafven, hade han redan utfört en hel mängd komiska etsningar. Dessa bilder gjordes dels som illustrationer till böcker, dels som politiska karikatyrer, och en mera naiv tro än hans på sina teckningars värde och i synnerhet på deras verkan får man leta efter. Ar 1818 hade Cruikshank, med rätta upprörd öfver att en mängd personer, både män och kvinnor, blifvit hängda för att de efterapat eller till och med blott utprånglat falska sedlar, utfört en hemsk skämtteckning af en pund-sedel, £ One, med bilder af hängda och med £ bildadt af rep. »Den slutliga verkan af min sedel var att göra slut på hängning för mindre brott», tilllägger den ej så litet självbelåtne tecknaren, hvilken dessutom ansåg sig ha afskaffat de engelska marknaderna genom att på sina teckningar visa deras sämre sidor. Öfver hufvud finnes hos Cruikshank en lust att moraliskt förbättra, parad med den naivaste tro på egen förmåga att kunna afhjälpa alla missförhållanden. Af hans bilder frän rättegången mot drottning Karolina märkes samlingen The Queen's Matrimonial Ladder. Den första teckningen afbildar Georg IV. Monarken framställes dödfull, och underskriften är »The first gentleman» (bild. 111). Af Majocchi, det nyssnämnda hufvud-vittnet mot drottningen, har han gjort en elak bild (bild 110).

Vid denna tid utgafs Life in London, en praktfullt utstyrd bok med färglagda gravyrer, dramatiserad under namn af Tom and Jerry, en af dessa engelska blandningar at brott, förnämiteter och sportslang, delvis med teckningar af George Cruikshank. Konstnären hade dock egendomligt nog ett godt eller rättare

III. »THE FIRST GENTLEMAN». Karikatyr öfver Georg IV af G. Cruikshank.

ett ondt öga till »the Corinthians», d. v. s. eleganterna, som omkring 1820 lefde röfvare i London, och han hittar

verkligt elaka linier för att gyckla med deras egenkärlek och tillgjordhet (bild 112). Det var ej minst inom bokillustrationens område George Cruikshank skulle göra sitt namn kändt. Otaliga äro de sagor och spökhistorier, dikter och romaner, som han illustrerat med sina etsningar och träsnitt. Träsnittet lefde nu upp igen efter läng hvila.

Dickens' roman Oliver Twist blef 1838 illustrerad af Cruikshank. Detta gaf anledning till en af dessa ändlösa tvister, som voro så utmärkande för konstnären. Han påstod sig ha gifvit uppslaget till hela den berömda romanen, öfverdrifvande på det

112. SÅNGFÅGLARNA ELLER EN DANDYTRIO.

Karikatyr öfver engelskt snobberi af G. Cruikshank. 1819.

mest fantastiska sätt värdet af de infall och uppslag han kommit med. Detta bragte honom i harnesk mot alla författare, förläggare och tecknare. Det är i denna sorts teckning af modernt engelskt lif, hvilken de Cruikshankska Oliver-Twist-teckningarna representera, som John Leechs konst hade sina rötter. Med tidningen Punch, hvilken 1841 började utkomma, ville den het-lefrade Cruikshank af flera skäl ej ha något att göra, ehuru många af hans teckningar skulle ha passat utmärkt i denna publikation. En sådan är den vid slutet af 1840-talet tillkomna »Min hustru är en begåfvad kvinna», där han skämtar med de emanciperade damerna och skildrar otrefnaden i ett hem, där en skrifvande dam är härskarinna (bild 113). Dråplig är hennes tankfulla afböjande gest med nägot af: Tyst, stilla — nu kommer snilleblixten.

En aldrig så kort framställning af George Cruikshanks lif vore ofullständigt, om ej hans nykterhetsteckningar berördes. Både hans faders och Gillrays sorgliga exempel på dryckcnskapens

113. Min hustru är en begåfvad kvinna.

Karikatyr af Cruikshank. 1849.

vådor hade gjort honom teoretiskt intresserad för måttlighet, men själf hade han ej nekat sig att dricka rätt grundligt. Flera bilder redan från 1820-talet visade, hvilken fara han ansåg gin vara för England, och 1847 utgaf han The Bottle i åtta teckningar, där han, på samma sätt som Hogarth skildrade liderlighetens utveckling, tecknar spritens förbannelse. Dickens uttryckte sin beundran för detta i England ofantligt spridda arbete. Konstnären beslöt sig nu för att bli absolutist och verkade återstoden af sitt lif nästan uteslutande för nykterheten. Därigenom kom han alldeles ifrån andra och konstnärliga synpunkter och utvecklades till fullkomlig fanatiker och hygienfantast. Det ofinkänsliga sätt, hvarpå han angrep den måttligaste vindrickare eller rökare — ty Bort med tobaken! blef också hans lösen —, ursäktades dock pä grund af hans ädla afsikter och goda hjärta. Till och med hans jättar, tomtar och nissar predikade rusdrycksförbud, och Dickens anmärker med skäl, att »snart få vi väl en Robinson för nykterister, där spriten är borttagen, en för fredsvänner, där det ej får talas om krut, en för vegetarianer, där getköttet ej får vara med», etc. etc.

Af psykologiskt intresse är att höra, att han mycket oroade sig öfver det ohygieniska bruket, att herrarna sögo pä sina käppkryckor, och att damerna i omnibusarna höllo sina parasollhandtag mot läpparna. Mr »Cuthbert Bede»* anmodades af honom att skrifva en varnande text till de bilder, där konstnären framställt dessa skadliga ovanor. En traktat skulle skrifvas, och den borde sedan gratis kastas in i järnvägskupéer och vagnar, och om ett par månader, sade Cruikshank, skulle ovanan vara utrotad. »Cuthbert Bede» författade en artikel, kallad »Akta edra tänder!» Han berättade här om en dam i en omnibus. Hon håller sin parasollkrycka mellan läpparna. En hastig stöt slungar emellertid hennes löstandgarnityr i knäet på den midt emot sittande herrn. — Konstnären-moralisten blef ursinnig öfver att man kunde skämta med nägot så heligt som hygien.

Gamle Cruikshank blef under sina senare år mer och mer glömd. Han gjorde i början af 1860-talet en oljemålning kallad »The Triumph of Bacchus», där han med en oändlig detaljrikedom behandlar vinets förbannelse. Drottning Viktoria bad honom visa henne taflan i Windsor. Hans gode vän Thackeray skref om den i Times, men publiken förblef kallsinnig. Godt humör och god hälsa tyckes den fantasirike mannen ha bibehållit i det sista, ty som 8o-årig deltog han kostymerad i en maskeradbal.

Då han en gång på ett möte sagt: »Min mor lyfte först giftkalken till mina läppar», blef modern ursinnig. I hennes principer ingick en aftontoddy, och hon kunde med visst skäl säga: »Skall jag, åttio års gumma, få höra, att jag lärde honom dricka, jag som så ofta gifvit honom smörj för hans omättlighet!»

Det ligger något symboliskt i att Gillrays lärjunge, länken mellan det England, som mest af allt fruktade att groggarna voro för svaga, och det England, som ängslar sig åt för starkt te, skulle ha denna utvecklingsgång. Hvad Gillrays och Cruikshanks konstnärlighet beträffar, har det intet att göra med alkoholen. Man kan om dessa båda säga som Taine om Musset och Tennyson: Den förre är bättre som konstnär, den senare bättre som människa.

* Författare till den klassiska engelska studentlifsskildringen The Adventures of Mr. Verdaiit Green.

 114- Francisco Goya.

Etsning af konstnären själf.

Francisco Goya.

Don Francisco Goya y Lucientes (1746—1828) är södra Europas förnämste hån- och skämttecknare (bild 114). Sinnet för det hemska och dystra ligger for spanjorerna, och den insats detta folk genom Goya gjort i skämtteckningens historia visar på det mest i ögonen fallande sätt dessa spanska egenskaper.

Goya föddes i Fuendetodos i Aragonien och utmärkte sig under hela sitt lif för en obändig våldsamhet i både konst och uppförande. Inblandad i en ändlös rad af kärleksaffärer och därpå följande dueller, flydde han först till Madrid, så till Rom och så tillbaka till Madrid. Redan som fjortonårig hade han målat fresker i sin födelseorts kyrka, och hemkommen frän den italienska resan, under hvilken han väl beundrade men ej efter-

115- Que pico de oro! Hvilken guldnäbb!

Skämt med prästerna af Fr. Goya år i8oo.

bildade de italienska renässansmålarna, blef han trots sin vilda tygellöshet och trots sin oppositionella konst direktör för målarakademien. Det är lustigt att tänka sig, att denne bondpojke skulle fora värjan lika ledigt .som penseln och äfven bli hofman i Karl IV:s hof. Hans många utmärkta porträtt höra ej till det, som utgör ämnet i denna bok.

Goya målade den lidelsefulla drottningen Maria Luisa, Godoys älskarinna, och hennes make, den obetydlige konungen. Den atmosfär af lättsinne, grymhet, intriger och faror, hvari han lefde, bör ha passat konstnärens passionerade lynne.

Inom skämtteckningen har Goya sitt egentliga intresse genom sina etsningar på akvatintagrund. Af gamla konstnärer säges det att Goya mest beundrat Rembrandt.

En blandning af fantastik och kyla finnes hos Goya. Ehuru större i skala, påminna hans etsningar om de Callotska gravyrerna, om också den lotringiske mästarens klarhet här ersättes af drömmens förvirrade färg. Goyas etsningar af krigets olyckor, en serie af de vildaste hatbilder mot den napoleonske inkräktaren, nästan förklara, hvarför det sår, som det jämförelsevis obetydliga Spanien tillfogade den franske jätten, blef så farligt. Det är omöjligt, att det giftiga hat, som synes i hvarje linie af dessa etsningar och äfven låg bakom krigföringen,

ej skulle göra motståndaren elakartad, obotlig skada, dä ett helt folk lifvades af sådana känslor. Vid sidan af dessa 80 blad, kallade »Los desastres de la guerra», har Goya etsat serier öfver drömmar och ordspråk, en serie öfver tjurfäktningar samt några blad öfver de fängslades lidanden, som han skildrar med sitt folks hemliga välbehag inför grymheten. Låt vara att han här hatfullt framhåller, hur den lifdömde, som skall garotteras, väntar att det förfärliga järnhalsbandet skall klämmas till om hans hals, men han drages instinktlikt till det grymma, och man påminner sig, hur de bleka, svartklädda spanska adelsmännen på 1600-talets autodaféer trodde sig visa religiöst nit, då de med sina värjor stucko i de vid bålet fastbundna kättarna eller fritänkarna. Man kan också komma ihåg, att en spansk Almanack för alla omkring 1900 meddelade en fullständig öfversikt af bilder af olika tortyrinstrument såsom en allmänt omtyckt och populär sak.

139116. Ya van desplumados. Redan plockade!

Karikatyr af Fr. Goya.

Hans förnämsta arbete inom etsningsområdet var Caprichos, infall, utförda 1793—98, hvilka han, då inkvisitionen gjorde min af att vilja beslagtaga dem, tillägnade konungen. Caprichos innehålla nytt och gammalt i den mest pittoreska förening. Här lefva ännu en gång 1500- och 1600-talets häxbilder upp igen med trollpackor och flickor på kvastar, här återfinner man 1600-talets skämt med läkaren — en åsna känner en patient på pulsen —, här skämtar fritänkaren och upplysningsmannen Goya med prästerna. »Hvilken guldnäbb! Hvad han predikar bra!» himla sig de andlige öfver en symbolisk papegoja (bild 115).

Men också 1800-talets romantik och slutligen dess iskalla hånskratt öfver kvinnans falhet och falskhet förekommer i den Forain-förebildande delen af Caprichos. Vackra, svartögda seno-ritas och gamla kopplerskor infånga männen, lättlockade fåglar, som grundligen plockas och sedan sopas ut (bild 116).

Ibland, men sällan, synes ett drag af känslighet. Texten under en stackars fängslad flicka lyder: »Por que fué sensible-), därför att hon hade ett hjärta.

Betraktar man noga Goyas betydande verk, förstår man, att här finnas rötterna till mycket inom den moderna franska skämtteckningen, och att i den konstnärliga blandningen af sensualism, grymhet och satir också Simplicissimus-skolan skulle finna en själsfrände.

Goya flyttade 1822 till Bordeaux, där han 1828 afled.

141 117- Lilla Koblenz.

Den eleganta Paris-världens mötesplats på bulevarden under direktoriet. Teckning af Isabey 1798. I mannen längst till vänster har konstnären afbildat sig själf.

Frankrike under revolutionen och 1800-talet.

Hur nödvändig än revolutionens stormflod må hafva varit för att rensa bort de missbruk och orättvisor, som under århundraden af reformfientlighet hopat sig i Frankrike och som till slut nästan stoppade hela statsmaskineriet, nyttig för konsten var ej revolutionen. De jakobinska moralisterna anställde, som fordom Savonarola, autodaféer på de gobelänger, gravyrer och målningar, hvilka gladt tyrannerna, och deras republikanska sedlighetsnit hade än det hycklade, än det uppriktiga läsardrag,

som är lika fruktansvärdt för kulturen, vare sig det är kristet eller ateistiskt, konservativt eller anarkistiskt. I det vulkanutbrott af råhet och grymhet, som kastade smuts och blod öfver Frankrike, kunde ej den måttfullhet trifvas, hvilken är nödvändig för all konst, också för karikatyrkonsten.

Man instämmer gärna med Mallet du Pan, som 1790 skrei följande tänkvärda ord om revolutionskarikatyrerna: »Dessa gravyrer utmärka sig genom ett särskildt drag af platthet och grymhet. Ingenting är mera aflägset från den franska kvickheten och den humor, som gör de engelska karikatyrerna mycket pikanta. De, som man bjuder ut på

kajerna, påminna om vandalerna.» På Seinekajerna sålde man då liksom nu böcker och gravyrer, och en jämförelse mellan de Gillrayska bilderna, hvilka noga följde revolutionen (se bild 98), och de franska utfaller till engelsmannens förmån.

Redan 1787 började man märka hvad som komma skulle. En teckning öfver Le contröleur général des finances visar honom som apa i frygisk mössa tilltalande de församlade prästerna och adelsmännen, som äro afbildade såsom kalkoner och gäss.

»Jag har bedt er hit för att fä veta, med hvilken sås ni vill bli anrättade.»

»Vi vilja icke alls bli uppätna.»

»Ni håller er inte till saken.»

Detta var då åtminstone roligt, men i regeln äro både de revolutionära och de kontrarevolutionära skämtbilderna torra och tillkrånglade, mödosamt allegoriska och tillgjorda. Hatet mot prästerna och konungafamiljen fanns ej så starkt vid revolutionens början, men det kom så mycket kraftigare sedan.

Först kom turen till prästerna.

Ej ens de erotiska lustigheterna kunde ge något behag åt teckningarna öfver de nu från sina klosterlöften lösta munkarnas och nunnornas verkliga och föregifna kärleksäfventyr. Det lämpade sig ej att komma med dylikt mera beskedligt skämt på en tid, då man under öronbedöfvande skrän drog genom gatorna i en stigande upphetsning.

Slutligen kom konungens och drottningens flykt till Varennes. Man ansåg nu allmänt och troligen med skäl, att Ludvig XVI

velat, stödd på utlandet, kufva revolutionen, och ett våldsamt hat växte helt naturligt fram mot honom och hans familj. Sant och lögnaktigt blandades om hvartannat. Kungen afbilda-des som ett behornadt* svin, Marie Antoinette som harpya.

Då yttrande- och tryckfriheten hade bistra tider under revolutionen. och till och med fransmän drogo sig för att säga eller teckna lifsfarliga roligheter, hur mycket det än kunde bränna på tungan och klia i fingrarna, så gingo en Marat och en Robespierre i allmänhet fria från karikatyrer, och först då den sistnämnde pedantiske och moraliske massmördarens eget tomma hufvud rullat ner från schavotten, vågade man sig fram med torra och tråkiga bilder, där man såg honom krama ett människohjärta, så att blodet rann.

De fredligare modekarikatyrerna bli vid slutet af den tioåriga krisen allt allmännare.

J. B. ISABEY (1767 —1855) har på ett ganska lustigt sätt tecknat den eleganta världen på det s. k. Lilla Koblenz vid nuvarande Boulevard des Italiens, där stolar voro placerade på gatan (bild 117). På en stol i bakgrunden vräker sig Murat, känd för sitt tarfliga sätt. General Bonaparte, som snart skall skickas till Egypten, promenerar med Talleyrand, som i den tjugunioårige generalen anar en inbringande vän. Tenorbarytonen Garat rör sig med något af den högaktning för sig själf, som af ålder varit sångares arfvedel, och märker ej att Paris' skönaste dam fattat hans arm. Det är Madame Récamier. Åskådarna få ej mycket godt af hennes fägring, ty hon tillhör den sorts eleganta damer, som till följd af hattens form då kallades les invisibles. Bilden utfördes 1798.

Under direktoriets svaga regering, då Frankrike enligt Bonapartes österländske tjänare Rustem så slående liknade Orienten med »beduiner» röfvande och mördande på alla vägar, och där skatterna liksom i Egypten måste utkräfvas genom soldater, fick karikatyren en relativ frihet och behandlade ofta dagshändelserna.

* Otaliga gånger liar i skämtbildens historia förekommit, att man utrustat den bedragne äkta mannen, >le cornard», med born. I de latinska länderna använde man som hänande gest att, med inåtböjande af långfinger och ringfinger, sträcka ut pekfinger och lillfinger, »faire les cornes». Däraf uttrycket »få horn».

Men snart skulle ett nytt Frankrike uppstå, där alla jäsande krafter skulle samlas, alla stridiga viljor tyglas af en järnhand, efter hvilken hög och låg längtade för att få slut på oredan och förtrycket. De stilla i landet suckade efter Bonaparte. En gammal fattig gumma lofvade sex francs till de nödlidande, om han komme helbrägda hem från Egypten. Han kom och återställde ordningen — den förstod han sig på — men han begrep sig ej på skämt. En viss sträf humor var ej främmande för honom, men den ville han använda själf. De flesta och bästa karikatyrer öfver Napoleon äro engelska och hade åtminstone den åsyftade effekten att ofta grundligt förarga den mäktige. Det framställda behöfde ej vara direkt sanning, det kunde vara otrefligt i alla fall. Gillray afbildar Joséphine och M:me Tallien dansande i ohöljd skönhet inför den vidrige direktören Barras, här återgifven som en lastbar plantageägare. Bonaparte står bakom en gardin och blickar betänksam på uppträdet (bild 101).

Det var vid kejsarkröningen, som denna skämtbild utkom för att vänligt påminna imperatorn, att han ej alltid kunde hålla reda på sin höga gemål.

Huru mycket som är sant af det, som på denna bild meddelas, är ej godt att säga, men under det egyptiska fälttåget hade Bonaparte fått obehagliga underrättelser om generalskans kärleksäfventyr, och de ursinniga bref han då tillskref henne uppfångades af engelska flottan och offentliggjordes af de skadeglada engelsmännen.

Ligger det ej något tragikomiskt i den tanken, att världens behärskare, som kunde sätta fart i tredskande armékårer, måste tigga den lata kreolskan att skrifva bref, att han, som fick kungar och kejsare att darra, måste finna sig i att en sminkad, måttligt intelligent person med tvetydigt rykte gjorde Cæsar löjlig? Napoleon uttrycker själf sin förtjusning i följande ord: »Hon var idel behag, vare sig hon gick till sängs eller klädde sig. Jag önskar, att en Albani då kunnat se och afteckna henne.» Det behagade Venus att plåga och besegra den oöfvervinnelige genom Joséphine.

Bland politiska skämtbilder förtjänar att nämnas en ganska lyckad Napoleonkarikatyr, hvilken tyvärr lär ha utkommit efter 3426/o7. Laurin, Skämtbilden. __19

i iS. DEN FRANSKA REPUBLIKEN OCH DESS MONARKISKA GRANNAR.

Karikatyr af Antoine Gibelin. 1802.

hans fall. Den visar den småväxte kejsaren tagande lektioner i imperatoriska åtbörder af skådespelaren Talma.

Ibland kunde den politiska karikatyren vara rätt beskedlig, ja nästan näpen. Detta är fallet med antoine glbelins dubbelbild af de missnöjda monarkiska koalitionsmakterna, hvilka omge den unga Marianne, ett redan dä användt skämt- och smeknamn på Franska republiken, som ser ganska skälmaktig ut trots grannarnas missnöje (bild 118). Pendantbilden visar, hur 1802, då grannarna af Bonaparte äro förvandlade till den Bataviska och den Italienska republiken, ett endräktigt Te Deum uppstämmes (bild 119).

Skämtteckningen under 1800-talets första decennier har både i England och Frankrike och äfven i Tyskland och Sverige ofta en på en gång barnslig och grofkornig karaktär. Det är den enklare medelklassens skämt med mat- och dryckesorgier med däraf

119. Den franska republiken och dess republikanska grannar.

Karikatyr af Antoine Gibelin. 1802.

följande kroppsliga illamåenden samt läkarens ingripande och användning af lavemangsprutan, allt med den tidstypiska blandningen af sockersöt sentimentalitet och klumpig råhet. Motsättningen mellan de kyliga nyklassiska formerna och de skolpojks-oanständigheter, som man föredrog såsom ämnen, verkar främmande på oss. Motivet en dam, som faller omkull visande sina ben, varieras i det oändliga, ibland med verkligt konstnärligt behag men oftast så naivt och tarfligt utfördt, att man häpnar.

Bosio (i767—1832) hör till den elegantare sorten. Han låter sina kamé- och karamelliknande damer, klädda i

empire-tidens tunna och oförbehållsamma dräkter, leka blindbock och lösa panter med herrar i stöflar och enligt modet illa skurna frackar, eller låter han oss se 1800-talets uppfattning af det bland andra af Fragonard och Lafrensen behandlade galanta ämnet flickor som gä till sängs. En flock sömmerskor med nyklassiska

reliefansikten syssla med de sista detaljerna af sin kvällstoalett. Blandningen af det pedantiska och sensuella hos Bosio är mycket tidstypisk.

Debucourt (

1755—1832), hvilkens gravyrer nu äro sa eftersökta och högt betalade, har bättre än någon skildrat lifvet i Paris omkring 1800. Revolutionen medförde ett ökadt utelif; om också människorna under det värsta skräckväldet höllo sig inne och den fina världen genom emigrationen aflägsnats, så började dock redan under direktoriet de nya förmögenheter, som skapats genom revolutionsmännens rofferi, jobberi och ohederliga leveranser, att visa sig i det yttre. Privata åkdon hade vid midten af 1790-talet försvunnit som genom ett trollslag; för att rädda skinn och lif måste alla tjuta med revolutionens ulfvar, men då faran aftog, började de nya medborgarmillionärerna utveckla en häst- och vagnlyx af i ögonen fallande art, och denna nybildade öfverklass, som vräkte sig med uppkomlingens hela fräckhet och smaklöshet, fyllde Paris med ryktet om sitt öfverdåd och lyste med egendomliga toaletter. Man vistades mycket på gator och torg, teatrarna voro öfverfulla, och det ryktbara parisiska kafé- och restaurantlifvet tog omkring 1800 sin början.

Man må känna hvilken moralisk indignation som helst mot denna napoleonska societet med dess blandning af cynism och sentimentalitet, nekas kan dock ej, att det var en pittoresk samling damer, som då dansade, promenerade och koketterade i sina lika estetiska som ohygieniska dräkter, urringade så hänsynslöst, att man måste gå tillbaka till det af Rousseau prisade naturtillståndet för att finna motstycke. Men vildinnorna saknade dock de förtjusande hattar, som modehandlaren Corot, målarens fader, komponerade åt den parisiska damvärlden under Napoleons regering. Det var denna societet Debucourt tecknade, oftast med skämtsam eller galant bimening (bild 120). Ibland visar han de eleganta koketta damer, som åto glass på Frascati, ibland skildrar han de grundligare gurmander, som — i likhet med den här afbildade — njuta af de »kalla frukostar», som just vid 1800-talets ingång voro så moderna i Paris (bild 121). Det ligger något af vild glupskhet i denna skämtbild, en af de konstnärligaste af denna

120. Förevändningen.

Teckning af Louis Philibert Debucourt.

då så moderna sort, där det rent animaliska i storätandet framhölls af karikatyristerna. De älskvärdare sidorna i dyrkandet af bordets nöjen ha aldrig blifvit kvickare skildrade än af Brillat-Savarin (1755—1826), som i sin 1825 utgifna bok Physiologie du goüt — kallad »un livré divim — sagt saker af betydelse för alla tider, t. ex. »Påståendet, att endast en vinsort (under hela middagen) bör drickas, är kätteri», och »En dessert utan ost är som en enögd skönhet». Frosseriet, la gloutonnerie, hänvisar Brillat-Savarin till moralisten cch läkaren, ty han är som Epikur en vän

121. Les gastronomes affamés.

Gravyr af Louis Philibert Debucourt.

af måttan och är en äkta fransk typ.* Det var äfven vid år hundradets början den store gurmanden Grimod de la Reynière (1758 —1838) utgaf sin Almanach des gourmands och Calendrier nutritif och gaf berömda middagar i sitt slott Yilliers-sur-Orge. Här hade han rummen ordnade med skämtsamma öfverraskningar af mer eller mindre behaglig art. Öfverallt funnos bilder med »galliska», d. v. s. groft oanständiga ämnen, upplifvande väggarna. Både i England och Frankrike älskade man vid sekelskiftet att för-klara det goda ordet »Naturalia non sunt turpia» så, att naturliga behof ej blott äro icke skamliga utan äfven lustiga, hvilket är mindre säkert.

De äro kanske oskuldsfullare, dessa snaskigheter, än 1700-talets galanta bilder, de påminna om skämten på medeltidens konsol- och kragstenar och ha, som förut nämndes, ett barnsligt borgerligt drag men äro nu hufvudsakligen af intresse som uttryck för det tredje ståndets skämtlynne, sådant det visade sig, innan det trampat ut barnskorna. Till och med den i hofkretsen verkande Isabey gläder sig åt så enkla skämt som motsättningen mellan feta och magra och drar sig ej ens för att teckna hertiginnan af Berry värmande sitt bakparti vid brasan på det mest ogenerade sätt, och detta utan att väcka det höga föremålets misshag. Detta äkta franska, till hälften galanta, till hälften drastiska motiv kan i oafbruten följd spåras i Frankrike från och med 1400-talet till och med våra dagar.

Gaudissart hörde till den borgerligt grofkorniga skolan. Han tecknade flera gånger den intelligente, klotrunde cynikern Cambacérès, andre konsul samtidigt med Bonaparte och sedan dennes kansler och minister. Denne förslagne och lastbare stor-ätare, som hjälpte Napoleon att ge hans lagbrott en juridisk form, var en skottafla för månget brutalt skämt.

Ännu mera kända äro Gaudissarts grotesk-komiska skildringar ur det borgerliga lifvet. Gamla ungkarlars obehag, den snälla gumman, som stoppar en pris snus i sin gubbes näsa, då han sticker ut hufvudet ur ångskåpet, hela familjen samt med

* Note d'un gastronome patriate. Je remarque avec orgueil que la co-quetterie et la gourmandise, ces deux grandes modifications que l'extréme socia-bilité a apportées à nos plus impérieux besoins, sont toutes deux d'origine fran-£aise. Brillat-Savarin.

hunden badande på en gång i ett badkar under rubriken »Ett ekonomiskt bad», nyfikna gamla herrar bestraffade med den oundvikliga lavemangsprutan, sådana voro de ämnen han tecknade och som samlade folkmassor utanför det fönster, där hans förläggare Martinet utställde hans »gauloiseries». Vår tids bildade känna, då de se dylika skämtteckningar, att det fordras en särskildt kraftig snilleblixt för att bränna bort det obehagliga och stoff-artade i skämten öfver naturbehofven och därmed samhöriga ämnen.

Betydligt behagligare och konstnärligt värdefullare äro då Boillys (1768—1845) skämtsamma gravyrer, som, äfven då de äro väl söta, dock ha en pikant tidssmak, motverkande det sliskiga.

Detta gäller mindre hans rätt tråkiga grupper — grimaserande ansikten af läkare, gurmander, giriga och dylika, ett sätt som också Hogarth använde men som ej blir roligare för det — än om hans förtjusande, helt eller halft erotiska skämtbilder, väl det bästa som inom denna art gjordes under revolutionen, då man sannerligen kunde ha godt af att en stund dröja vid de känslor, som äro mordlystnadens motsats.

0 o •

Ar 1829, aret före borgarkungens tronbestigning, har Boilly signerat en litografi kallad L'économie politique, där han visar en del lätt karikerade gubbar, resonerande öfver penningställningen på grundval af den tidningsartikel en af dem uppläser. Boilly lyckas bäst, då han ej öfverdrifver, eljest får han lätt in något krystadt.

Sport- och eleganstecknaren carle vernet (1758—1835), son till landskapsmälaren Joseph Vernet och far till bataljmålaren Horace Vernet, hör till denna tid, hvars yttre han förstått som få. Helst skildrar han »les merveilleuses», de eleganta damerna omkring 1795, och parforcejakter och ridter, med tydlig smak för de anglosaxiska spörtmoderna. Ibland gycklar han med de franska hyråkdonens usla beskaffenhet, men får äfven då in något pittoreskt och konstnärligt i den ömkligaste hästkrake, de löjligaste körsvenner. Carle Vernet upptager skämtet med utlänningarna och gycklar med de engelsmän, som under 1800-talets första decennier kommo till Paris (bild 122). Hans gravyr öfver detta ämne från 1802 torde vara bland de första konstnärliga

122. Engelsmän i Paris.

Karikatyr af Carle Vernet. 1802.

lustigheter i denna stil och skiljer sig fördelaktigt från de samtida grofva och dumma engelska och franska angreppen på »grodätarna» och rostbififsslukarna.

Ett stort rykte och en betydande popularitet, särskildt i de lägre lagren, hade den chauvinistiske tecknaren litografen Charlet. Nicolas Charlet (1792—1845) föddes i Paris. En samtida vers säger om honom:

Qui voudra de Charlet expliquer les succés, Pour en deux mots résumer leur histoire: Simple comme un enfant et de coeur tout frangais, Il peignit 1'enfance et la gloire.

Son till en af revolutionens dragoner, ärfde han af fadern ej blott »ett par skinnbyxor och ett par stöflar, medtagna af fälttågen vid Sambre och Meuse>, men också en djup vördnad för soldatlifvet. Från sin mor fick han sin Napoleons-beundran. Något af den folkliga förtjusning för kejsaren, som utmärker hans samtida Béranger, finnes hos Charlet. Under Ludvig XVIII och ändä mer under Karl X och Ludvig Filip glömde man de ändlösa krigens sveda och sorger, man såg blott samtidens 242é/07. Laurin, Skämtbilden. __20

123. Den knotande världseröfraren.

»Quand il b fait les montagnes, le Père Éternel, bien sur que s'il avait pris 1'sac sur le dos, y n'zaurait pas fait si hautes.» Litografi af Nicolas Charlet.

»ömklighet», och man började »i hyddan», som det hette, tala om de tider af fransk ära och lycka, dä »den lille korpralen» i den grå rocken dekorerade den enkle mannen i ledet med heders-

124. Det första skottet.

Litografi af Nicolas Charlet.

legionen. I minnets glans tycktes Napoleon ha förenat allt det bästa af revolutionens idéer med den ej minst för småfolket nödvändiga ordningen, och dessutom hade han höljt Frankrike med omätlig ära. Det är i denna folkligt imperialistiska anda Charlet tecknar dessa napoleonska soldater, som »grognaient mais suivaient toujours», dessa trupper, som först lifvades af revolutionens idéer och sedan fortsatte att tåga genom världen med Napoleon, liksom de förut följt Bonaparte. Victor Hugo beskrifver dem i klangfulla verser:

Au levant, au couchant, Partout, au sud, au pöle, Avec les vieux fusils sonnant Sur leurs épaules, Sans repos, sans sommeil, coudes percés, sans vivres, Ils allaient fiers, joyeux et soufflant dans les cuivres Ainsi que des demons.

Men Charlets beundran för det garde, som kunde »dö men ej gifva sig», uteslöt ej, att han var i stånd att se det lustiga i krigarlifvet och i sina litografier påvisa obehagen under dessa marscher.

En soldat, som deltar i tåget öfver Alperna, gör den reflexionen, att »om vår Herre, när han gjorde bergen, hade haft ränsel på ryggen, så hade han säkert inte gjort dem så höga» (bild 123).

En annan gång tecknar han — om uttrycket tillåtes — den kejserlige epopéens baksida(bild 124). Det är före en af dessa jättesegrar, Jena, Wagram eller hvad det nu kan vara, då man föreställer sig de franska trupperna som en samling lejon rusande mot fienden. Charlet påpekar, att alla ej voro lika hänförda öfver att komma i

o

elden. Åtskilliga äro med för första gången, och när den första kulans olycksbådande hvin höres, få de erfara sanningen af ordet: »Les grands événements ont leur retentissement dans 1'estomac.» Det är en situation af en viss hemsk löjlighet.

En annan gång visar han, hur barnen pröfva gardisternas kaskar, och hur de små Parisgaminerna i beundran omsvärma soldaterna för att få hålla i deras bössor eller höra på deras historier.

Charlet dog 1845. Pä hans monument i Paris ser man en gardist och en liten gosse.

Raffet (1805 —1860) var en af Charlets elever. Också hans far var krigare, också han tecknade revolutionens soldater, som på äkta franskt sätt fingo hålla humöret uppe i de mest tålamods-pröfvande situationer. Han afbildade en afdelning, som nödgas göra halt i ett kärr. »Sätta er få ni, men röka är förbjudet.» Men äfven då man icke stod i bakhåll, föll det sig ofta litet svårt för de illa betalda soldaterna att få röka. Ibland fingo enligt samtida vittnesbörd några melankoliska bloss ur »kompanipipan» vara deras magra glädje.

Raffet frambringar ibland på sina litografier effekter af den mest spöklika art. Han skildrar, hur de tappras skuggor samla sig om natten under kejsarens befäl, och liksom »vilda jakten» storma de fram genom rymden.

Napoleonsminnet sysselsatte, som nämndes, fantasien under 1820- och 1830-talen.

125. La Gourmandise.

Litografi af Achille Devérias.

Äfven den något tarflige C. J. TraviËS (1804—1859) låter sin berömda typ Monsieur Mayeux, den oförbrännelige puckel-ryggen, kostymera sig som Napoleon och utropa sitt: »Guds död, hvad jag liknar honom!»

M. Mayeux, den elake, oanständige puckelryggen, härledes af Champfleury i en lärd utläggning ända från guden Priapus.

157126. Madame Prudhomme.

Litografi af Henri Monnier.

Puckelryggars elaka kvickhet har i alla tider observerats, och narrar och kasperfigurer ha sedan antiken utrustats med pucklar böde fram och bak. De skämt, som det obehagliga lilla missfostret kom med, voro ofta afpassade för en naiv, borgerlig

158127- Monsieur Prudhomme.

Litografi af Henri Monnier.

publik, och han hade ej behöft naninas, om ej den ryktbarhet han åtnjöt omkring 1830 varit så lysande i all sin korthet.

Traviès var också en af de första, som under 1800-talet intresserade sig för de bustyper och drinkare, som Gavarni och

sedan Steinlen och Forain skulle så konstnärligt skildra. I sina Scènes bachiques tecknar han med humor fyllbultarna och deras äfventyr.

Ännu en gång började man således att glädjas åt busarnas pittoreska väsende.

Den näpna sidan af skämtbilden blef därför ej försummad under romantikens tidsålder. Ofta är, som den franske kännaren Deberdt säger, skämtet omedvetet, men det blir ej tråkigare för det. Det trånande och sockersöta är så påbredt i dessa erotiska bilder, att man ej kan låta bli att dra på munnen åt dem.

Hur kostlig och näpen är ej achille DevéRIAS' (1810—1857) litografi La Gourmandise, där det älskande paret med kakor, kyssar och champagne låtit det jordiska paradiset återuppstå för sin räkning (bild 125).

Henri Monnier (1799—1877) är skaparen af M. Joseph Prudhomme. I teckning, i litteraturen, på scenen och i lifvet, ja till och med i kaligrafi (se bild 128) har Monnier förkroppsligat denna urtyp af den inskränkte,

egoistiske borgaren — den bestämmande under julimonarkien; liksom 1'aristocratie tryckte sin stämpel på 1'ancien régime, angaf denne representant för det, som

128. Monsieur Prudhommes namnteckning.

Monnier var under sin ungdom sysselsatt i ämbetsverken och gjorde här studier till sin favoritfigur Prudhomme, den uppblåsta intigheten, som med orubblig värdighet bedömer politik, litteratur, konst och moral med samma självbelåtna okunnighet och medfödda simpelhet. Öfvertygad om sin egen

129. »han har svalt ett ben.»

Teckning af Eugene Lami.

ofelbarhet framslungar han sina suffisanta dumheter. Iförd glasögon och fadermördare kritiserar han sonetter och taflor — helst den nya romantiska konstriktningen — och hyser för skalder och andra konstutöfvare brackans gränslösa förakt för alla, som ej kan göra sig betalda.

o

At denna typs pompösa tomhet gaf Henri Monnier lif. Han skref om honom i sina Scènes populaires, han utförde litografier öfver denne man, som varnande meddelade, att »le char de 1'État navigue sur un volcan», och i Grandeur et décadence de M. Joseph Prudhomme (1852) visade han sin hjälte slutligen på scenen och spelade själf hufvudrollen, med hvilken han till den grad assimilerade sig, att han själf i dagliga lifvet, i dräkt, åtbörder och röst, liknade sin skapelse.

Henri Monnier har i sina här meddelade teckningar af M. och M:me Prudhomme förevigat de löjliga sidorna hos sin samtids franska borgarpar (bild 126, 127).

Balzac yttrar 1832 om Monnier: »Ingen tecknare förstår bättre än han att gripa och fasthålla det löjliga, men han formu-

lerar det alltid på ett djupt ironiskt sätt. Monnier — det ar ironi, den engelska ironien, beräknande, kall men genomträngande som en dolkklinga. Han förstår att lägga ett helt politiskt lif i en peruk, en hel satir värdig en Juvenalis i en tjock, blott bakifrån sedd man. Hans observationsförmåga är alltid bitter, och hans äkta Voltairianska sinne har något diaboliskt.»

M. Prudhomme-typen slog till den grad igenom — den fortsattes äfven af Daumier, af Willette och af Toulouse Lautrec —, att man för den glömde Monniers andra arbeten. Före Prudhomme hade han (1828) i sina Mceurs administratives tecknat ämbetsmännens pedantiska löjlighet, och hans färglitografier af börsmän ha en sober skönhet äfven i färgvalet. De, som då voro parisiska typer, verka nu fransk landsort, och en kvick fransman har sagt om hans unga damer, att »de tyckas vara medvetna om att de skola bli mormödrar».

Monnier har också ägnat ett album af sina teckningar åt »les grisettes», så kallade efter sin enkla gråa dräkt, unga flickor, som ej hade annat att slösa med än sin kärlek, och som i litteraturen igenfinnas i Mussets Mimi Pinson och Murgers Musette, smä bodfröknar eller sömmerskor, som hade lätt för att skratta, gråta och kyssas.

I sammanhang med Monnier bör hans vän Eugène Lami (1800—1890) nämnas. Vännen Lami är elegantare än Monnier, och Lamis både taflor och teckningar ha utom det stora kulturhistoriska intresset ett betydande konstnärligt värde, som under 1900-talets början mer och mer uppskattats. I den dramatiska teckningen »Han har svalt ett ben» påminnes man kanske något om de engelska tecknarna (bild 129) — men en viss fransk måtta gör god verkan trots all uppståndelse vid bordet. Lami och Monnier gjorde tillsammans en resa i England. Hästlyxen, lifvet på de franska landtslotten, världsdamernas teaterbesök och bjudningar äro favoritämnen för den

distingerade konstnären, hvars långa lif skulle omfatta nästan hela århundradet.

Charles Philipon föddes i Lyon år 1800 och dog 1862. Hans namn är, ehuru han ej var så märklig som konstnär, oupplösligt förbundet med skämtteckningens historia. Redan 1823 bosatte han sig på allvar i Paris. Låt vara att han är

130. Karl X:s mask.

Teckning af Ch. Philipon.

mest känd som Ludvig Filips hånfulle skildrare, han har dock hunnit med att af företrädaren Karl X göra en af historiens elakaste karikatyrer. Masken af Karl X (bild 130) har något af degenererad åsna, som också återfinnes i Horace Vernets porträtt af samme monark i Dunkerques museum. Denne Karl X var »hufvudet» för alla dessa konservativa, hvilka i form af ljussläckare och kräftor ofta förekommo i tidens franska skämtteckningar.

Äfven den stridbare Philipon ägnade sig vid sidan af den politiska karikatyren åt att teckna grisetter, hos hvilka den bildsköne unge mannen helt säkert stod väl.

Sin egentliga och hufvudsakliga betydelse har han som tidningsgrundare och tidningsledare, och det påstås, att sällan

131. Titelvinjett till världens första skämttidning.

en sådan förening af affärsduglighet, redbarhet, moraliskt mod och en märklig förmåga att uppspåra talanger funnits hos en person.

I en härfva af åtal, pliktfällningar och svårigheter af alla slag redde han sig som fisken i vattnet, förföljande »med krigarens lofliga uppsåt att såra och döda» den julimonarki, som han så hjärtligt hatade. Hans skämttidningsföretag skola vidare omnämnas, när Daumier behandlas.

»Cet honnëte rieur», som Champfleury kallar honom, afled under kejsardömet. »Han var mera allvarlig äti alla dessa högtidliga: han, som fick se så många händelser, d. v. s. så mycken feghet, så många affall och förräderier, förblef till sista andetaget orubblig i sin politik, utan skryt men också utan fruktan.» Hans öppna, välvilliga anlete fick på äldre dagar ett drag af fin ironi.

Philipon, världens förste skämttidningsredaktör,grundläggaren af La Caricature (bild 131) och Le Charivari, dog i Paris 1862, beundrad för sin slagfärdighet och kvickhet, aktad för sin välgörenhet och karaktärsstyrka. Nästan jämnårig med Philipon är Jean Grandville. Hans verksamhet faller helt och hållet under 1800-talets förra hälft. Grandville föddes i Nancy 1803. Han var son till en miniatyrmålare, och i hans konst såväl som i hans idéer finnes också ett sinne för detaljer för det utarbetade, som är rena motsatsen till de egenskaper, som utmärka hans med-

132. »CHACUN SE DOIT A SA PATRIE». Teckning af Jean Grandville.

kämpe Daumier. Någon har sagt om Grandvilles politiska karikatyrer, att han trodde sig kunna »kämpa med florett i en barrikadstrid». Hans teckningar mot den afskydde Ludvig Filip äro fyllda med underförstådda kvickheter, ofta så spetsfundiga, att publiken ej förstod dem. Att Grandville också kunde teckna lättfattliga giftigheter visar hans kända L'ordre règne ä Varsovie, där han hånar den franske ministern Sébastianis förklaring, att ordning råder i Warschau, genom att afbilda en rå kosacktyp rökande sin pipa omgifven af galgar och afhuggna hufvuden. Grandville utgaf äfven en dödsdans under titeln Voyage pour

l'éternité, där man i början ser döden som omnibuskonduktör uppmana publiken att taga plats i vagnen och åka

till Père La-chaise-kyrkogården.

Bland de nio teckningar, hvaraf arbetet består, märkes särskildt den, som visar ett par herrar i dräkter från omkring 1830, samspråkande med döden klädd som dam och döljande sitt benrangelsanlete bakom en flickmask. Samma verkningsfulla och genomskinliga symbolism användes af en holländsk tecknare på 1830-talet och under 1800-talets sista decennier af den makabre kvinnotecknaren belgiern Rops.

Mest bekant är Grandville genom sina något torra men ibland rätt lustiga djurteckningar, där harar, noshörningar, papegojor, rättor, grodor och insekter framställas utförande mänskliga handlingar (bild 132). Det är en modern upplaga af Reineke Vos. Något af den romantiska tidsålderns fantastik finnes trots all torrhet. Grandvilles djurbilder och hans blommor i människoform ha fått många efterbildare i vår tid — främst Walter Crane. Tryckta i förträffliga reproduktioner, ibland i färg, väckte dessa Grand-villeska bilder 1840-talets förtjusning. Grandville dog 1847.

Honoré Daumier.

Ar 1830 är ett viktigt år i den franska historien. Detta år började det konstitutionella kungadömet med Ludvig Filip, den litterära romantiken slog igenom med Victor Hugos Ernani, och La Caricature, den första konstnärliga regelbundet utkommande skämttidning, började den 4 november 1830 utgifvas. Den franska romantiken med sin feberglöd, sitt lidelsefulla kamplynne, sin nervösa oro, sitt »orkanförakt» för brackorna lefver, jäser och sjuder i denna »Journal politique, morale et littéraire, rédigé par une société d'artistes et de gens de lettres». Den utkom hvar torsdag, kostade 46 francs och hade utom text två litografier i hvarje nummer. Tidningens konstnärliga affisch af Grandville talar tydligt språk (bild 133). Fullkomligt naken visar sig Sanningen med sin spegel, och inskriften: »Hvarje sanning är nyttig att säga», låter nästan som en hotelse. En narr riktar sitt gissel emot en »dunkelman» med kors och ljussläckare. I bakgrunden väntar

133. Affisch för La Caricature.

Af Jean Grandville.

ett krönt hufvud på sin tur. Romantikens skarlakansröda lidelse men också dess afvigsida, den smaklösa öfverdriften, skulle man finna i La Caricature, där under den nyssnämnde Charles Phi-lipons ledning några snillen och en mängd stora begåfningar

134. Ludvig Filip.

Hånbild af H. Daumier

riktade de mest frenetiska angrepp mot Ludvig Filip och hans ministrar. Så t. ex. lydde en notis i tidningen: »Kammaren har i förrgår voterat 8,363,000 francs till ammunition för artilleriet. Denna gång kan folket ej säga, att det ej fått något med.» Man kan förstå, hvilken effekt ett par rader som dessa skulle göra under tider, då vid upploppen ett och annat skott plägade falla.

Balzac var tidningens förnämste litteräre, Daumier dess störste konstnärlige medarbetare. Balzac yttrade en gång om Daumier: »Den gynnaren har något af Michelangelo under skinnet», och häri ligger en djup sanning, som blott få af Daumiers samtida förstodo. Michelangelos förfärande kraft men också något af hans dystra mystik finnes i Daumiers taflor och teckningar.

Äfven den manliga hyllning, som bägge ägnade frihetens stränga men sköna gudinna, är en beröringspunkt. Baudelaire, lika framstående konstbegripare som skald, har sagt om Daumier, att han var »en af de viktigaste personligheter ej blott inom karikatyren men äfven inom den moderna konsten». Vår tid ger honom rätt i detta.

Honoré Daumier, alla tiders störste konstnärlige skämttecknare, föddes 1808 i Marseille. Tidigt kom han till Paris, arbetade som springpojke hos en advokat och gjorde där studier öfver »la gent chicanière», det processande släktet, som han hela sitt lif skulle afsky och framställa som ett sällskap lagvrängande ordryttare, fulla af formalism å ena sidan och af falsk patos å den andra. Slutligen tog dock hans begåfning för teckning ut sin rätt, och han inträdde som tecknare och litograf i La Caricature. Han hade då redan utfört ett par skämtbilder af denne monark, som skulle bli den i världshistorien elakast karikerade och som pä ett ovanligt godmodigt sätt mottog denna störtflod af spott och spe (bild 134).

Philipon hade i juni 1831 börjat att afbilda Ludvig Filips päronformade hufvud som ett päron och döpt honom till La poire. I La Caricature och efter den 1 december 1832 äfven i den då begynnande dagliga skämttidningen Le Charivari, också den redigerad af Philipon och med samma konstnärer som La Caricature, började nu en oändlig serie af »päron», hvartill äfven Daumier bidrog. Man har svårt att på afstånd föreställa sig den förargelse, som häraf väcktes. Det föreföll som ett tämligen gaddlöst skämt detta att göra sig lustig öfver formen på konungens hufvud, helst som han själf skrattade åt bilderna, och man berättar t. o. m., att en gång, då en gatpojke var sysselsatt med ett dylikt litet majestätsbrott i teckning, konungen gått förbi, stannat och hjälpt honom med ritningen och slutligen gett honom en sifverslant med sin bild sägande: »Här har du ett päron att teckna efter.»

Hela detta hat mot Ludvig Filip har något öfverdrifvet och onaturligt. Egron Lundgren berättar, att han i Paris, då konungen åkte förbi, hörde en liten fröken yttra: »Den ville jag se hänga!» Frågade man hvarför, fick man till svar: »För han är

135- Päronen.

Flygblad med karikatyrer öfver Ludvig Filip af Ch. Philipon. 1833.

136. Facsimile af en titelsida af Charivari.

Då tidningen på grund af sina päronkarikatyrer blifvit dömd till böter och ålagd att offentliggöra domen, gjordes detta på ofvanstående sätt.

137. Barbe-Marbois.

Litografi af Daumier.

löjlig! Han ser ut som ett päron, han går med paraply.» Fieschis mitraljösartade helvetesmaskin slungade sin salfva, dödande och sårande tjogtals personer, men lämnade konungen oskadd. Man nästan förebrådde honom för att han ej strök med. Gick han ut, »trotsade» han, höll han sig hemma, var han »feg». Helt säkert hade oppositionen i de två nämnda tidningarna också verkliga skäl till missnöje, men hufvudsakligen var han för dessa ideella republikaner brackan på tronen, plutokraten, hvars minister Guizot med sitt: Enrichissez vous — skapa en förmögenhet — ansågs både cyniskt håna fattigdomen och böja knä för kapitalismen, under det att det väl snarare var hans mening att råda det franska folket till ett fredligt och idogt utvecklande af landets materiella hjälpkällor. Men dä var detta också galet. »La France s'ennuie», vi äro utledsna på vår fredlighet, Europa föraktar oss, hette det. Ett sorgligt faktum var emeller-

138. Talleyrand som gammal.

Teckning af Daumier.

tid, att en kammare väld med vanvettigt hög census öfvermodigt och egoistiskt profvade tålamodet både hos den tänkande och den icke tänkande delen af nationen. Man blef emellertid till slut i regeringskretsar irriterad öfver dessa päronkarikatyrer. En gång stämd för en dylik karikatyr tillät sig Pilipon inför rätten här återgifna skämt. Han ritade Ludvig Filips ansikte och visade dess utveckling genom två öfvergångsformer till ett päron (bild 135).

Hvar börjar brottet? frågar han. »Skola ni alltså för ett päron, en bakelse och för alla de groteska ansikten, i hvilka slumpen eller odygden placerat denna sorgliga likhet, döma upphofsmännen till fem års fängelse och 5,000 francs böter?» Denna bild såldes sedan

139. Rue Transnonain.

Litografi af Daumier.

för att samla pengar till de böter man ådömt hans tidning. Då Charivari en gång blir dömd och ålagd att aftrycka domen, sättes den i päronform på första sidan (bild 136). Man kan mista humöret för mindre. Men det ofvannämnda har föga eller intet att göra med konst, det meddelas för att ånge den ton, som rådde i de tidningar, där Daumier medarbetade. Redan 1831 hade han hunnit få en dom på halsen för en osmaklig bild af Ludvig Filip som Rabelais' Gargantua, glupskt slukande guldmynt och så att säga omsmältande dem till ordensdekorationer. Daumier fick sex månader för denna teckning. Han mognade i fängelset och vann i kraft och djup.

Talleyrand, som hunnit förråda så mänga regeringar, har tecknats af Daumier. Den gamle statsmannen, som först 1838 afled, brukade oftast ha sina mungipor föraktfullt neddragna. »På grund af», säger Chateaubriand, »att Talleyrand utsatts för mycket förakt, hade han blifvit impregnerad däraf, och något hade satt sig i hans neddragna mungipor.» På den i bild 138 återgifna teckningen framställer Daumier honom däremot elakt

140. Ludvig Filip som likbärare vid Lafayettes begrafning.

»Enfoncé, Lafayette! Attrape, mon vieux!» Litografi af Daumier.

skrattande åt en giftig historia, som Champfleury så lysande beskrifver honom: »Fantastisk med sin krycka, med hvilken han slog på sin klumpfots järnsula med ett ljud, som redan på afstånd förkunnade hans annalkande, då han kom som den onde féen i sagan, förutsägande nationens olyckor och, en apliknande Kassandra, gaf sig af med fickorna fullproppade med millioner.»

Ar 1834 hade regeringen inskränkt föreningsrätten, och de uppror, som häraf blefvo en följd, kväfdes med stränghet. De anklagade ställdes inför pärskammarens ledamöter, gubbar, hvilka Louis Blanc kallar »ryktbara i diplomatiens och krigets annaler, några i förräderiets». Makalöst har Daumier skildrat dessa domare, främst den gamle Barbé-Marbois, som låtit bära sig upp i domsalen för att kunna deltaga i dömandet af dem som han — själf en gång förföljd och misshandlad under revolutionen — helt naturligt kallade orostiftare, men som själfva kämpade för ett annat samhälle (bild 137). Ett envist hat lefver ännu kvar hos denne

gubbe, tecknad med en konstnärlig kraft, som man aldrig glömmer. Gripande liar Daumier i sin berömda »Rue Transnonain den 15 april 1834» visat ett rum, dar fyra lik sofva i hemsk tystnad bland blodpölar och kullstötta möbler (bild 139). Gatustriden, massakern har trängt in i husen. Det är en grotesk hemskhet öfver denna scen, som gör den enastående i hatbildens historia. I maj samma år dog Lafayette, kungamakaren, som på sista tiden kommit i opposition med Ludvig Filip. På en sällsynt fulländad litografi ritar Daumier kungen som likbärare stående i ett dystert landskap, genom hvilket Lafayettes likprocession tågar fram (bild 140). Kungen döljer sitt ansikte till hälften, men han snyftar ej; förnöjdt mumlar han för sig själf: »Kuggad, Lafayette! Väl bekomme, min gubbe lille!» Han är nu fri frän Lafayettes revolutionära traditioner och kan lita på den kammare, som Daumier på sitt kända blad Le ventre législatif, den lagstiftande magen, med burlesk elakhet har förhånat (bild 146).

Daumiers produktion är kolossal; mellan fyra och fem tusen litografier bära hans namn, och han har på dem behandlat de mest olika ämnen. Det är det borgerliga i samhället han helst och bäst skildrar: borgaren under borgarkonungadömet, beskedlig, viktig, småsnål men flitig och förnöjsam, i allt en motsats till romantikens ideal men sättande sin prägel på tidehvarfvet. Daumier bodde på L'ile Saint Louis i hjärtat af Paris, tätt vid La Cité. I

skuggan af Notre Dame, midt i Seinen, ligger den med gamla höga hus trångt bebyggda ön, där Daumier och hans vän den store djurskulptören Barye lefde. Daumier älskar Seinekajerna med deras idiotiska mätare, med deras små tarfliga badinrättningar, där han tecknade de nakna fulingarna på litografier, som väckte hans vän och beundrare Delacroix' förtjusning. Lik de flesta karikatyrtecknare led han af att behöfva producera så mycket. Man skrattade åt hans litografier, men man begrep ej att det var konst. Hans verk återkalla i minnet de tider, då man njöt af Monniers M. Prudhomme, äfven tecknad af Daumier, och då svindlartypen och storskojaren hette Robert Macaire och spelades af den omtyckte aktören Frédéric Lemaitre (bild 141). En oändlighet af variationer öfver denne finansielle skälm har ritats af Daumier, hvilken ibland skämtade

I4i. Robert Macaire som gratisläkare.

"För tusan! Skämta inte med er sjukdom' Anförtro er till mig och drick mycket af det här vattnet, och gnid också era ben därmed! Besök mig ofta! Det gör ni inte konkurs på, ty mina konsultationer kosta ingenting. Det blir 20 francs för de här två flaskorna, för återlämnade tomflaskor ger jag 10 centimer.» Färglagd litografi af Daumier.

142. Croquis d'expressions.

»Est-il gentil à manger son Sucre d'orge > Litografi af Daumier.

med den under 1830- och 1840-talen väl affärsmässige tidningsgrundaren och redaktören Emile de Girardin, gifvande honom Robert Macaires namn på litografierna.

Parodiskt gycklade han med både Homerus' och Racines typer långt före Offenbachiaderna. Hans Orfeus med glasögon och lyra visar, att man hade fått nog af patos och behöfde den reaktion, som hvarken greker eller romare nekat sig (bild 143). Baudelaire, för att ännu en gäng citera honom, kallade denna art »en rolig hädelse, som gjorde sin nytta».

Långt ifrån att skada friskar dylikt endast upp de gamla genom sekler lika dyrbara mästerverken, och Daumier var i hela sitt lif en beundrare af klassisk konst, så modern han än

143. Orfeus.

Litografi af Daumier.

var. »Il faut ètre de son temps», var hans valspråk, och han drog sig till och med ej for att vara litet före sin tid. Brackpu-bliken, förargad och häpen framför Manets och Gustave Moreaus taflor, tecknar han med godmodigt löje — ty egentligen hade han ett mycket demokratiskt hjärta för dessa beskedliga dum-snutar, som ju alltid och öfverallt utgöra majoriteten i mänskligheten.

De scener ur familjelifvet, som Heine i Simplicissimus gjort till en specialitet, hade Daumier börjat med. Den lilla viktiga apan till pojke, om hvilken de förtjusta föräldrarna säga: »Är han

144. Les bas bleus. — Cherchant l'inspiration.

Litografi af Daumier.

inte söt, då han suger på sitt bröstsocker?» är en praktbild i denna riktning (bild 142). Mot blåstrumporna är han ännu kitsligare. Daumier delade i det fallet sitt folks känslor, och »kvinnan be-

145. Locataires et propriétaires. •De ce cöté-la vous voyez la tour St. Jacques.» Litografi af Daumier.

traktad som odalisk», såsom kvinnosakskvinnorna bruka uttrycka sig, är nog trots alla kvinnliga bokförare och kassörer i det idoga landet i hufvudsak nationellt fransk.

146. Le ventre législatif.

LitogTafi af Daumier.

Ligger det ej i alla fall något på en gång mystiskt rörande och komiskt i den poetiska gamla skrifvande mamsellen, som söker ingifvelse i månens sken vid fönstret ät gården (bild 144)? Hennes dråpliga handrörelse visar hur obevakad hon känner sig. Något af det älskvärda i den småborgerliga förnöjsamheten finnes också trots all kostlighet i vindskupebilden »Vi ha en bra utsikt, man ser tornet St. Jacques härifrån» (bild 145).

o

Ar 1848 skulle den frihetsälskande Daumiers drömmar — icke förverkligas. Nya pratmakare i en ny folkförsamling tecknades af konstnären, och »brorsonen», som skulle bli föremål för hans trettioåriga hat, började — ännu blott som Louis Napoleon — att göra sig gällande.

I början af år 1851 var Daumier en dag sysselsatt med att modellera en statyett, då en liten man störtar in i ateljéen och kastar sig på knä framför konstnären, utbristande i en störtflod af beröm öfver hans skämtbilder. Det var den impulsive och geniale historikern Michelet. Skrattande och smickrad bad Daumier honom stiga upp. Han fäste då blicken pä statyetten och

r"'

147. Republiken kör ut ministrarna.

Litografi af Daumier.

utstötte ett rop at förtjusning: »O, ni har träffat fienden på rätta stället! Den bonapartistiska idéen är för alltid ställd vid skampålen af er!» Detta gällde den här meddelade statyetten Ratapoil (bild 148). Stödd pä sin solida knölpåk står den vid denna tid öfverallt i landet uppträdande medhjälparen, ibland förekommande i hundratal, ropande »Vive 1'empereur!» åt presidenten Louis Napoleon. Ratapoil är en af dessa tvifvelaktiga typer, som i december samma år skulle hjälpa till vid statsstrecket och sedan skulle med en oöfversättlig förträfflig ordlek döpas till »les décem-braillards» af décembre och brailler skräna. Ratapoil ser ut som ett mellanting mellan en stråtröfvare och afsigkommen officer. En tid efteråt skref Michelet till Daumier: »Många (tecknare) äro behagliga, ni ensam är stark!» Daumier, hvilken 1848 enligt Michelets ord tecknat Republikens inträde i det franska ministerrådet som »husets härskarinna» (bild 147), fick se henne

14S. Ratapoil.

Statyett af Daumier.

lämna huset en gång till men blott för att friskare och starkare komma igen.

Man berättar, att vid ett tillfälle, då Daumier med sin familj promenerade i Champs-Elysées, ett trumpetsmatter träffat hans öra, och han såg det kejserliga gardets hjälmar glänsa i solen. Hans sällskap ville stanna och se kejsaren passera. »Nej», utbrast

149. Ratapoil talar för kejsardömets återupprättande.

Litografi af Daumier.

han, »jag har aldrig sett honom, och jag vill aldrig se denne olycksbringande man!» Den stora förödmjukelsen 1870—71 berörde Daumier ovanligt smärtsamt. I tre af sina allra bästa hatbilder har han skildrat sina känslor. Ratapoil talar för kej-

150. >La monarchie est morte.»

Litografi af Daumier.

sardömets återupprättande: »Ni behöfver ej tala om dess anspråk på vår tack, här ha vi dem», säger bonden visande på de brända kojorna (bild 149). »Monarkien är död», heter den bild, där ur en öppen likkista en gräsligt förmultnad kropp sprider sin stank (bild 150). Slutligen har han skildrat, hur de klerikala makterna efter kriget reste hufvudet. Det är den hemska bilden: »Den ena invasionen efterträder den andra.» Tyskarna lämna Frank-

151. »L'amateur».

Målning af Daumier. Hos Durand Ruel i Paris.

rike, men en spöklik procession jesuiter, hungriga och magra som gamar, tåga in i det olyckliga landet.

Som målare har Daumier varit af en betydelse, hvilken nu mer och mer erkännes. Millet och Corot voro bland hans vänner

152. Honoré Daumier.

Etsning af Guérard efter en medaljong af Geffroy Dechaume.

och beundrare, och den senare skänkte honom det lilla hus i Valmondois i Oisedalen, som Daumier hade hyrt, men som han, nästan blind och mycket fattig, trott sig vara tvungen att lämna, innan vännen kom med sitt frikostiga anbud.

I konstnärsheder, i gränslös hjälpsamhet och manlig självständighet intager den grupp konstnärsvänner, till hvilken Daumier hörde, en plats för sig i hela konsthistorien.

Daumiers målningar äro ofta så understruket karakteristiska, att de med fog kunna räknas till skämtbilder i den mening, hvari ordet tages i detta arbete. Glänsande skildrar han den gamle egoistiske konstsybariten. torr och mager betraktande sin Venus och med sin ofta genombläddrade gravyrportfölj bredvid sig (bild 151). Han lefver i en atmosfär af värme och ro. hängifvande sig åt konstbetraktandets och konstägandets glädje. Konstsamlandet, den passion, som förenar i sig girighetens och vällustens njutningar, förgyller tillvaron ända in i senaste ålderdomen, då alla andra nöjen bli bleka, smaklösa och fadda.

Vackert komponerad och karaktärsfull. talande i hvarje linie, är bilden af advokaten, som flåsar af patos och försvarar ett litet fruntimmer af obestridlig tvetydighet (bild 153). Till och med den evigt lurade publiken i bakgrunden har, sä antydd den än är, fått något af beskedlig fårskock öfver sig.

Dessa Daumiers advokatbilder brukade väcka Gambettas förtjusning.

De Daumierska taflornas teknik stötte hans samtid, det var endast de mest konstnärligt utvecklade som förstodo, att djup skönhet och känsla fanns hos hans skissartade, våldsamt nedkastade framställningar af »ointressanta' motiv. — Äfven den sparsamma färgen — Daumier var kolorist i samma mening som en Hammershöj eller en Carrière — gjorde dessa utsökta konstverk ännu mer främmande för mängden och — museidirektörer-na. Ända till för ett par år sedan hade samlare och muséer med mycket blygsamma tillgångar kunnat för obetydliga summor förskaffa sig Daumiertaflor. Det hände honom detsamma, som nu sker med en Forains, en Steinlens. en Louis Legrands ypperliga målningar, det skadade honom att han hade gjort så förträffliga teckningar och att dessa hade publicerats i skämttidningarna.

153. Le défenseur.

Målning af Daumier.

Den mänskliga dumheten, som Daumier så titaniskt hade förhånat, hämnade sig för en tid på den store, men för att senare så mycket starkare få bakslaget, det för brackorna allra kännbaraste, att ej ha köpt något dyrbart, då det ännu erbjöds för billigt pris.

På sin samtids främste gjorde han dock det starkaste intryck. Delacroix kopierade honom, Millet rönte inflytande från honom, och i vår tid ha tvenne så stora konstnärer som Forain och Toulouse Lautrec framhållit hans betydelse för deras utveckling.

Hur medryckande skildrar ej denne rörelsens stormästare massorna i Le mouvement dans la rue, hur koncentreradt det dramatiska intrycket af en tragedi på en landsortsscen eller en förstadsteater! Tycker man sig ej höra den brummande rösten i bilden La chanson à boire?

Och i alla dessa målningar har han något af Rembrandts förmåga att i sinnet framkalla en mängd undertoner. Man får intrycket af en brusande rik harmoni, man förstår, att bakom alla dessa vid första påseendet blygsamma manifestationer af

lifvet ligger det mysterium, som finns i allt, men som endast de stora konstnärerna kunna påpeka.

Det är detta som gör en tiggare af Rembrandt, en tvätterska af Daumier så i djupaste mening dyrbar. —

Honoré Daumier afled 1879. På de tusentals litografier han utfört lefver det borgerliga Paris från omkring 1850. Man nästan känner lukten af les pommes frites, man ser de fläckiga hvita väggarna, de höga husen mot de trånga gatorna. Här tågar en oändlig mängd af dessa brackoriginal omkring, hvilka ännu sporadiskt uppdyka i den lysande världsstaden, medförande en doft af gammalmodighet, fossila rester från århundradets midt. Öfver hela denna lifsform med sin retsamma själfbelåtenhet och sin andliga och sociala närsynthet har Daumier med den store konstnärens snille och den stora människans goda hjärta rest ett monument för alla tider (bild 154).

154. Ofruktbara efterforskningar.

Litografi af Daumier.

Gavarni.

Vissa sidor af det franska lynnet äro förkroppsligade i Ga-varnis konst, och därpå beror i första hand den starka sympati och den nästan lika kraftiga antipati, hvarmed han mötts. Han verkar pä renodlade germanska eller anglosaxiska själar nästan lika motbjudande som en neger på en sydstatsamerikanare eller en polsk jude på en österrikisk aristokrat.

För inträngandet i franskt väsen är Gavarnis konst ovärderlig, och de loford, som de finaste kännare af fransk konst och fransk litteratur: Sainte Beuve och bröderna de Goncourt, ägnat honom, visa, att de subtilaste forskare i den franska folksjälen i honom funnit en exponent för många af folkegendomligheterna. För många men icke för alla. Philippe de Champaigne. och Watteau, Blaise Pascal och Guy de Maupassant äro alla typiskt franska och ända sinsemellan ofantligt olika. Kanske dock äfven lika i åtskilligt. Den smidige begriparen Sainte Beuve, som så ingående kände den Pascalska kretsen i Port Royal, skulle kanske till och med kunnat hitta likheter mellan Pascal och Gavarni. Den förres fromhet hade äfven den en elegans och en formkänsla i all sin intensitet, som är gallisk, och båda hade hela sitt lif det äkta franska sträfvandet efter klarhet, båda tillgripa de matematiska formlerna för att söka lösa de stora gåtorna. Man behöfver ej dröja vid att olikheterna äro stora. Gavarni var en njutningsmänniska med något af den kyla detta medför. Men att döma af den ingående och kärleksfulla skildring,

Jules och Edmond de Goncourt gjort af sin väns lif, hade Gavarni den stil och den skönhetskänsla, som utmärka de bästa af hans ras. Gavarni hade det sinne för skönheten, som tar bort det sträfva och kantiga hos dygden och befriar lasten från det fräna och måttlösa, som eljest vidlåder den.

Guillaume Sulpice Chevallier — med artistnamnet Gavarni — föddes 1804 i Paris. Mycket tidigt visade han intresse för teckning. Ilan ritade först hos en gammal 1700-tals-arkitekt med

192155- Gavarni.

Porträtt i litografi, utfördt af konstnären själf.

pudradt hår och öfvergick sedan, möjligen pä grund af sitt mate-matisk-mekaniska intresse, till att arbeta i en verkstad för precisionsinstrument. Vid 18 års ålder utförde han ritningar för att förtjäna pengar till sina nöjen och började med att teckna små-djäflar i Callots stil, af den på en gäng oanständiga och barnsliga art, som utmärkte iSoo-talets början, en genre som Goncourt träffande kallar »le fantastique bëte de la Restauration». Det

o

var en synnerligen litet lofvande början. Ar 1824 reser han till Bordeaux för att utföra broritningar. Hans bref och anteckningar från denna tid äro en sorts Confessions d'un enfant du siècle. Med brådmogen melankoli talar han om kärlekens och tillvarons intighet och anser, att Rosalie ej var bättre än Léonie och att Thérèse ej var trognare än Jenny. Slutligen lämnade han Bordeaux och begaf sig på resa i departementet Hautes Pyrénées med skinndamasker, björnskinnsmössa, pipa, dolk och ritpapper. Här råkar han en landtmäteridirektör, som erbjuder honom arbete och gästfrihet och därför får betyget att vara »un riche supportable». Det var i denna trakt det gick upp för honom, att han var konstnär. Han tecknade och målade af allt hvad han såg, men säger han: »Trots allt hvad jag kan, är jag alltid ensam, uttråkad och mycket sorgsen. Jag leds ihjäl, allt under det jag ideligen arbetar.» Dessa sorgliga tankar hindrade emellertid ej den unge mannen att göra teckningar och planer till maskeraddräktens förnyelse, och han fick af en förläggare beställning på en del nationaldräktsteckningar, som sedan skulle graveras.

Är 1828 kom Chevallier tillbaka till Paris. Under sin frånvaro hade han utvecklat sitt sinne för det pittoreska i dräkter, seder och bruk, en ny egenskap hos 1800-talet. och som han tillskrifver Walter Scotts inflytande. Nu tillkommer emellertid ett nytt moment. Konstnären upptäcker det pittoreska i stor-stadslifvet. Vältaligt meddelar han liksom i ett manifest den 20 november 1828, hur han känner sig som konstnär inför Paris: »Hvad man måste vara tom eller utnött för att ha tråkigt i en samling af människor! Sätt du näsan i ditt vindsfönster, så ser du denna mängd tak och röken som stiger upp från dem! Blås ut din lampa, dra på dig byxorna-— gå in till höger och

194156. LEs Lorettes.

Madame! madame! Un billet de bal pour un baiser de vous, madame! Moins cher qu'au bureau ! »

Litografi af Gavarni. 1842.

* Madame, madame! En inträdesbiljett till maskeradbalen för en kyss! Det blir billigare för er än vid kassan.

157. Le débardeur a la foike aux amours.

Litografi af Gavarni.

vänster, torka dina fötter på salongsmattorna, förfriska dig vid krogdisken, värm dig i smedjan, se hur tjufven domes, se hur man gör lagar, hur man vågar guld på ruletten, hur man säljer och köper under en saluhalls pelare, och du skall komma hem full med taflor. Hvar gång jag gjort en resa i Paris är jag öfvertygad, att det ännu finnes

saker att beskrifva, och plå-

gad af önskan att försöka det. Hvar gång, vid hvarje steg hittar jag där en mängd saker, och jag skulle behöfva ett år för att räkna de känslor jag erfar under en dag.»

Han visste nu, hvad han ville, men hade ännu ej funnit sitt konstnärliga uttryckssätt, ännu var hans teckning petig och sötaktig. Namnet Gavarni antog Chevallier 1829 till minne af dalgången Gavarni i Pyrenéerna. Nu blef emellertid Montmartre-kullen — där han bodde — för honom af större intresse än Pyrenéerna, och i en mängd teckningar skildrar han det då landtliga Montmartre, den stadsdel, som skulle bli den parisiska skämtteckningens klassiska mark.

Äfven för Gavarni blef 1830 ett bestämmande år. Ej så att det politiska intressade honom, men detta år blef för hans konstnärliga utveckling af genomgripande betydelse på grund af hans ständiga ritande efter naturen, och dessutom slog han då igenom som modetecknare. Den ofvannämnde mångsidige tidningsredaktören Emile de Girardin hade just grundat La Mode och valde Gavarni till att teckna i denna tidning. Tr ots det karamellsöta och svarfvade hos hans modedockor visar sig dock lejonklon, och man finner alltid en viss tidscharme i dessa smäktande damer med gigotärmar, klockkjolar och jättehattar, klädda i Alhambra-musslin och tjusande »lejonen» i dräkter af det skära tyg, som efter färgen kallades »pudeur virginale». Att Gavarni sedermera fullkomligt lyckades frigöra sig från den petighet och schablonmässighet, som medföljer äfven de bästa modeteckningar, visar hvilken verklig konstnär han var.

Ett par politiska hånbilder öfver Karl X utförde Gavarni, medryckt af den allmänna stämningen. De äro de enda politiska teckningar han ritat. Hans läggning var som sagdt opolitisk eller kanske snarast antidemokratisk. Visserligen hade han en stark antipati emot präster och en antireligiös läggning, men detta hindrade naturligtvis ej, att han var konservativ af smak och lynne, och han hade en utpräglad motvilja mot folkväldet och allt hvad därmed sammanhänger.

Gavarni var den elegante bohémienen, och det förblef han hela sitt lif. Hur ondt om pengar han än hade, alltid var han iförd ett par rena gula handskar, och sedermera, då han betalade

158. Phèdre au Theatre Franqais.

Debuts de M. Paul de Trois-Etoiles, dans le röle d'Hippolyte. Litografi af Gavarni. där konstnären vill antyda, att det förhållande mellan styfmor och styfson, som Racines Phèdre framställer på scenen, kan ha sin motsvarighet i teatersalongen.

anda till 20,000 francs i hyra, åt han sin ättiksdoftande sallad på ett bordshörn och hade ej pengar att betala sina småräk-ningar med.

159. Un Anatole.

En halfförfallen elegant.

Litografi af Gavarni ur Les invalides du sentiment.

Den blandning af elegans och bohémeväsen, af melankoli och gyckel, som genomgår hans litografiska verk, åtminstone då det gäller de bästa af hans närmare 10,000 teckningar, framgår också af Gavarnis egen beskrifning på de ungkarlsfester då Balzac, Henri Monnier och ibland också Liszt råkades i hans salong.

»Sådana nätter», säger han, »tänker man på sin tanke, drömmer man om drömmen, gör man narr af allt, af lifvet, af konsten,, af de kvinnors kärlek, som äro där och som göra narr af skämtet. Filosofi, musik, roman, komedi,

målning, medicin, kärlek, lyx och elände, allt detta lefver tillsammans, skrattar tillsammans; då dessa skäggiga intelligenser och dessa lefvande i siden klädda gipsbilder ha gått sin väg, fastnar här för tvä dagar en lukt af punsch, cigarrer, patschuli och paradoxer, nog för att kväfva hedervärda borgare. Man öppnar fönstret, och så är det slut med det.»

Gavarni var en bohémien, men han var också en arbetsmyra, och denne energiske arbetare ville också vara och blef världsstadens »arbiter elegantiarum». Hur karakteristiskt för honom var ej utgifvandet af tidningen Journal des gens du nionde 1833—34' hvars första nummer delades ut, ombundet med ett skärt sidenband. De nitton nummer, som utkommo, kostade sin utgifvare 25,000 francs och — bysättningshäktet. Så fingo både Daumier och Gavarni göra studier, om också af olika anledningar, i fängelset.

Det var i Charivari 1837 Gavarni gaf ut sin litografiserie >Les fourberies des femmes en matière de sentiment». Detta äkta Gavarni-uppslag, kvinnornas lömskhet och intriger i känslosaker, skulle enligt redaktören Philipons mening utgöra en pendant till Daumiers Robert Macaire. Det var i denna tidning han sedan ett tiotal år var medarbetare. Här utkommo öfver tusen af hans litografier, hvilka mottogos med förtjusning. »La boite aux lettres» skildrar naiva brefskrifvare af båda könen.

»Les étudiants» (1839) behandlar studie- och nöjeslifvet i Quartier Latin, där det komiska och sentimentala blandar sig på samma sätt som i Murgers tolf år senare utgifna »Scènes de la vie de Bohéme».

»Le Carneval» och »Les Débardeurs» voro två serier, i hvilka Gavarni rör sig med särskild sakkännedom. Han ritade dräkter till den kända aktrisen Déjazet, dräkter, där en egendomlig fantastik förband sig med tidens naiva försök till tidstrohet och lokalfärg. Gavarni, som af modeskräddaren Humann fick det betyget, att det var blott han, som visste hur en frack skulle sitta, var

160. Titelvinjett till Les Enfants terribles.

Litografi af Gavarni.

nästan förälskad i alla sorters utklädningar och ritade en hel följd af nya karnevalsdräkter, bland hvilka le Débardeur väckte det största uppseendet (bild 157). Det var en fantasidräkt för damer, i hvilken det ej fanns mycket kvar af det, som gifvit den namnet. Débardeur, egentligen sjåare, bärare, blef här en kokett mansdräkt, med svarta sammetsbyxor och röda silkesstrumpor. Gavarni var en lidelsefull deltagare i operamaskeraderna och njöt af färgspelet, dansen och den atmosfär af njutningslysten tränad, som i bästa fall kunde uppkomma på en dylik bal.

De enkla, snälla men lättfotade grisetterna i Quartier Latin motsvarades på högra Seinestranden under 1840-talet af de pockande, egenkära och cyniska loretterna. Så kallades hela den Cy-teres bataljon, som slagit sig ned i kvarteren bakom kyrkan Notre Dame de Lorette. Dessa damer afbildade Gavarni med lika mycken elakhet som behag i serien »Les Lorettes». Detsamma

LIS L®KITTI§ VIEILLSSS

a Je conte à mes voisins surpris Ma fortune à dillérents Äges, Et j'en trouve eneor des débris En balayaul les cinq etages. »

(BlSAlfGBB.)

161. Litografi af Gavarni ur Les l.orettes vieillies.

162. Pamela! Ta mère était ma femme de chambre. *

Litografi af Gavarni ur Les Lorettes vieillies.

gäller om hans originella serie »Les Enfants terribles» (1843, bild 160), där han från en alldeles ny sida skildrar barnet. Det är dess naiva egoism och grymhet, som i bild och ord framhålles med underbar styrka. Först under barnets århundrade kunde man

* Paméla, din mor har varit min kammarjungfru.

163. Encore, si j'avais autant de ménages a faire que j'en ai défaits. *

LitogTafi af Gavarni ur Les Loretles vieillies.

upptäcka, att det »var i vägen». Förr i världen fingo barnen sällan vara inne i salongerna, nu kunde det hända, att en gammal herre, som lofvat den lilla älsklingen en konfektbit då han skulle gå, fick svaret: »Jaså, ge mig den då genast och gå din väg se'n.»

* Jag vore belåten, om jag nu hade lika många hem att städa, som jag vändt upp och ner på.

Ännu var dock ej beskheten det förhärskande i Gavarnis litografier.

Hans roliga och litterärt förträffligt formade underskrifter, öfver hvilka han med skäl var så stolt, hälsades med stort bifall, om också röster ej saknades i pressen, hvilka angrepo im-moraliteten i hans ganska ofarliga lorettbilder, och de idealister, hvilka tänkte lyckliggöra Paris med den tillstundande revolutionen, påstodo sig ha — sä smärtsamt det än var för dem — blifvit tvungna att besluta, att Gavarni, då revolutionen lyckats, skulle giljotineras som folkförförare. Låt vara att åtskilligt naivt skräfvel låg i dessa ord, det visar sig emellertid ännu en gång, att moraliska revolutionärer höra till de obehagligaste exemplaren af alla de »underliga djuren i vår Herres hage».

Liksom Gavarnis teckningar så hade också flera af hans underskrifter en oöfversättlig fransk form. Hvilken kostlig, på en gång komisk och förtjusande vändning fann han ej åt den unga loretten, som skröt med sin erotiska känslolöshet: »Ah, je te prie de croire que l'honime qui me rendra rèveuse pourra se vanter d'etre un rude lapin.» Det kan dock svårligen nekas, att Gavarni själf var ganska känslolös. »Jag har tyckt om min far, min mor och mina barn», sade han en gång. Är 1844 gifte han sig med en vacker, begåfvad och älskvärd ung flicka, men äktenskapet blef olyckligt.

Gavarni vistades i England 1847—1851, men ehuru han där hade tillträde till alla kretsar och fick de värdefullaste vänner, blef tack vare hans eget retliga lynne denna tid ej vidare lycklig. En gång hade han utfäst sig att måla drottning Viktoria i akvarell. Han uteblef utan ursäkt på den aftalade tiden. Med retsam envishet dröjde han vid Londons nattsidor, vid dryckenskapen, slagsmålen, boxningen, fattigdomen; och engelsmännen, hvilka med fullt fog kunde säga, att också i London funnes vackra damer att föreviga i litografi, blefvo lika ledsna som fransmännen bli, då de endast fä höra i omdömena om Paris, att det går onödigt ogeneradt till pä Mabille och Bullier och hvad de nu hette alla dessa offentliga danslokaler, dit hela Europa inklusive England längtade för att få »rysa öfver lasten». Då Gavarni någon enstaka gång tecknade de engelska

skönheterna, så fingo de gåsfysionomier af den kostligaste art och äro åtminstone obestridliga skämtbilder (bild 164).

Gavarni höll sig ingalunda uteslutande till skämtbilden. Hans akvareller, hvilka i likhet med hans damtyper påminna om Egron Lundgrens konst, hans illustrationer till Eugene Sues Le juif errant, till Dumas fils' La Dame aux Camélias och hans teckningar till Parislifvet: »Le Diable à Paris 1845—1846» visa en märklig mångsidighet.

Begrep han och uppskattade han England? På dessa frågor torde kunna svaras, att en sorts ovillig beundran för

det storartade i Londonlifvet fanns hos konstnären, och att han, enligt hvad bröderna Goncourt berättade, kom dem att häpna öfver det beröm han slösade på den enligt deras åsikt konstnärligt mycket måttlige George Cruikshanks dryckenskapsbilder. Men det var dock något misslyckadt med hans Englandsresa, och säkert är, att både Thackeray och Dickens med skäl stötte sig på den öfverretade, hypernervöse konstnärens griller. Gavar-nis matematiska funderingar förde honom vid denna tid nästan öfver vansinnets gräns.

Vid slutet af 1851 återvände Gavarni till Paris. Han sysslade nu med sin dyra, vackra trädgård vid hans hus i Auteuil. Men trots vännerna, trots att han nu stod på höjden som konstnär, uppsteg i hans sinne en bitterhet och en lifsleda, som hvarken njutningar eller ens det ihärdigaste arbete kunde fördrifva. Och arbeta gjorde han med den själsliga spänstighet, som är utmärkande för hans nation. För en daglig illustrerad litterär tidning vid namn Paris utförde han en litografi om dagen och däribland mycket af det bästa han gjort. Tidningen, som började utkomma i oktober 1852. slutade efter ett är. Bland de serier, som Gavarni där utförde, märkes särskildt »Les invalides du sentiment», där författaren, kanske med en viss själfironi, visar de åldrade älskarna, koketta, giktbrutna och egenkära (bild. 159), och »Les Lorettes vieillies», där konstnären med bitter humor, i tydlig motsats till den tio år tidigare utgifna serien Les Lorettes, tecknar loretternas afblomstring. Första stadiet är den ännu med belåtenhet vid sina minnen dröjande, som berättar för häpna grannar om sina äfventyr och som ännu hittar några rester under

164. Musicerande engelskor.

Stålstick efter teckning af Gavarni.

165. Thomas Vireloque.

Litografi af Gavarni. (Gavarnis kolingtyp.)

det hon sopar trapporna (bild 161). Underskriften är formulerad med den äktfranska chansonrytm, som bibehållit sig pä Montmartre från Béranger till våra dagar.

I sista stadiet sitta de stackars kvinnorna och kura som gamla ugglor, suckande efter de tider, då de hade sin loge på operan och fingo äta hummer: »Skalderna på min tid ha krönt mig med rosor, och i morse hade jag ej en droppe starkt att dricka och inget snus för min stackars näsa.» Med en förträfflig, oöfversättlig fransk ordlek låter Gavarni en gammal enögd gumma med dammvippa i ena och en gräddsnipa i andra handen sucka: »Encore si j'avais autant de ménages à faire que j'en ai défaits.» Hon skulle således vara nöjd att få städa åtminstone lika många hushåll, som hon vändt upp och ned uti sin ungdom (bild 163). Ur nästan alla synpunkter stär denna serie främst i Gavarnis verk.

En plats för sig intog den äfven i tidningen Paris publicerade »Les propos de Thomas Vireloque», ett slags filosofisk kolingstyp, bakom hvilkens giftigheter man kanske väl ofta igenfinner Gavarnis egen lifsleda (bild 165). Hans satser äro ibland för litterärt utmejslade, men ofta välgörande beska: »Gamla historien, mina lamm», föreläser den åldrige trashanken, »handlar om dem som äta upp och dem som ätas upp. Den nya rör sig om dem som lura och dem som låta sig luras.»

Till några djurplågande gatpojkar säger Vireloque: »Man får ej göra de där små stackarna ledsna, de äro djur liksom vi, de äta också upp hvarandra.)

Gavarnis sista år voro dystra. Penningtrassel, familjesorger och sjukdom nedbröto den en gång oemotståndlige dandyn. Han, den elegante bohémienen, som i en af sina underskrifter skildrat konstnärs-själarnas starka svängningar mellan hänförelse och missmod i orden: »Quand ils ne sont pas très gais, ils sont très tristes», han fick i många och långa år erfara sanningen af den senare hälften af denna sats. Gavarni dog 1866.

27FRANKRIKE

UNDER I Soo

-TALETS

SENARE HÄLFT.

Constantin Guys.

Fadern till det perversa och dekadenta, som är en sida i fransk skämtteckning, var constantin Guys, född i Vliessingen i Holland 1805. Denne egendomlige konstnär afled 1892, gammal och glömd, på ett fattighus i Paris. Ensamt hans inverkan på Gavarni gör honom betydelsefull, men hans teckningar af parisiskan omkring i860 ha dessutom en så stor betydelse, att han ej kan förbigås. Den förtjusning, Baudelaire ägnade hans subtila och märkliga konst, har väckt uppmärksamheten på Guys. På visst sätt förebådar Guys äfven Forain, ehuru han r skildringen af sina »glädjeflickor», som den oftast så bittert ironiska termen lyder, mera betonar det tröstlösa, ledan, och tråkigheten än Forain, som helst understryker dessa kvinnors elakhet och självbelåtna dumhet. Det skrämmande hos kvinnan ha få förstått som Guys. Lastens iskyla intresserar honom.

På ett annat område har Guys skapat en bild, som ger ett underbart intenst uttryck åt en företeelse från 1860-talets Paris. Det är hans cancan-dansös, kallad A Mabille efter den bekanta nöjeslokalen under Napoleon III:s tid (bild 166). Att skämttecknare i alla tider gärna sysselsatte sig med att afbilda dansande, är helt naturligt, ty skämt, uppsluppenhet och dans höra ihop. Om man frånräknar den spanska dansen såsom mest brädd-full af öfvermodig dionysisk lifsglädje, har väl ingen dans i samma grad som cancan varit uttryck för extatisk lifslust. En parisisk dansös från andra kejsardömet, Rigolboche, har i sina biografiska anteckningar sagt några djupa och klargörande saker om denna dans' väsen. »Cancan har blott en synonym — raseriet», och på ett annat ställe: »Jag älskar mängdens bifall, ej därför att det smickrar min egenkärlek utan därför att det gör väsen. Jag skulle önska, att då jag dansar ett åskväder droge upp, att åskan rullade och husen störtade in, jag skulle vilja ha ett sä omätligt larm, att till och med hjältar blefve rädda, jag ville

210166. A Mabille.

Cancan-dansös. Träsnitt efter teckning af Constantin Guys.

att klockorna i Notre Dame skulle ringa — jordbäfning och förmörkelse — den yttersta dagen — då jag dansar.»

Man kan med fog instämma i hvad en författare yttrar om Rigolboche, >att Dionysos talar mäktigt ur denna kvinna». Constantin Guys har tecknat inledningen till cancan, det första taget i de yfviga kjolarna, fötternas första otåliga trippande och stampande, innan stormen bryter lös, ackompanjerad af Offenbachs än vällustigt eggande, än nästan skrämmande vilda melodier.

Constantin Guys hörde till den sorts konstnärer, som skapa för sitt eget nöje. Hans teckningar spredos för alla vindar, och det har mött stora svårigheter att, då han tack vare Roger Marx, den skarpsinnige kännaren och kritikern, blifvit uppskattad, samla hans teckningar, där avigsidan af det glada Paris under andra kejsardömet har skildrats med en makaber humor, som gör Guys till Toulouse Lautrecs föregångare. Det lastbara och idiotiska har han afvunnit pittoreska sidor, och han var, säger Arsène Alexandre, »en af de skarpaste skildrarna af dumheten», dock främst hos kvinnan, och det är en sorts diabolisk fröjd, en sorts pervers hämndkänsla han erfar, då han hos gatans eller glädjehusens kvinnliga skadedjur afslöjar den självbelåtna dumheten och egenkärleken.

167. Félicien Rops.

. Efter fotografi.

Félicien Rops.

»— — — Combien j'aime

Ce tant bizarre monsieur Rops

Qui n est pas un grand prix de Rome.

Mais dont le talent est haut comme

La pyramide de Chéops»,

sjunger Charles Baudelaire redan 1865.

Rops är under 1800-talets senare hälft hvad Goya var vid århundradets ingång, det makabra skämtets främste representant.

I ett annat afseende liknar han också den nyssnämnde store spanjoren, nämligen i sin ojämnhet. Rops har gjort ypperliga saker men också mycket ur konstnärlig synpunkt undermåligt.

FÉLICIEN Rors föddes i Namur i Belgien 1833 och dog 1898. Sedan han ärft och bortslösat en stor förmögenhet, började han att förtjäna sitt uppehälle med illustrering. Han hade redan 1856 grundat den belgiska skämttidningen Uylenspiegel. Det var dock först sedan han 1875 bosatt sig i Paris, som han blef ryktbar genom sina erotiska och makabra etsningar och litografier.

Hade Goya en demonisk dragning till grymheten, sä lockades Rops af sinnligheten i alla dess former. Dock främst af de osunda. Han ser på kvinnan pä samma sätt som en medeltida munk. »Kvinnans kropp är af eld», hette det då. »Enfant malade et treize fois impure!» ropade ät henne romantikern. Rops betraktar kvinnan med munkens intensitet förenad med romantikerns fantasi och med den möderne mannens sammansatta sinnes- och känslolif. Hans beundrare Karl Joris Huysmans uttrycker detta Rops' fördjupande af sinnlighetens väsen i följande vältaliga ord: »Han har ät vällusten, åt hvilken man så enfaldigt anvisat plats i anekdoten och som visst folk på så tarfligt sätt sökt göra jordisk, gifvit tillbaka dess plats inom de djäfvulska områden, där den hör hemma. Därför har han skapat icke oanständiga och jordbundna arbeten, utan katolska, flammande och förfärliga saker.» Dessa ord gälla om de bästa af de etsningar och litografier, där Rops tecknar lasten, bilder ägnade åt det djäfvulska hånskrattet öfver de begär, som »bli till slut den eld som aldrig släckes». Men ingalunda är Rops i dessa ur konstnärlig synpunkt ofta alldeles ypperliga bilder någon moralist. Man gläder sig som konstnär ät det ondas pittoreska väsende.

I hans etsning »Satan sår ogräs öfver Paris» ser man den onde i form af en jättelik bretagnisk bonde taga ett steg tvärs öfver Seinen, utkastande öfver den stora staden små kvinnor, som skola åstadkomma synd och olycka (bild 168).

Det makabra intresset, som i alla tider varit så starkt hos många skämttecknare, återfinnes ofta hos Rops, kanske hemskast

i68. Satan semant l'ivraie.

Etsning af Félicien Rops.

r

169. L'ordre règne a Varsovie.

Litografi af F. Rops.

och vackrast i en etsning, som föreställer ett kvinnoskelett insvept i en elegant supékappa, en ny symbolisk bild af det i århundraden behandlade ämnet: man får sjukdom och död, där man vill köpa njutning och glädje.

Rops har i sitt motstycke till Grandvilles berömda L'ordre rcgne ä Varsovie från 1830 skildrat Polen 1863. Ur en

oväders-

170. Le Gandin ivre. Den berusade snobben.

Etsüing af F. Rops.

himmel, med molnbilder af galgar och kosacker bärande hufvuden på sina pikar, kommer en dubbelhöfdad gam susande och sänker sig hungrig ned mot liket Polen, som endast till hälften täckes af ett bårkläde (bild 169). Ar i860 hade polackarna, kränkta öfver att kejsarna af Ryssland och Österrike samt konungen af Preussen stämt möte i Warschau, i hemlighet spridt en teckning af tre roffåglar hackande på Polens lik. Nu, tre år efter, blef denna hemska idé åter genom det polska upproret aktuell och fick sin definitiva form af en stor konstnär.

Utom dessa dels »syndiga», dels makabra etsningar och litografier utförde Rops ett helt galleri af kvinnotyper, som ha intet med mystik att skaffa. Än groteska och brutala, än tjufpojks-aktiga och näpna, klädda i en eller två strumpor eller uteslutande utstyrda i en modern hatt på det koketta lilla hufvudet, äro de mönster inom en art af erotisk skämtteckning, som oftast syndar genom en sorts sliskig banalitet, hvartill äfven Rops själf alltför

ofta gör sig skyldig. Dessa Rops' damer äro det värdefullaste af 1870-talets och 80-talets erotiska teckningar och ha en stark tidssmak (bild 170). I sin framställning af historiska ämnen är Rops oftast alldeles misslyckad, och hans krystade kostymidéer af cirkus- eller varietésnitt ha visserligen verkat stilbildande både på varietédräkten och skämttidningarna men till föga fromma åtminstone ur estetisk synpunkt. I sin målning är Rops påverkad af Daumier och Gavarni. Han har äfven tecknat många goda karikatyrer, men högst har han nått i de bilder, där han skildrar kvinnan som förstörande, där smärta, vällust och hemskhet genomtränga hvarandra i en oupphörlig treenighet.

171. En ovanlig kisk.

Vinjett af F. Rops.

172. La soktie des Italiens.

Qu'en pensez-vous? Le pius joli moment d une soirée aux Italiens serait-il le moment oü 1'on en sort. * Teckning af Marcelin. La Vie Parisienne på 1860-talet.

La Vie Parisienne och fransk skämtteckning

1860—1885.

Äfven det frodiga Frankrike har sina perioder af nedgång och afblomstring, och det kan ej nekas, att inom det område, som här behandlas, var tiden i860—1885 sällsynt mager. Som en jätte höjde sig den gamle Daumier öfver de små chictecknarna och oanständighetsritarna, men han var under senare delen af sitt lif halfblind, och de mästerverk han i alla fall då och då kom med uppskattades ej efter förtjänst. Den politiska skämtbilden hade inga glansdagar under Napoleon III, som åtminstone i början led af en verklig skuggrädsla för pressfrihet, och det torde ha varit rätt egendomligt för 1848 års svärmeandar, hvilka ett ögon-

* Utgåendet från Théatre des Italiens. Hvad tycker ni? Ar inte det det roligaste på Théatre des Italiens, då man går sin väg?

blick inbillade sig, att ej ens penningen längre skulle finnas i det nya franska samhället, att redan 1852 i Théâtre Frangais' foajé få läsa på ett uppslaget plakat en varning frän polisen att ej höja rösten, då de talade politik i

teaterkorridorerna. Så hade det gått med den politiska friheten, och på det ekonomiska området hade visserligen en louisdor blifvit en napolèondor men åtnjöt på håret samma högaktning.

Mycket af andra kejsardömets väsen återfinnes i La Vie Pa-risienne, den 1863 af Marcelin grundade veckotidningen för den eleganta världen (bild 173). La Vie Parisienne är allt annat än oppositionell. Den ville skildra den eleganta lasten, sä att prenumeranterna skulle kunna känna igen sig i både bild och text.

I hufvudsak sysslar den med det, som man »s'est convenu d'ap-peler poliment 1'amour», och Marcelin själf tecknar, som det på tidens språk hette, »la grande bicherie»* och »les cocodettes»**, typer i hvilka det mondaina och det demimondaina så att säga uppgått i en högre enhet (bild 172). Dessa tider — då det var lika nödvändigt för den eleganta damen att bikta sig som att följa med kapplöpningarna i Baden-Baden, då Paiva tjusade Napoleon, dä Bismarck i Paris på sitt sätt skrattade åt general Boums ord: »Hufvudsaken för Martisgossar är disciplin», i Storhertiginnan af Gerol-stein — skildrades bra i bild och öfverlägset i La Vie Parisiennes text, där en Gustave Droz, en Ludovic Halévy och t. o. m. en Taine voro medarbetare. Den senare skref här sina lika roliga som djupsinniga »Les mémoires de M. Graindorge», kanske hans kvickaste arbete.

På denna höjd stodo ingalunda redaktören och tecknaren Marcelins kalligrafiska ritningar ur det högre nöjeslifvet, ehuru de voro högeligen karakteristiska för tiden med sin parfymdoft, damerna med svajande krinoliner, herrarna med välvårdade polisonger.

Tidningen, som fortsätter in på 1900-talet, har aldrig lämnat sin korrekta vivörton. Om man bortser från de nyssnämnda stora författarna, slår det en till mötes en fläkt af banalitet och iskyla frän alla dessa stereotypa fraser, konventionella leenden

* Den högeleganta galanta världen.

** De med öfverdrifven elegans klädda damerna.173- La Vie Parisiennes titelsida.

Tecknad af Marcelin.

och stiliserade kråmningar trots all textens kvickhet. Lavedan, Abel Hermant och Gyp ha med stor konst skildrat dessa människor, för hvilka societetslifvet antager karaktären af plikt, och som rida, fäkta, smäle, gå på teatern och i mässan och bedra sina fruar eller älskarinnor »för att det brukas». När man hos Gyp har läst om M. de Trembles kärleksmöte med Madame de Flirt och om hennes »femtiotvå knappar på klänningen, oberäknadt snören och silfveroliver, som det allt tog tjugu minuter att knäppa», så förstår man Anatole Frances uttryck, att »om den helige Antonius läst Gyp i öknen, skulle han funnit frid i tanken på att världen ej är värd, att man saknar den».

Om man frånräknar Forain, som några få gånger förekommit i tidningen, ha icke heller de senare årgångarna haft att uppvisa något konstnärligt betydande. Gerbaults busar och krymplingar och ibland äfven hans vackra damer ser man dock med nöje.

La Vie Parisienne är typen för den mondaina skämttidningen.* I samma mån, som dess ironi blir skarpare, vinner den i intresse. De varnande ord, som någon filosof yttrat angående Paul Bourgets vördnad for de aristokratiska damerna inklusive deras intima toaletthemligheter: >C'est très bien avec les pantalons de dentelles, seulement il ne faut pas y croire/» gälla med förfärande allvar om hela denna genre. Kanske stiger aldrig känslan af mänsklig intighet starkare upp i ens sinne, än då man märker en obegränsad högaktning för den lifsform, där håroljor och snitt på frackar, frågan om hvem som skall hälsa först, eller om anständigt folk kan gå i annat än knäppkängor, bli lifvets viktiga spörsmål och där damerna mera äro roade af att fä skvallra om sina väninnors kärlekshistorier än att glädja sig öfver eller oroa sig för sina egna.

För att skildringar äfven i bild och ord af detta skola vara njutbara, fordras helst ett öfverlägset hän, men åtminstone en osviklig elegans, eljest förlora de allt existensberättigande. Detta

* Dock med bibehållande af mycket af det för andra kejsardömet betecknande. Omkring 1900 sade ett parisiskt kvickhufvud: >11 ne faut pas dire: Les femmes, il n'y a que 5a; c'est second empire. Il faut aimer un eou deux fen\mes et trouver les autres délicieusement betes. >

222174- Balivernes.

Eh bien! Oui, Ià, c'est vrai, je t'ai trompé! Mais, sur mon honneur, Théodore, je n'ai jamais eu, comme certaines femmes, la chose de permettre qu'on t' blague. *

Teckning af a. Grevin.

* Struntprat! — Nå, tja, det är sant, jag har bedragit dig! Men på min ära, Teodor, jag har aldrig, som somliga fruntimmer bruka, tillåtit att man dref med dig.

175. Royal gommeux. Kungliga snobbregementet.

Målning af Jan van I?eers. Omkr. 1890.

saknas hos en hel del parisiska och wienska skämtbilder ur hel-och halfvärlden, som med en tröstlös enformighet omtugga och missbruka kärlekens ordförråd, och som efterapa dess gester. Damerna i Journal amusant eller Die Bombe äro stora för herrar afsedda dockor, som, om man stoppar ett guldmynt i handen på dem, automatiskt upprepa: »Jag älskar dig.»

I en historisk framställning kan man ej alldeles underlåta att nämna de osympatiska företeelserna, som haft sin betydelse.

Det är A. G RE VIN (1827—1832), ett slags utspädd Gavarni, som i skämtteckningen med tyvärr alltför dilettantisk konst sökt fasthålla de små chignonbärande, snikna och trilska damer, hvilka under Thiers' och Mac Mahons presidentskap så dyrt som möjligt sålde sina vänligheter. Grevin ritade kostymer för teatern, och något af farsens orimligheter och stereotypa situationer ligger öfver hans teckningar.

Le gommeux, den snobbige, idiotiske unge mannen, i det germanska samtida Europa känd under det wienska namnet »gigerl», blef ofta afbildad af Grevin. Med sina mot skorna ele-fantfotartadt utvidgade byxor och med sitt fåniga leende eröfrade denna tämligen konstgjorda produkt både skämttidningar, teatrar och varietéer. Grevins underskrifter sakna ibland ej alldeles en viss psykologi, och de torde liksom teckningarna redan ha och ännu mera få ett kulturhistoriskt intresse (bild 174). Grevin tecknade för Le Journal amusant.

Le gommeux, denna blandning af själfmedveten elegant och clown, har fått en lika komisk som tidstypisk form i den här meddelade bilden af belgiern Jan van beers, född 1852. De gyckla med sig själfva, dessa tre bulevardprydnader, och häri ligger det försonande draget i apspelet (bild 175).

För den politiska karikatyren var, som nyss nämndes, den napoleonska censuren val sträng, ehuru naturligtvis goda och träffande saker ibland sluppo igenom, men rent af förvånande var den mängd af skämtbilder, som utkommo under Paris' belägring. De. flesta saknade naturligtvis konstvärde.

Daumier utgaf tillsammans med Ch am (1819—1879) Album du siège. Den förres mästerliga bilder ställa den senares helt och hållet i skuggan. Den produktive Cham, pseudonym för Amédée de Noë, saknade det allra viktigaste, konstnärlig individualitet, och en konstkännare talar med skäl om »le crayon neutre de Cham».

Mycket bättre var då André Gill (1840—1885), hvars politiska porträtt hade både skarp karakteristik och dessutom ofta voro roliga. Då hatet mot den godhjärtade, melankoliske fatalisten i Tuilerierna började växa sig starkt, tecknade honom Gill som galärslafven Rocambole i Ponson du Terrails bekanta roman. Man gladde sig åt den förening af gentleman och straffånge, som fanns i Rocamboles typ och som man trodde sig återfinna hos Napoleon III. Bilden blef gifvetvis konfiskerad. Bland Gills öfriga porträtt märkes den lilla kvicka teckningen af

Thiers' knipsluga ansikte (bild 176). Han har kallat denna bild L'homme qui rit och tecknat som pendant en bild af Gambetta såsom L'homme qui parle.

a4*6 07. Laurin. Skämtbilden. __29FRANKRIKE UNDER I Soo-TALETS SENARE HÄLFT.

Inom den erotiska skämtbilden fortsattes den sötsliskiga, svarfvade genren af Guérard, som i sin litografi »Vindstötar» gaf en ej förkastlig tidsparfym åt de af sina vida, flaxande kjolar besvärade skönheterna. Däremot ha Linders velocipedbilder, omkring 1870, med sina på de höga velocipederna uppspetade damer både i form och färg nått kulmen af kvalmig äcklighet.

Djupare kunde i konstnärligt afseende fransk skämtteckning icke sjunka.

176. L'homme qui rit.

Skämtbild af Thiers. Teckning af André Gill.

177. Mr. Punchs ateljé.

Vinjett af John Leech.

England under drottning Viktoria.

Punch.

Reverend J. de Kewer Williams höll 1891 åminnelsepredikan och Te Deum öfver skämttidningen Punchs femtioåriga tillvaro och talade till redaktionen om den diskretion och humanitet, som alltid utmärkt tidningen.

Redan detta faktum visar, att Punch, som verkat nästan under hela den viktorianska tiden och ett godt stycke till, är en skämttidning af enastående art, städad och försiktig. Den lille puckel-ryggige trägubben, arftagaren till Pulcinella och Polichinelle, af hvilken också vår Djurgårds-Kasper är ett sidoskott, hade utvecklat sig till en äldre engelsk gentleman, där en lätt ansvällning på ryggen, en skinande färgglans på den stora näsan och ej minst en humoristisk glimt i ögat var det enda, som i det yttre påminde om den munvige och oförskämde marionetten.

På ett viktigt område är den engelske Punch mycket olik sina romanska förfäder. Det sexuella skämtet, som sedan

178. Titelblad till Punch den 17 juli 1841.

Teckning af a. S. Henning.

urminnes tider så högt uppskattades af det antika grekiskromerska samhället och ännu värderas af alla dess direkta arf-

179. punchs nuvarande titelblad. Teckning af Richard Doyle.

tagare, är bannlyst från Punch. Detta utgjorde Thackerays förtjusning, och han skrifver en gång till Mr. Punch: »Hvad er

anständighet beträffar, anstår det ej mig att lyckönska er för detta inför ert vördnadsvärda ansikte, men tillåt mig att säga, att aldrig ha förut i denna värld publicerats så många volymer, som innehållit så mycken orsak till skratt och så litet att rodna öfver, så många skämt och så litet ondt. Men, Sir, äfven om er blygsamhet, som förvånar mig mer och mer för hvar gång jag betraktar er, vore beräknad och ej en dygd, som tillhörde er af naturen, skulle enbart detta faktum tala för den höga uppfattningen af offentlig blygsamhet bland oss. Vi vilja skratta i sällskap med våra hustrur och barn, vi vilja ej tillåta något oanständigt, vi önska, att våra fruar och döttrar skola vara

rena.»

En dylik germansk ängslan för att beröra det sexuella området i skämtet återfinner man i Strix — trots alla andra olikheter. — Att kunna rättvist jämföra en viss skämttidnings frispråkighet i detta afseende med samma egenskap hos en annan i ett främmande land är ofantligt svårt. Förut är nämndt, att ungefär vid tiden för drottning Viktorias tronbestigning en djupgående förändring i uppfattningen af offentlig anständighet ägde rum i England. Det var efter denna tid Punch tillkom, dessutom ett organ för den högre medelklassen, inom hvilken den officiella anständigheten intar en viktig plats i alla länder. Det rent konstnärliga elementet har, om Keene och Phil May undantagas, alltid varit svagt företrädt i Punch, och sålunda har den behagliga eller beklagliga öppenhet på det sexuella området, som brukar utmärka personer med estetisk grundsyn på lifvet, sällan haft några talsmän i Punch. Slutligen vill den vara och är en familjeskämttidning, under det att de franska skämttidningarna vända sig till en ateljé-, kafé- och herrpublik. Och hvarför skulle ej herrar ha samma rätt som barn och damer att ha sina egna organ? Tonen blir emellertid med full rätt något olika. Man behöfver ej vara någon hycklare för att finna en historia, som man hjärtligt skrattar åt i ett herrsällskap, alldeles opassande, då den berättas inför barn och unga flickor. Punch söker en publik, Le Courrier Frangais en annan, och man skulle högeligen misstaga sig, om man trodde, att familjefadern i Marseille sitter och undervisar sina döttrar i den djupa betydelsen af de Forainska giftigheterna, pä samma sätt som en pappa i Liverpool

inviger de sina i de oskyldiga ordlekar, som stå under en Leechs eller en Du Mauriers bilder i Punch.

Man öfverdrifver på bägge sidor om Kanalen, förledd ai nationell ovilja, både engelskt hyckleri och franskt lättsinne. Hvarje nation har sina favoritsynder och favoritdygder, och engelsmännen älska nu för tiden så mycket anständigheten, att de hyckla och ljuga litet för dess skull. Vi svenskar äro i det lyckliga läget att med opartisk välvilja kunna beundra bägge nationerna, och öfverseende skratta vi åt den eviga kör afsjälf-beröm och grannklander, som skallar från Dover till Calais och från Calais till Dover.

Den 17 juli 1841 utkom första numret af »Punch or the London Charivari» under ledning af Henry Mayhew. Förebilden var, som ordet Charivari antyder, Philipons tidning med samma namn, men hela tonen skulle från början blifva en mycket mildare, »a progressive whig in his love of small change», säger tidningen själf. Slutligen använde sig Punch ej af litografi utan af träsnitt.

Första titelbladet utfördes af A. S. Henning (bild 178). Efter flera försök af olika tecknare beslöt man sig slutligen för det i januari 1849 af Richard Doyle utförda, hvilket ännu pryder tidningens framsida (bild 179). Den illparige Mr. Punch är sysselsatt med att rita af det brittiska lejonet, och hunden Toby, utstyrd i hatt och krage, är placerad på några gamla Punchårgångar.

En viktig institution i tidningen var den s. k. Punch dinner, då man om onsdagarna råkades för att roa sig och resonera om det nya numret samt bestämma ämnet för den helsidesplansch eller cartoon, som skulle tecknas. Namnet cartoon uppkom 1843, då kartonger för parlamentshuset utfördes af flera konstnärer. Dessa bilder, som sedan skulle i freskomålning öfverföras på väggen, behandlade de mest upphöjda ämnen och parodierades på Punchs helsidesbilder, hvilka sedan i den engelsktalande världen gå under namnet cartoons.

Punchmiddagen blef en institution, och Thackeray, den mest berömde af tidningens litterära medarbetare, talar i sin dikt om Punchs namnkunniga mahognybord, i hvilket alla Punchs skriftställare och konstnärer inristat sina initialer.

»Here let us sport, Boys, as we sit, Laughter and wit Flashing so free.

Life is but short. When we are gone, Let them sing on Round the old tree.»

Denna äkta engelska hyllning åt kontinuiteten är karakteristisk också för Punch, som med stolthet och ansvarskänsla kände sig vara en makt i samhället, en skämttidningarnas Times. Punchmännens åsikter voro i

början något mera demokratiska än vid sekelskiftet. Tidningen var dock, hette det, representanten för »the great Protestant Middle class», och om man också ej kan säga, att »därmed är allting sagdt», så förstår man ändå, hvilken solid bas af aktningsvärdhet och äfven af fördomar, som ligger under dessa ord.

Punch har under sitt långa lif oftast varit franskfientlig och stod under amerikanska slafkriget på Sydstaternas sida. Den sökte hindra den stora Londonutställningen 1851 och underhjälpte det främlingshat, som offentligen vid det tillfället förklarade sig bäfva för de osedliga utlänningarnas inflytande på Londonborna, den skämtade öfver Turners konst och gycklade öfver de engelska prerafaeliterna. Punch ägnar sitt hån lika mycket åt ärliga fritänkare som åt ärliga katoliker.

Tidningen har sålunda alltid varit moderat frisinnad och har ömkat sig — ofta med god praktisk verkan — öfver de fattiga, har ytterst mildt och med djup vördnad på bottnen skämtat med de förnäma samt oftast hyllat principen »right or wrong, my country». Den har nästan alltid angripit det nya i konst och litteratur. Punch har alltså hvad medelklassen kallar en »sund lifsåskådning». — Men det är ej tidningens litterära och politiska hållning, som här i första rummet behandlas, det är dess skämtteckningar.

John Leech (1817—1864) var under tidningens första två decennier dess förnämste tecknare (bild 180). I konstnärligt värde kan han ej på långa vägar mäta sig med sina samtida Daumier eller

180. John Leech.

Teckning af Miliais. 1852.

Gavarni, men den utomordentliga popularitet han vann i sitt hemland gör honom till en af skämtteckningskonstens viktigaste typer. Ruskin kallar honom för »en fullkomlig mästare i karakteristiken», och den utförliga biografi i två volymer, som VV. P. Frith, R. A., skrifvit om honom, är en enda hänförd lofsång öfver hans konst

och person. Alla, som kände honom, voro ense om att han var en sällsynt älskvärd människa. Hans gode vän Thackeray skrifver i Times om Leech: »Han säger rent ut hvad han menar, som en äkta britt. Han älskar hästar, hundar och sport till lands och vatten, och man kan se, att han tycker om hem och barn. För fransmän har han föga aktning.» Den store engelske författaren kunde ha tillagt: irländare, judar och positivspelare, ty alla dessa tre varieteter af människoplantan gjorde honom illa till mods. Egendomligt nog var hans första skämtteckning i Punch den 7 augusti 1841 en karikatyr af fransmän i London, och snart följde en framställning af de positivspelare, hvilka skulle förbittra den hypernervöse mannens lif.

John Leech föddes i London 1817. Han visade tidigt anlag för teckning. Efter slutade skolstudier började han utbilda sig till läkare, men hans fars dåliga affärer tvungo honom i stället att söka en snabbare förtjänst som tecknare. I början af 1830-talet hade han på St. Bartholomew's hospital gjort bekantskap med Percival Leigh, sedan medarbetare i Punch, och illustrerade dennes Comic Latin Grammar och Comic English Grammar 1840. Några år förut hade han under signaturen A. Pen Esq. gifvit ut »Etchings and sketches», men riktigt känd blef han först genom Punch. En helsida — cartoon —, kallad Wellington and the clown, var en af hans första politiska teckningar.

Sedan ritade han för tidningen ej mindre än 3000 bilder och dessutom illustrationer till ett femtiotal böcker, bland hvilka märkas Dickens' A Christinas Carol. Leech lär på sina bidrag till Punch ha förtjänat omkring 40,000 kronor om året, och han blef snart hela Englands älskling. Bland de få, som ej förstodo honom, var George Cruikshank. Då man berömde Leech, sade »immortal George»: »Ja, ja, det är skickligt. Det är den nya skolan. Publiken är alltid förtjust i det nya!»

Leechs verksamhet i Punch utgjorde två områden, dels de politiska helsidorna, dels de otaliga skildringarna ur det dagliga lifvet, som med en gemensam titel kallas »Pictures of Life and Character». Af dessa ritningar äro de senare de bästa, men på sin tid väckte vissa af Leechs politiska cartoons också ett visst uppseende. Den lustiga bilden af Napoleon III som nykläckt

iSi. All but hatched!— Nykläckt!

Teckning af Leech. Oktober 1852.

örnunge, tillkom med anledning af att staden Sèvres den 7 oktober 1852, några veckor före det öfriga Frankrike, hyllade Louis Napoléon som kejsare (bild 181). Omornad blickar den för tidigt födda fågelungen mot ljuset, men han skulle snart bli hemmastadd. Trots alla Napoleons vänliga närmanden, trots förbundet under Krimkriget blef han för Leech och Punch alltid tvifvelaktig, och 1858, då franska officerare yttrat sig krigiskt mot England, ritade Leech under titeln »Cock-a-doodle-doo!» den galliska tuppen utstötande ett krigiskt kukeliku af den mest komiska effekt.

182. One good turn deserves another. The working man enlightening

the superior classes. Teckning af John Leech. 1858.

Hvad det konstnärliga värdet af dessa Leechs politiska karikatyrer beträffar, så voro de ofta väl träaktiga. Lyckad äfven ur artistisk synpunkt är hans i mars 1855 publicerade »General Février turns a traitor», där han låter den uniformerade Döden, omgifven af snöglopp, lägga sin hand på kejsar Nikolaus. Denne hade yttrat, att Ryssland kunde lita på generalerna Januari och Februari, men nu hade Ryssland under Krimkriget just i februari lidit de svåra nederlag, som knäckte kejsarens hälsa och släckte hans lif.

Bland de teckningar, som skildra inre engelska förhållanden, är den här meddelade, år 1858 publicerade: »Arbetare upplysande de högre klasserna», af särskildt värde. Han skämtar med den ytliga sidan af de föreläsningar för arbetare, hvarmed då mången gjorde sig folklig. Vid sidan af det verkliga folkupplysnings-

183. A startling request.* »Please, Sir, will you pump for me?» Teckning af Leech. 1846.

intresset fanns det mycken humbug, mycken nedlåtande viktighet, som här förlöjligas med en i Punch ovanlig skärpa. Detta var emellertid under Punchs första, radikalare tid. »Arbetare föreläsande för de icke arbetande klasserna», såsom det står å plakatet på väggen, är ett särdeles godt grepp (bild 182).

Leech, som eljest fick beröm för sin stora individualiserings-förmåga, visar i sina dambilder en förvånande enformighet. De likna alla Mrs. Leech. — En gång såg han på gatan en ung dam af sällsynt skönhet; han följde henne till hennes port, gjorde sig underrättad om hennes namn och person, lät presentera sig och gifte sig 1843 med föremålet för denna roman-

* En häpnadsväckande begäran. — »Snälla herrn, vill ni pumpa åt mig?»

184. Our foreign visitors.

"Whatever may be a Frenchman's defects, he at least knows how to dress — and isn't the hat

he wears a sweet thing ?" *

Teckning af Leech. 1861.

tiska beundran, Miss Ann Eaton. Det är hon som gar igen pa alla hans teckningar af vackra damer. För damer och — hvilket ej alltid hör ihop — äfven för barn hade Leech ett varmt hjärta.

Rolig är den lilla flickan, som ber 1840-tals-eleganten hjälpa sig att pumpa (bild 183).

Man må säga hvad som helst om de stolta öbornas förakt för och obekantskap med kontinentens folk, men ett faktum är, att Leech i sina skämtbilder af fransmän ofta på kor-

* Våra utländska gäster. — »Hvad man än kan anmärka mot en fransman, klä sig kan han åtminstone, och är det inte stiliga hattar de ha på sig?»

185. Those horrid boys!

"You are a very impertinent boy. You know perfectly well that it is a matter of no moment

to you who my hatter is." Teckning af John Leech. 1855.

net träffar de efter statsstrecket förvisade schabbiga, demokratiska franska typerna, på en gång arroganta och förbryllade i den främmandejättestadens vimmel (bild 184). Och det är ett mycket berättigadt skämt. Om man kunde tänka sig, att en fransman orkade bläddra igenom ett Leech-album, skulle han säkert vid den bild 185 återgifna teckningen gladt utropa: ;;Där har vi en riktig engelska!» Dylika »riktiga engelskor» förekomma i franska farser och skämttidningar och ha då gärna ett par decennier gamla moder. Här gläder sig den moderna missen åt sin år 1855 moderna hatt. Tycker man sig ej höra hennes välvisa lärarinneton, när hon

186. The juvenile party.

Pater- fauiilias [to Youth who goes with his putty well across country)-. "Hollo! Hugh, my boy.

Dont you like dancing?"

Youth : "Ah — no! I don't seem to care for balls — few hunting men do! ! 1"

Teckning af Leech. 1864.

doccrande besvarar slyngelns fråga, hvar hon har fått sin hatt ifrån: »Du oförskämda pojke, du förstår mycket bra, att det ej är af någon vikt för dig att få reda på hvar min modist bor.»

Ofta äro Leechs barnhistorier lustiga men ej sällan litet krystade, och hans teckningar af dvärgartade barn äro ibland anatomiskt rent omöjliga. Så små tolf- och fjoltonåringar finnas helt enkelt icke. Under rubriken »The rising generation» — den uppväxande generationen — skildrar han, hur lillgamla våra föräldrar eller åtminstone deras samtida voro. Den som trott, att barnslig dygd och enkla seder undantagslöst rådde på 1840-och 1850-talen, misstar sig.

Ibland äro Leechs barnbilder riktiga pärlor af iakttagelse. »Dansar du inte?» — »Ah nej, få jägare äro roade af dans», svarar pä barnbalen den lille viktige parfveln, som nyss fått en ponny (bild 186). Leech satiriserar de själfmedvetna engelska barnen och Eton-skolgossarnas viktighet. Öfver hufvud är han

187. Mr. Briggs' pleasures of hunting.

Mr. Briggs goes out for a day's hunting, and has a glorious run over a splendid country.

Teckning af Leech. 1850.

road att få gyckla med den uppblåsta intigheten, ej minst med snobbarna, som äro förtjusta i sina whiskers — det var poli-songernas tid. — Den klassiska typen för snobbar var skådespelaren Sothern i rollen Lord Dundreary (1862), i hvilken aktören

o

maskerat sig efter Leechs snobbtyp (bild 189). Ar 1849 började Leech att behandla Mr Briggs' äfventyr och

lidanden (bild 187). Briggs var den borgerlige engelske familjefadern kämpande med sin maka om sina rättigheter som sportsman och med seg engelsk energi öfvande sig i ädel idrott trots ständiga missöden. Han hänger i trots allt, och med väldiga lerklumpar under stöflarna springer han flåsande efter sin bråkiga häst. Ehuru Leech själf egentligen ej var någon god ryttare, var han ofantligt road af ridt och sport. I likhet med alla engelsmän ansåg han det tillhöra en gentlemans plikter att vara något hästkarl, och säkert är, att hans sportsteckningar gladde hela nationen.

Naturligt nog för en person, som trifdes bland och helst afbildade de högre klasserna, intog skämtet med moder en ej obetydlig plats i Leechs produktion.

188. Cruel Joke at a Fete.

Horrid boy (to his cousinJ: "I say, Rose! Wasn't that major De Vere who just left you?" Rose. "Yes."

Horrid boy. "Ah. then. He might as well have told you what a tremendous black smudge you've got on your nose! "

(N. B. Of course there is no smudge.)*

Teckning af Leech. 1859.

Bloomerismen, uppkallad efter Mrs. Amelia Bloomer, gjorde under 1850-talet en del väsen af sig äfven i London, där den vackra amerikanskan i bredbrättad hatt med fjäder, röd sammetsrock och — sist men ej sämst — byxor höll föredrag om hur lämpligt det vore, om damerna ville anlägga denna dräkt. Den blef emellertid allmännast i skämttidningarna. Långvarigare blef krinolinmodet, hvilket efter nära hundra års hvila uppstod från de döda och framkallade tusentals karikatyrer. Kvinnobeundraren Leech har älskvärdt skämtat med de voluminösa damerna, som voro så belåtna med den sväfvande gäng och den grandezza deras krinoliner förlänade dem (bild 177, 188).

* Grymt skämt vid en fest. — En oläck pojke (till sin kusin): »Nå, Rost! Var det inte major De Vere som du nyss talade vid?» Rose: Jo! Pojken: »Da talade han väl om för dig en så'n förskräcklig svart fläck du fått på näsan.» (A'. B. Naturligivis fanns det inte någon fläck.)

189. Dundreary Row—Hyde Park.

Said one Dundreary to another Dundreary: "By Jove! It's awfully jolly; ain't it?"*

Teckning af Leech. 1863.

Då John Leech 1864 afled, blef det verklig landssorg. Sir Jolin Millais, den berömde engelske målaren, en af Leechs närmaste vänner, har afbildat den sympatiske skämttecknarens fina, melankoliska ansikte(bild 180). Liksom mänga humorister ledLeech ofta af svårmod. Thackeray — hans kamrat sedan ungdomen och själf äfven skämttecknare — brukade undra öfver hvad Punch skulle bli utan Leech; om han hade lefvat, skulle han fått se en gemensam vän till dem båda, Charles Keene, utveckla sig till en större konstnär än Leech varit. Men då Thackeray och Leech åto sin middag och samspråkade under den jättehöga asken i Leechs trädgård vid Kensington High Street, voro dessa två de båda främsta representanterna för engelsk skildringskonst af det dagliga lifvet i ord och bild under 1840- och 1850-talen.

Irländaren Richard Doyle (1824—1883) föddes i London. Hans far, John Doyle (märket H. B.), var bekant som politisk

* Snobbrännan i Hyde-Park. — Den ene snobben till den andre: De här är lammefan flott, eller hur?»

190. Cricketpartiet.

Teckning af Richard Doyle.

karikatyrist i litografi. Richard (Dicky) Doyle var ej tjugu år fyllda, då han blef anställd i Punch, där han är mest känd genom det ännu använda titelbladet. Han ritade politiska helsidesbilder, men hans högst uppskattade teckningar äro serien »Männers and Customs of Ye Englyshe», där han i mycket enkla teckningar och ett mycket personligt maner skämtar med engelska vanor och typer.

Cricketpartiet — cricket spelades på 1840-talet ännu i hög hatt — hör till hans mest skrattretande bilder (bild 190). Med samma fantasi, med samma myllrande mängd af individualiserade figurer tecknar han måltiden på järnvägsrestauranten, modemagasinet eller rusningen efter biljetter, då Jenny Lind 1849 lade London för sina fötter (bild 191). Redan 1850 upphörde Doyle att teckna för Punch, ty hans starkt katolska sympatier stöttes af den kraftiga opposition, hvarmed Punch detta år mötte påfvens

191. The Nightingale that sings in the winter.

Now this Nightingale rare, in the winter who sings, Being not yet a seraph, is one without wings; And her name, which has travel'd as wide as the wind. Is kind-hearted, generous, dear JENNY LIND.

Teckning af Richard Doyle. 1849.

och dc katolsksinnades försök att inblanda sig; i den eneelska

o o

kyrkans angelägenheter, därvid stödjande sig på det åt katolicismen lutande parti inom denna, som kallas puseyiter. Richard Doyle verkade sedan som bokillustratör och har bland annat försett Thackerays roman The Newcomes med bilder.

Den man, som ersatte Doyle i Punch, skulle i framtiden bli tidningens Nestor under många decennier.

Det var den 1820 födde John tenniel, hvilken under Gladstones ministär 1895 blef adlad. Han är väl den förste skämttecknare, som på grund af sin konst och sina karikatyrer öfver Hennes Majestät drottningen och ministrarna erhållit denna upphöjelse. i femtio års tid arbetade han i Punch. Hans första teckningar förekommo redan 1850, ehuru han först 1862 blef tidningens officielle och regelbundne »cartoonist». Det finnes mer af gentlemannen än af konstnären i hans verk. Dock måste erkännas, att hans originalteckningar se bättre ut än de träsnitt, som utförts efter dem. En viss torrhet och träaktighet utmärker hans teckningssätt, och sällan visa hans teckningar någon elegans, än mera sällan något behag. En präktig, härdad militärisk typ, intresserad ryttare, ointresserad politiker, arbetade Sir John som en hederlig ämbetsman. »Hvad politiska åsikter beträffar», säger han själf, »så har jag inga. Om jag har min egen lilla politik, så behåller jag den för mig själf och förkunnar blott min tidnings.» Att han, som han påstår, ej ritar efter modell, är ej svårt att se. Ett lokomotiv kan på hans teckning få former, som voro åtminstone något riktigare trettio år förrän bilden tillkom. Han har sitt arbete indeladt, som om han vore en maskin: får ämnet på den bekanta onsdagsmiddagen, tänker öfver det och gör första skissen på torsdagen, tecknar bilden på stocken på fredagen och öfverlämnar denna mellan kl. 6.30 och 7 e. m. till träsnidarens springpojke. Så fortsätter han ett halft århundrade. Den Tennielska konsten har nu ingått i allmänna medvetandet i England. Hans stora, rediga och torra teckningar äro för mänga det typiska hos Punch. Disraelis och Gladstones länga tvekamp om makten har varit hufvudmotivet i Tenniels konst, och ät månget godt infall hos redaktionen har han gett form i bild. Hans förmåga att göra lustiga och karaktärsfulla

192. Dressing for an Oxford bal masque.

"The question is, Is Man an Ape or an Angel? (A Laugh.) Now, I am on the side of the Angels!" (Cheers.) Ur Disraelis tal i Oxford 1864.

Teckning af Tenniel.

ansikten synes kanske mest i hans bilder af Disraeli. Bland de roligaste af dessa »Dizzy»-ritningar är skämtet med denne statsmans speech i Oxford den 25 november 1864 (bild 192), då han på tal om darwinismen yttrade: »Frågan är följande är människan

en apa eller en ängel? (Skratt.) Jag för min del är på änglarnas sida!» (Bifallsrop.) Tenniel ritar af den store politikern som ängel, kostymerande sig för en maskeradbal i Oxford.

När Disraeli 1875 för England köpte aktierna i Suezkanalen, tecknade Tenniel den sluge semiten utbytande ett småleende med sfinxen. Han hade nyckeln till Indien i sina händer.

Af stor verkan är Tenniels bild »Svinet, som ej vill betala arrendet» (bild 193). Sir William Harcourt, klädd som poliskonstapel, håller i handen sin polisstaf med inskriften The arms bill — lagen om förbud mot införsel af vapen i vissa irländska distrikt. Han nyper med andra handen det irländska svinet i örat. Det osympatiska djurets öga plirar elakt och dolskt.* Det var 1881. som den omnämnda billen voterades. Hvad som särskildt springer i ögonen, då det gäller Sir John Tenniels teckningar, är, att hans maner förblifvit snart sagdt oförändradt. Då han behandlar utländska ämnen, hvilket naturligtvis ofta förekommer, ger han allt en engelsk karaktär. »Bismarck som lots lämnar det tyska statsskeppet» innehåller alla tänkbara fel i detaljerna.

Betydligt konstnärligare än Tenniels äro Linley Sam-bournes (1845—) politiska teckningar. Sambourne har också arbetat mycket länge i Punch. Ar 1867 blef dåvarande utgifvaren af Punch, Mark Lemon, intresserad för en teckning af en tjugutvåårig konstnär, som hette Linley Sambourne. Denne var dä anställd på ett ingeniörritarkontor och lämnade med glädje denna plats för att i Punch vinna popularitet öfver hela England. Till skillnad från Tenniel finner man hos Sambourne en tydlig utveckling, och dessutom ådagalade han, tvärt emot hvad Sir John brukade, en autentisk noggrannhet i dräkter och detaljer. Hans samling af tio tusen fotografier har blifvit flitigt använd som underlag för hans fyra tusen teckningar. Han lånar soldater från War Office för att få dem exakt afritade, och ehuru detta ej har direkt med konsten att göra, ger denna noggrannhet åt hans ritningar ett dokumentvärde, som ej är att förakta. Med den unge energiske politikern Lord Randolph Churchill skämtar han i

* Man kan förstå, hvilket intryck en dylik karikatyr skulle göra på irländarna, då man betänker, att förfäderna till dessa, som »icke ville betala arrendet», tvungos att utan ersättning afstå äganderätten till jorden at engelsmännen.

193. The pig that wont "pay the rint!"

Teckning af Tenniel. 1881.

början af 1880-talet på det mest lyckade sätt, och flera af de bästa Gladstonekarikatyrerna äro af Sambournes hand. Så den här meddelade bilden af den store homerule-statsmannen,

194. Gladstone bränner sig på den irländska potatisen.

Teckning af Linley Sambourne. 1882.

som bränner sina fingrar pä den heta irländska potatisen (bild 194).

Den störste konstnär, som någonsin medverkat i Punch, och en af konsthistoriens mest betydande skämttecknare, är Charles Keene (1823—1891, bild 195). Säkert har ingen engelsk målare efter Hogarth så konstnärligt uttryckt det typiskt engelska, särskildt då det gäller medelklassen och det lägre folket. Hans eget lif var ej händelserikt.

Han har med den noggrannhet,

hvarmed en medeltida klosterbroder skulle skildra ett samtida helgon i samma kloster, beskrifvits af Mr. George Somes Layard

1 det ur flera synpunkter intresseväckande arbetet »The Life and Letters of Charles Samuel Keene».

Keene föddes 1823 i London. Hans far var jurist, och själf skulle han först ägna sig åt juridiken. Det blef dock snart tydligt, att han mera lämpade sig för konstnärsbanan; och det var genom hans mors energi, som hans första teckningar blefvo sålda och den blygsamme ynglingen började få någon förhoppning om sin konstnärliga framtid. Några skapliga teckningar till Robinson Crusoe voro hans debut. I Punch förekommer hans första teckning 1851 och riktar sig egendomligt nog mot Louis Napoléon. Är det ej mer än en tillfällighet, att Hogarth var i tal och teckning så ursinnig mot fransmännen, att Leechs första teckningar riktade sig mot fransmännen och många af hans senare mot Louis Napoléon och att nu också Keene skulle börja med ett angrepp på »brorsonen»? Efter statsstrecket den

2 december 1851 kom nämligen Keene med en teckning kallad »En patenterad gatsopning», som nyligen var införd i Paris och föreställde ett par kanoner.

Först i860 blef Keene upptagen i den illustra kretsen kring Punchs middagsbord. Den tystlåtne, till öfverdrift tillbakadragne Keene trifdes dock ej så bra i detta sällskap, ty hans starkt toryfärgade uppfattning — han kallade sig själf »a hot tory» — förargade sig åt de många »rads» inom redaktionen, hvilken enligt hans åsikt ledde Punchs politik pä villovägar. Det är förvånande att se, då man läser om alla dessa engelska tecknare, hur sällan de tyckas ha haft något konstintresse. Man får i de utförliga lefnadsbeskrifningarna höra åtskilligt om deras åsikter om hästar och äfven om hundar, men konst och konstnärer synas i allmänhet ej intressera dem. Det är kanske därför de självfva i allmänhet intressera konstnärer och konstälskare så litet!

Keene utgör äfven i detta fall ett undantag. Whistler, som Keene i högsta grad beundrade, ville att denne skulle vittna för honom i den berömda processen 1878, då han stämt Ruskin för att han kallat en Nocturne i svart och guld värdelös och konst-

195. Charles Keene med sin säckpipa.

Teckning af konstnären själf.

nären själf en narr. Keene slapp dock denna gång att komma med i det offentliga lifvet, som han så mycket fruktade. — Fan-tin-Latours konst begrep han årtionden innan den uppskattades af allmänheten, och Menzel — eljest så godt som okänd inom det anglosaxiska kulturområdet — satte han högst bland samtidens konstnärer. Den store tyske målaren beundrade själf i hög grad de Keeneska teckningarna. Äfven en annan tysk konstnär, som på sista tiden blifvit samlares förtjusning, Daniel Chodowiecki, väckte genom sin skarpa karakteristik Keenes högsta gillande. Keene har äfven försökt sig på etsning och det med sådan framgång, att de största franska kännare betonat hans etsningars sällsynt höga värde.

Han hade väl knappast varit någon riktig anglosaxare, om han ej haft några speciella manier. Dessa voro samlandet af gamla böcker samt tvenne sorters pipor, dels gamla tobakspipor och dels säckpipor. Han rökte pipa och blåste säckpipa med samma sega engelska energi.

Keene var en god om ock något säflig och alltför blyg berättare af roliga historier. Det epigrammatiska låg ej för honom, och flertalet af hans lustiga underskrifter voro ej hans egna utan sända till honom af herrarna Andrew Tuer eller Joseph Crawhall. Den senare, en originell konstnär och samlare, hade också en samling af roliga historier. Han var själf ett stort original, som hvar morgon gick upp kl. 4 för att röka en pipa och måla litet. Efter en timme gick han och lade sig igen för att i anständig tid gå upp och få sin frukost. Mr Crawhall ställde sina rika

samlingar af lustigheter till Keenes disposition och försåg skämttecknaren systematiskt med skämt.

Keenes fantasi var rent grafisk, och detta är väl det väsentligaste för en tecknare. Hans ritningar äro af den sorten, som man ej tröttnar på. De tilltala ej alltid genast, men deras sunda realism, utan spår till öfverdrift, har en karaktärsfullhet, som utgör verkliga kännares fröjd. Hans maner är lätt igenkännligt. Det saknar alldeles det kalligrafiska och sötsliskiga och är af en något sträf, utprägladt manlig karaktär. Ehuru samma sorts figurer förekomma pä hans teckningar, är han mindre enformig än de flesta skämtritare, därför att hvarje typ är så bestämdt individualiserad. Också jämföres han i så allvarliga konsttidskrifter som L'Art Möderne och Chronique des Arts med Degas, den definitiva liniens stormästare. Vi nordbor finna en likhet mellan hans och den utmärkte norske konstnären Werenskiolds maner.

För det dockvackra fasade han, och därför har man förebrått honom, att han aldrig ritat vackra damer. Den förebråelsen gäller dock på långt när ej så mycket om Keene som om Albert Engström. Genombläddrar man Keenes teckningar, samlade under titeln Our People, blir man dock slagen af den majoritet, hvari männen befinna sig. På hans akvareller förekomma emellertid kvinnotyper af ädel skönhet, och små nätta engelskor,

196. A dilemma.

Party (overcome by the heat of the weather). "Hoy! Cab " Driver. "All right. Sir. if you'll walk to the gate." Party1 "O. bother! Walking to the gate! "

Driver. "Well, Sir, if you can't get through, I'don't see how 1 can get over " Teckning af Ch. Keene. 1875.

oftast af den lägre medelklassen, men också trefliga jungfrur (bild 199), äro ej sällsynta i hans Punchteckningar. En engelsk konstskriftställare berömmer den »feeling of out-of-doorness»,

197. Poor humanity.

Bride. "I think — Geo'ge, dear — I should be better if we walked about —". Husband. fOne would'tit have believed it 0/ hirn.) "You can do as you like, Love. I'm very well as I ain."

Teckning af Ch. Keene. 1870.

som Keenes konst kan ge; med ett par streck skildrar han ett landskap, karakteriserar en småskog eller far fram förnimmelsen af rinnande vatten. Bland dokument för kommande dagars studier af medelklassens och det lägre folkets lif i England kommer, säger Sir Frederick Leighton, intet att få en större vikt än denne store humorists trefliga skisser. Den engelska medelklassens kostliga tvärsäkerhet har ingen skildrat som Keene. Kanske har han nått detta drag i sin högsta potens i bild 196, det exempel som Gazette des Beaux Arts meddelade såsom typiskt för den Keeneska konsten. Den lilla trinda brackan sitter på en park-

198. The Commissariat.

Sguire (to new hitler). "I have three or four Clergymen comnig to dine with me to-morrow, Prodgers, and —".

Mr. Prodgers. " 'Igh or Low, Sir?"

Squire. "Well — I hardly — But why do you ask, Prodgers?"

Mr. Prodgers. "Well, you see. Sir, the 'Igh" drink most wine, and the "Low" eat more vittels, and I must perwide accordin."

Teckning af Ch. Keene.

bänk bakom det ändlösa gallret och ropar ät droskkusken genom järnräcket. »Jag kan inte komma öfver», svarar denne, »och ni lär väl inte kunna komma igenom.» Han sträcker ut armar, ben och fingrar, denne själfbelätne

britt, nöjd med sin frihet och sin habeascorpusakt.

En mer gentlemanlik hållning intager i sin bekväma länstol den efter den ensamma men grundliga middagen med dess sherry något upphettade squiren, som meddelar sin betjänt, att han följande dag skall ha några präster till middagen (bild 198). »Högkyrkliga eller lågkyrkliga?» frågar den rödfnasslige, världsvise Prodgers. — »Hur så?» — »Jo i det förra fallet skall jag ta fram mera vin, i det senare mera mat.»

Militären intager i England en något tillbakaskjuten plats. Keene har tagit soldaten på sin lott, kanske på grund af ett odisputabelt jingodrag i konstnärens karaktär och därför att en del irländska historier bäst placeras inom soldatvärlden. Hur

199. Woman's rights.

Scotch Lady (who has taken a House in the Highlands, to her servants suddenly giving "warning"J. "What's the reason of this? Have you not all you want? — Good rooms, and good, fresh air and food, and easy work?" Spokeswoman. "Yes, Mem — but — but there's no a decent laad within cry o'us!"*

Teckning af Ch. Keene.

älskvärdt »tumelumsk i hodet» verkar ej den berusade trumslagaren (bild 202), som mot den allvarlige konduktörens påstående, att han ej kan ha tappat sin biljett invänder: »Jaså, inte det?! Jag har ju tappat stora trumman!» Mot detta »himmelshoch jauchzend» svarar ett »zum Tode betrübt» på bild 197. »Ska vi inte gå lite?» frågar den nygifta makan. »Du kan göra som du vill, älskling, jag har det mycket bra som jag har det.» Den stackars sjösjukes likbleka ansikte och melankoliska mungipa visa, hur relativt detta »mycket bra» är att fatta. Keenes teckningar äro återgifna i mycket goda träsnitt, men man kan på bild 201 se, hur mycket af det personliga som går förloradt på äfven det bästa träsnitt. Den skrifvande herrn är en skiss till en teckning, sedan återgifven i träsnitt i Punch. Den talar bättre

* Kvinnans rättigheter. — Skotsk husmor (som har hyrt i Högländerna, till jungfrurna, hvilka säga upp). Hvad hnr ni för skäl? Har ni inte allt, hvad ni kan önska er? Bra rum, frisk luft, god mat och litet att göra? — Den som för ordet. Jo, frun. men — men — det finns inte en hygglig pojke inom hörhåll.

2oo. Tröst.

Teckning af Ch. Keene. Efter originalet, som på grund af innehållet icke kunde införas i Punch enligt, som Keene sade, ett beslut af "the philisline editor". i8£2.2o i. Brefskrifvare.

Efter originalteckning af Ch. Keene.

202. a fortiori.

Ticket collector. "Now, then, make haste! Where's your ticket?"

Bandsman (refreshed). "Au've lost it?"

Ticket collector. "Nonsense! Feel in your pockets! Ye cannot hev lost it."

Bandsman. "Aw cannot?! Why, man, au've lost th abig drum!"

Teckning af Ch. Keene. 1871.

än långa folkpsykologiska afhandlingar om den engelska national-karaktären. Bild 200 har aldrig förekommit i Punch. Alltefter ståndpunkten kan man förarga eller glädja sig åt att den ansågs otillbörlig. Den sorgsna änkan tröstar sig med tanken, att hon nu åtminstone vet, hvar hennes man tillbringar sina kvällar.

Af Keenes rika galleri kan här blott ett fåtal typer medtagas. Hans tjufpojkar, hans poliser, hans engelska läsartyper, hans kontorsherrar äro af ofta högt värde. I Strix saknar man verkliga herrtyper, i Punch får man för

många gentlemen. Man är tacksam för att den okonventionelle, något bohemartade men själsligt förfinade enstöringen och konstnären Keene tagit på sin lott millionerna och lämnat »the upper ten» åt Leech, Du Maurier och de andra. Helt säkert gjorde detta honom mindre populär hos Punchs läsekrets, som dessutom ej fattade det konstnärliga draget i hans ritningar. Ordet bohémien får dock tas med en viss försiktighet, då det gäller Keene. Den gamle ungkarlen-tecknaren lämnade, då han 1891 afled, efter sig öfver 500,000

203. "And this is fame."

House of Commons official (to stranger who is returning to his seat in the gallery). "Name,

Stranger (editor of the " Mudborough Gazette " and author of many celebrated works). " Name ?

Ahem! Braggot —J. B. Braggot! " Jaded official. " Tut-tut-tut! Not the slightest use mentioning your own name, Sir. I want

the name of the member who introduced you!" J. B. B. (disgusted). "Oh! — Tomkins! " (Returns wrathfully to his seat, and determines to write a scathing article in next number on "Understrappers".)

Teckning af Ch Keene.

kronor, som han ritat ihop, en konst som icke många bohémiener göra honom efter. Något hatfullt fanns ej hos Keene, liksom det hos Leech ytterst sällan förekommer. Bägge hade dock ett godt öga till betjänter, och den oförskämda fräckhet nedåt, genom hvilken dessa ej sällan hämna sig för den underdånighet de måste

visa uppåt, liar väl sällan tecknats elakare än på den här meddelade parlamentsvaktmästarens ansikte (bild 203). »Namnet!!» ryter den självmedvetne dörrvaktaren, och då den något underklassige landsortsredaktören och författaren svarar med sitt eget namn, får han följande uppsträckning: »Hvem bryr sig om ert namn! Jag menar naturligtvis namnet pä den parlamentsledamot, som ni har fatt er ähörarplats af.» Engelsmän bruka säga, att Keene tecknat »the man in the street», och ingen har väl ritat lifvet på Londongatorna som Keene. Man ser cabarna ila förbi, gatpojkarna som hvissla, gamla gummor vifta i gathörnen åt de skramlande omni-busarna, tvetydiga figurer stryka efter gatorna, människorna myllra ut ur ocli in i de stora järnvägsstationerna, lyktorna glänsa genom dimman, från krogdörrarna slår en doft af visky och sötaktig piptobak emot en — den ser tröstlös ut vid första påseendet, den jättelika bikupan, men det mänskliga, det individuella, det humoristiska, det ser man snart, finnes här lika mycket som på andra ställen. Charles Keene har sett det med humoristens förlåtande, med konstnärens förklarande öga. Han älskade sitt London, om han också som äkta engelsman uppskattade de frodiga ängarna och de melankoliska hedarna. Äfven där ute på landet fann han och tecknade representanter för det folk, som han med en blinkning i ögat och med en berättigad hemlig stolthet i hjärtat kallade Our People.

Vid sidan af Leech, Tenniel och Keene står, har man sagt, Du Maurier som den fjärde af de hörnpelare, på hvilka Punchs artistiska anseende har hvilat. George Louis Palmella Busson Du Maurier (1831 —1896) föddes i Paris men blef det oaktadt en typisk engelsk tecknare. Först och främst var hans mor engelska. Hans far bosatte sig i London och blef engelsk undersåte, och den unge George började tjuguårig att i London studera kemi. Ar 1856 blef han på det klara med sin konstnärliga kallelse. Han studerade några år i Paris och Antwerpen. Du Mauriers första teckning förekommer i Punch i860 och visar påverkan från Leech. I Punchs ordinarie stab upptogs han på onsdagen efter Leechs död. Den dåvarande redaktören Mark Lemon lär ha anmodat honom att följa sitt väsens lag och bli »den romantiske tenoren i Punchs opera-buffa-sällskap». Den beundran

han kände för Keene påverkade hans konst, men lian nådde pä långt när ej sin vän i frisk originalitet och konstnärligt värde.

Redan under de svåra studieåren, då lians lifvar fullt af umbäranden, drogs hans intresse åt elegans och

aristokratisk skönhet. Som Punchs tecknare blef han skildrare af de högre klassernas lif, och han har kallats »the Thackeray of the pencil», ehuru hans satir aldrig är så besk som den store författarens. Ruskin, hvilkens entusiastiska konstomdömen ofta äro obegripligt ensidiga och förbluffande, tyckes ej alls gilla Keene men berömmer Du Maurier, ehuru han naturligtvis anmärker på den kalligrafiska skönhet de Du Maurierska teckningarna ha. Han säger, att det behag, som hans intelligenta, ofta utmärkt vackra barnbilder äga, till största delen bero på deras »välskötta hår och välsittande skodon». Tecknarens damer ha en kall, litet enformig anglosaxisk skönhetstyp. Han lär till modell haft sin maka, miss Emma Wightwick, med hvilken han sedan giftermålet 1862 lefde i ett lyckligt hemlif, ofta afbrutet af ett lika lyckligt societetslif. Själf säger han, att hans vackra damtyp är dotterdotter till Leechs, och han ber publikum tycka om henne för hennes mormors skull. Han fortsätter beskrifningen sålunda: »Hon är väl stor, det går jag in på, och något för stel. Men engelskor äro nu förtiden länga och stela; litet väl allvarsam är hon ändå.» De voro ej längre som Leechflickorna »plump little dumplings», små mulliga äppelmunkar, de voro Venustyper af — kan man tillägga — den litet liflösa, prydliga och friska typ, som konventionell societetsuppfostran, skrupulös renlighet och hälsosam sport skapat.

Här är platsen att med några ord beröra den uppfattning af de sociala förhållanden, hvarur dessa Du Maurierska societets-bilder uppstått. Societetslifvet betraktas i hela den anglosaxiska världen, i både England och Amerika, med en vördnad, som man skulle kunna kalla helig. Men då får man ej fästa den ringaste bimening af tråkighet vid detta ord. Ett aldrig sinande, brinnande intresse möter hvarje förlofning, hvarje bjudning, som försiggår bland de högsta klasserna. »The Peerage» studeras jämsides med bibeln, och denna glada förtjusning för allt förnämt, elegant och rikt är genomgående i hela samhället. I Frankrike är den obestridliga beundran något ovillig nerifrån. Den i de skandinaviska

204. Queen Prima-donna at home.

Chorus. "O, Mama! — Dear Mama! — Darling Mama!! Do leave off!"

(Showing that no one is a prophet in his own country .J*

Teckning af G. Du Maurier. 1874.

länderna så ofta förekommande förargelsen mot dem, som ha råd att dricka champagne eller åka i ekipage, hela den fnurriga afundsjukan mot dem, som socialt eller ekonomiskt stå högre, hvilken hos oss finnes från och med kroppsarbetare till och med de högsta ämbetsmän, är alldeles oanglosaxisk.

George Du Maurier riktar inga svidande slag, inga farliga stötar mot landets främste. Hans angrepp på den eleganta damvärlden påminna mer om lyckade kast på en blomsterkorso. Det är de Du Maurierska teckningarna ur den fina världen, påstår Punchs förnämste historiker, M. Spielmann, som skaffat tidningen dess flesta amerikanska vänner. Intet franskt kan upptäckas i hans ritning. Han har blifvit fullständigt angliserad, och det är en hel kurs i finare engelskt sällskapslif att genombläddra några år-gängar af 1870- och 80-talens Punch, där Du Maurier låter oss vara med om utvecklingen frän krocket till lawn tennis, låter oss

* Den stora prima-donnan i sitt hem. — Alla på en gång: O, mamma, kära mamma, älskade mamma! Sluta för all del! {Visar, att ingen är profet i sitt fädernesland)

205. Engei.sk hertiginna och fransk sångerska presenteras för hvarandra.

Salongsbild af Du Maurier. 1882.

se på dansen i Stilton House, dit intet orent får komma, om ej möjligen mångmillionären Sir Gorgius Midas skulle räknas dit, och förnöjer oss med Sir Pompy Bedells ihåliga tomhet, vare sig denne häpnar öfver sin landsman, den lustige Mr. Grigsby, eller förargar sig åt någon fransman, som ej kan skicka sig som det höfves på den självmedvetna ön. De nationella fördomarna bli pedagogiskt tydliga för oss utlänningar i en tidning som

Punch. Föraktet för »the dirty German» med sin ovärdade knö-lighet och slarfviga dräkt skiner igenom öfverallt. På en anglo-amerikan göra många tyskar socialt taget samma intryck, som hos oss en vräkig, snaskigt ätande landsortsherre gör i en väluppfostrad fin familj i hufvudstaden eller på ett skånskt slott. De romanska folken åter med sina hala tungor, sitt intresse för det, som norrmännen okonstladt kalla »dette med kjonnene», verka med sina tvetydiga roligheter och sitt öfverdrifna smicker på engelsmän nästan lika motbjudande som en högröstad tysk af genomsnittstyp. Du Maurier är den, som roligast gycklat med utlänningarna i England, och förträffligt återge hans texter engelsmän-242f/07. Laurin, Skämtbilden. __34

206. Lady Gatheremall at home.

Ponsonby de Tomkyns (to Mrs. P. de T. who is artfully protruding a tiny foot): "What's

the good? His all serenity's as blind as a bat. He'll only trend on it!" Mrs. Ponsonby de Tomkyns: "I mean him to!" Ponsonby de Tomkyns: "What for?"

Mrs. Ponsonby de Tomkyns: "Why, he'll have to apologise, you Goose, and then — But there, leave it all to me, there's a darling!"

Teckning af Du Maurier. 1881.

nens franska och fransmännens engelska. Rolig är hans bild af en blond engelsk lady af ädel typ, som söker lära sig franska varietévisor af en Judic-artad diva: »Ni måste vara canaille, se på mig, jag är canaille, ni är för stel, för fin, My lady. — »Oh do have patience with me, dear Madame Rigolot.»

Men det finnes en sorts utlänningar, som ha sin säkra publik till och med i London: kungar och prinsar ända ner till tyska småfurstar. Den företagsamma och förnämsjuka Mrs. Ponsonby de Tomkyns har hittat på ett sätt att bli presenterad för den tyska Durchlauchten. Hon sticker fram sin lilla fot. Den mullvadsblinda högheten snubblar, ursäktar sig, och presentation följer (bild 206).

Med de engelska biskoparna skämtar Du Maurier gärna. Det blir ju också något särskildt putslustigt med dessa socialt högdragna, ofantligt rika representanter för ödmjukhetens och fattigdomens religion.

207. tudksoin to the kescue.

Den radikale, förnämsjuke Mr. Todeson påtvingar Dowager Countess of Mullingar och hennes

dotter Lady Norah Creina sina tjänster.

Teckning af Du Maurier. 1883.

Om det å ena sidan ligger något sundt i den ofvannämnda bristen på afund — allt detta naturligtvis relativt taget —, så förekommer å andra sidan i England också ett jäktande efter förnäma bekantskaper, en hänryckning Öfver allt högboret, som åtminstone på svenskar gör ett fulkomligt burleskt intryck. Den typ, som får tjäna till skottafla för de många elakheterna på detta område, är den radikale Mr. Todeson M. P. (bild 207).

Full af salig underdånighet bär den folkvalde representanten paraplyer och väskor åt Lady Norah Creina och hennes mor, änkegrefvinnan af Mullingar, stolt öfver att bli sedd i de gamla förnäma markattornas sällskap. Alla möjliga typer ur den stora engelska öfverklassen passera revy. Här blir naturligtvis frågan »Gentleman or no gentleman?» det afgörande: ett språkfel — uteslutandet af bokstafven k i de ord där den skall höras — eller användandet af knif i stället för gaffel får något af synd mot den Helige ande, som aldrig varder förlåtet, och man måste egentligen vara inne i de finas frimureri för att fullt kunna njuta af lustigheterna. George Du Maurier är ej glad åt den prerafaelitiska rörelsen, i

208. An æsthetic midday meal.

(At the luncheon hour, Jellaby Postlethwaite enters a pastrycook's and calls for a glass of water, into which he puts a freshly-cut lily, and loses himself in contemplation thereof.) IVaiter. "Shall I bring you anything else, Sir?"

Jellaby Postlethwaite. "Thanks, nol I have all I require, and shall soon have done!"*

Teckning af Du Maurier. 1880.

hvilken naturligtvis också en hel del äcklig tillgjordhet gjorde sig bred.

Mr. Maudle, Mr. Postlethwaite och Mrs. Cimabue Brown vandra drömtyngda omkring som förtrollade riddare och trånande prinsessor och reta gallfeber på gentlemen, som känna bättre till järnvägsaktier än Dante Rossettis dikter, och som äro mera roade att rida med i räfjakterna i Hertfordshire än att på Benozzo Gozzolis fresker följa Medicéerna genom den vårgröna Arnodalen. »Får jag ett glas vatten», säger Postlethwaite på konditoriet. I

* Ett estetiskt middagsmål. (Under lunchtimmen inträder Jellaby Postlethwaite i ett konditori och begär ett glas vatten, hvari han sätter en nyplockad lilja och försjunker i betraktelse af densamma.) Uppassaren. »Skall jag servera något annat?» Jellaby Postlethwaite. »Nej, tack! Jag har allt jag behöfver och är snart färdig.»

209. Refinements of modern speech.

(Scene: A drawing-room in "Passionate Brompton".) Fair æsthetic (suddenly, and in deepest tones, to Smith, who has just been introduced to take her in to dinner) : "Are you

intense ? " Teckning af G. Du Maurier. 1879.

detta placerar han sin Botticelli-lilja och nöjer sig med dess anblick. Det var poetens estetiska frukost (bild 208). Historien torde syfta på Oscar Wildes hänförelse för blommornas form och doft. Mycken glädje väckte också den från den Wildeska kretsen härledda histo-

rien om den vackra tekannan, till hvilken det estetiska paret sökte »live up», sökte höja sin lifsform, så att den skulle bli värdig tekannans subtila nyanser. Den trefne grosshandlaren Mr. Smith, obekant med den lidelsefulla dyrkan af Mantegna och Fra Filippo Lippi i »Passionate Brompton», trakten omkring South Kensington-museet, blir alldeles hjärtängslig, då han af den sentimentala estetiska damen, som han skall föra till bordet, genast tillfrågas: »Älskar ni skönheten af hela er själ?!* (Bild 209.)

Största delen af Du Mauriers verk hade ej skarpare satirisk karaktär. Det andas oblandad belåtenhet med lifvet i de vackra engelska hemmen, med måltider som tagas på allvar, från frukosten med dess " tea, jam, ham, and eggs" till middagens sista glas gammalt portvin, trefliga friska lekar och spel på gräsmattorna, anständig men beständig flirt under rodden i de vackra båtarna, five o'clock tea i välvårdade parker, med människor som ha godt om tid och af hvilka slutligen, då detta lugn, denna änglalika oskuld och renhet bli alltför lika lifvet i det himmelska Jerusalem, herrarna — äldre och yngre — draga sig till de komfortabla klubbarna, där kortspel, visky och vatten, exakta underrättelser om större jobberier och kraftigare äktenskapsskandaler ge dem den reaktion, som till sist också en engelsman behöfver, så länge han dväljes i den organiska tillvaron, bunden af tidens och rummets former.

George Du Maurier blef mot slutet af sitt lif mer och mer mekanisk och maniererad i sin teckning. Säkert bidrog härtill hans försvagade syn. Han vann emellertid ett nytt rykte genom sin 1894 publicerade bok Trilby, där han i ord och teckning, i en för anglosaxen tilltalande form, meddelade sina ungdomsminnen från Paris. Du Maurier dog 1896.

Den tecknare, som omkring 1900 representerade konstnärligheten i Punch, var Phil May (bild 210). Då Whistler vid denna tid tillfrågades, hvad han tyckte om engelsk konst i svart och hvitt, svarade han: »English black and white art is summed up in two words: Phil May.»

philip William May föddes 1864 nära Sheffield och ägnade sig till en början en kort tid åt ritning på ett arkitektkontor. Han medföljde sedan ett resande teatersällskap, där han spelade obe-

21o. Phil May.

Teckning af konstnären själf.

tydliga roller och dessutom användes för att genom sina karikatyrer annonsera de förnämligare skådespelarna. Detta nomadiserande lif utsträcktes under åratal och ända till Australien. Phi! May fick under dessa Wanderjahre pröfva de bittraste försakelser. Han utvecklade sin personliga teknik i Australien och återvände därefter till London, sedan han en tid i Rom studerat

o

gammal konst. Ar 1895 upptogs han bland de pennfäktande riddarna omkring Punchs runda mahognybord.

Phil May älskar den drastiska komiken, som ligger så djupt i det anglosaxiska väsendet, men hvars nästan ende represen-

211. Miss Smith: "We've just come from Tannhäuser, Doctor".

The Doctor (very deaf): " Indeed ? I hope you had better weather than we've been having."

Teckning ur Punch af Phil May. 1898.

tant i Punch han är. Genom en egendomlig tillfällighet har Punch blifvit utan det groteska komiska drag, hvilket från tidens begynnelse utmärkt Merry old England. Tidningens societets-ton och reaktionen mot de Gillrayska öfverdrifterna ha framkallat detta förvånande resultat. Redan under medeltiden voro engelska gycklare särdeles populära, och under den Shakespeare-ska tiden var komikens jig — ett sång- och dansnummer af

212. Belåtna herrar.

Teckning af Phil May.

varietéart — lika omtyckt och af alldeles samma sort som våra revydansvisor. Richard Tartleton († 1588), den som med all sannolikhet åsyftas med Yorrick i Hamlet, var en dylik clownaktig sång- och danskonstnär, och de moderna engelska clownerna och varietéartisterna härstamma i rätt nedstigande led från denne genialiske gycklare. — Det är egendomligt hvad detta clownväsen ligger för det engelska lynnet. Engelska

213. Londonska blomsterflickor.

Teckning af Pbil May.

clowner äro alltid de bästa. En subtil fransk kännare af humorns väsende, Arsène Alexandre, har med psykologisk skarpblick påvisat, att franska clowner förefalla osmakliga och torra, under det att man hjärtligt och med full hals skrattar ät det barnsliga, det frodiga, det putslustiga hos de anglosaxiska clownerna. Phil May, landsortsaktören, anknyter sig till den gamla traditionen.

214. En blick i den konkava spegeln.

•'I say, 'Arry, don't we look Frights?"* Teckning ur Punch af Phil May. 1898.

Han älskar folket åtminstone i städerna — bönder är han mindre förtjust i. Af Londons sju millioner tycker han bäst om dem, som äro »fulla och trefliga», och det blir ganska mänga. Hans »guttersnipes», rännstensungar, lysa af godt humör under smutsen, när de hittat en cigarrstump och med stolt självfmed-

* »Nej men, Harry, vi se ju ut som fågelskrämmor!»

vetande skrida fram under det högtidliga vaggande — »swaggering» —, som är ett humoristiskt anglosaxiskt rörelseschema och hvilket man ofta ser eftergjordt på varietéen (bild 212).

'Arry and 'Arriet, Dandy Jim and Hemmerann, alla nosiga och fräcka gossar och flickor, som slåss, älska och dricka sig fulla och bli svartsjuka i Whitechapel, tecknas af Phil May. Särskildt har han utkorat de londonska blomsterflickorna, slampa-hejor som, än fnissande, än svärjande, iklädda hattar med sönderbrutna och nersmutsade plymer, utbjuda blommor på gatorna (bild 213).

Alla underklassens själfbelätna Londontyper, ligapojkar, som med sina »darlings» resa ut till kapplöpningarna för att hålla vad och i bästa fall hitta en eller annan portmonnä, betraktar Phil May med humoristens, aldrig med moralistens öga (bild 214). Rörelsen återger han med stor säkerhet, och hans konst är välgörande fri från all sorts sötaktighet. Phil May afled 1903.

Under 1900-talets början har Punch gått ganska mycket tillbaka, men i alla händelser, har den längre än någon annan skämttidning bibehållit sitt anseende. Den har utfört det konststycket att lefva i nära sjuttio år, utan att vare sig dess vänner eller fiender förlorat sin aktning för den vitale trägubben Punch, som i sina fel och förtjänster helt enkelt är en typisk engelsman af medelklass.

Vid sidan af Punch blekna alla andra engelska skämttidningar. Pick me up har ibland goda tecknare men är mest af lokal betydelse. Aubrey Beardsley, det stora geniet inom den groteska skönhetens område, kommer att behandlas i ett senare kapitel.

 215- Das festeste Bollwerk.

»Ja, Gott sei Dank, meine Herren, die Bureaux sind in der That das beste und festeste Bollwerk gegen die Neuzeit und ihre Ideen, und was man so gemeiniglich Freiheit und Fortschritt

nennt.»

Teckning af Kaspar Braun i Fliegende Blatter. 1848.

Tyskland.

Fliegende Blätter.

Efter Chodowieckis död 1801 hade tysk skämtteckning under åtskilliga decennier inga mera framstående representanter.

Hvad den politiska karikatyren beträffar, erbjödo åtminstone de inre förhållandena tillfällen till blodigt gyckel, men den ser-vilism och krypande ödmjukhet, som är ett otrefligt drag hos den tyska nationen, gjorde, att man svalde hvad som helst. Varn-hagen von Ense, Rahels man, skrifver i sin berömda dagbok: »Ämbetsmannagodtycket, de högtståendes öfvermod, officers-ståndets adliga högfärd, de fromma hycklarnas städse växande öfvermakt i stat och kyrka gåfvo dagligen de mest skriande bevis på den förhatliga och fördärfliga riktning, i hvilken hela regeringen rörde sig. — — I synnerhet togo de öfvergrepp och trakasserier, som polisen tillät sig, på ett förfärande sätt öfverhand. Af de futtigaste orsaker, pä hemliga angifvelser, af missförstånd och af dumhet blottställdes främlingar, ja till och

med infödda under uppsikt oroades, hotades och utvisades efter godtfinnande.»

Landtbefolkningen plågades och besvärades af en otalig mängd pålagor och afgifter. Eiergeld, Spinngeld, Wächtergeld, Besengeld, Hühnerzins, Wachszins, Garnzins, Haferzins, Bienenzins, Marktgroschen o. s. v. i oändlighet. Censuren vakade, och en ofta meddelad skämtbild frän denna tid visar censursaxen förande en del små gossar i ledband. Underskriften lyder

Süsse, heilige Zensur, Lass uns gehn auf deiner Spur, Leite uns an deiner Hand Kindern gleich am Gängelband.

Så småningom började dock skämtbilden att visa tänderna. Det var Fredrik Vilhelm IV och i synnerhet Ludvig I i Bäjern, som blefvo offren. Den senare gaf genom den kostliga Lola-Montez-historien anledning till en svärm karikatyrer, hvilka visserligen ej äga något vidare konstvärde men dock ha ett historiskt och kulturhistoriskt intresse, som gör, att de ej här kunna förbigås. Den estetiskt och litterärt intresserade konungen var sextio år fyllda, då han fullkomligt förhäxades af den vackra spanska danserskan Lola Montez. Ludvig upphöjde den intriganta skönheten till grefvinna von Landsfeld, och snart såg man henne både på karikatyrer och i verkligheten dansa bäjersk historia. Med sin lilla vackra fot aflägsnade hon ministeriet Abel, och kulmen af storhet nådde hon, då den förtjuste monarken föreslog, att ett monument öfver henne borde resas i det bäjerska Panteon, Walhalla vid Regensburg, där Lola skulle trona midt ibland Tysklands största män. Ett så ypperligt ämne blef naturligtvis ej oanvändt i skämtteckningarna. Dessa i litografi utförda ettbladstryck utkommo utanför Bäjerns gränser. I februari 1848 nödgades Lola vika för de utbrytande oroligheterna i München, och i mars samma år abdikerade Ludvig I.

Det finnes en karikatyr af Achenbach, där den österrikiske kejsaren Ferdinand I med sydtysk godmodighet tar emot en deputation.

216. Riksdagsman i tyska nationalförsamlingen i Frankfurt 1S4S.

Skämtteckning af Adolf Schrödter.

217. Ein Totentanz aus dem Jahre 1848.

Teckning af Alfred Rethel.

Deputation. Majestät! Wir wollen: primo Pressfreiheit! —

Kaiser. Was ist denn das?

D. Dass ein jeder drucken lassen darf wass er will! —

K. Do hoben's ganz recht.

D. Secundo: Redefreiheit.

K. Jo, des mein i a, da hoben's scho wieder recht.

D. Tertio: Und dann wollen wir wissen wo die Steuern bleiben, die wir bezahlen.

K. Jo, do hoben's ganz recht, do hob i a scho oft dra dacht wo sie hinkumme, dess müsse mer wisse, do hoben's ganz recht.

D. Dann aber, Majestät, muss der Metternich fort.

K. So glauben's das? Jo, der Metternich muss fort, — aber i glaub net dass ersch thuat, — frogen's erst emol.

Hur dråpligt skildra ej dessa ord den blandning af personlig välvilja och slentrianmässig despotism, som var så utmärkande för många tyska regeringar före 1848.

Folket självt var långt ifrån politiskt moget, och något mera jämmerligt än det 1848 i Frankfurt a. M. sammanträdande parlamentet finnes knappast i historien. »Pratsamma som tvätt-

2 iS. Monsieur Jabot anser sig böra säga mille du Bocage några artigheter.

Teckning af Rodolphe Toepfer.

madamer, som medeltidens skolastiker», har man kallat dessa skroderande parlamentsprofessorer, hvilka

slutligen drunknade i det gapskratt, som skallade dem till mötes från hela Tyskland.

Roligast har Frankfurtriksdagsmannen parodierats af düs-seldorfaren ADOLF SCHRÖDTER i »Thaten und Meinungen des Herrn Piepmeyer, Abgeordneten zur konstituierenden National-versammlung zu Frankfurt a. M.»

Piepmeyer lofvar sina valmän frikostigt allt, han talar för allt, han blandar sig en dryck af vin, öl och brännvin för att symbolisera Tysklands enhet. Schrödter har afbildat Piepmeyer i den ställning denne senare själf valt för sitt monument, och hans valspråk: »Fest wie Deutschlands Eichen», pryder bilden (bild 216). Tyska karikatyrkännare räkna 1848 — »das tolle Jahr»— som den moderna tyska skämtteckningens födelseår, och Schröd-ters Piepmeyer är ett af de första resultaten. När man ser den suffisante, löjlige riksdagstalaren, blir man frestad att instämma med ett Berlin-kvickhufvud, som gycklade med de parlamentariska referenttermerna: »Da muss ik dir aber mit allgemeinem Gelächter unterbrechen.» — Schrödter tecknade i Dusseldorfer Monatshefte, där också Achenbach, Hasenclever m. fl. kända konstnärer medarbetade. Tidningen, som började utkomma 1848, hade med sina träsnitt och litografier ett konstnärligt syfte, som gjorde den betydelsefull för Tyskland.

Ett minne från 1848, där tecknaren med makaber humor skämtar med den revolutionära lättrogenheten, är Alfred rethels (1816—1859) Ein Totentanz aus dem Jahre 1848. Den mycket begåfvade konstnären skildrar i Holbeins liniemaner i sex bilder, hur Döden under folktalarens mask lofvar människorna frihet, jämlikhet och broderskap för att slutligen pä barrikaden hånskrattande låta de dödande kulorna infria hans löfte (bild 217).

Ur historisk synpunkt är äfven genèvaren rodolphe toepfer (1799—1846) värd att minnas. Toepfer var en fransk schweizare af tysk härstamning. Pensionsföreståndare och professor i estetik i Geneve, utgör han som konstnär en sorts länk mellan fransk och tysk skämtteckning. Han är mest känd som skriftställare — Nouvelles genevoises —, men till och med hans tyske kollega estetikern Fr. Th. Vischer beundrade hans konst, hvilken både genom sitt ritsätt och genom sin form af berättelser i bild voro förebilder till Wilhelm Buschs arbeten.

219. Kaspar Braun.

Målning af H. Schneider.

I Monsieur Jabot skildrar Toepfer den lille egenkäre och viktige schweiziske herrns äfventyr med det kråkvinkelsdrag, som dels hörde och hör till det schweiziska, dels just vid denna tid öfver hela Europa lockade skämttecknarna (bild 218). M. Jabot utgafs

220. Der Staatshämorrhoidarius.

Beisele: »Wann das Auswandern aus unserem Vaterlande, Heber Doctor, so fort geht, werden

wir bald die zwei letzten Deutschen sein.» Stnats/iii>norrhoidarius (hinzutretend): Reden Sie nicht so voreilig, junger Mann, Sie scheinen nicht zu bedenken, dass wir auch noch da sind.»

Teckning af Kaspar Braun.

1835, men flera år dessförinnan hade Goethe, som fått se originalteckningarna, uttalat sin belåtenhet med denna lilla skämtserie.

Den klassiska staden för tyska skämttidningar liksom i allmänhet för tysk konst är München. Det var i München, som i oktober 1844 det första numret af Fliegende B/ätter utkom.

En blick pä det här meddelade porträttet af grundläggaren, Kaspar Braun (1807—1879), undervisar bättre än länga utredningar om andan i tidningen (bild 219). Kärlet behåller sin smak, och Fliegende Blätter har nu i öfver sextio år bibehållit mycket af doften frän Kaspar Brauns hemtrefliga pipa och af den fryntliga oförarglighet, som

är en sida af tyskt väsen.

Den egendomliga blandning af »stramme Zucht», af järnhårdt militäriskt väsen i åtsittande uniform ä ena sidan och å den andra nattrocks- och toffellynnet med vänligt och närgånget

22i. Wkangel's neue Strassenreinigungsmaschine.

Ur Des Herrn Barons Beisele und seines Hofmeisters Dr. Eisele neue Kreuz- und Querzüge

durch Deutschland >.

Teckning af Kaspar Braun.

pladder, med formlöshet och gapskratt finnes både hos nationen och hos individerna.

Namnet Fliegende Blatter — flygblad — var hämtadt från 1600- och 1700-talets ettbladstryck med politiska skämtbilder, och Fliegende Blätter var till en början också politisk.

Då det är den konstnärliga sidan hos skämtbilden, som är föremålet för denna framställning, kan här ej utförligare behandlas det politiska hos tidningen. Så mycket bör dock sägas, att såväl Kaspar Brauns »Baron Beisele und Dr. Eisele», hvilkas resor och erfarenheter i Tysklands olika städer gåfvo tillfälle att skämta med allt möjligt, som den berömda byråkrattypen »Der Staatshämorrhoidarius», skapad af grefve Franz von Pocci, äro värda att ihågkommas af eftervärlden. Då Beisele och Eisele klaga öfver den stora emigrationen och frukta att snart bli de enda tyskar i Tyskland, tröstar dem der Staatshämorrhoidarius med att byråkraterna aldrig skola vända landet ryggen (bild 220).

Braun beskrifver den gatsopningsmaskin, hvarmed den äfven genom oräkneliga roliga historier ryktbare generalfältmarskalk Wrangel i Berlin rensade gatorna är 1848 (bild 221).

222. I frikårvaktstugan. Den gamle assessorn får undervisning i bajonettfäktning. Teckning af Karl Spitzweg.

Det som man skämtar med behöfver ej vara alltigenom däligt. Riksdagar äro ej alldeles förkastliga, därför att Frankfurtparlamentet i mycket var löjligt, och allt berättigadt gyckel med militarism och byråkratism, »det säkraste bålverket mot frihet och framsteg», hindrar ej. att Tysklands pånyttfödelse äväga-bragtes genom den dugliga och tappra preussiska arméen och genom den arbetsamma och hederliga preussiska ämbetsmannakåren.

Ett under 1840-talet både i Frankrike och Tyskland omtyckt komiskt motiv var hederliga civilisters vedermödor, då de skulle utbildas till nationalgardister eller göra krigstjänst. Müncharen Karl Spitzweg (1808—1885), känd genom sina älskvärda idylliska genremålningar, var en utmärkt medarbetare i Fliegende Blätter och skildrade den stelbente assessorns något förbryllade min, då han undervisas i bajonettfäktning (bild 222): »Nr 13 åter är mycket enkelt. På ett återtager öfverkroppen den ställning den hade före helt om, samtidigt hoppar ni med båda fötterna upp från marken, och under det ni drar till er underkroppen, gör ni utfall nedåt åt vänster bakåt, och pä två står

223. fantastiska trädformer. Teckning i Fliegende Blätter af Moritz von Schwind.

ni åter i tredje positionen och parerar åt vänster med tummen tryckt nedåt.»

Fliegende Blätter har i alla tider vid sidan af det komiska också gifvit en stor plats åt det poetiska, och tidningens utan jämförelse främste på detta område har varit wienaren moritz von schwind (1804—1871). Bosatt i München, har Schwind i serieteckningar förkroppsligat romantiken och dess besjälade natur med älfvor och tomtar, som titta fram mellan trädstammarna. Grenarna vrida sig till fantastiska figurer (bild 223).

Schwind lefde i denna fantastiska drömvärld med barnets och konstnärens dubbla naivitet (bild 224). Han hade

trots sin originella yttre uppenbarelse och sitt något bondaktiga väsen den äkta wienarens medfödda förtjusning öfver kvinnlig skönhet, och många näpna, eleganta damer ha af honom tecknats för tidningen. Äfven eduard Ille (1823 —1900), som länge var tidningens Nestor, tecknade lustiga, hemtrefliga bilder från den s. k. Biedermaierzeit, tiden vid århundradets midt (bild 225).

224. Potatishandlaren och djäfvulen.

Teckning i Fliegende Blätter af Moritz von Schwind.

Yid midten af 1850-talet var Fliegende Blätter från myndigheternas sida utsatt för åtskilliga trakasserier, och flera nummer blefvo konfiskerade. Kaspar Braun roade sig då att »förlägga

225. Aus der Biedermaierzeit.

Teckning af Eduard Ille.

tidningen till Turkiet», d. v. s. rita figurerna i ett par nummer i turbaner och turkiska dräkter. Såväl Braun själf som »der Staatshämorrhoidarius», ja till och med narren och de öfriga personerna i titelvinjetten gjordes till turkar.

Men i längden gick det ej att hålla tidningen politisk; publiken tröttnade och afföll. Fliegende Blätter har nu i mer än femtio år undvikit till och med häntydningar på politik. Klädde-radatsch i Berlin, grundad 1848 och utkommande med ett nummer i veckan sedan 1850, var under hela den Bismarckska epoken Tysklands förnämsta politiska skämttidning. W. SCHOLZ (1824—

1893) har här med mera omväxling än konstnärlighet i ett oändligt antal bilder skildrat mannen, som utanpä hufvudet blott hade tre hårstrån men inuti var försedd med det skarpaste förstånd och den segaste vilja i Europa. Slutligen uppstod i Simplicissinms en politisk skämttidning, som öfverträffade i slagfärdighet och konstnärligt värde det som förekommit i den politiska skämtteckningen sedan Daumiers litografier i La Caricature och Charivari.

Fliegende Blätter, som genom sin politik hade förlorat öfver hälften af sina abonnenter — 1846 var upplagan 17,000, är 1856 blott 8,000 —, började att med stormsteg gå framåt, då den resolut sköt all politik åt sidan och blef den borgerliga medelklassens skämtorgan. Den vann beundrare i hela den tysktalande världen men skaffade sig också vänner i det öfriga germanska Europa utom i England. Charles Keene hade visserligen några gillande ord om dess tecknare men talar om tidningen så främmande, som om det gällt ett kinesiskt tidningsföretag. För den anglosaxiska såväl som för den romanska uppfattningen är den tysk-dansk-holländska förtjusningen och kulten af det borgerliga främmande, ja nästan motbjudande. Skämtet med gamla löjliga tanter, som man tycker om trots allt, ty man ser till hjärtat under de omoderna klädesplaggen, den germanska anti-snobbigheten, allt det som reser sig mot anglosaxisk torrhet och mot fransk kyla finnes här i all sin inre rikedom och i all sin yttre formlöshet. — I Sverige är Fliegende Blätter den enda utländska skämttidning, som haft och har en verkligt stor och förstående publik. Ar 1873 hade upplagan stigit till 20,000, tio år efter var den fördubblad, och ytterligare tio år efter — 1893 — hade den öfverskridit 90,000. Sin glansperiod hade tidningen i alla fall pä 1880-talet. De två stora skämttecknarna Wilhelm Busch och Adolf Oberländer ha ritat för Fliegende Blätter.

Wilhelm Busch.

226. Max und Moritz.

Karikatyr af Wilhelm Busch. 1858.

wilhelm Busch föddes 1832 i W^iedensahl i Hannover och dog därsammastädes den 9 jan. 1908. Hans fader var handlande, en glad och arbetsam natur, och hans moder, en äkta tyska, skötte stilla och flitigt hem och trädgård; af henne ärfdes det inåtvända drag, som hos sonen utvecklades till en djupsinnig filosofisk världsåskådning. Barndomen förflöt under lek och studier. Bland hans minnen från denna tid, berättar han själf, intaga ett grannpars äktenskapliga tvister en viktig plats. Pojken njöt af att se hustrun mordiskt svänga sin sopkvast, under det den försiktige maken räddat sig ut i den förbiflytande bäcken och där hade sin lilla triumf genom att räcka ut tungan. Ser man ej här ett frö bade till Buschs betänksamhet gentemot äktenskapet och till den situationskomik, hvaraf hans högdramatiska teckningar öfverflöda? Grunden till sin stora beläsenhet lade konstnären mycket tidigt. Han säger själf, att han redan som sfosse läste Kants »Kritik der reinen Vernunft» och där-igenom fick lust »att fånga råttor i hjärnkammaren». Sexton år gammal började han, »utrustad med en sonett och en ungefärlig kunskap i de fyra räknesätten», en ingeniörskurs i Hannover. Snart tog dock hans konstnärslynne ut sin rätt, och han reste till Düsseldorf, där han lärde sig teckna, och därifrån vidare till Antwerpen, där han helt naturligt förälskade sig i en Rubens' friska sinnlighet, en Brouwers djärfva, alltigenom konstnärliga humor.

227. Wilhelm Busch.

Målning af Franz von Lenbach.

Efter en tid i hembygden, där han lidelsefullt läste Darwin och Schopenhauer, begaf han sig till München. Yid slutet af 1850-talet började han teckna i Fliegende Blätter. Han återvände snart till Wiedensahl och bodde hos sin syster. I många decennier ritade han här sina bildserier, läsande ifrigt och med vänlig, ofta melankolisk epikureism njutande af det stilla framflytande lifvet. Han ritade dock föga under sista tiden af sitt lif. Pä lifvet såg den sympatiske enslingen och åldringen enligt egen uppgift »utan grämelse, och med friskt mod, halft småleende, halft

rörd», hörde han på ungdomens glada skratt. Summan af hans lefnadsvisdom liknar något det resultat evangelisten Johannes kom till: »Kärleken är allt», om det också mänger sig något af sinneslust i dessa hans verser:

Als ich so von ungefähr Durch den Wald spatzierte, Kam ein bunter Vogel, der Pfiff und quinquilierte.

Was der bunte Vogel pfiff Fühle und begreif' ich; Liebe ist der Inbegriff, Auf das andre pfeif' ich.

För skämtteckningen är Wilhelm Busch af en epokgörande betydelse. Hans stil är ej blott nationell, den är personlig i högsta grad. Den som inträngt i Büschs teckningar har fattat mycket af det viktigaste i tyskheten.

Det Lenbachska porträttet visar Busch på lifvets middagshöjd (bild 227). Han är en sällsynt ädel representant för en art af tysk manlighet med en blandning af allvar, sund sinnlighet, vemod, tankeskärpa och humor. I Büschs konst finnes den tyska lusten att se allt ur filosofisk synpunkt.

Schopenhauers pessimism är här mildrad af humorn, och den »Verschwommenheit», som lätt medföljer filosofiska resonemanger, öfvervanns här af konstnärens förmåga af konkretion och koncentration. Med skalken i ögonvrån och pipan i munnen blickar Busch från sin trädgårdsstol pä bina, som lockas af jasminerna, på barnen, som slåss och rasa på gräsmattorna. Allt ger honom

228. Målaren Klecksels ungdom.

Karikatyr af Wilhelm Busch.

22g. Der Geburtstag

Teckning af Wilhelm Busch.

anledning att vidröra de eviga problemen. Af en snäll farbror, en vänlig moster, en pojke, som brinner af begär att göra odygd, stjäla körsbär, skrämma hönsen och reta snälla små flickor, gör han ett drama, där stora naturvetenskapliga och filosofiska problem beröras. Han ser allt »under evighetens synvinkel», och detta går igen i allt hvad han ritat och skrifvit. Han säger:

Wie Andere ohne viel zu fragen, Ob man hier oben mich gebraucht, So bin auch ich zu Lust und Plagen

Im Strom der Dinge aufgetaucht. Geduld! Nach wenigen Minuten Versink' ich wieder in die Fluten.

Den form han valt för sin ritning är det för träsnittet sä lämpade liniemaneret, och han använder sig oftast af en fortlöpande bildserie. Busch är som Dürer »inwendig voller Figur»,

230. Der Partikularist.

Teckningar af Wilhelm Busch.

men han är också fylld af lyrik, och det är af största betydelse att fasthålla detta lyriska drag, hvilket borttager all torrhet hos den frenetiskt antiklerikale Darwinsbeundraren. Detta lyriska drag gör honom till neoromantiker, hos hvilken filosofiskt djupsinne och jordisk vällust blandas, och där löjet öfver det burleska, ibland också öfver det cyniska — äfven det ett romantiskt drag — endast verkar befriande och fullkomnar hans genomgående manliga temperament. Emellan förnöjdt rotande i det animaliska och könsliga och mamsellaktig fasa för omnämnandet af dess existens finnes en uppfattning, som ger driftlifvet dess rätta plats, glädjande sig däråt som ett nödvändigt led i det organiska lifvet, böjande sig inför det som för ett mysterium, fullt af ljufva och smärtsamma hemligheter.

o

A ena sidan finnes hos Busch något af lärd man men ej af bokmal, ty en sådan är, säger han själf, »ein Tierchen mit ganz anderen Manierchen», å den andra har han något af bondens sundhet, men han är främst konstnär, och han har, utan att försköna, utan att ljuga om den, framställt den robusta landtligheten med sympatiskt löje.

»Haha! Saarbrücken! Gelt, der kleine Lulu!»

»Weissenburg--!

Wer's glaubt!»

231. Himladrottningen. Teckning ur Den helige Antonius från Padua af Wilhelm Busch.

Nedsköljda af väldiga klunkar af det svala, syrliga renvinet försvinna klimpar och korfvar i de breda gapen, de tjocka

232. Den helige Antonius frå\ padua och förförerskan.

Teckning af Wilhelm Busch.

magarna svälla ytterligare, de rödmosiga ansiktena skina, husmoderns mun gär upp till öronen, och piporna blossa, man har nått kulmen inom sin lifsform (bild 229). — Busch älskar att i sina komiska bildserier låta sina figurer deltaga i de mest halsbrytande företag. Med oföränderlig naivitet krossas nattkärl och hufvudskålar — »man kysser och man slär ihjäl med samma varma själ». Mänga af dessa skämt, som engelsmännen kalla »praktiska»: sängbolster aflyftade [jenom metkrokar, hundar med något brännbart fastbundet i svansen, skulle förefalla rent barnsliga, om man icke visste och kände, att en undermening finnes, att konstnären-författaren som suverän romantiker gycklar med jordelifvet och människornas beroende af alla kroppsliga tillfälligheter. En kyss af världens skönaste kvinna blir oss likgiltig, om vi t. ex. ha ordentlig tandvärk.

Busch är en mästare i att teckna rörelsen, och det behöfver han också kunna, ty vid sidan af allt tyskt länstolslynne — »Sinn für das Sesshafte» — är det i hans tecknade berättelser äfven ett örfilande och pryglande, ett porslin skrossande, kort sagdt ett lefverne som under ett komiskt clown-intermezzo på en varieté.

Bland hans klassiska odygds-påsar märkas Max und Moritz (bild 226) och Hans Huckebein der Unglücksrabe. »Die bösen Buben von Korint» visar två tjufpojkar, som rulla omkring med den store Diogenes' tunna, med den påföljd att tunnan rullar öfver dem och de bli platta som pepparkaksgubbar. I allmänhet blickar Busch vänligt faderligt pä alla människor, men präster kan han inte tåla, och man behöfver ej vara skarpsinnig för att gissa ut, pä hvilken sida han stod under kulturkampen. Äfven mot de tyska partikularisterna är han ej god, hvilket framgår af de äfven ur konstnärlig synpunkt alldeles förträffliga bilder, där en representant för den partikularistiske tyske Michel 1870 önskar, att Preussen skall få stryk, gläder sig åt den föregifna stora franska

segern vid Saarbrücken, där kejsarprinsen Loulou deltog, och blir betänksam öfver den tyska segern vid Weissenburg (bild 230).

Ond blod inom det klerikala lägret väckte Der heilige Antonius von Padua (1870) och Pater Filucius (1873). I dessa bada serier skämtar han drastiskt med de andlige. Skämtet med präster har urgamla anor men får som allt annat olika betoning under olika tidsåldrar. Skämtet vänder sig gärna mot respektspersoner. Man hämnar sig för den vördnad och

233. Pater Filucius.

Teckning af Wilhelm Busch. 1873.

234. Die fromme Helene.

Teckning af Wilhelm Busch.[FLIEGENDE BLÄTTER.

235. Tidens flykt.

Ein zwei drei im Sauseschritt Läuft die Zeit, wir laufen mit.

Teckning af Wilhelm Busch.

fruktan de ingifvit. Många angrepp på präster och äfven på djäfvulen förklaras ur denna känsla. Äfven har motsatsen mellan lära och lefverne föranledt flera af dessa roligheter och »om abbotum skiemtan mycklan». Ofta har också den samvetsoro, prästens ord och maning väckt, framkallat en lust att hämnas, liksom skolgossen hånar den kamrat, som ej vill vara med om olofligheterna. Slutligen ha prästerna angripits och ibland med skäl som hycklare, »dunkelmän» och »ljusets fiender». Deras ej sällan sötsliskiga, välvisa grötmyndighet eller falskt ödmjuka ton, som härleder sig från deras sysselsättning — likaväl som militärens barskhet och lärarens docerande härröra ur deras yrke —, ha gjort prästerna till skottaflor för skämtets och hånets pilar i alla länder och under alla tider. Liksom bonden i Stor-Klas och Lill-Ivlas i allmänhet är hygglig mot alla men blir utom sig, då han får se klockare, så blir den mot mänskligheten så välvillige Busch alldeles desperat, då fråga blir om en präst.

I en särdeles vacker upplaga utkom i Strassburg Antoniushistorien, försedd med putslustiga bilder af helgonet och hans förförerskor, ja till och med af himladrottningen själf, uppvaktad af smä änglar med

236. julchen går i skolan. Teckning af Wilhelm Busch.

237. Das Kribbelkratze.

Teckning af Wilhelm Busch.

tjufpojkstyp (bild 231, 232). Pater Filucius behandlar de sedvanliga halsbrytande äfventyren med skälmen Filucius som medelpunkt (bild 233). Berättelsen är en allegori om kulturkampen, och Filucius förkroppsligar jesuitismen, Tante Petrine katolicismen och Tante Pauline protestantismen.

Det är egentligen ej fromheten, som öfverflödar i »Die fromme Helene», utgifven i Heidelberg 1873 (bild 234). Berättelsen handlar om en ung flicka, hvilken den hafsskumborna utvalt, liksom hennes höga namne i Lacedemon, till sin speciella kastboll.

Knopptrilogiem, som den högtidliga titeln låter, skildrar ett litet brackherrskaps lefverne. Det första dramat rör sig om Tobias Knopps ungkarlslif; det andra behandlar hans äktenskap med Dorothea Lickefett och skildrar det välmående parets »eheliche Ergötzlichkeiten»: med lek och kärligt smek (bild 238). Lyckan blir fullständig, då lilla Julchen anländer. Dock, som författaren med salomonisk vishet säger i början af trilogiens tredje drama:

»Vater werden ist nicht schwer, Vater sein dagegen sehr.»

238. Eheliche Ergötzlichkeiten.

Teckn ng af Wilhelm Busch.

Tiden flyr (bild 235),

»Ein zwei drei im Sauseschritt Läuft die Zeit, wir laufen mit»,

och den lilla tjocka Julchen går i skolan (bild 236). Tiden gör ytterligare några skutt, och hon oroar manliga hjärtan och knyter de äktenskapliga banden med den vackre Fritz. — Knopp vissnar och aflider, och sedan går det på samma sätt i evigheters evighet, menar Busch.

Ehuru ungkarl har Busch en skarp blick för äktenskapets både fördelar och olägenheter. Han tecknar och beskrifver, hur Tobias Knopp hvilar mot Dorotheas trogna barm, under det att hon lätt krafsar hans kala hjässa (bild 237).

»Gern hat er hiebei auf der Glatze Ein loses, leises Kribbelkratze. So schläft er mit den Worten ein: Wie schön ist's Herr Gemahl zu sein.»

I ett af sina sista arbeten, en diktsamling utkommen 1895 och som den gamle beundraren af Kritik der reinen Vernunft

döpt till »Kritik des Herzens», skildrar han med mild ironi kärlekens utveckling.

Die Liebe war nicht geringe, Sie wurden ordentlich blass, Sie sagten sich tausend Dinge Und wussten immer noch was.

Sie müssten sich lange quälen, Doch schliesslich kam's dazu, Dass sie sich konnten vermählen: Jetzt haben die Seelen Ruh'.

Bei eines Strumpfes Bereitung Sitzt sie im Morgenhabit, Er liest die Kölnische Zeitung Und teilt ihr das Nötige mit.

Så tysk han än är, saknar Busch hvarje spår af sentimentalitet. Han har den innerligaste känsla för det »väsentliga» i lifvet, och hvarje krumelur af hans hand bär märket af hans individualitet.

I Tyskland har han länge haft en särställning som den tyska karikatyrens Altmeister, men äfven i Frankrike hyser man i kännarekretsar en varm beundran för denne originelle och djupsinnige skämtare. — Wilhelm Busch var ej bara en stor konstnär, han var också en betydande människa, en kraftig, frisk gren på den germanska bildningens grönskande, frodiga träd.

Wie kommt das nur? So hör' ich fragen-O, Geliebte, ich will es Euch sagen!

239. Ur »Bilder zur Jobsiade»

af Wilhelm Busch.

240. Auch ein Parsifal.

Aus dem Schreibhefte des kleinen Moritz. »Ein reiner Thor durch Mitleid wissend.» Teckning af Adolf Oberländer.

Adolf Oberländer.

Den i hela den germanska världen mest kände och uppskattade skämttecknaren är ADOLF OBERLÄNDER. I mångsidig komik är han kanske oöfverträffad. Hans teckningar äro motsatsen till hatbilder: hur mycket han än förlöjligar, känner man alltid på bottnen en äkta tysk aktning för den personliga egenarten, och han ser på universum från en sorts mildt förstående och förlåtande gudfaderssynpunkt. Hans fantasi är rikare och frodigare än någons, men svagheten ligger i en viss brist pä smak. Ehuru han på ett ofta nästan öfvernaturligt sätt träffar det centrala i karakteristiken, finnes det ej sällan en viss torrhet och okonstnärlighet i teckningens »Mache», som särskildt på fransmän verkar stötande. Dock, äfven i Frankrike beundras

hans outtömliga idérikedom och djupa psykologi, om han också bäst och innerligast kan uppfattas af oss rent germanska folk.

Adolf Oberländer är bäjrare. Han föddes den i oktober 1845 i Regensburg. Hans fader blef professor vid musikkon-servatoriet i München, och härigenom kom den unge Adolf redan tidigt till den tyska konstens brännpunkt. Om konst blef det dock till en början ej fråga, ty sedan han genomgått elementarskolan, besökte han på sin mors önskan ett handelsinstitut för att kunna bli köpman. I sista stund slog han om och följde den konstnärsträngtan, som han länge känt. Han arbetade nu vid konstakademien i München under åren 1861 —1866 och fick under den sista tiden ledning af den då så namnkunnige

o

Piloty. Ar 1863 lämnade Oberländer sin första teckning åt Fliegende Blätter, hvars prydnad han nu i snart femtio år varit. Hans lif har förflutit stilla. Gift sedan 1873, påstår han själf, att det lugna, lyckliga lifvet i hemmet varit af det bästa inflytande på hans konstnärliga produktion.

Genomgår man Oberländers opera omnia, får man väl i första rummet en stark känsla af att stå inför en komiker, om också en sådan af högsta art, ej en komiker som gycklar kallt och hjärtlöst med allt och alla, utan en konstnär, en lefnadsfilosof, som visar oss lifvet ur en ny, försonande synvinkel. Han skildrar t. ex. ej högfärden sedd med afundsjukans onda blick för det löjliga, ej bonden eller kroppsarbetaren med den socialt öfverlägsnes förakt för deras tölpighet, utan uppåt och nedåt blickar han med samma känsla för det mänskliga. Han har genomträngt den djupa sanningen, att människorna äro mera dumma än elaka, och denna uppfattning skiner igenom hans teckningar, och på samma gång fattar han, att den obetydligaste, den löjligaste dock har sitt värde. Oberländer är ingen vanlig Ulspegel, och en blick pä det vackra Lenbachporträttet lär oss, att det melankoliska draget, sä vanligt hos djupare komiker, finnes också hos honom (bild 241). Att såsom en del tyska konstskriftställare vilja inlägga filosofi i hvarje streck förefaller däremot vara en alldeles oriktig konstruktion. Oberländer själf har såsom sin åsikt meddelat den som skrifver detta, att »am besten ist es ja immer, wenn sich der Künstler des Theoretisierens enthält». Det

241. Adolf Oberländer.

Målning af Franz von Lenbach.

är visserligen sant, att han tillägger: »Jag söker tyngdpunkten mindre i karikatyren än i det poetiska, det gemytliga, det själiska

hos stoffet och hufvudsakligen i en alldeles bestämd konstnärlig form, som måste hittas för hvarje särskildt fall.» Han yttrar vidare: »Genom oaflåtliga studier efter naturen söker jag att hålla mig frisk och fri från förkonstling.» Hans slutomdöme är, att »af beståndande värde är blott det konstnären skapar med kärlek».

Oberländer hör till den sorts betydande konstnärer, som teckna både för den stora publiken och för dem, som fransmännen kalla »les malins». Hans ritningar tala om visdom och kärlek i all sin komik; att kunna förklara fram något demoniskt hos Oberländer — vissa psykologer ha försökt det — är åtminstone för mig obegripligt. Snarare skulle man väl kunna säga, att han på ett vänligt och alldeles icke förolämpande sätt ser på människorna, såsom vi på husdjuren, då vi glädja oss åt ankornas viktiga vaggande och snatter, åt hönsens förnumstiga, borgerliga självbelåtenhet, åt nötboskapens lugnt majestätiska matsmältning.

Idérikedomen är det geniala hos Oberländer. Antalet komiska uppslag torde ej vara så obegränsadt, som man i allmänhet föreställer sig, vare sig det gäller skämtlitteraturen eller skämtteckningen. Hur ofta har man ej hört eller sett samma skämt förut med någon obetydlig förändring. Hos Oberländer däremot blir man slagen af det absolut nya och fyndiga i historien, som till på köpet oftast hos honom ej har något krystadt och som vid sidan af det rent löjliga ofta säger något väsentligt om den mänskliga karaktären och slutligen bär vittne om en grafisk fantasi af sällsynt styrka.

Det är svårt att bland Oberländers tusentals teckningar välja det bästa, och de meddelade bilderna göra blott anspråk på att belysa några sidor hos den berömde tecknaren.

Bland de kännetecken, som utmärka det geniala, må framhållas, att det är starkt personligt, att det är oefterhärmligt, att man, då geniet belyser ett sakförhållande, som man trodde sig förut tillräckligt känna, förstår, att det man ansåg enkelt och lättfattligt i själfva verket var bottenlöst djupt och outgrundligt. Då en komisk skådespelare af högsta rang, t. ex. en Olav Poulsen, utför en roll som Jeppe eller Per Degn, förstå vi, hur mycket som förut undgått oss i alla de lustigheter skådespelaren utmejslar.

242. Bild ur en romantisk opera.

Die Herrn Choristen schlagen sich Brav auf die Schultern, sagen sich Auf diese Art, um was sich's dreht — Wovon man meistens nichts versteht.

Teckning af Adolf Oberländer.

Man fattar också, att själfva begreppet komik har, tolkadt af en stor konstnär, ett — om uttrycket tillåtes — allvar, om hvilket man ej hade en aning. Man brukar, ej sällan med skäl, anse det som ett bevis på dumhet att ej förstå sig pa skämt. Brackan, d. v. s. den som drunknat i det konventionella, har svårt att begripa skämt. Ett annat sätt att icke begripa skämt är den ytliga tron, att en sak är dömd, därför att den blifvit föremål for skämt.

243. Bild ur en romantisk opera.

Und das Schnell, schnell! - wird hingereckt, — Bis sie der Intriguant entdeckt. Der singt die Andern nun herbei. Und jetzt beginnt ein Hauptgeschrei.

Teckning af Adolf Oberländer.

244. Berechtigte Ki.age.

Di-r kleine Walter. Der Papa thut den ganzen Tag nichts, die Mama thut nichts, die Schwestern thun nichts —nur gerade ich, der kleinste, soll den ganzen Tag arbeiten'»

Teckning af Adolf Oberländer. 1886.

Skämtet kan vidröra en sida hos en företeelse, som för öfrigt kan innehålla mycket af högsta värde, af högsta skönhet. Hvarför skulle ej Oberländer kunna beundra och njuta af operan, därför att han på det kostligaste vis gycklar med många af svagheterna i denna egendomliga konstform på godt och ondt? Kören med dess tafatta, okonstnärliga uppställning, flykten med dess lustiga motsättning af orörlighet och häftiga åtbörder, rampljusets komiska effekt pä de sminkade ansiktena, allt detta får pä de här återgifna teckningarna en pregnans, som gör dem klassiska (bild 242, 243).

I »Berättigad klagan» föres man in i en familj, som hängifver sig ät sysslolösheten pä ett sätt, som påminner om socialistiska folktalares uppfattning af öfverklassens tillvarelseform (bild 244). Fjantigheten hos familjefadern, intigheten i bric-à-brac-lyxen, den cigarrettrökande damens fåniga, indolenta uttryck och

245. Auch nobel.

Der Schustermeister Pfriemer hat in der Lotterie 1,000 Gulden gewonnen. »Ha , sagt er. jetzt bin ich reich, jetzt will ich den Leuten zeigen, d2ss zum Nobelsein nix als Geld gehört , und fährt in sieben Einspennern seine Familie samt Gesell und Lehrbuben spazieren. Teckning af Adolf Oberländer. 1887.

kanske mest den kompletta arbetslöshet, som de tvä systrarnas parallella bakdelar i fönstret uttrycka, allt förenar sig till en oförgätlig karikatyr öfver lättjans tråkighet. Med ansträngd min studerar barnet pä sin griffeltafla och säger: »Pappa gör hela dagen ingenting, mamma gör ingenting, systrarna göra ingenting, det är bara jag, den minste, som måste arbeta hela da'n.»

I en mängd teckningar har Oberländer visat, hur världen ter sig ur barnets synpunkt, och han har då användt den naiva

246—248. Bestraftes misstrauen.

Teckningar af Adolf Oberländer. 1890. 246. »Fui Deibel, det is ja Kienöl!*

teknik, hvarmed han säkert själf gladde kamraterna som liten gosse. Man talar om arkaiserande konst och undrar öfver dess berättigande. Detta är infantiliserande konst och har i likhet med den nyssnämnda endast sitt berättigande, då den som i detta fall är fullt genial. Den bäfvande parfveln, som i sista stund förstärker sina magra kunskaper med en otillåten blick

247. Jiebt man det Kienöl her! — Et is, weess Gott, Kienöl!»

248. Ihr macht mir doch Beede nich dumm — 'runter mit det Kienöl! — Und et war doch

Kienöl!»

i läroboken, är framställd med rörande enkel teknik och nästan allra mest skrattretande (bild 240).

Det berättas, att alldeles rustika amerikanska mängmiilionärer, hvilka vilja spela en roll i sällskapslifvet, anställa en rådgifvare för att lära sig de moderna champagnemärkena och få undervisning om hvilka Whistler- och Zorn-etsningar, som böra inköpas, samt meddelande om hvilka herrar och damer, som det kan vara hedrande att bjuda pä middag. Inga dylika tankar plåga den belåtne skomakaren i München, hvilken vunnit högsta vinsten på lotteriet. Han vill visa folk, att det bara är pengar, som behöfs för att vara gentil, och far med hela sin familj och med gesäll och lärpojkar ut på åktur i sju droskor. Med sitt jättesjöskumsmunstycke åker han själf nonchalant utsträckt i spetsen för tåget (bild 245).

Likt Busch älskar Oberländer dramatiska serier.

En klarare och mera logisk utveckling än den, som förekommer i det korta men verkningsfulla dramat om brännvinsbuteljen, kan svårligen tänkas (bild 246—248). En butelj med den måhända ohygieniska men i alla händelser välsmakande

249—251. Des Flügels Rache.

Teckningar af Adolf Oberländer. 1882. 249. Nun man selig kan verspüren, Wie die Haare sich berühren, Und die Nähe rother Wangen Wecket zärtliches Verlangen.»

250. »Liebesglühend stehen Beide

Flüsternd an des Flügels Seite, Dessen Decke aufgestützt Yor der Tante Iilick sie schlitzt.

251« Plötzlich an des Holzes Stutze Slösst der unbedachte Fritze, Und der Deckel fällt hednieder Auf die zartverschlung'nen Glieder, Auf den Vetter und das Bäschen, Auf die Nase und das Naschen.»

drycken har medtagits till arbetsplatsen. En obehörig dricker ur hälften och fyller tomrummet med terpentin. Vid frukosten framletar ägaren sin butelj och tar en duktig klunk. En grimas och ett kraftigt: »Tvy tusan, det är ju terpentin», blir resultatet. »Ta hit den där terpentinen», säger kamraten n:r 2, hvarpå samma manöver upprepas af honom. Den tredje, som med ett obetalbart skeptiskt leende, tuggande på sina brödbitar, åhört det hela, säger nu: »Inte lurar ni mej, fast ni ä' två» — och tömmer återstoden. Bild 248 återger valplatsen, sedan full dramatisk rättvisa blifvit skipad.

Under antiken var, heter det, »die Welt durchgöttert». Liksom najader funnos i hvarje bäck och dryader tittade fram ur hvarje träd, så ser Oberländer humorn i allt. Han upptäcker komiken hos lejonen, ja till och med blomkalkarna kunna ej hålla sig för skratt. Liksom droseran i våra träsk suger i sig flugorna, som fastna på dess klibbiga blad, så finnes det, påstår Oberländer, i Afrika människoätande blommor. Endast osmält-40—100296. Laurin, Skämtbilden.

252—254. Probates Mittel.

Teckningar af Adolf Oberländer. 1887. 252. Die Frau Conimerzienrath; - Sie gehen wohl auch nach dem schönen Aussichtspunkt

hier oben?»

barheten hos den pa bild 255—257 förekommande europëen räddade hans lif, och en gäng slukad som Jona uppkastades han liksom profeten till stor belåtenhet hos de andra afundsjuka blommorna.

Äfven den liflösa naturen besjälas. Flygeln hämnar sig på Fritz och Wilhelmine, som missbruka dess rena tonvågor och dess skydd till stormande jordisk kärlek. Fritz' stripiga hårtestar närma sig i oroväckande grad Wilhelminchens burriga. Bakom flygellocket antager de två ungas kärlekssmek en sådan lidelsefullhet, att stödet faller, och de sprattla hjälplösa i sitt komprometterande läge (bild 249—251).

Hvilken innerlig bönesuck till himlens eller underjordens makter uppstiger ej ur rentier Schnabels hjärta, då den nervöse mannen flåsande gör sin sanitära promenad och den talföra Frau Conimerzienrath von Zünglein gladt ber att få göra säll-

22253- Die Frau Commerzienratk: Gestalten Sie nur, dass ich Ihnen Gesellschaft leiste.»

254. Herr Retitier Schnabel: »Das will ich Ihnen sagen, gnädige Frau, es wurde mir gerathen beim Besteigen einer Höhe etwas Blühendes in den Mund zu stecken und mit demselben festzuhalten. Es soll das ganz

vortrefflich für die Lungen sein.»

255—257. Eine unheimliche Pflanze.

Teckningar af Adolf Oberländer.

skap. Härlig är den tilltvungna uppmärksamhet, hvarmed han pä bild 253 läter hela störtfloden af hennes hygieniska och dietiska visdom skölja öfver sig. Konstnären har ä hennes baksida låtit hvarje linie, från den vippande blomkvasten i hatten, från hennes preciöst pekande finger ända ner till klacken, bli i egentlig mening talande. Den olycklige herrn räddar sig genom att meddela ett nytt faktum ur den outtömliga hälsoläran. Han säger: »Om man håller en smultronblomma i munnen, då man går uppför backar, blir man ej anfådd.» På sådant sätt

256. 257.

får han sin ledsagarinna att hålla igen munnen. Uppe vid utsikten fä blommorna falla — de hade fyllt sitt värf —, och kommerserådinnan sluter sig till ett nytt sällskap.

Ofta behandlar Oberländer skollifvet och alltid med människovännens och konstnärens sympati för dem. som arbeta och äro betungade.

Äfven pedagogiken — meddelar han skämtsamt — bör kunna dra fördel af nutidens utvecklade elektroteknik. I en skolklass med alltför mänga elever kan läraren ha hvarje stolsits förbunden med ett elektriskt batteri på sin kateder. Han håller då lättare ordning, ty när t. ex. den utledsne 23-an kastar en afundsjuk, längtande blick till något i full frihet sväfvande flygfä, som med en hypnotiserande sångton färdas genom det kvafva och tråkiga klassrummet, kallar en kraftig elektrisk stöt ynglingen tillbaka till plikten och studierna.

Bärsärkablodet börjar att svalla under den enformiga lektionen hos en af pojkarna, och vitaliteten söker sitt utlopp mot grannens angränsande partier. Men straffet följer med blixtens hastighet efter brottet, och äfven häri se vi en pedagogisk fördel, som ej nog kan uppskattas.

Sä länge skämtteckning funnits, således åtminstone från de äldre faraon-dynastierna, har man med komisk bimening afbildat djur i mänskliga situationer. Det kan dock sättas i fråga, om någon gjort det så roligt som Oberländer. Urskogsidyllen i bild 260 är ett godt prof på dessa hans fyndiga teckningar, variationer af en art, som kan vara sä tråkig. Hans noshörningar och elefanter, taxar och flodhästar men kanske allra mest lejon äro populära i hela den germanska världen.

Men Oberländer har också gjort idyller i målning. Något af Böcklin, något af Thoma men mest af Oberländer finnes hos dessa hans sammanställningar af amoriner med lejon och gäss eller fauner och tigrar, och det är svårt att hålla sig allvarlig, då man ser dem. Detta behöfver naturligtvis ej vara en kritik pä taflorna. Jordaens blir sannerligen ej sämre, därför att man alltid måste skratta samtidigt med att man njuter af hans varma frodighet och must. På Oberländers taflor stötes man ibland af figurernas alltför stora skala.

25S. Ein fideles Gefängnis.

Ein unter dem Verdachte des Diebstahls verhafteter Landstreicher wird in der Sitzung freigesprochen und ihm vom Richter eröffnet, dass er sofort erlassen werde. O, bitt' schön», sagt der Vagabund, dürft' ich nicht noch einen Tag im Arrest bleiben! In unserer Zelle sitzt auch ein Schneider; der hat mir schon vier Touren von der Frangaise g'lernt, und ich möcht' halt

jetzt die fünfte auch noch lernen.»

ITeckning af Adolf Oberländer.

Af en egendomlig kraft är Oberländers svinhjord, som ruilar sig på en gräsmatta bland späda björkar. Det är som en illustration till det bekanta ordet i Faust:

Uns ist so kannibalisch wohl Als wie fünfhundert Säuen.

Men det är som tecknare Oberländer har sin egentliga storhet. Kärnpunkten ligger i hans geniala uppfinningsförmåga, hvarigenom han öfverträffar alla andra skämttecknare. Hur fullkomligt ny är ej idéen med de sorglösa brottslingarnas danslektioner i »Ett trefligt fängelse» (bild 258), och hur snillrikt enkelt har han ej uppfattat verkan af korpralens »bakåt böj» (bild 259)! De >nyss från plogen tagna» rekryterna sträfva med sina stela ryggar, men clownen med sitt främlingsansikte lyckas nästan för bra frän militärisk synpunkt.

259. Ett titelblad till Fliegende Blätter.

Teckning af Adolf Oberländer.

Situationskomik och karaktärskomik förena sig hos Oberländer. Den bästa öfversikten af hans verksamhet har man i de hos Braun & Schneider i München utgifna stora Oberländer-albumen.

För inträngandet i germanskt väsende är Adolf Oberländers fylliga och djupsinniga verksamhet som skämttecknare af den

största betydelse. Men hans konst och hans komik äro också universella.

Komiken är tragikens naturliga motvikt, och man har en ytlig och falsk uppfattning af världsföreteelsernas verkliga betydelse, om man ej också tränger till bottnen af det komiska. I detta fall är Oberländer en viktig vägvisare för oss alla. Gapskrattet berör oftast blott själens utanverk, men det kan också komma ur djupet af vår varelse, lösa smärtsamma motsägelser i vårt inre och klinga hjärtligt och befriande. Af dem, som locka fram dylika gapskratt i högsta mening, intager Oberländer en plats bland de allra främsta.

260. Urskogsidyll.

Teckning af Adolf Oberländer.

Andra tecknare för Fliegende Blätter.

Busch och Oberländer äro Fliegende Blätters två stora namn, och ingen af tidningens otaliga medarbetare kan i ringaste män mäta sig med dessa. Detta arbetes plan medgifver ej namnuppräkning af hela denna stab, som vecka efter vecka i snart trefjärdedels århundrade fyllt de efterlängtade små tidningsnumren med sina än näpna, än skrattretande roligheter. Mången har kanske i likhet med författaren under sin barndom kommit att tänka på hvad en tecknares maner vill säga genom att jämföra en Schlittgens, en Harburgers, en Hengelers och en Kirchners sätt att rita.

Att en viss enformighet uppstiger ur dessa legioner anekdoter, kan väl ej förnekas. Den eng'elska Punch anses af dess historiker Spielmann ha vid 1900-talets ingång från sin början 1841 levererat omkring 300,000 roligheter; dess tre år yngre kollega i München bör väl åtminstone ha hunnit med en kvarts million. Att upprepningar måste förekomma är gifvet, och vissa grupper af obetydligt varierade anekdoter kunna nämnas, främst naturligtvis svärmödrarna och därmed följande olägenheter. Det är betecknande, att af de tusende svärmorshistorierna i Fliegende Blätter ej en enda har behandlat den älskvärda, i Frankrike påhittade varianten af en svärmor, en belle-maman, så förtjusande, att svärsonen ei får någon ro för alla hennes beundrare och tillbedjare. Löjtnanten och hans egenskap af öfvermänniska i samhället är en annan sort. I Fliegende Blätter läser man alltid mellan raderna en godmodig beundran för officerarna, och till och med deras högdragna viktighet angripes ytterst lätt. Så mycket kostligare blef därför den protest, som lyrikern och f. d. militären Detlev von Liliencron uttalade just mot

Fliegende Blätters

41—100296. Laurin, Skämtbilden. _

321TYSKLAND.

261. Judefamilj.

Teckning af Eugen Kirchner.

löjtnantsskämt. Det erotiska spelar i tidningen en obetydlig roll, ehuru en viss sydtysk sinnlighet ej är utesluten, och ett ganska frikostigt kyssande förekommer här, liksom öfver hufvud taget bruket är inom den sydtysk-österrikiska kulturformen, där ej bara »Kiiss die Hand» utan ocksä lyckligtvis »Ktiss den Mund» är ganska vanligt.

En grupp anekdoter och en särdeles stor dylik är den, som behandlar »das Münchener Bier», den rika glädje och den djupa smärta, som herrarna Bummel och Siiffel kunna draga ur Hofbräu utan att därför glömma Pschorr, Kulmbacher och Patzenhofer.

Det finns en oändlighet med jakthistorier, hvilka ej sällan verka gjorda, men, som den tyske författaren Georg Herrmann skrifver, »vi äro uppfostrade att se naturen med andra ögon och äro genom japanerna, genom Liljefors och andra moderna skildrare alltför bortskämda för att kunna finna något nöje i detta».

322

[FLIEGENDE BLÄTTER.

Emil Reinicke har i sina djurhistorier gjort löjliga saker, så t. ex. geten, som med verklig humor blickar på den skinntorra sach-siskan.

Inom gruppen af komiker intaga äfven namnen Hengeler och Kirchner en bemärkt plats. Adolf Hengeler (f. 1863) fär in något af äkta tyskhet i sina små satta figurer, och EUGEN Kirchner har en personlig humor och teknik. Här meddelas en af hans judekarikatyrer (bild 261). Judefrågan är synnerligen aktuell både i Tyskland och i Österrike, således bland Fliegende Blätters egentliga läsekrets. När man betänker, med hvilket hätskt förakt — tack vare ras- och religionsfördomar — judarna bemötas i dessa trakter, förstår man, att en mängd hat- och hänbilder här måste uppstå. Man ser här på de omskurna ungefär med samma aktningsfulla känslor, hvarmed de pä sin tid i Palestina betraktade de oomskurna. Men så stor är Fliegende Blätters godmodighet, att till och med dess judekarikatyrer äro ganska harmlösa, aldrig pinsamma men ofta roliga. Man behöfver ej vara någon antisemitisk österrikisk riksdagsman eller någon ger-

323

262. No g'müatlich.

»Und wenn a Gast leer hat Und kund ihr des thuat, No sait se: Schenk selbst ei' — I' sitz g'rad so guat!» Teckning af Edmund Harburger.TYSKLAND.

263. Das entscheidende Wort.

• Herr Lieutenant. Sie kennen doch gewiss den Lieutenant Brühl bei den Gardeshusaren.» —

• Brühl . . . Brühl? Bedaure, meine Gnädigste, völlig unbekannter Name!» — Das ist aber gar nicht möglich! Er war ja mit Ihnen auf der Kriegsschule und, wie er mich versicherte, Ihr bester Freund! Theodor von Brühl!» — »Ah! Pardon, von Brühl! . . . Freilich, ist ja

Cousäng von mir — meine Mutter war Jeborene von Brühl!* Teckning af Schlittgen. 1888.

324[FLIEGENDE BLÄTTER.

264. Die Unwiderstehlichen.

»Wohin gehen wir jetzt?» — »Denk', bischen Blumenstrasse auf- und abpromeniren —Damenpensionat

alarmieren.» Teckning af Schlittgen. 1891.

mantillbedjare och rasrenhetsdyrkare som Houston Steward Chamberlain för att begripa, att den rastypiske semiten skall verka särskildt främmande och därför löjlig bland germaner. Ensamt den judiska oviljan mot att dricka sig stupfull gör honom misstänkt.

Edmund Harburger (f. 1846) skildrar med konstnärlig kraft och ej utan sympati de frodiga bäjrarna, för hvilka ordet »Wein auf Bier, das rat' ich dir» har något af en religiös maning.

265. Dilemma.

Hm . . . Denk dir. Clementine! Da hab' ich vorhin einen Brief bekommen mit der Unterschrift : Dein Max. Da soll man nur wissen: welcher Max?«

Teckning af René Reinicke. 1888.

Nationerna se oftast på hvarandra något för ytligt och schematiskt. För fransmännen är tysken le géant roux, som med pickelhufva och en omoralisk matematisk strategi är färdig att bryta in i la douce France. Före den tid då man ropade »hämnd för Sadova!» var han en skäggig herre med dimmig filosofi och tyskan en Gretchen med blonda flätor.

För engelsmännen är tysken en högröstad herre med smutsiga manschetter och för korta byxor, som gör billiga hotell i Italien obeboeliga och som pä alla handelsplatser bjuder under engelsmännen och med obestridlig talang prackar på världen varorna från sin jättestora femtioöresbasar.

Men det finnes fint folk också i Tyskland, det kan man till och med se af Fliegende Blätter.

Hermann Sciilittgen (f. 1859) är tidningens Du Maurier. Låt vara, att han liksom denne är något stereotyp, men han öfverträffar Du Maurier i konstnärlighet, och man kommer alltid att med nöje se på hans löjtnanter ur rangregementena, »stramme

266. på dansbanan. Trompetenstoss. Bekanntmachung: »Ein Eheiing wurde gefunden.» Teckning af René Reinicke. 1888.

schneidige Kerle», hvilka icke af något kunna bringas ur jämvikten. Adelsprivilegiet blir för dessa detsamma som renhetskrafvet för den unga flickan (bild 263). Då kejsaren »straffar» en ren adlig officerskår genom att tilldela regementet en oadlig millionärson, göra de visserligen sin korrekta honnör men säga sedan med en liten darrning pä rösten: »Schade, es war hier so nett.» Till tyskarnas utveckling i ordningssinne och hälsa, också genom att lära nationen tvättning och kamning och annan kroppslig ans, ha dessa officerare i alla fall mäktigt bidragit, och äfven denna art själftukt är en ej oväsentlig del af hvad som är kultur. — Mången icke-tysk skakar misstroget på hufvudet, då man talar om eleganta tyskor, men häri gör man orätt. Schlittgens älskliga och välklädda damer äro gripna ur lifvet. Ej blott preussiska »Ritter-gutbesitzertöchter» utan äfven kolgrufägardöttrar från Rhenprovinsen och bryggardöttrar frän Pilsen kunna nu göra den kräsnaste anglosachsare drömmande. Det är mest inom de förnäma och rika lagren Schlittgen räknar sina modeller, men han har äfven

skildrat täcka folkets barn. som förtroendefullt låta kyssa sig af nedlåtande löjtnanter. Ett litet förhållande till en arrendators-dotter, »ein kleines Pächtertochter Techtelmechtel», som det heter på tyska, kan förljufva lifvet i en liten garnisonsstad.

Schlittgen tecknar med kvickhet och behag. Hans senaste maner i Fliegende Blätter är dock ej lika lyckligt som hans rit-ningssätt pä 1880-talet. Ansiktena äro för enformiga. Ett par gånger har han också försökt sig i Simplicissimus, och då med framgång användande ett stort format. Sin egentliga betydelse får han väl dock

genom sina pikanta små fröknar och fruar i Fliegende Blätter. Han känner till punkt och pricka deras rörelseschema, han kan framhålla det näpet vippande i turnyrmodet och det utmanande i det till motvikt svällande bröstet lika väl, som han tecknar 1890-talets magra blomstänglar, som försöka trolla bort de kvinnliga höfterna, med hvilka de några år förut varit sä hjärtligt belåtna. För alla dessa förändringar, som kanske undgå en Virchow, en Häckel men pä hvilka löjtnanterna hålla ett vaksamt öga, har Schlittgen en skarp blick.

En teckning i Fliegende Blätter visar en löjtnant, som kommer in på ett proppfullt kafé, där dock inga militärer sitta. Han kastar en blick öfver lokalen och säger: »Hier ist ja kein Mensch!» Man skulle kunna tänka sig som pendant till detta utrop, att den hjärtlöse grannen i väster skulle kunna fråga: »Finnes det verkliga damer i Tyskland?» En hänvisning till Schlittgens teckningar skulle täppa belackaren munnen till.

Inom samma område som Schlittgen rör sig René Reinicke (f. 1860). Det är af stor vikt för en skämttidning att ej bli för enformig. Få saker trötta så fort som den burleska humorn, och det är en verklig lisa för sinnet att efter två, tre gapskratt fä hvila ut vid några enbart vackra teckningar. Liksom skön-heterna omkring år 1700 använde som betjänter negerpojkar, hvilkas kostliga grimaser och komiska gester läto deras härskarinnors förföriska egenskaper framstå ännu mer lysande, så böra mellan allt gyckel, alla förvridna groteska ansikten några sköna damer förekomma.

Ända in pä 1890-talet använde sig Fliegende Blätter af träsnittet och var i det afseendet ytterst noga med kvaliteten. Det2ö7- Bonden på konstutställningen.

Teckning af Franz Stuck. 42—100296. Laurin, Skämtbilden. __

var riktiga prakttträsnitt för 300 à 400 mark af träsnidare som Kresse m. fl. man begagnade, särskildt då man skulle återge René Reinickes lavyrer. Man vann härigenom i klarhet, men man förlorade å andra sidan det omedelbara intryck, som originallitografien eller den fotografiska metoden ger. Ibland ha några af de på andra områden kända tyska namnen medarbetat i bild och ord.

Franz Stuck (f. 1863) har kommit med några dekorativa, förträffliga saker och har kanske i sin bäjerske bonde pä tafvel-utställningen lyckats bäst (bild 267). Bland författarna märkas Fr. Th. Vischer, Emanuel Geibel, Felix Dahn och Rosegger.

Få tidningar stå i en så beständig förbindelse med allmänheten som Fliegende Blätter. En oändlig post med uppslag och historier inkommer för hvar vecka.

Under det nya århundradet har Fliegende Blätter gått tillbaka. Man har börjat förarga sig ät dess »oförarglighet». Man börjar på att kunna svärmödrarnas och taxarnas prestationer, man vet, att fattiga löjtnanter helst vilja gifta sig med rika flickor, och det att backfischar drömma om att fä kyssa en riktig löjtnant åstadkommer ej längre en tillräcklig »sittliche Entrüstung». Så mycket är dock säkert, att för kännedomen om tysk kultur under 1800-talets senare hälft blir Fliegende Blätter ovärderlig. Den är ett monument af tysk godmodighet och tysk humor. Dess ande hädar ej världen som en Mefistofeles, den vredgas ej som en olympier öfver människornas dårskaper, den ser på jordelifvet med det blida förlåtande, med den lugna skämtsamhet, som utmärker en snäll begåfvad farbror efter en god middag, då en doftande kopp kaffe, en kraftig cigarr och ett litet glas fin konjak bilda en ren treklang, hvari alla världens dissonanser upplösas. Med vidhjärtad humanitet önskar han människorna allt godt och låter skrattets friskgymnastik sätta det venösa blodet i rörelse. I den andan har Fliegende Blätter verkat. Nervösa, magsyrliga personer »med ful och mager uppsyn» ha ingen plats i det rike, som Kaspar Braun grundat.

330 2ÖS. Japansk teatermask.

I Collection Antonin Proust, Paris.

Japan.

Det främmande förefaller löjligt.

Innan man vänjer sig, tycker man, att japanernas rörelser, sätt och utseende äro löjliga. Deras bilder, äfven de allvarligast menade, se ut som skämtbilder, innan man lärt sig att se det

o

vackra eller majestätiska i dem. Ar 1690 gjorde holländare ett besök hos schogunen Tsunayoshi. Bakom tunna, genomskinliga gardiner satt schogunen omgifven af sin hofstat och häpnade öfver främlingarnas smaklösa dräkt och lidelsefulla minspel. Holländarna fingo sedan sjunga, dansa och tvista med hvarandra samt visa, hur de kysste sina hustrur, hvilket allt, utfördt af kaptener och löjtnanter, bör ha förefallit ganska löjligt.

269. En som gjort upp räkningen utan flätan.

Skämt med kineserna.

De bilder af holländare och amerikanare eller andra hvita, som japanerna utföra, äro en sorts hat- och skämtbilder. Japanen har en stark känsla för humor, och då härtill kommer, att den karakteristiska linien och den konstnärliga skissen äro utmärkande för japansk konst, så bör skämtbilden ha stora förutsättningar i Japan. I allmänhet få dock ansiktena på teckningarna något stiliseradt och enformigt kalligrafiskt, som ej är till fördel. Liksom djurskämtbilden från och med antiken genom medeltidens Reineke-Fuchsbilder till och med Oberländer gladt Europa, så har denna konstart i det djurälskande Japan haft många utöfvare. — Med gudar och gudinnor, med djäflar och spöken har man också skämtat i Japan. Det erotiska skämtet, från pikanta antydningar till framställningar af den mest fantastiska vällust, förekommer äfven. Våra jude- och negerkarikatyrer motsvaras i Japan af drift med kineser och européer (bild 269, 270). Man skämtar där äfven med bönder och med nya moder.

Den japanska folkfantasien är ofantligt rik. För allt otyg och sattyg, för allt som »flyger och far och hoppar och nickar», för spöken och vålnader har Japans folk det största intresse, och de behandlas i saga och bild än skämtsamt, än förfärande och med den egendomliga blandning af skämt, skönhet och vidun-

derlig fulhet, som kallas det groteska och som ingenstädes har i bild tolkats pä ett så storslaget sätt som i Japan. Den här meddelade skådespelarmasken ur den subtile konstkännaren Antonin Prousts samling i Paris visar bättre än ord hvad det groteska är för något (bild 268). Är denna mask ful eller vacker, hemsk eller löjlig? Den är allt på en gång! Ända till och med 1600-talets slut användes masker pä den japanska scenen. De bästa tillkommo under 1600-talet och äro nu ofantligt dyrbara: insvepta i utsökt fina sidendukar förvaras de som kära reliker och stora konstverk i lackerade askar. Ett annat utslag af den japanska humorn i skulpturen] voro de små, ofta af måladt trä förfärdigade figurer, som kallas netske (bild 271). De bindas vid en silkessnodd och användas till att fasthålla medicinasken och tobaksdosan vid bältet. Det var omkring år 1700 netske-tillverkningen

270. Torkade barbarer.

Skämt med européerna, som framställas upphängda såsom klippfisk.

började. Den här i hel skala meddelade netsken af den store konstnären Miva tillkom vid 1700-talets midt och framställer skaldinnan Komati som gammal och ful. En gång tjusade hon hela Japan med sin fägring! Af de komiska grimaser, som ofta förekomma på japanska träsnitt, kan man förstå, att detta grimaserande särskildt roar japanerna. De ha professionella grimaserare, hvilka som våra negerkomiker kunna förändra sina ansikten pä det vansinnigaste sätt.

Hokusai (1760—1849) är den främste realisten, den för icke-japa-ner mest tillgänglige af den konstnärliga öns målare och tecknare. Den japanska målarkonstens teknik har starkt påverkats af skönskriften och tuschpenselns elegantasvängar. På ett nästan symboliskt sätt har Hokusai antydt detta genom att skrifva ordet Ka ga mi ya — spegelpolerare — och af dess staf-velsetecken bilda en dylik, sä full af energi och karaktär som man kan önska

(bild 272).

Hokusais fader var spegelpolerare åt schogunen. Hokusai föddes i Jeddo (det nuvarande Tokio) och var till en början bokhandelsmedhjälpare, lärde omkring 1775 träsnidarens svära yrke, hvari han blef mycket skicklig, var sedan lärjunge af Schunscho och tecknade skådespelare i sin mästares stil. Ar 1786 bröt Hokusai med denna ateljé, därför att en kamrat hånfullt hade sönderrifvit en konstnärlig affisch, som Hokusai gjort för en konsthandlare, och detta kränkte den unge mannen till den grad, att hans energi i arbetet fördubblades. Annu som gubbe brukade han säga, att denna förolämpning var det som gjorde honom till en skicklig tecknare. Ett exempel på äkt-japansk point d'honneur.

271. Skaldinnan Komati.

»Netske> af trä från midten af 1700-talet.

272. Spegelpolerare

Teckning af Hokusai.

Hokusai gick nu igenom den period, som en svensk konstnär kallat »ekluten», den hårda pröfningens tid. Han illustrerade de folkliga röfvarromaner, som den stora allmänheten slukade, men fick en ytterst torftig betalning. En lycklig vändning i hans ekonomi inträffade, då en holländsk kapten på ett af de förut beskrifna besöken hos schogunen i Jeddo beställde för en stor summa en serie taflor öfver en japans och en japanskas lif från vaggan till grafven. Den sortens ämne passade konstnären i hög grad, ty han blef huvudrepresentanten för ukioye = spegel af den förbiilande världen — så kallades den folkliga realistiska skolan. Hokusai målar allt: klumpiga bönder, förnöjdt grinande gatpojkar, tobaksrökarens saliga min, då han bygger luftslott (bild 273) och gläder sig ät att Jyeyasu i sina försök med förbudslagstiftning mot bade kristendom och tobak misslyckades, åtminstone då det gällde tobaken. I sina kvinnobilder röner Ho

273- Tobaksrökare byggande luftslott.

Teckning af Hokusai.

274. Ko-tecknet rengöres.

Slutbladet i Yehon Kokio af Hokusai.

kusai intryck af sin store samtida Outamaro, Japans Lafrensen, hvilken med sådan smak tolkar de japanska hetärerna i Jeddos Yoshivara-kvarter, lysande praktblommor, lika beundrade och älskade som en Fryne, en Ninon de l'Enclos. I sitt majestätiska sätt att föra sig söka dessa älskvärda unga damer att följa 900-talets rörelseschema, som anses för höjdpunkten af chic i Japan. Både i verkligheten och ännu mer på teckningarna ha deras ansikten en tämligen enformig oval och något stiliseradt, hvari de öfverensstämma med sina parisiska systrar och hvartill sminket

och det sä rigoröst följda modet bidrager. Det ger ett särskildt behag att i de Hokusaiska bilderböckerna se motsättningen mellan dessa vackra, eleganta damers stiliserade, nästan karikerade kråm-ningar och det enklare folkets rustika grinollar, som dricka saké-brännvin, dunka hvarandra i hufvudet, flina och göra grimaser.

Hokusai ägnade sig med lidelse åt teckning och målning och skref sig själf Gvakiojin Hokusai, den af målarkonsten besatte Hokusai. Ar 1812 utkom det första häftet af Mangva. 1 detta arbete, hvars namn betyder summariska skisser, ha skickliga träsnidare i 15 häften återgifvit Hokusais tusentals förträffliga. ofta humoristiska teckningar, där han bland annat skämtar med alltför tjocka och alltför magra och med okynniga

pojkars streck. Liksom man under medeltiden ej drog sig för att blanda skämt med det heliga, såsom t. ex. Dürers randteckningar i kejsar Maximilians bönbok, så gläder det Hokusai att så ofta som möjligt införa ett komiskt motiv. I Hundra utsikter af berget Fuji låter han t. ex. det heliga berget en gäng skymta fram mellan en lustig tunnbindares ben. Hans på 1830-talet utgifna Yehon Kokio — barnslig pietet —, de fyrtio kinesiska normallegenderna om sonlig kärlek, är ett arbete i två band, där kinesiska uppfostringsprinciper förbindas med japansk lifsuppfattning. Äfven i en teckning till denna bok förknippar han på ett japanskt sätt allvar och skämt. Med skrattretande ifver gnida och gno arbetare på det jättestora Ko-skriftecknet, som betyder barnens vördnad för föräldrarna. Tecknet för fjärde budet, skulle vi säga. Denna illustration utgör det symboliska, dekorativa slutbladet pä Yehon Kokio (bild 274). Snart skulle sista bladet vändas i Hokusais lifsbok. Hans ekonomiska ställning var dålig, och hans konst var, hette det, mest populär bland de litteräre, bland teliuspubliken och de unga lättsinniga damerna i Yoshivarakvarteret i Tokio, och hvad den åldrige konstnären förtjänade rann bort mellan hans fingrar, ty han hade liksom Rembrandt en artistisk oordning i sina affärer. Trots den tryckande skuldbördan arbetade han dock med »eld-ifver» och tillägger: »Att bli en skicklig konstnär är min enda sträfvan.» Då han 1849 häftigt insjuknade, skref han kort före sin död, som inträffade detta år, ett bref till sin vän Takakaghi:

46275- Den döde mottages i dödsriket.

Teckning af Yoshitoshi.

276. POST-TENGU OCH TKLEGRAF-TENGU STÖTA SAMMAN.

Teckning af Yoshitoshi.

»Konung Ema (dödsrikets härskare) har blifvit gammal och bereder sig att dra sig tillbaka från affärerna. Därför har han låtit bygga sig ett vackert litet hus på landet och bedt mig komma dit och måla en kakemono åt honom. Om några dagar måste jag alltså resa och ta med mig mina teckningar. Jag skall hyra mig en bostad vid hörnet af gatan åt underjorden, där Jag skall skatta mig lycklig att få mottaga dig, om du har tillfälle att titta in.

Hokusai.»

I trädgården till Buddatemplet Seikioyi vid Tokio ligger konstnären begrafven.

Med grotesk humor tecknar YOSHITOSHI (1838—1892) några årtionden efter Hokusais död, hur det tar sig ut, då den döde japanen mottages i underjorden. En japan, bekant med Yoshitoshi, har meddelat författaren, att det här framställda färgträsnittet visar, hur tre djäflar och en skara af de dödas andar

277. Enfalden från landet.

Teckning af Yoshitoshi.

välkomna den aflidne (bild 275). En håller vänligt grinande upp dörren, en räcker ödmjukt knäfallande fram den blåhvita tekoppen, under det att en djäfvul af den långhalsade typen — ofantligt ofta förekommande på japanska bilder — grinar olycksbådande. Mera tröstrik är anblicken af en i lifstiden hög herre — hans samhällsställning angifves af den lilla mössan. Han bär en bricka med pipa och tobak ämnade åt den nyanlände, som ännu icke stigit in genom den dorr, genom hvilken ingen återvänder. Yoshitoshi är kanske den roligaste af de japanska skämttecknarna. Särskildt har han gladt sig åt motsättningen mellan det västerländska och det gammaljapanska. Ibland förbinder han den gamla japanska tomten — tengu — med nya tiders uppfinningar och vill måhända å bild 276 visa, att till och med de behändiga tengutomtarna ej kunna undvika sammanstötningar i ångans och elektricitetens tidehvarf. — Alltid har storstaden sett öfverlägset på landsorten och skrattat åt den enfaldiga

278. Fukurokuju utrustar sig för nyårsbesöken.

Teckning af Kiosai. 1831.

bondehopens menlösa åthäfvor. Man ler, då bondgossen och bondflickan, hållande hvarandra i hand. förbryllas af automobil-tutningar och spårvagnsringningar. Då det fromma bondeparet i Latium lämnade sina fettglänsande husgudar och betänksamt vandrade uppför Forum för att se på staden, voro gatpojkarna med sin sfrons urbana», sin stadsbo-oförskämdhet, deras värsta plåga. Yoshitoshi visar ett stilla bondfolk, som häpnar öfver att se namnet Nichi Nichi Chimbun, Japans största tidning, glänsa i transparang öfver dess redaktionslokal (bild 277). De tro sig vara framför ett heligt rum och nedfalla i bön och åkallan till oerhörd båtnad för Tokios gatungar. Motsättningen mellan det gamla och det nya Japan har flera gånger tecknats af

KiOSAI (1831—1889), som bland annat visar, huru den lefnads-lustige lyckoguden Fukurokuju, med hvars karakteristiska höga hufvud det drifves så mycket skämt i den japanska konsten, måste underkasta sig det europeiska modets inflytande och söker skaffa sig en passande cylinderhatt för sin ärevördiga hjässa (bild 278).

279. Det glada lifvet på Montmartre.

Väggmålning i Taverne de Paris af A. Willette.

Frankrike.

Montmartreskolan.

Under 1860- och 1870-talen var fransk skämtteckning — med undantag för den ännu verkande Daumier — ur alla synpunkter svag, och ännu under 1880-talets början skref den utmärkte karikatyrkännaren Champfleury i sitt förord till J. Grand Car-terets väldiga arbete om den tyska karikatyren: »Jag skulle önska att ej behöfva oroa mig öfver våra tecknares svaghet»; han kallar dem föraktfullt »ces calligraphes>, men han litar dock pä sin nations intellektuella rörlighet och hoppas pä framtiden. Och det skulle ej dröja länge, förrän de Grevinska dockorna, de gaddlösa eller räa politiska karikatyrerna, de till leda omtuggade banala och snustorra erotiska s. k. skämtbilderna skulle ersättas med något alldeles nytt och, hvad viktigare var, med fullödig konst. En grupp unga konstnärer sprängde de gamla formerna, och på fyra, fem är gjorde de Frankrike till det främsta landet på det område, som här behandlas, inläggande i sina teckningar en fantasi, en lidelse och en personlig teknik, som

tilltvingade sig hela det konstbildade Europas beundran. Den franska nationalkaraktärens alla sidor få sitt uttryck i dessa i djupaste mening nationella konstnärer, och man kan säga, att aldrig har i skämtteckningskonsten en sädan mängd af fullkomligt olika, starkt personliga tecknare af så hög konstnärlig kvalitet förekommit. L'ancien régimes eleganta sensualism lefde upp i nya former hos Chéret och Willette. Caran d'Ache är komiker i högsta mening, Steinlen och i synnerhet Forain representera den skarpa psykologiska analys, som alltid legat för gallerna, den omåttliga hungern efter kvinnan skildras starkast och sundast af Louis Legrand, under det att en Toulouse Lautrec afslöjar det moderna lifvets groteska skönhet. Man kan kalla denna grupp tecknare Montmartreskolan, därför att de betraktat La butte Montmartre — Montmartrekullen i Paris — som sin konstnärliga utgångspunkt och sitt fosterland. »Gud har skapat världen, Napoleon har grundat hederslegionen, jag har gjort Montmartre», säger Rodolphe Salis, Chat Noirs stiftare. Det var omkring 1890 blomstringstiden inföll.

Somliga anse, att namnet på den kulle, som når de yttre bulevarderna norr om Seine och höjer sig hundra meter öfver floden, och där från medel- och höjdpunkten Moulin de la Ga-lette synes öfver Paris' hustak, härledts af ett gammalt Marstempel, andra åter påstå, att Saint Denis där lidit martyrdöden och att Möns martyrum skulle blifvit till Montmartre. På detta berg, där, som man sagt, Sacré-Cæur-kyrkan reser sig mellan Moulin de la Galette pä ena och Moulin Rouge pä den andra sidan »som Kristi kors mellan de två röfvarna», ha konstens martyrer grupperat sig kring röfvarna och själfva bildadt nya röfvarkulor. De ha i sina iskalla ateljéer grubblat öfver både

yttre och inre lidanden. På Montmartre ha de också mottagit segerpalmen för första gången. — Det är ingen öfverdrift att säga, att aldrig i världen en sådan jordmän för skämtteckningen funnits. Gårdar med gamla träd och blomrabatter, förfallna ruckel med utsikt öfver hela världsstaden. Eremitens afskildhet, enslighet och idyll, om man vill, och ett par steg därifrån en orgie af skönhet och lifslust. Motsättningar af den egendomligaste art, bretagnare pä pilgrimstäg till Sacré-Cæur-

kyrkan, utskrattade och knuffade af en fritänkarförening, och på konstnärskaféerna — les cabarets artistiques — tjufvar och gat-slinkor sida vid sida med senatorer och damer ur Frankrikes högsta familjer. Här ha konstnärerna ena dagen sallad och en brödkant till middagen för att nästa dag pä Bal des Quat-z-arts deltaga i den storartade slutna balen för konstnärerna, där man dricker champagne för därtill af vänner till lifsglädjen donerade pengar, och där kvinnor i ohöljd skönhet segervisst låta sig beundras. Man kan förstå, att denna konsekventa skönhetskult skulle uppbäras af en krets, som mera oroas af ett teckningsfel än af att en skämtbild skulle råka vara alltför dekolle-terad, men man begriper också, att hela den konstriktning, som trifves på Montmartre, endast passar för sädana, för hvilka skönhetsvärdena verkligen äro så dyrbara, att man för dem vill låta etiken något maka åt sig. Människans innersta väsen kan ej uttryckas med en formel. Hon kan ej vara konsekvent. Fn konsekvent estetisk eller en konsekvent etisk människa vore ett odjur. »Ja, men litet mera etik kunde ej skada», säger moralisten. »Hvarför», tänker samtidigt estetikern, »skall alltid skönhetssynpunkten bli snålast behandlad?» Den frihet för tanken och för sinnlighetens och skönhetens kraf, för hvilken moralisten fasar, har fått sin ganska fridlysta plats i vetenskap och konst. Där dömes efter andra lagar. Reformationens och kontrarefor-mationens dubbla angrepp på renässansen kunde ej tränga in i de skvddande trollcirklar man dragit om dessa två områden. Och

J o

med all den aktning man är skyldig en ärlig och öfvertygad motståndare — han må nu höra till någon af de mycket olikartade skiftningarna inom svenska statskyrkan eller till den något konsekventare Loyolas lärjungar eller vara vänsterfrälst nykterist eller läsare af socialdemokratisk typ, indelande filosofi och skönlitteratur i »socialdemokratisk», d. v. s. bra, och »borgerlig», d. v. s. mindre bra — mot alla dessa fiender till konstens frihet kan man dock glädja sig åt att ha som skydd konstens fridlysta trollkrets. Därinom förlägger man med nöje Montmartretecknarnas skämtbilder. Och sedan de väl kommit dit, kunna de naturligtvis få angripas ur hvilka etiska eller sociala synpunkter som helst.

34628o. Konstnärlig affisch till Le Courrier Franqais' karikatyrutställning

1891.

Litografi af Jules Chéret.

Om någonsin den Taineska miljöteorien är af behofvet påkallad för att förklara en konstriktning, så är det, då det gäller

Montmartrekonsten.

t>

Ar 1878 bildades en konstnärlig litterär klubb, kallad »Les Hydropathes», där Jules Jouy lät höra sina sånger och där Emile Goudeau var ordförande. Ett par år därefter, 1881, öppnar Rodolphe Salis († 1897) sitt kafé Chat Noir vid Boulevard Rochechouart 84 i det dubbla syftet att skaffa afsättning åt faderns likörfabrik och att anordna en samlingspunkt för sina konstnärsvänner. Samma är hade Renoir målat sin nu så berömda »Dans vid Moulin de la Galette», där man kan se hur den store impressionistiske konstnären uppfattar ljuset och glädjen. Salis själf,

medelmåttig tecknare, hade på vänstra Seinestranden skaffat sig en krets geniala vänner, bland hvilka Degas-lärjungen Forain var den mest betydande. Genom sin originella svada och sin stora organisationstalang och fantasi blef Rodolphe Salis med rätta både berömd och stenrik på sin cabaret ar-tistique. Han slog omkring sig med något af en Cyranos på en gång eleganta och idiotiska floskler. Han inskränkte sig ej till att föra oljud på Montmartre och i Quartier Latin; i Fontainebleau-skogen skrämde han nästan lifvet ur hederliga bönder, då han i röd mantel, röfvarhatt och med huggvärja vid sidan ströfvade genom trakten. Sångaren Montoya skrifver om honom: »Om man vill vara rättvis, om man är rättvis, måste man erkänna, att detta enfant terrible, denne gudlöse skränfock, i hvilken Tabarins och Gauthier-Garguilles själar återfödts, har satt i verket den rörelse, som vi ha att tacka för fantasiens utvandring från vänstra Seinestranden till Montmartre. Salis anförde detta jättetåg af konstnärer, som bröto upp från Sainte-Gene-viėves kulle och marscherade snörrätt på Butte Montmartre utan att ett ögonblick uppehålla sig på de vida, af dem genomströf-vade fält, som ligga emellan dessa det 'intellektuella Frankrikes två bröst'.» Man märke, att Montoya, hvilken själf har mycket af det pompösa, som Salis — le seigneur de Chat-noir-ville — älskade, vid den tid då han skref dessa ord själf utbytt Quartier Latin mot Chat Noir. Under 1891 gjorde författaren hans bekantskap på den heliga Genovevas kulle och hörde honom dä på vers

281. Rodolphe Salis visande Xapoleonskuggspelet af Cakan d'Ache på

Chat Xoir.

Teckning af Léandre.

och prosa ställa månget manande ord om kärleken och dess förpliktelser åt den kvinnliga ungdomen i Quartier Latin. Vid denna tid ansåg Montoya, att det ännu fanns någon poesi kvar på vänstra Seinestranden, men redan då hade Chat Xoir nått sin höjdpunkt, sedan det 1885 flyttat in i målaren Alfred Stevens' bostad Rue Victor Massé. Hydropaterna med Emile Goudeau i spetsen hade redan 1881 förenat sig med Salis, och samtidigt hade Goudeau blifvit redaktör för tidningen Chat Noir. Flyttningen till Rue Victor Massé var högtidlig. I praktfull dräkt

marscherade Salis själf, åtföljd af två pager hållande Chat Noirs baner med devisen Montjoye Montmartre, fyra uppassare klädda i de fransk-akademiska gröna, palmprydda frackarna buro pena-terna, främst Willettes fantastiska och förtjusande Parce Domine, (Skona, Herre), Montmartres glada, lättsinniga folk af konstnärer, skalder och petites femmes. Taflan visar en hvirflande ringdans af alla dessa nedanför Moulin de la Galette.

Lokalen bestod af nedre botten, en första och en andra våning. Inskriften »Homme, sois moderne!» tyckes mest ha rört målningar, ty kaféinredningen visade en blandning af Louis treize-möbler, japanska masker, medeltid, Willettes flickor och svarta kattor af Steinlen. En gipsafgjutning af Houdons majestätiskt eleganta Diana, som fransmännen betrakta som en sorts prototyp för den franska kvinnan — åtminstone hvad de kroppsliga egenskaperna angår —, stod i trappuppgången. I första våningen låg en samlingssal för konstnärerna, och i den andra höllos föreställningarna under ledning af Salis, som vid dörren mottog besökarna med den rikaste iöoo-tals-fraseologi och presenterade författare och sångare, hvilka själfva framförde sina verk. Här fick man höra Jules Jouys och Aristide Bruants visor och först af allt se den konstnärligaste skuggspelsteater i världen med Henri Rivières mystiska, drömfyllda framställning af Den förlorade sonen eller Herdarna följande stjärnan med därtill komponerad musik, här visades Caran d'Aches Napoleons-epopé i skuggor, här förklarade Salis de ofta oerhördt burleska och närgångna skämtbilderna af politiker och författare. Man har svårt att föreställa sig, hvilket äkta konstnärslynne som låg öfver dessa föreställningar, hur den lilla salen skakades af skratt -salfvor och hur äfven den mest ironiske rycktes med af den gripande skönhet, på hvilken de korta men intensiva skuggspelen bjöd o.

Men Chat-Noir-publiken inskränkte sig ej till skuggspel. Ute i solskenet på de hvita väggarna lyste Jules Chérets affischer lockande till de mänga danslokaler, i hvilka omkring 1890 andra kejsardömets cancan återuppstod under namn af quadrille eller mer populärt le chahut och blef ett omtyckt ämne för skämttecknaren.

Jules Cheret (född 1836) vistades en tid i England men återvände 1866 till Paris. Redan på 1850-talet hade han till Offenbachiaderna gjort konstnärliga affischer, men först under 1880-talet fann han sin rätta teknik. Chéret är pastellmålare och litograf och har själf på stenen tecknat sina omkring 1,000 affischer. Idéen att genom bilder annonsera föreställningar lär ha förekommit redan i antiken. Ar 1800 annonserade en fransk ölfirma sina varor med en för hand färglagd affisch, men det var först sedan litografien blifvit allmänt spridd genom konstnärer som Gavarni, Henri Monnier m. fl., som mati får verkligt konstnärliga affischer. Det är en så slående riktig tanke detta att skärpa intrycket af en affisch genom att gifva den konstens pregnans och värde, att man förvånas öfver den konstnärliga affischens sällsynthet. Den har alltid haft ett visst sammanhang med skämtteckningen, den vill vara på en gång lustig och vacker. Om Forain och Caran d'Ache mera sällan visa sin förmåga som affisclitecknare, sä äro i stället Steinlen och Willette så mycket flitigare. Emellertid var det utan fråga Chéret, som med sin färgrika, graciösa konst satte skönhetens prägel på Montmartres brandmurar. I rödt, gult och blått lyste hans affischer för danslokalerna Elysée Montmartre och Moulin Rouge (grundad 1887). Här afbildas hans ryktbara och typiska affisch för en karikatyrutställning, som hölls 1891 i Elysée Montmartres lokal af tidningen Le Courrier Frangais' medarbetare. En liten ostyrig fröken kittlar med en gåsfjäder en satyr pä näsan (bild 280). Det dekorativa draget hos Chéret har gjort honom till kartongtecknare för gobelänger. Hans produktion är ur konstnärlig synpunkt ojämn, men då hans affischer äro bäst lyckade, verka de som glada fanfarer, det lifvar upp den trump-naste att se hans odygdiga flickor, fyllda med »diablerie», sprattla på väggarna, och man påminner sig med nöje den fine konstkännaren K. J. Huysmans ord i Certains om Chérets bilder: »Ytliga men förtrollande syn, förtjusande falsk, som om man såge den pä en teater i ett feeri efter en god middag!» »Målade valser» har en kvick fransman kallat dessa Chérets bilder, som ha det eggande, tränande och sprittande i valsmusiken och där det på samma gång sprakar och gnistrar som i ett fyrverkeri.

En Chasse. — Premier Lcvagt •" u«*

282. ett nummer af le coURRIER fRan£ais med teckning af LOUIS LEGRAND.

Afbildningar efter Watteau eller Tiepolo hänga i hans ateljé, och af dessa 1700-talsmästare har han lärt behag och hållning, men hans konst är fullt personlig, och dessutom är hvarje affisch af hans hand genomsyrad af hvad fransmännen kalla parisia-nism. Chéret har tecknat öfver ett dussin affischer för pillerfabrikanten Géraudel. »Si vous toussez, prenez des pastilles Gérau-del!» det kunde man utantill i 1890-talets Paris, och det läste man ej minst i Le Courrier Frangais, ett Montmartre-tidnings-företag, som förtjänade mycket både på de Géraudelska annonserna och de Chéretska affischerna, hvilka följde med tidningen som konstbilagor.

Under det Chat Noir förde en mera obemärkt tillvaro, blef Le Courrier Frangais först det mest fullödiga uttryck för Montmartrelynnet och sedan vida känd öfver hela Frankrike. Den började utkomma 1884. Dess redaktör var Jules Roques. Le Courrier Frangais är den främsta franska skämttidning under 1800-talets senare hälft. Glansperioden infaller omkring 1890. Här rita nästan alla de bästa franska skämttecknarna, och ett noggrant studium af denna tidning är en nödvändighet för den, som vill tränga in i Montmartrekonstens väsen. Det är alltid svårt att jämföra konstnärliga värden, men det förefaller, som skulle den ur rent artistisk synpunkt vara nummer ett bland alla de skämttidningar, som utkommit. Den enda, som kan täfla på allvar, är Simplicissimus, hvilken i komisk kraft är öfverlägsen sin franska medtäflare och genom sin stora omväxling, sin aktualitet och ej minst genom sin färg skulle kunna göra den rangen stridig. Men hur ypperliga än den stora tyska tidningens medarbetare äro, så verka dock åtminstone de bästa årgångarna af Courrier Frangais på längden mera konstnärligt värdefulla. De Willetteska teckningarnas fantasi, skönheten och kraften hos en Louis Legrand, och först och främst karikatyrens stormästare Forain, hvilken utom Daumier väl knappast har någon medtäflare i skämtteckningskonstens historia, gifva Le Courrier Frangais en plats för sig. Tidningen vänder sig till en konstbildad herrpublik, underrubriken meddelar, att den sysselsätter sig med Littérature, Beaux-Arts, Théâtre, Médecine, Finance. Hvad de tre första ämnena angår,

är därom intet annat än godt att säga, de två senare torde väl närmast pä svenska betyda annonser för alla dessa värdelösa patentpiller, hvilka den galliska tuppen plockar i sig utan att därför bli märkbart kryare, och de betalade bankpuffar, som, om de följas, ofta kunna ha ganska dåliga följder för ekonomien.

Tonen är i allra högsta grad stridslysten, om också något inkonsekvent. Engelsmän och tyskar äro naturligtvis behandlade med antipati, ehuru utan sakkännedom. Det hör till mysterierna, hur det kan vara möjligt att afsky dessa två folk, så, som fransmännen gjort det, utan att lära sig hvilka deras dåliga eller löjliga sidor äro. Med starkare förakt och grundligare förstående riktar man sig mot den akademiska konsten, en Bouguereau blir här typen, under det att Georges Ohnet blir den beskedliga bracklittera-turens syndabock. Den gamle senatorn Béranger, som arbetar för inskränkningar i det enligt hans tycke alltför pittoreska gatlifvet, är särskildt föremål för Willettes utpräglade motvilja och förekommer hela redaktionen och alla medarbetarna som ett motbjudande exemplar af protestantisk läsare. En sådan typ gör på denna krets ungefär samma pinsamma intryck af tvifvelaktighet ur nationell synpunkt, som om man i ett fromt svenskt prästhem på landet hörde, att en framstående riksdagsman vore jesuit och tänkte energiskt arbeta i kammaren.

Adolphe Willette är barnet inom Montmartreskolan. Med en hos fransmän ej ovanlig afsky beskrifver han sin barndom

283. plerrot. Teckning af Ad. Willette.

och sin skolålders läxor och straff. Men han har tagit skadan igen sedan genom att hela lifvet betrakta tillvaron som en ut-sluppen collégien.

Adolphe Willette föddes 1857 i Chàlons sur Marne. Hans far var öfverste och adjutant hos Bazaine. Skoltiden tillbragte Willette i le lycée de Dijon, där den unge »galärslafven», som han själf säger, var märkt med nummer 90. — Willette påstår, att skolan, där »två skurkar och en dåre» gjorde allt för att pläga honom, också lyckades tillfoga hans karaktär obotliga skador men tillika hos konstnären grundlägga det hat mot tvång och förtryck, som blifvit hans lifs patos. Också i denna strid för friheten ligger mycket af den naivitet, som följer honom öfverallt, och det är med syrsans lefnadsfilosofi han riktar till myror och bin summan af sin lifssyn i orden: »Aussi, quand j'ai combattu de mon mieux pour la liberté, il 111'est bien permis, n'est-ce pas? de trousser un peu Mimi Pinson et de boire un bon vin de France à la santé des mauvais estomacs.» Mimi Pinson — grisetten sådan som Alfred de Musset skildrar henne på 1840-talet, romantikens bohemartade lilla hjältinna — symboliserar för Musset Quartier Latin-idealet, liksom Pierrette är Montmartreflickan, Willettes egen skapelse, än öm, än härd, än lätt och vällustig som en månstråle. Mimi Pinson och Pierrette skola alltid älska hvarandra som två systrar, heter det på den här (bild 284) meddelade symboliska teckningen af mötet mellan de två systrarna, det tillbedjansvärda, som lefver i Panthéons skugga i Quartier Latin, och det förtjusande, som dansar omkring Moulin de la Galette. Willette var lärjunge af Cabanel, men man förstår att dennes slickade och akademiska konst skulle vara oförenlig med Willettes bohemväsen. — Ar 1881 utställde Willette för första gången på salongen och slöt sig sedan till Chat Noir-kretsen samt ritade omväxlande i tidningen Chat Noir och i Courrier Frangais. En kort tid var han sin egen tidnings och tidskrifts redaktör. Det var med Le Pierrot han försökte sig, men efter en kort tid gjorde han konkurs, och den barnsliga konstnärssjälen hade skött sina affärer så, att han med nöd undgick fängelset. Hvilken fin humor visade ej »makterna», dä de läto honom, som betraktade alla ka-

284. Mimi Pinson et Pierrette s'aimeront toujours comme deux sceurs.

Teckning af Ad. Willette.

pitalister och affärsmän som skojare, själf göra den ömkligaste figur vid första försöket. Äfven i det ekonomiska tyckes det gälla, att den opröfvade dygden icke är så mycket att skryta med.

En af teckningarna i Le Pierrot visar parisiskan dubbande den hvite och svarte pierrot till riddare af månskenet.

Pierrot-typen fick genom Willette en ny glansperiod. Än hvit, än svart, än glad, än melankolisk, svärmar denne drömmare och mänskensfigur omkring på Montmartre. Och den nye »Watteau på Montmartre» skildrar sig själf med sitt konstnärslättsinne, sin kärlekstörst och sitt hat till det konventionella ibland ironisk, ofta sensuell, alltid med den naivitet, som utgör

285. Bad i fontänen.

Teckning af Ad. Wi Hette.

hans mest personliga drag. Obekymrad som de smä parflar, hvilka utan att tänka på döden, som väntar, hoppa omkring i månskenet på hans bild V'là le Choléra (bild 286), bor han litet hvarstans, äter han här och hvar. Hans kärlek till la Montmar-troise är beständig: svarta, blonda och rödhåriga, alla stå de hans hjärta lika nära, bara Pierrot kan få drömma, dansa och älska några timmar med dem och skratta åt deras näpna oför-

286. Enfin V'là le Cholera.

Teckning af Ad. Willette.

skämdhet. Willette är också politiker och sökte hösten 1889 bli antisemitisk deputerad. Själf ritade han valaffischen, där en

ung flicka, hufvudsakligen prydd med galliska tuppfjädrar, blåser en fanfar:

Gai, gai, serrons nos rangs, En avant, Gaulois et Francs!

med underskriften Ad. Willette, Candidat antisémite, IX. arron-dissement. »Le Judaisme, voilä 1'ennemi! En me présentant je vous donne 1'occasion de protester avec moi contre la tyrannie juive. Faites-le donc, quand ce ne serait que pour 1'honneur.»

Att gifva en klar bild af hans politiska program är ej så lätt, men vissa kärnpunkter äro upplysande nog. — Vackra flickor skola få vara i fred, kyssa hvilken de vilja och dä och då ta sig ett bad i fontänerna (bild 285), Montmartre skall ha egen brandkår, och den gamla pittoreska kyrkan Saint-Pierre får ej förstöras. Däremot organiserade han en gåsmarsch af konstnärer och Montmartreflickor, hvilka protesterade mot den banala Sacré Cæur-kyrkans fulhet genom att gallskrika »Vive le diable!» omkring dess heliga murar. Detta om inrikespolitiken. Hvad utrikesärenden angår, tycker han ej om drottning Viktoria och engelsmännen. Jeanne d'Arcs bål, Irland och sist men viktigast engelskornas saknad af den fylliga byst, som han anser vara oundgänglig för att en dam skall vara riktigt tilltalande, äro de egentliga anklagelsepunkterna mot det brittiska världsriket. Hvad slutligen den viktiga frågan krig eller fred beträffar, så är Willette naturligtvis tilltalad af trumpeter och trummor, uniformer och fanor, och de ädla såren vill han ej heller gärna släppa, men han har dock visat sina fredsvänliga tendenser i den omtalade taflan »Afväpnadt skall Frankrike vara ändå vackrare», där man ser en flock amoriner befria La France från hennes rustning, genomstinga trummorna med sina pilar och glädja sig åt hennes hvita, nakna skönhet. Det är en synpunkt på fredsrörelsen, som åtminstone är ny.

Hvilken öfvermodig festglädje strålar ej från den stora dekorativa taflan i Taverne de Paris (bild 279)! Midt bland alla tokiga, skrattande flickor uppdyker senatorn Bérangers ansikte, en skugga för att få ljusstyrkan i det öfriga ökad!

Myran och syrsan komma aldrig att förstå hvarandra, men så länge det finns folk, som utan ovilja kunna se fjärilar smekas

bland blommorna, så länge skall det också finnas sådana, hvilka bestå Pierrot-Willette och hans burrhåriga små Montmartrefrök-nar en förbön, ett Parce Domine för kyssar och smekningar, som falla under katekesens dom men som utdelas af stora barn. Det största af dessa är Adolphe Willette. Han är mycket obegåfvad i etiken, men när frågan rör skönheten, då vet han besked, då är han en af de bästa i den stora, ostyriga klassen.

287. La revue déshabillee. Teckning af Ad. Willette.

288. Jean Louis Forain som ung.

Självporträtt.

Jean Louis Forain.

Den germanska idéen, att skämtet måste vara godmodigt, har intet skäl för sig. Vid sidan af det godmodiga skämtet har man det bittra, det elaka skämtet, satiren och hånet med epigrammatisk udd, omtyckt redan under antiken och med förkärlek idkadt af de romanska folken i alla tider. Liksom getingen stinger den, som förefaller honom osympatisk, förmodligen utan att därför tro sig verka i moralens tjänst, utför hän-46—100296. Laurin, Skämtbilden.__

289. Sanningen. Titelblad till Album Forain.

Färglagd teckning af Forain.

tecknaren sin ritning i afsikt att framkalla sveda och ursinne hos dem, som påverka honom obehagligt, och för att väcka skadeglädje hos sina vänner och meningsfränder. Såvida han lyckas ge sin tecknade elakhet konstens pregnans, om man äfven objektivt kan njuta af stötens skicklighet och af den styrka och vighet, med hvilken slaget utdelats, då hör den elaka ritningen till den art skämtteckningar, hvilka i detta arbete behandlas.

I den romanska världens största stad uppträdde den kanske mest betydande häntecknare, som funnits. Latinsk torrhet, gallisk slagfärdighet och fransk skönhetskänsla förenades här i den parisiska atmosfären af iskall egoism, socialt hat och formfulländad otukt hos Forain.

Jean Louis Forain föddes 1852 i Reims. Hans far var en fattig yrkesmålare, och sonen, hvilken redan som barn fick följa honom till Paris, skulle ägna sig åt samma yrke; men tidigt visade sig hans lust för att teckna »gubbar», och ofta smög sig gossen upp på Louvren för att i sin skissbok rita af något, som särskildt slog honom hos de gamle mästarna. Meningen var sedan, att han skulle uppfostras till tjänsteman, men konstnärs-hågen hade redan vuxit stark, och en dag, då en gammal herre sett honom teckna uppe pä Louvren, föreslog denne gossen, att han skulle ta lektioner hos honom. Det var historiemålaren Jacquesson de la Chevreuse, som tog sig an honom, och han fick ej blott konstnärlig uppfostran utan nödgades dagligen klockan 6 om morgonen följa sin lärare till en kyrka för att där förrätta sin andakt. Dessa pilgrimsfärder på fastande måge voro ej vidare i ynglingens smak, och då Forain slutligen under en vecka tre gånger försummat 1'adoration perpétuelle, förmodligen för någon krinolinprydd gudomlighet, som nöjde sig med en mera tillfällig dyrkan, tröttnade hans vördnadsvärde lärare, och Forain började arbeta i L'Ecole des Beaux-Arts, men undervisningen passade ej för hans temperament.

Forain uppger själf, att han i ett slag blef klar öfver hvad han ville göra som konstnär. Det var en eftermiddag 1869 i Bibliothèque Nationales gravyrsal. Dörrarna skulle just stängas, då han kom att bläddra i en samling gravyrer af Goya. Lik-

290. Comment, comment! Deux mille sept cent cinquante-trois francs quarante-cinq Centimes! F.t tout c;a pour passer trois semaines aux eaux ! Tiens, tu as raison, je renverrai une ombrelle!

Teckning af Forain.

som en metodist i omvändelseögonblicket känner nådens full-het och afgörandets nödvändighet, så fattade Forain plötsligt, att denna sorts teckning, där smärtans och vällustens alla grimaser i snabbskrift äro fästa på papperet, var det han själf

291 • — Oui, mes enfants, c'est en me privant tons les jours de mon café que je suis devenu

propriétaire. Teckning af Forain.

borde göra, och fyrtio år efter Gavarni gick han ut pä bule-varden och tecknade allt hvad han kom öfver. Nu visste han själf sin väg i tekniskt afseende och påverkades mer och mer af impressionismen. Själf har han meddelat författaren, att han betraktar sig som en lärjunge af Degas. Hela 1870-talet var en hård tid för Forain. Den impressionistiska konsten med sin

292- — Tu n'es pas honteux, à l'âge qu'a ta fille, d'aborder encore des modistes rue de la Paix? — Mais . . . j'obtiens seulement des rendez-vous auxquels je ne vais pas!

Teckning af Forain.

häftiga opposition mot det slickade och söta hade att öfvervinna ej blott det segaste motständ från akademiens konventionalism

293- • .- Lächez-moi, et je vous r'file un bon tuyau.'* Teckning af Forain.

utan ock den stora allmänhetens hjärtliga motvilja. Forain slog först i midten af 1880-talet igenom med sina teckningar i Le Courrier Frangais. Den tid, som föregick framgången, upp-

* På kapplöpningsbanan. Den häktade bookmakern: »Släpp mig, så skall jag tala om hvilken häst det blir som vinner.»

samlade han säkert under umbärandet och föraktet det förråd af galla, som räckte till för hela hans lif. »Man faller åt det hållet dit man lutar.» Ett vänligt ögonkast, ett förtroendefullt handslag kan hos vissa personer väcka varma känslor mot mänskligheten, ett hardt ord, ett förräderi kan hos andra grundlägga lifslångt misstroende. Forain satt en gång i ett kafé vid Bouffes-Parisiens, den teater där Ofifenbachiaderna gåfvos och dit Forain af en vän fått fribiljett. Efter teaterföreställningen kommer en liten operettdiva inhoppande till sin man, som under pjäsens gång fördref tiden med att spela kort med kafévärden. Han är just inne i sitt vanliga spelparti, dä hustrun räcker honom ett dyrbart armband, med orden: »Se hvad jag har fått.» Utan ett ord till svar låter mannen armbandet glida ner i sin västficka och fortsätter: »Men jag sitter med damen och esset!» Lymmelns själfbelåtna lugn gjorde det starkaste intryck pä Forain. Han tyckte sig se ner i den mänskliga uselhetens afgrund och. kan man kanske tillägga, han hisnade, men i denna känsla låg en demonisk vällust, som träffade själfva grunden i hans varelse.

Samtidigt med debuten i Le Courrier Frangais förekom han på salongen 1884 och 1885 med några impressionistiska figurtaflor. Han använder som målare både pastell och olja, och hans ämnessfär är densamma som i hans teckningar. Den utsökte ko-

o

loristen visar sig i det diskreta färgvalet. Ar 1891 slog han fullt igenom med en serie teckningar, som förekommit i Le Courrier Frangais och som af tidningens redaktör utställdes. Själf har Forain samma förakt för utställningar som Degas, och på samma sätt som denne väljer han liksom på trots de »fula» ämnena för att af dem göra något vackert.

Under 1890-talet utkommo i bok- och albumform hans bästa teckningar. »La Comédie Parisienne» (1892) skildrar skade-gladt frånsidan af parislifvet. »Nous, vous, eux» (1893) visar hat-fullt på judarna och är ett uttryck för den antisemitism, som sedan i Dreyfusprocessen skulle få en samlingspunkt. I Dreyfus-affären trifdes Forain som fisken i vattnet. Här fanns det giftigaste hat, det fräckaste lögnväsende som förekommit på senare tider. Forain, som i början tilltalats af det anarkistiska och blickat på samhället med en sorts intellektuellt anarkisthat,

294- Sida ur tidningen Psst . ..!

Cassation.

Följden af Dreyfusdomens upphäfvande symboliskt framställd: kassationsdomstolen sönderbryter

stången till Frankrikes fana. Teckning af Forain.

295- — Et toi, baron, est-ce que tu tutoies ta femme? — Oui, quelquefois, devant son amant.

Teckning af Forain.

liksom Tolstoi ser på företeelserna som en kärleksfull anarkist, kastade sig nu våldsamt in i nationalismen. Både som talare och tecknare uppträdde han på den sida, som var mot Frankrikes högsta domstol och för förfalskarna. Forain utgaf under det upprörda året 1898 tillsammans med Caran d'Ache hattidningen Psst, som uteslutande ägnade sig åt »affären». I denna tidning riktade han skarpa, ofta förgiftade pilar mot den något heterogena samling af hederliga ämbetsmän, anarkistiska upp-rorsmakare, protestantiska präster och fritänkarprofessorer, som

296. Intimitet.

Teckning af Forain.

denna gång af olika orsaker önskade, att den lagliga rättvisan skulle få ha sin gång. Högsta domstolens ledamöter mottagande order från Berlin, protestantiska präster besoldande mördare ritade den energiske ^patrioten», och dessa teckningar skola i alla tider vittna om intensiteten i det hat, som då jäste i Frankrike och hvars ettrigaste giftdroppar dröpo från Forains penna. Ända från Stockholm, berättar Forain, fick han anonyma hotelse-

bref. Skämtteckningen har troligen aldrig tillgripit en så barbarisk krigföring. Man påminner sig det spanska gerillakriget, som Goya etsat det, där de illa ansatta spanjorerna ansågo alla grymheter berättigade mot fransmännen. För att vara fullt rättvis måste man betänka, att man i Frankrike identifierade arméens heder med den första krigsrättens dom, och frågan framställde sig så: Skall man på begäran af en hufvudsakligen för sina osedliga romaner känd författare, understödd af anarkistiska lagfiender, doktrinärer, radikaler och antimilitarister, rubba landets förtroende till hären? I den kör af rungande nejrop och lidelsefulla hvisslingar, som besvarade denna fråga, instämde Forain. Det torde tillåtas en förmodan, att han njöt af att uppbäras på denna fräsande hatbölja. Det konstnärliga värdet af dessa hans teckningar är i alla händelser betydande.

Forain är nu en rik man; han bebor ett ståtligt hus nära Bois de Boulogne. Det inre lyser i distingerad hvithet, mot hvilken de konstnärliga dyrbarheterna framstå så mycket tydligare, och där man ibland på väggarna upptäcker en teckning af den af Forain beundrade Daumier. Med en fin ironi, värdig den iskalle, slätrakade värden själf, berättar den franske författaren Adolphe Brisson, att han under ett besök i Forains ståtliga hem Rue Spontini ställt till honom följande fråga: »Förr var ni nästan revolutionär, riktade era dråpslag mot den styrande klassen och försvarade mot den dess evige fiende proletären. Era arbeten doftade af anarkism. Står ni ej längre på samma ståndpunkt?» — »Erfarenheten har visat mig anarkiens faror», blef svaret; »och», tillägger Brisson, »säkert

älskar Jean Louis Forain de fattiga stackarna, men ej alldeles på samma sätt soni han tyckte om dem, då han blandade sig med dem. Han sofver ej längre under broar. Han njuter af de ägodelar hans arbete och hans beundransvärda talang skaffat honom. Hans hjärta har ej blifvit förhärdadt, men han har ändrat synpunkt!» Förklaringen är kanske snarare den, att Forain, hvars patos hela tiden varit »det sköna hatet», funnit, att den parisiska societet han nu tillhör som en af dess mest bemärkta medlemmar också den sitter inne med ett människoförakt och en hjärtlöshet, som i sin högsta potens, sedd genom hans starka konstnärstemperament, sätter

297- Älskaren.

Färglagd teckning af Forain.

298. NOS ENNEMIS — C'est monsieur qui se plaint que l'enfant n'est pas de lui! Teckning af Forain.

hans fantasi i rörelse. Förmågan att kunna känna starkt är en väsentlighet för en författare eller konstnär. Hos en del blir hatet

299. Titelblad till ett af Forains album.

Teckning af Forain.

den primära känslan. Af dessa se somliga, t. ex. Strindberg, då han öfvermannas af sina hatkänslor, i rödt; nästan bländad slår han till höger och vänster och gör ibland i detta bärsärka-raseri lvckade träffar. Forain ser i grönt. Med outtröttlie

» o o

möda gör lian skiss efter skiss, till dess han funnit, att hvarje streck är indränkt med galla, med den gulgröna färg han älskar både pä akvareller och på själar; teckningen är färdig, han har, som han själf säger, »släppt sin giftdroppei!

Det fordras en viss tid att sätta sig in i de Forainska teckningarnas skönhet. De äro till en början alltför beska och fränstötande. Äfven den bästa cigarr förefaller nybegynnaren för besk, men fortsätter man, har man med litet tålamod skaffat sig en ny njutningsmöjlighet. Detta gäller också om Forains teckningar, och det man vunnit genom öfvervinnandet af en serie små beskhetssensationer får, vare sig det gäller det fysiologiska eller det psykologiska området, ett alldeles särskildt värde.

I sina första teckningar hade Forain nästan något af Gre-vin, men snart nådde ban en förmåga att återge minspel och rörelser, som ställer honom vid sidan af Daumier, med hvars teknik han dock ej har något gemensamt. Daumiers teckningar ha utom det feta, som det litografiska maneret ger dem, en bredd och en must, som är alldeles främmande för Forain, hvars ritningar, oftast i streckmaner, ha en skärpa och en pregnans nästan utan motstycke. Det berättas att han, då teckningen är färdig, försöker att ta bort de streck, som kunna undvaras, liksom de la Rochefoucauld lär ha strukit hvarje ord, som ej nödvändigt behöfdes i en sats. På det titelblad till ett af hans album, där en gammal rik parissatyr symboliskt griper efter en liten amor, den gud som ger minst valuta för pengar, har Forain i den linie, som begränsar näsvingen, skrifvit ordet vällusting på kortast möjliga sätt. I motsats till Daumier och i likhet med Gavarni lägger Forain den största vikt vid underskriften. Han påstår att han först gör en teckning och sedan, som han uttrycker sig, »lyssnar på den». Ibland äro dessa underskrifter fullt lika bra som ritningarna, hvilket ej vill säga litet. Människornas naiva grymhet och egoism är oftast temat. Den gamla kokotten skryter: »Moi aussi, dans le temps, je faisais pleurer un millionnaire!» Fadern svarar dottern, som opponerar sig mot den tilltänkte mågen: »Oui, c'est vrai, il a été à Mazas, mais c'etait pour banqueroute frauduleuse.» Man skrattar åt

sådana saker, men det sker »avec un mauvais rire», som fransmännen säga. En vidrig typ af äldre tjock fransyska grälar med sin gamle giktbrutne make och slungar till honom ett: »Espèce de cocu, va!» — lakoniskt uttryckande sitt förakt för den bedragne maken med det s. k. »mot de Moliére». »Pius maintenant», svarar henne mannen ännu mera kortfattadt med ett elakt grin — »inte nu längre».

Daumier skildrar med förkärlek småborgaren. Forain vill särskildt at den rike uppkomlingen af tvifvelaktig hederlighet och hånler åt den lilla etik dylika skojare lägga sig till med i hemlifvet (bild 291). Typen M. Lechat i »Les affaires sont les affaires» är en äkta Forain-typ, och skådespelaren de Féraudy på Théâtre Frangais hade maskerat sig som en »satisfait de Forain». Denna djuriska, öfvermodiga nöjdhet och dästa belåtenhet återger Forain som ingen annan (bild 304). Men allting är relativt; ibland kunna äfven

300. Jean Louis Forain.

Teckning af Sem.

dessa potentater bringas ur fattningen. Den väl omfångsrika räkningen på makans badortsgarderob tyckes oroa honom mera än henne. På denna bild (290) ser man dessutom hur öfverlägset den moderna dräkten behandlas af tecknaren.

Det smärtsamma tilldrager sig Forains intresse. Detta kan bero på höggradig känslighet eller på grymhet. »Det är herrn, som beklagar sig öfver att barnet inte är hans», säger jungfrun till betjänten, och båda dessa »våra fiender», som Forain kallar tjänstefolket, glädja sig hjärtligt åt sin husbondes oro och sorg (bild 298). En liten leksakshäst i förgrunden är så att säga pricken på i'et. Alphonse Daudet hörde till den sorts människor, som känna ett starkt medlidande och af den anledningen dragas till dylika smärtfyllda situationer. Han beundrade alldeles särskildt den här meddelade teckningen L'inconnu (bild 301). Man känner den stackars flickans fasa, förstår att iskalla kårar löpa efter ryggen. Hemsk och olycksbådande aftecknar sig den svarta skuggan på väggen. Hvem kan han vara, den okände? En mördare? Undergifvet böjer den olyckliga sitt hufvud, men handen darrar, då nyckeln sättes i nyckelhålet. »Les vieux messieurs» höra till Forains favoriter. Man säger att barnet bär på sitt ansikte ett återsken af himmelen. Det är förmodligen därför att de gamla herrarna ha ett återsken af sitt förflutna jordelif i sina karakteristiska, af laster härjade ansikten, som de äro Forains favoritmodeller. Hur illa har ej lifvet tilltygat den gamle pä bild 292. Skallig och krokryggig vill han ej alldeles ge upp sina äfventyr, som, om man får tro makans förgrämda ansikte, gjort så mycken sorg.

Särdeles lyckade äro de gamla klubbherrar, som diskutera i dansösens loge. Med det idiotiska gnäggande aristokratskratt, som är modernt öfver hela världen, åhöra de, man kan säga å dragande kall och ämbetets vägnar — ty det är chic för gamla franska herrar att göra sig till för dansöserna — den oförskämda lilla damens inlägg: »Och du, baron, duar du din fru?» — »Ja, ibland — då hennes älskare hör det» (bild 295).

Kvinnodyrkan får i Paris nästan något af plikt, hvilket ej utesluter att kvinnan också har uppriktiga tillbedjare. Ur ett af de vackraste af Forains album, »La vie», där bilderna äro färg-

301. L'inconnu.

Teckning af j. l. Forain.

lagda på akvarellmaner, är bild 297 hämtad. Damen, som just sätter litet rödt pa läpparna, ser ut att vara ett ovanligt full-fjädradt stycke, hvilket ej hindrar att mannen är hjälplöst förälskad. Den intima gest, med hvilken han smyger sig mot henne, är aflockad verkligheten. Man känner nästan medömkan

vid tanken på hur hon skall komma att plåga honom. Kvinnlig skönhet ligger i allmänhet ej för Forain. Ibland

misslyckas han alldeles, men undantagsvis kan han få ett behag och en friskhet, som verka i högsta grad tilltalande. Hur i bästa mening impressionistisk är ej damen på bild 296 i sin förtjusande omedvetna position — man lägge särskildt märke till fotställningen. Bilden kunde illustrera en lustig situation i L'anneau d'améthyste af Anatole France, då Mine de Gromance får i uppdrag att verka för Abbé Guitrels biskopsval. — Om man med eftertanke bläddrar igenom de Forainska albumen, begriper man mycket, som roade och oroade Frankrike vid sekelskiftet. Ingen har varit mera kemiskt ren från sentimentalitet än Forain. Det ligger honom lika fjärran att förfasa sig öfver den eleganta lasten som att vilja öfverskyla de lägre klassernas superi, afundsjuka eller djuriska drifter. Det finnes häri en reaktion mot all sorts pjoskande folklighet, som ibland verkar rätt uppfriskande. »Vet du hvad jag skulle vilja ha?» säger en liten trasig flickunge till sin väninna. Man väntar till svar: något att äta eller ett par kängor; nej, hon önskar allra mest att få »en parasoll med röda prickar».

Det är repetition af Faust pä Operan. Skaran af körsån-gerskor pladdrar om sina hattar, älskare, konfektpåsar och blombuketter, deras kläder och sminkade ansikten se sjaskiga ut i det grella dagsljuset. Då knackar taktpinnen. »Anges purs, anges radieux!» stämmes upp under en skur af ovett från anföraren. Detta är en äkta Forain-idé. Men han framhåller också, att det trots allt kan finnas mycket vackert till och med i små kvinnokroppar förstörda af snörlifvet, i tvetydiga, lastbara fröknar med näpna uppnäsor under koketta hattar.

En grupp som ofta skildras af Forain är tjänstefolket. Både betjänterna, »les larbins», som det föraktfullt heter, och jungfrur af olika slag passera revy. De ej sällan ytterst kvicka och karaktärsfulla underskrifterna äro nästan oöfversättliga och förlora åtminstone hälften af sin parisiska atmosfär, om de öfver-flyttas till ett annat språk. Det gamla franska ordspråket »Tel maitre, tel valet» bör man noga ha i minnet, då man elakt skrattar ät de fräckheter, som Forain meddelar från kök och tamburer.

— Encori- une UM ou nous lic dineruns pliü

302. Titelsida i Le Rire,

Färglagd teckning af Forain.

För mycket ovett, dämpadt af för mycket drickspengar, skapar ej karaktärer. Tvä betjänter från Jockey klubben diskutera: »lei c'est épatant! les ducs trichent, les princes vous tapent, et ön engueule les rois!» — Här ä' de så man kan baxna åt det. Hertigarna spela falskt, prinsarna vigga af en, och kungarna ger man på käften.

Följande bit ur samtalet mellan kokerskan och den vackra husan förtjänar att begrundas, ej minst för den utsökta språkliga form som underskriften fått.

— Les yeux qu'monsieur vous fait, ön n'a pas idée d'ga!

— Oh! y a pas d'danger; pour tant faire que d'faire un' crasse ä madame, j'aimerais mieux 1'vicomte!

Att »göra frun förargelse» blir i alla fall det mest reella nöjet.

Forains »Sanning», som enligt det franska ordspråket stiger naken upp ur brunnen med sin spegel, sätter sig på brunnsräcket för att pröfva hattar och titta sig själf i sin spegel (bild 289). Det tyngst vägande, som Le Courrier Frangais kommit med, är Forains teckningar. Han har också medverkat i La Vie Parisi-enne och i Le Rire. I den senare tidningen har han haft tillfälle att visa sin stora förmåga som färgkonstnär. Knappast någon har som han förstått att på skämtbilden med fin smak använda sig af färgen. En mera fulländad första sida än den, som julafton 1898 prydde Le Rire, har sällan förekommit (bild 302). Den tillkom under de tider, då Dreyfusprocessen upprörde sinnena, dä, som en fransk Dreyfusfientlig författare uttryckte det, »vissa principer måste tiga», d. v. s. då lögn och mened voro temporärt tillatna. En »intellectuel» och hans maka återvända något nedslagna frän en middag, där han varit nog doktrinär att hålla pä Högsta domstolens juridiska kompetens under den heta Dreyfus-

diskussionen. För Forain var vid denna tid de tre med den juridiska undersökningen sysselsatta juristerna »en trio af skurkar», som det då hette, och detta torde äfven varit värdfolkets synpunkt, ty underskriften meddelar som de melankoliska gästernas åsikt, att »i den familjen bli vi aldrig mera bjudna pä middag».

I etsande skärpa, i karakteristikens klarhet, i distingerad färg, i den sociala skildringens betydelsefullhet är Jean Louis Forain enastående i vår tids skämtteckning. Han kastar svafvelsyra i ansiktet på dem, som ej hylla hans åsikt, och det är ej att förvåna sig ät, att detta försvårar det opartiska omdömet hos dem. som ha en annan lifsåskådning. Men moral har intet att göra med konst. Cobrans bett äro fruktansvärda, men det hindrar ej att dess rörelser äro behagfulla. Själf rår den ej för sin giftighet, också den har sin plats att fylla i denna organiska tillvaro, där det ej bara är kannibalerna, som äta upp hvarandra, och där motsatserna ibland äro för smärtsamma för att kunna lösas med ett gapskratt.

304. Un satisfait.

Teckning af Forain.

305. Presidenten Carnot uppvaktas af >df.n som har känt hans farfar».

Teckning af Caran d'Ache. »

Caran d'Ache.

Caran d'Ache är ett ryskt ord, som betyder blyertspenna, och är pseudonym för Emanuel Poiré.

Denne skämttecknare föddes 1858 i Moskva och dog i Paris 1909. Hans farfar hade varit fransk kavalleriofficer under Napoleons tåg emot Ryssland. Dekorerad med hederslegionen på slagfältet blef han slutligen efter ståtliga mandomsprof svårt särad och kvarlämnad som död. Han upptogs och vårdades af en polsk familj, blef förtjust i dottern och gifte sig med henne. Hans son — konstnärens fader — tyckes ha ärft känslan för släktens hemland, ty det var på hans uppmaning som den unge Emanuel, efter att ha genomgått Moskvas gymnasium, endast 16 år gammal begaf sig till Paris och slutligen började som simpel soldat tjäna vid franska hären, dar han snart blef korpral. Den militära banan afbröts, då det visade sig att Poiré hade en ovanlig begåfning som tecknare. Det var, betecknande nog, Edouard Detaille, som gaf honom de första konstnärliga råden; i likhet med honom har Caran d'Ache den största respekt för uniformens alla detaljer. I hela sitt lif bibehöll Caran d'Ache intresset för allt som rör hären. Ingen fransk skämttecknare har så ofta ritat soldatbilder. Under iSSo-talet slog

306. Första mutförsöket och utvisandet.

Teckning af Caran d'Ache. Ur Le Carnet de chèques.

han igenom med sina skuggspelsfigurer ur Napoleonsepopéen på Chat Noir.

Vid slutet af 1890-talet illustrerade han tillsammans med Forain tidningen Psst!, militärpartiets hatorgan.

Caran d'Ache är komikern bland Frankrikes skämttecknare och den, hvars roligheter äro lättast tillgängliga för germaner. Han gör ej det alltigenom konstnärliga intryck som en Forain, men hans gubbar väcka oftast ett friskt befriande gapskratt och ha midt i öfverdriften en elegans, som är klädsam och hos denne tecknare nästan aldrig banal.

Rik och ansedd lefde konstnären en enstörings lif i sitt vackra hem och umgicks knappast med sina kamrater. Af hans bilder framgår, att han delar den parisiska societetens världsuppfattning och fördomar, och särskildt klart kom detta till synes i hans roliga teckningar till den kvicke Albert Millauds på 1880-talet utgifna bok La Comédie du iour, där han med ibland godmodig, men ej sällan elak humor skämtar med ministrar och skådespelerskor och ej minst med främlingar, hvilkas komik han återger med förvånande säkerhet i det

folkpsykologiska. Man får ej glömma, att främlingarna på parisarna ofta göra ett obeskrifligt komiskt intryck. Huru ofta hör man ej i England och äfven i Skandinavien, att »i stort sedt» se fransmännen ut som små svarta apor med gul hy. Det kan vara af intresse att tänka sig hur vi ta oss ut för dem. »I stort

307. Presidenten Jules Grévy håller tal.

Teckning af Caran d'Ache.

sedt» förefalla vi skandinaver fransmännen som storvuxna, rödmosiga tölpar med »innocenta fysionomier, slarfvug dräkt och

308. Två duellsekundanter.

Teckning af Caran d'Ache.

fattige åtbörder». Men det är oftast lurfviga tyskar, stela engelsmän och svartlockiga italienska tenorer med den sedvanliga blandningen af sötsliskighet och poserande »terribilità», som förekomma hos Caran d'Ache.

Jules Grévy är en älsklingsfigur, om också ej vidare omtyckt. Den torftiga pomp, genom hvilken den snåle och småborgerlige presidenten väckte hela landets ömkan och löje, skildras mycket lustigt och kanske allra bäst på bilden af den ledsamma galataffeln, där församlingen stilla slumrar, under det de uttröskade fraserna långsamt och hackigt skanderas af den höge talaren, hvilkens docerande handrörelse dessutom är värd särskildt hedersomnämnande (bild 307). Efterträdaren, den välvillige presidentautomaten Carnot, skildras på den bild som kallas: »Han som har känt farfadern» (bild 305). Under de många resorna i landsorten brukade man ibland presentera för presidenten någon åldrig medborgare, som sett hans farfar, den store

309. Ett misslyckadt äfventyr, i.

Teckning af Caran d'Ache. Ur Le Carnet de chèques.

Lazare Carnot, och såväl presidentens mannekängartade välvilja och gubbens rustika tafatthet som i synnerhet stabens djupt kända rörelse, då den för tionde gången får vara med om detta under, är oemotståndligt lustig.

Ibland roar sig Caran d'Ache att med minsta möjliga medel söka nå en stor verkan. De två duellsekundanterna — tyngda af ansvar —, den förre mera militärisk och den senare mera journalistisk, äro af bästa effekt (bild 308).

Under Panamaskandalen 1892—93, då hela Frankrike upprördes öfver den allmänna besticksligheten hos de deputerade, ritade Caran d'Ache sin lustiga checkbok (bild 306), där han pä

310 ETT MISSLYCKADT ÄFVENTYR. II. Teckning af Caran d'Ache. Ur Le Carnet de chèques.

alla möjliga sätt konjugerar verbet toucher — lyfta, uppbära (om pengar). »Nous touchons», vi ta mutor, säger med älskvärd öppenhjärtighet och en bred gest en deputerad från kammarens talarstol. »Ils touchent», säger den utsvultne ruinerade Panama-aktie-ägaren pekande på Palais Bourbon, där kammaren rådplägar. Allra roligast är berättelsen »Le chèque d'obsession», där man på en hel serie checker får se hur en deputerad af Panamabolagets judiska ombud ansättes och frestas. Äter den olycklige middag, så är frestaren förklädd till kypare och räcker honom den fatala checken på matsedeln. Hvart han vänder sig, råkar han på sin frestare, i badet såväl som pä teatern. Slutligen, då den stac-

311. Un accueil glacial. Drame.

Scène I.

Directeur de Grande Revue, 61 ans.

Domestique, 57 ans.

Teckning af Caran d'Ache.

kars deputerade vill förfriska sig med ett litet erotiskt äfventyr, blickande förväntningsfullt småleende åt den djupt beslöjade skönheten, och till sist hamnar i hennes kammare, så afslöjar hon sig som den oundviklige juden med en check, som vuxit till 300,000 francs, och, erkänner den skyldige: »Jag gaf efter för denna beständiga förföljelse.» (Bild 309 o. 310.)

Liksom Oberländer har Caran d'Ache tecknat de mest lyckade serier utan ord, men som tala för sig själfva. Här meddelas tvenne situationer ur en författares besök hos tidskriftsredaktören (bild 311 o. 312). Den trumpne betjänten lämnar in visitkortet, och fastklämmande monokeln i ögat kastar den store redaktören en blick på det okända namnet och antar en min af

312. Un accueil glacxal. Drame.

Scène II.

Auteur qui cherche sa voie, 22 ans.

Directeur de Grande Revue.

Teckning af Caran d'Ache.

den ättiksuraste grinighet. Pä nästa bild ser man den troligen lyriske olycklige unge mannen sittande på stolskanten med den menlösaste älskliga min, under det att storhetens ättiksgrin något förändrats i riktning af butter trumpenhet. Hvem kan undra på att ynglingen blef förkyld efter detta iskalla mottagande.

»Pour les enfants de quarante ans et au-dessus» har Caran d'Ache, som han själf i titeln angifvit, ämnat sina måndagsteckningar i Le Figaro.

Hans rediga, klara liniemaner lämpar sig ypperligt för tryck på oglättadt papper. Fantasirika och lustiga, äro dessa ritningar ibland kanske väl ogenerade, och det är ej otroligt, att äfven barn under 40 år, kanhända till och med parisiska unga flickor med sin galliska intelligens, tack vare dessa teckningar kommit att fatta ett eller annat mysterium alltför tidigt.

313. Le Futur. Projets d'union.

»Allons, les enfants, faites-nous donc un peu de musique . . . Liannette, joue donc à M. Alfred ce joli morceau, tu sais: la Prière d'une vierge.« Teckning af Caran d'Ache i Le Figaro.

Den eleganta världen med alla sina choser och poser intresserar Caran d'Ache alldeles särskildt. Själf ytterst elegant och road af kläder, återger han med stor skicklighet både det klädsamma och det löjliga i de olika moderna, men han förlorar sig ej som Bac och Guillaume i modedetaljer, för honom bli alltid ansiktsuttrycken det väsentliga, och här når han ofta

314. Le Futur. Flirt.

Teckning af Caran d'Ache i Le Figaro.

315. Revision?

Sur le passage du traitre les pavés se soulèveront d'eux-memes . . ., quant aux fusils Lebel, ils

partiront tout seuls! Teckning af Caran d'Ache i Psst . . .! 17 sept. 1858.

mästerskapet. På de två meddelade bilderna ur lifvet på ett franskt landtslott blir man slagen af karakteristikens skärpa

316. La-bas. La fete de grand-papa.

»Il a fait ga tout seul.» Teckning af Caran d'Ache i Psst . . .! 19 febr. 1898.

(bild 313 o. 314). Den gamle generalen, landtprästen med sin enkla välvilja, den eventuelle magen med sin ansträngda oskuld men främst den tronande gamla frun med fryntligt befallande min, alla äro verkliga typer. Och slutligen den lilla duon under välvilliga ögon. Den något pomaderade eleganten hviskar några lagom hänryckta fraser i örat på den unga flickan, hvars ti 11-gjordt brydda sätt att betrakta sin hand är ett genialiskt smådrag.

Caran d'Ache har medarbetat i La Vie Parisienne, i Le Chat Noir, i Le Rire och utförde minst hälften af alla teckningar i den förut omnämnda Psst! Här får man se den store komikern från en helt annan sida. Bilderna bli ibland svarta och hotfulla, så t. ex. bild 315, där man ser »förrädaren» Dreyfus återförd från Djäfvulsön och hälsad af ett stenregn. — Sällan har en bättre samling judiska fysionomier samlats på ett blad än på bild 316, där teorien om att Dreyfus skulle ha förfalskat Esterhazys handstil i bordereaun bildar det idiotiska underlaget till den utmärkta teckningen. Med lysande klarhet har han i en enda bild i tidningens första nummer fastslagit, hur »affären» ställde sig för antidreyfusarderna. » Den sista käglan» är arméen Skandaler i politik, nederlag på handelsmarknaden, anarkistattentat och andra riksolyckor voro de fallna käglorna. Arméens heder är ännu orörd, då riktar judesyndikatet under ledning af Tyskland kägelklotet, Emile Zola, mot den sista ännu upprättstående käglan, arméen. Man kan af en sådan bild fatta den goda politiska karikatyrens betydelse. Här inpräglas i ett slag i det dummaste och lataste hufvud en politisk situation, som det skulle fordras spalter att i ord förklara, och som då ej skulle läsas. Under denna bild ligger visserligen en väfnad af missuppfattningar och lögner, men den verkar som ett ypperligt slagord tutadt i en mistlur, så att det hördes öfver hela Frankrike. På dessa teckningar återtar han ibland sitt namn och sin militära titel Caporal Poiré, då man förebrått honom hans ryska härstamning. Till sin motståndare Steens, utgifvaren af den Dreyfusvänliga skämttidningen le Sifflet, ropar han på bild 318 i några punkter och ett utropstecken det franska språkets gröfsta skällsord merde — människoexkrement — och hans ansikte uttrycker det mest intensiva hat och förakt. Caran

La dernière quille

— Allons, eher baron, encorc celle-là... et la partic est à nous. 317. Den sista käglan.

Så där, kära baron, den också, så ha vi vunnit spelet.» Teckning af Caran d'Ache i Psst . . .! 5 februari 1S9S.

d'Ache återger den godmodiga komiken lika bra som det ilsknaste hat. Han har dock sin särställning inom fransk skämtteckning genom sin förmåga att väcka det godmodiga skrattet och detta utan att vara borgerlig. Han är klubbherre och lus-tigkurre på en gång. Intet af tysk beskedlighet, af engelsk pjollrighet, af svenska hahherresynpunkter. Fusk eller slarf i teckningen undviker Caran d'Ache alldeles. Allt hvad han vidrör blir karakteristiskt till löjlighet. Själf kan han alla konster och härmningar, han gör skuggspelsfigurer, dockor och allra helst teckningar, så att han kan få den trumpnaste glad och den mest indolente ursinnig. Det torde därför ej vara öfver-drifvet att säga, att han i det fack han valt är en verklig storhet.

Un mot à la hâte (personnel)

318. Caran d'Ache.

Självporträtt ur Psst . . .! 17 september 1898.

319. Drottning Viktoria af England.

Teckning af Léandre.

Det är i synnerhet inom den genre fransmännen kalla »le portrait charge», som Léandre är mästare.

Charles Léandre föddes 1862 i Normandie. Han började som skulptör, och hans tecknade ansikten ha trots alla öfver-drifter en modellering och en fasthet, som kanske härröra sig frän dessa hans tidiga studier som bildhuggare. Också han var

20. Henri Rochefort purgeras i Sainte-Pélagie-fängelset,

Teckning af Léandre.

märkvärdigt nog elev hos Cabanel. Léandre bebor en ateljé pä Rue Lepic i centrum af Montmartre. Här arbetar han med en gammal förvildad trädgård utanför sina fönster, omgifven af utsökta antikviteter. Han har dock själf intet arkaiserande i sin konst. Man kommer ibland att tänka på Daumier, hvilkens breda, saftiga teknik återfinnes hos Léandre; men jämföras de två ypperliga konstnärerna närmare, ser man att de ha sin konst-

321. cl.émenceau. Teckning af Léandre.

närliga egenart utan nämnvärd påverkan. Mest ryktbara af Léandres teckningar äro hans i Le Rire utförda serie starkt öfverdrifna och karikerade porträtt af samtida storheter af bägge könen. Med samma intresse för deras karakteristiska drag skildrar han Montmartres sånggudinna Yvette Guilbert och Viktoria, Englands drottning och Indiens kejsarinna. I synnerhet har ban af den senares ansikte gjort en öfver hela världen uppskattad konstnärlig charge (bild 319). Som psykolog när

han högt i porträttet af Coquelin ainé, med dess uttryck af själf-belåtenhet och viktighet, och i bilden af Rochefort, som under några dar fick njuta af den nyttiga isoleringskuren i Sainte-Péla-gie-fängelset. Sainte-Pélagie ger den gallsprängde elake roffågeln några välbehöfliga bittra magdroppar (bild 320). Ar 1898 ritade han Clémenceau med rättvisans sörjande gudinna (bild 321). Detta knotiga, lätt mongoliska hufvud har ett drag af melankoli och beskhet, som vid detta tillfälle var särdeles förklarligt, ej minst då han tänkte pä sitt lands militära rättvisa. Men han har ett tillräckligt klart hufvud för att begripa, att den militära rättvisan aldrig varit lika bra som den civila. Redan Tacitus skrifver i Agricola: »Credunt plerique militaribus ingeniis subtili-tatem deesse, quia castrensis juridictio, secura et obtusior ac plura manu agens, calliditatem fori non exerceat.» * Bättre har ingen tecknat den magre, gulhyade logikern, som gjort mästerprofvet att efter årtionden af kritisk och negativ verksamhet, med framgång försöka sig på den positiva politiken.

Emellertid älskar Léandre mest de feta och lyckas ofta få in en verklig monumentalitet. Det. ligger något af fetmans groteska skönhet i hans dråpliga karikatyr af Rodins staty Tänkaren. Till sin politiska ståndpunkt är, att döma efter teckningarna, Léandre ej vidare utpräglad. Rothschild med giriga fingrar omfattande jordklotet motsvaras af judeätaren Drumont som verklig människoätare med judehufvuden på sin gaffel. Léandre har också ofta försökt sig som målare och lyckats. I Taverne de Paris pa Montmartre målade han en stor väggbild, en konstnärsfest med de vackraste ljusdunkelseffekter. Att ansiktenas karaktär var mästerlig faller af sig själft. Få kunna som han återge de lurfviga skaldehufvudena på Montmartre.

* Många tro, att militärerna sakna skarpsinne, därför att den militära rättvisan är tvärsäker och summarisk och

mest bestående i näfrätt och saknar den civila rättvisans insikt.

51—100296. Laurin, Skämlbildcn.

322. Le vieux communard.

— Regarde Joseph, v'la c'que j'retrouve! Teckning af Hermann Paul.

Hermann Paul, född 1865, är son till en framstående Parisläkare. Efter slutade mälarstudier ägnade han sig åt skämtteckningen. Här visar han, ehuru något torrare än Léandre och ej så skarp som Forain, en egenart, som ofta är särdeles tilltalande. Det är i synnerhet de borgerliga och politiska kretsarna han tecknar, och han betraktar »la graisse bourgeoise» med en blandning af hat och humor. Man kommer sig upp — och så blir man konservativ — »bien pensant» — menar Hermann Paul.

»Ser du hvad jag har hittat!» säger hustrun till sin litet generadt skrattande make och räcker honom mössa, värja och rödt skärp, förargliga minnen från de oroliga vårmånaderna 1871, då den nu samhällsbevarande ämbetsmannen tillhörde kommunen (bild 322).

Hermann Paul har ett starkt sinne för de nationella typerna i sitt land, och man behöfver ej mycket känna Frankrike för att igenfinna särskildt herrarnas på kornet träffade galliska minspel. — I komisk kraft är bilden af danssalen — kanske en

323. i dansens hvirfvel. Teckning af Hermann Paul i L'Album.

tillställning hos någon prefekt i landsorten — nästan oupphunnen (bild 323). Man tycker sig höra den taktfasta musiken, man skrattar åt den fetlagde eleganten, som så självfbelåtet hoppar i

väg med sitt fritt sväfvande lillfinger. Konstnären har medarbetat i Le Courrier Frangais. Äfven i Le Figaro har hans kraftiga, breda penndrag förekommit.

Han är aldrig elegant och skildrar helst borgerliga kretsar. Öfver de väldiga manliga eller kvinnliga fettmassorna breder han den frid som, om den också ej kommer af ett rent samvete, dock har andra solida grunder — en fylld pung och en fylld måge.

Ett behag hos de bästa franska skämttidningarna är, att det komiska så ofta blandas med verkligt vackra teckningar, ej sällan, i öfverensstämmelse med det keltiska lynnets önskningar, af starkt sensuell karaktär.

När man är uttröttad af all besk satir, af alla grimaser och bocksprång, njuter man dubbelt af att få småle litet vänligare åt några välbildade kvinnor. Mästaren inom detta område är Louis Legrand, som under 1890-talets första år blef känd genom en serie lika djärfva som vackra teckningar i Le Courrier Frangais. Nakenhet finns det godt om i fransk konst, men här liksom annorstädes var det mesta af denna art af tvifvelaktigt värde. Den akademiska kylan och torrheten, det kalli-grafiska och schablonmässiga frodades också här. Så mycket mer glädjande var det dä att i Legrand träffa på en konstnär som med lidelse sökte och lyckades återge det kvinnliga, framhållande både det rastypiska och det karakteristiska, framställande sina damer fria från all parfyrmerad kvalmighet.

Louis Legrand föddes 1864 i Dijon. År 1888 började han teckna i Le Courrier Frangais, och han kom till och med i delo med den, då det gäller anständighetsfrågor, ofta ologiska franska rättvisan. Omedelbart efteråt fick han som en sorts vederlag les palmes académiques, den orden som hyggliga lärare och präster erhålla. Omkring år 1900 utvecklade sig Legrand till en af samtidens främsta tecknare och etsare, hvars förnämsta verk torde vara »La Faune parisienne», en af de vackraste moderna böcker som utgifvits, där konstnären genom en fyllig mängd

etsningar och i ypperliga träsnitt återgifna teckningar skildrat alla de människotyper, som af parishumorn fått djurnamn — »les rats», balettflickorna, »les francs moineaux», arbeterskorna.

324. Louis Legrand.

Etsning af konstnären själf.

»les singes», de betalande älskarna, o. s. v. — allt med en must och en sinnlighet öfver allt beröm och med typer än skrattretande som den fule, svartmuskige monsieurn, hvilken på Moulin Rouge uppvaktar sin med läppsminkning sysselsatta dam med en japansk docka, som bruket var pä denna danslokal under 1890-talet (bild 327), än åter förtjusande som den lilla fröken, hvilken med fransk kvinnlig tvärsäkerhet behagfullt placerat sig på marken (bild 325). Som konstnär utgår Legrand från Degas och Rops.

325. »Petite femme.» Teckning af Louis Legrand.

Den definitiva linien, den oändliga samvetsgrannheten har han gemensamt med den förre, och han gläder sig liksom Degas att få visa allt det vackra, som en djupare blickande konstnär kan finna hos en halfvuxen balettflicka. Allt det friska, som finnes i en dylik liten animalisk varelse, ger han en påtaglighet och en charme, som särskildt i bild 326 kommer till synes. Med Rops delar han intresset för storstadslifvets nattsidor, men han

406326. »Petite marcheuse.>

Etsning af Louis Legrand.

407327. Tillfällig bekantskap.

Etsning af Louis Legrand i La Faune parisienne.MONTMARTRESKOLAN.

skiljer sig frän honom genom sin sundhet. Legrands teckningar i Gil Bias' två berömda extranummer öfver den återuppståndna cancan — utgifna 1891 — ha ett, om uttrycket tillåtes, groteskt behag af nästan japansk verkan. Blandningen af de oväntade, häftiga, ja vilda benrörelserna och det kvinnliga, som Legrand så starkt och så konstnärligt understryker, gör dessa nummer särskildt värdefulla i fransk skämtteckning. En latiner i sin kärlek till formen, är han i sin psykologiska analys och i sin heta sinnlighet en äkta galler. Hans rika produktion af etsningar, pasteller och oljemålningar tillhör den egentliga konsthistorien.

Ett nummer af Le Courrier Frangais med en af Legrands af frisk sälta fyllda teckning på första sidan, med någon syrlig Forain-ritning och några körsbärssöta och tokiga Willette-flickor på de inre sidorna är en anrättning, af hvilken den mest grann-tyckte kan ha verklig båtnad.

I Le Courrier Frangais finnes äfven en del konstnärer, som, utan att räcka upp till de verkligt store, likväl äro förtjänta att här omnämnas.

HEIDBRINCK har ibland i sina teckningar af kvinnor en renhet och en smak, som är lika i ögonen fallande, vare sig han tecknar den dödssjuka flickans bleka ansikte mot kudden, då hon längtansfull tittar ut pä gatan efter dem, som ännu få älska och skratta, eller han visar någon fröken sysselsatt med den intimare toaletten.

Äfven konstnärslifvet och de litterära kaféernas något långhåriga och oborstade typer skildras med humor och förstående af Heidbrinck. Än ser man den merkantile herrn förvånad titta efter de egendomligt formade unga målarsnillena (bild 328), än för han åskådaren in på ett af Montmartrekaféerna, där de »oförstådda» deklamera sina orimmade verser för en tåligt lyssnande kamrat, mot löfte att själfva höra på, da denne kommer i tur att läsa upp sitt, och där ibland gargonen med sin disktrasa obarmhärtigt torkar bort från kafébordets marmorskifva en sonett, som kanske innehållit en hel världsförklaring (bild 329).

Den ryskfödde WlDHOPFF har särskildt i sina porträtt af sängaren Hyspa och skådespelaren Lagrange (bild 330 och 331)

52—100296. Laurin, Skämtbilden. _

32S. Affärsmannen och konstnärerna.

Teckning af Heidbrinck. Ur Le Courrier Frangais.

återgifvit ett par typer, där motsättningen mellan Jean qui rit och Jean qui pleure är af god verkan.

o

Ar 1894 talade man i Paris om att en tidning i Fliegende Blätters art skulle utkomma. Le Rire (n:r 1 i november 1894) blef dock ej det ringaste lik den tyska tidningen och kunde ej heller bli det, då skämtet väl i stort sedt är något, som särskildt får nationell färg. Under ledning af den konstnärligt högt bildade, skarpsinnige karikatyrkännaren Arsène Alexandre har den bjudit på utmärkta saker, ehuru alltför obetydligt gods och ej sällan en stötande grofhet, ja råhet, ibland minskar dess värde.

Som bild 302 visar, använde Le Rire ibland färgtryck, som ofta voro af alldeles ypperlig konstnärlig effekt. Utom Forain har Caran d'Ache, Léandre och Hermann Paul haft flera af sina bästa saker i denna tyvärr på dåligt papper tryckta tidning. Politiska personligheter i stark karikering omväxla med makabra grofheter om krymplingar och operationer. Det erotiska är ej bannlyst, ehuru det efter fransk måttstock ej är sä starkt företrädt som eljest brukas. Man förvånar sig öfver hur mångsidigt förhållandena mellan man och kvinna kunna gestalta sig. Dock, redan i paradiset blef det skandal, och med det ökade antalet människopar blir risken större för »Complications

329. PÅ DET LITTERÄRA KAFÉET. Teckning af Heidbrinck. Ur Le Courrier Frangais.

sentimentals». Så är titeln på en teckning visande en liten dam. som vid morgonbadet uppvaktas af sin mamma och ger sina dagars upphof följande förhållningsorder, som hon ber henne

330. SÅNGAREN' HYSPA. Teckning af Widhopff. Ur Le Courrier Frangais.

»försöka få i sin skalle». Dis donc, maman, tàche de t'fourrer ga dans 1'ciboulot: si René vient, tu téléphoneras à Gustave que je ne sors pas parce qu'Adolphe est rentré!»

En tecknare af småstadens lugna lif och lustiga typer, som göra sig dubbelt roliga bredvid kokotternas och klubbherrarnas formella elegans, är charles Huard, född i Paris men uppfostrad i landsorten, hvilken väl sedan Flauberts dagar ej haft en så trogen skildrare. Huard har också illustrerat Flauberts bok om den mänskliga dumheten, Bouvard et Pécuchet, men

331. Skådespelaren Lagrange.

Teckning af Widhopff. Ur Le Courrier Francais.

där använder han 1860-talets dräkter på sina figurer. Roligare är han, då han rätt och slätt ritar hvad han sett omkring sig i Normandies smähålor. I sin teknik påminner Charles Huard om Charles Keene, och den likheten har han också med den store engelsmannen, att ett uppmärksamt betraktande af hans verk ger åskådaren en fyllig bild af landet själft. Det är i ena fallet fransk, i andra fallet engelsk verklighet man har framför sig. Huards elaka drift med småstadsbornas viktiga intighet roar mycket parisarna, och småstadsbon må aldrig så mycket framhålla, att man kan tänka skarpt i en småstad — Kant läm-

413332- - Je sais mieux que personne, chère madame, ce que la France doit à votre patriotisme

et à celui de votre mari. Färglagd teckning af Ch. Huard i L'Album.

414333- — Tu as voulu venir fumer ton cigare id pour qu'on te voie, mais ön aurait bien pius

rigolé à la gare ä voir passer le train. Färglagd teckning af Ch. Huard i L'Album.

334. Un abonné de théâtre.

Teckning af Ch. Huard. Ur Paris, Province, Ét langer

nåde ej Königsberg —; i regeln, svarar den elake hufvud-stadsbon, tyckes man tänka dumt där, och endast ett kategoriskt imperativ kan förmå en normal människa att bo i Caën eller i Fouzy-les-Croustettes.

De, som lefva i den tron, att Frankrike bebos uteslutande af vicomter i välborstade cylindrar och af chansonnetter i jättehattar, bli genom Huards teckningar obarmhärtigt tagna ur sin villfarelse. Det grundmurade, fasta, som utmärker den franska småstaden bäde arkitekturalt och socialt, kommer också till synes i Huards teckning. Hur präktig är ej den gamla världs-

335' — Ce que vous me dites de la sous-préfète ne m'etonne pas. Yoilà oü nous ont amené trente ans de République: ah! ce n'est pas sous l'Empire qu'une femme de fonctionnaire aurait

osé sortir sans corset! Teckning af Huard i Paris, Province, Étranger.

husvärdinnan, som vid en kommande valstrid kan göra så goda tjänster! Med ett förstående småleende hör hon på den röst-värfvande deputeraden in spe: »Jag vet bättre än någon, min bästa fru, hvad Frankrike är skyldigt er och er mans fosterlandskärlek!» (Bild 332.) Om man finner, att de franska bevärin-53—100296. Laurin, Skämtbilden. _

garna ej äro fullt så ofta berusade, som bruket är i Sverige, äro de i oformlighet alldeles förvillande lika svensk bondbeväring och ha ej den hållning, som är vanlig i Tyskland. — Ett par snälla ynglingar ha satt sig på en bänk under almen pä promenaden. -Du ville gå hit och röka din cigarr, för att folk skulle se dig, men det hade varit mycket skojigare att ha gått till stationen och sett på tågena!» (Bild 333.) Småstadens nöjen äro lugna och ej vidare nervslitande! Man har dock sin lilla teater, där några gamla habituéer i hvit halsduk, chapeau claque och öfverrocken artistiskt draperad öfver axeln njuta af den lilla effekt de frambringa i den iskalla salongen. Garderob och typ verka hos dylika herrar till den grad uppgräfda och arkeologiska, att man vid deras åsyn fattar hvad verklig fransk-konservatism vill säga (bild 334). Men äfven i en sedlig fransk småstad våga sig farliga nyheter fram trots kritikens hundra argusögon. Man suckar da efter andra kejsardömets fastare former för det passande. »Ack, det skulle inte varit möjligt under kejsardömet, att en ämbetsmans fru hade gått ut utan snörlif!» (Bild 335.)

Charles Huard är bland de yngre en af de mest betydande, en tecknarepsykolog med en gedigen, om också ej vidare lysande konstnärlighet.

336. Steinlen.

Själfporträtt.

Steinlen.

Boulevardtidningen Gil Blas började 1890 utgifva en illustrerad veckoupplaga, hvars första årgångar ha en stor betydelse för skämtteckningen genom de ritningar, som Steinlen utförde för denna tidning. Gil Bias var vid denna tid en af de dyrare

337. I Bois de Boulogne.

Teckning af Steinlen i Dans la Rue.

dagliga tidningarna, afsedd för rika ungkarlar och den finare kokottvärlden, och med aktningsfull beundran meddelade den litterära vivörtidningen om dessa damers middagar och tillställningar. Veckobilagan sökte en annan, större publik. Hvarje nummer kostade endast fem centimer och var tryckt i färger. — Af konstnärligt värde voro — om de två nyssnämnda Legrand-numren öfver cancan undantagas — egentligen blott titelsidorna, tecknade af Steinlen. (Bild 339.) Ofta voro de illustrationer till de korta noveller, som förekommo i tidningen. Flertalet af dessa teckningar äro visserligen ej skämtbilder i egentlig mening, men de ha vanligen ett lätt karikeradt drag, som föranleder de flesta utländska skämtteckningshistoriker att räkna den betydande samhälls- och sedeskildraren Steinlen som en af de främsta representanterna för fransk skämtteckning.

Alexandre Théophile Steinlen, de yttre Parisboulevardernas tecknare, föddes 1859 i Lausanne. Steget från den protestantiska småstaden med dess flickpensioner till Montmartre och dess danslokaler var långt och vågsamt, men det lyckades, och Steinlen är nu både lagligen och andligen naturaliserad ej blott som fransman utan ock, något som är svårare, som Mont-martrebo.

Genast efter ankomsten till Paris blef han af stillebensmålaren Chardiny, till hvilken han hade rekommendationsbref, döpt till medborgare pä Montmartre. Steinlen kunde dock ej

338. Les Mirlitons, Bruants kafé.

Teckning af Steinten i Dans la Rue.

som denne hvar dag inköpa en biffstek eller ett par ägg för att först måla af dem och sedan äta upp dem. Han fick i stället göra personlig bekantskap med de lidande, som han sedan så ofta tecknat, fick sofva på en bänk i fria luften och hade användning för hela sitt ungdomliga goda humör, då hunger och kyla ansatte honom. Sedan han en tid förtjänat sitt dagliga bröd som ritare i ett tygtryckeri, alltjämt fortsättande att teckna allt hvad han såg på gatan, kom han tillsammans med Salis och Chat Noir-kretsen och gjorde här bekantskap med sångaren och skalden Aristide Bruant. Denne bildade sedan en egen cabaret — Les Mirlitons — där man vid dörren i stället för af Salis' fina fraser möttes af de förut befintliga gästernas skrattsalfvor och apostroferades af värden med en skämtsamt ohöflig visa: »Oh la, la, quelle sale gueule, quelle sale binette!» i hvilken gästerna instämde. (Bild 338.)

Bruant är den egentlige skaparen af »la chanson rosse», den afsiktligt fräcka visan. Hans sånger »A Batignolles», »A la Roquette»

m. fl. äro, säger Anatole France, »d'un magnifique cynisme». Det är ej ovanligt, att man sist upptäcker det pittoreska, som omger en närmast. Naturalismen i konst och litteratur, språkintresset och sinnet för det »äkta» framkallade på 18S0—1890-talen den sympati för storstädernas buslif, hvilken till en viss grad äfven är att jämställa med rokokons intresse för herdelifvet och landtlifvet. Impressionistiska tecknare och målare — Rafaelli, Forain och Steinlen — fäste på duk och papper gatslöddrets flyktiga gester och grimaser, och den poesi, som framskymtade i dessa konstverk, blef mera tilltalande för det moderna sinnet än romantikens ädla tjufvar och Alexandre Dumas' sentimentala, renhjärtade kokotter. Det låg i sakens natur, att skämttidningar och skämttecknare skulle upptaga denna »genre rosse», där man helt brutalt nämnde sakerna med de ord, som användes på gatan. Simplicissimus och i synnerhet Strix ha af samma skäl idkat denna art. Det konstnärligaste monumentet öfver sorten är väl de två volymerna Dans la Rue, som utkommo vid 1890-talets början på Bruants eget förlag. De små böckerna bära som motto orden: »T'es dans la ru', va, t'es chez toi.» Här äro de bästa af den ofvannämnde Bruants sånger återgifna med ord och musik, och sällan har en tecknare så förstående ritat i författarens anda, som Steinlen här gjort. De båda herrarna hålla sig mest på de yttre boulevarderna; och med samma förlåtande sympati, hvarmed hund- och kattvänner se på sina älsklingars dagliga och nattliga okynne och ofog, betrakta Bruant och Steinlen sina gatpojkar och gatslinkor, tjufvar och skojare, låtande dem utan vidare få följa sitt väsens lag och glädjande sig åt deras bleka men pittoreska uppsyn. Bruants språk är obegripligt för en

vanlig fransman. Man kan med heder vara medlem af Svenska akademien och ändå ej förstå Bobbans suck efter en »nitnagel». — Men Steinlen begriper sig också på »de la grenouille de choix», bättre grodor = damer, som det vanvördigt heter på den parisiska träkubben, och han tör oss också i Dans la Rue från fattigkvarteren med deras bleka ungar i svarta förkläden, från gathörnen, där vid fläckiga grå brandmurar rufsiga, barhufvade slampor skrika, skratta och slåss, till Bois de Boulogne, där man blott hör sanden knastra

422339- Gil Blas' första sida 2 juni 1895.

Med färglagd teckning af Steinlen.

340. Gåsmarsch.

Teckning af Steinlen

under gummihjulen och en parfymdoft slår en till mötes från de öppna ekipagen, i hvilka damerna med än föraktfulla, än melankoliska miner mönstra hvarandra i virrvarret (bild 337). Det är hela Paris man får på Steinlens teckningar. Han nöjer sig ej med krogar och är ofantligt mycket mångsidigare än Forain. Hvad som skiljer honom från denne är, att Steinlen med varm sympati närmar sig de lägre klasserna. — Jag har hört berättas, att Steinlen, då han var Björnsons gäst på Aulestad, intresserade sig för hvarje torpare på egendomen och lärde sig deras namn. — Han gör intryck af att vara en djupt allvarlig natur och talar med älskvärd blygsamhet om sin konst. Liksom Gavarni har han ett brinnande intresse för trädgårdsodling. I den folklighet, som Steinlen besitter, finnes ej ett uns sentimentalitet. Det

341. Gatsångare i Paris.

Dans un palais tout rempli de dorures vivait heureuse une enfant de quinze ans.» Teckning af Steinlen i Gil Bias.

ser man ej minst på hans älskande par. som — de må tillhöra hvilken klass som helst — alltid ha det franska behaget men intet sötsliskigt (bild 339). Han ritar gärna lymlar och slinkor och tyc-

ker, att det är synd om dem, men anser ej att tjufven därför bör verka pastorsadjunkt eller att slinkan bör se oskuldsfull ut. Han tillåter sig ofta att drifva med sina vänner i underklassen. Hur näpet och löjligt tar det sig ej ut med den lilla gatförsamlingen omkring den på sin pall placerade sängaren, som stämmer upp sin känslosamma visa om flickan på femton år, som lefde lycklig i ett palats fullt af förgyllningar (bild 341).

Steinlen älskar barn, kattor, flickor, blommor och bra målningar. Det låter nästan japanskt, och helt säkert har både i komposition och färg Japans konst haft stort inflytande på Steinlen. Inom den konstnärliga affischen är mycket af det bästa af Steinlen. Omkring 1905 har han koncentrerat sitt arbete på målningen och bland annat gjort ypperliga taflor med nordfranska grufarbetare som modeller. Måhända är han dock störst som tecknare af stadsbefolkningen. Han har visat skönheten i vår tids arbetsdräkt och har bidragit att öppna de högre klassernas ögon för att höghet och skönhet kunna finnas midt ibland oss i våra storstäder, ej blott det karakteristiskas skönhet utan en viss storhet och kraft, som finnes hos dem, som arbeta med sin kropp och som kräfva sin rätt utan att lägga sig till med några mer eller mindre löjliga herrfasoner. Det är också detta värdigare »klassmedvetande», som utmärker den bättre delen af den parisiska arbetsklassen, om det också allra mest älskvärdt kommer fram hos de små bod- och fabriksflickorna, hvilka gå under smeknamnet »midinettes», därför att de klockan 12 — à midi — fylla boulevarderna och mötas af allmän sympati, dä de barhufvade, med vackert uppsatt hår och i enkla svarta, väl-sittande klänningar, skrattande taga sig en frukostpromenad arm i arm (bild 342). Den typen har ingen ritat som Steinlen. Här mötas alla hans sympatier. Dessa flickor äro gatornas blommor, smidiga och ostyriga som kattor, hälften barn, hälften kvinnor, längtande efter glädje och kärlek. Hvem tänker ej, dä deri glada skaran närmar sig: Måtte ej dessa få arbeta för mycket, få svälta för mycket, de äro solstrålarna i de mörka

arbetarkvarteren, symboler för hoppet och framtiden.

Steinlen hör till dem, som hoppas och längta efter ett samhälle med större rättvisa.

426342- Les midinettes. Parisiska arbeterskor under frukostrasten.

Färglagd teckning af Steinlen. Ur Simplicissimus (1907).

427343- les miséreux.

— Eh bien, mon vieux, v'la la serie a la blanche qui commence, heinl Teckning af Steinlen.

428MONTM ARTRESKOLAN.

Alla de spär, som lasten och nöden lämna efter sig i människornas ansikten, har han — ibland med sorg, ibland med bitter humor — fäst på papperet. Men han verkar i en stad, där kvinnlig skönhet kan få den knarrigaste att klarna upp. Man har i sina teckningar af parisiska arbetsflickor visat, att skönhet och behag kunna finnas, äfven där man minst skulle tro sig väga söka sådant — bland en storstads arbetarbefolkning. Därför har Steinlens teckningar, oberoende af deras stora konstnärliga värde, också en social betydelse.

344. Kärlek.

Vinjett af Steinlen i Dans la Rue.

429FRANKRIKE.

Toulouse Lautrec.

Det är en ömtålig sak att afgöra hvad som är perversitet och degeneration. För kolingen blir tandborsten ett misstänkt kulturinstrument, och den etiske folkskolläraren häpnar öfver den fördärfvade fantasi, som njuter af ett Silenuståg af Rubens. Allt är relativt, det är en låt vara banal sanning, men väl värd att man den begrundar. Att snille och vansinne bruka gränsa till hvarandra är erkändt, och lika sant är, att ej allt är vanvett, som synes så för hopen. En Johannes' apokalyptiska visioner från det nya Jerusalem kunna ha sitt värde utan att förstås af alla, och säkert kan äfven djäfvulen låta de sina få skåda det nya Babylon, sä att man förvånas öfver djupet och storheten i all dess oheliga skamlighet. Anatole France talar i Jardin d'Epicure om hur den helige Hieronymus stred mot förföriska visioner af kvinnor. Han fastade och bad, men lika lockande och sköna visade sig dessa kvinnor för den stackars eremiten. »Jag tviflar», säger France, »att deras makt varit lika stor öfver en habitué från Moulin Rouge.» Men om man nu tänker sig en man motsatsen till ett helgon och dessutom rikt begåfvad, som af yttre omständigheter hindras från att deltaga i njutningslifvet, hur blir hans ställning till kvinnan? Ett giftigt hat, en lust att såra och smutsa kan bli följden. Liksom kärleken kan hitta ord, som nästan förvåna framsägaren genom sin kraft och sin fyllighet, så kunna ur hatet uppstå bilder och ord af en öfvernaturlig giftighet. Så har varit fallet med den store konstnären och olyckliga människan Toulouse Lautrec.

Henri de Toulouse Lautrec föddes 1864 i Albi i södra Frankrike. Familjen, en gammal fransk grefvesläkt, hade intresse för konst. Fadern, en ifrig sportsman, modellerade djur, och det pästås, att ett porträtt, som Forain målat af den unge

430345- Jane Avril på tribunen.

Affisch af Toulouse Lautrec.

431FRANKRIKE.

Henris far. blef i likhet med Daumiers litografier af inflytande på gossens konstriktning. Redan som späd nåddes han af olyckan. Hans bägge ben krossades, och han blef en krympling för lifvet. Man kan tänka sig hvad detta skulle få för inverkan på den lifstörstande, intelligente gossen, sä mycket mer som han i följd af sitt löjliga utseende blef förhånad och utskrattad af sin egen mor. Den bitterhet och det hat, som häraf väcktes, återspeglas i hans subtila, för mången oförståeliga konst. Han lärde sig rita för Cabanel och Bonnat, men det var från Degas och Forain han fick sina viktigaste intryck.

På Montmartrelifvet, i hvilket den förnäme krymplingen-konstnären lidelsefullt deltog, såg han pä ett nytt, personligt sätt. I färgraffinemang och indelning påminner hans teckning mycket om de japanska träsnitten, och Lautrec är en af de få, som i Europa fattat fasans och det groteskas skönhet. En viss andlig frändskap finnes nog också med Huysmans och Charles Baudelaire. Liksom denne senare beundrade Guys, sä skulle han säkert känt sig dragen till Lautrec, denne vanskapade dvärg, som. fördärfvad af alkohol, linkade till tryckeriet i den tidiga morgonstunden och där med darrande hand, elakt skrattande fäste på sten eller papper allt hvad han under natten fått se af lysten idioti, af smärta, af fräckhet, af trötthet och äckel. — Fullkomligt nedbruten till kropp och själ, afled denne egendomlige konstnär 1901 i sina fäders slott vid Albi.

Till klassicitetens människoframställning äro Lautrecs figurer

o

den direkta antipoden. A ena sidan människan med ett oändligt värde, en ren sinnlighet, höghet och mild värme: hvarje lem talar om harmoni och lugn; å den andra ett försök att understryka människans oändliga värdelöshet: en oren impotens, låghet och skarp iskyla talar ur de än uppsvällda, än sjukligt magra formerna. At allt detta vill Lautrec ge konstens värde, och han lyckas att för den, som har möjlighet att förstå, visa det pittoreska och gripande i den häxsabbat, som rör sig i vissa delar af de moderna storstäderna.

Callot väckte förtjusning hos sin tids kännare, då han visade zigenare, gycklare, tjufvar, slinkor och pack pä sina etsningar. Lautrec gör samma sak men är ännu större psykolog. Sminkade

346. Aristide Bruant.

Affisch af Toulouse Lautrec.

sångerskor, magra clowner och jockejer, yrkesdanserskor med smutsiga underkjolar, kokotter med smaragdsmycken i sitt rödfärgade hår, gäspande munnen ur led öfver sitt lifs enformighet, allt detta afbildar Lautrec med förfärande sanning och skönhet. Han älskar smink, onatur och tillgjordhet, ja, till och med det van-

skapta förekommer ej sällan i hans verk, kanske därför att han själf som krympling hade någon hemlig sympati för det förvuxnas hemska skönhet. Henri de Toulouse Lautrec har visserligen hört till medarbetarna i Le Courrier Frangais, men det väsentliga i hans konst utgöres af litografier. Bland de af museer och samlare mest eftersökta sakerna äro hans elfva litografier öfver kokottlifvet, kallade »Elles», och hans femton litografier öfver Yvette Guilbert i Gustave Geffroys 1894 utgifna bok öfver denna Montmartres sänggudinna, hvilkens mannekängrörelser och pittoreska magerhet med en sorts blandning af gatpojke och lärarinna utgjorde Lautrecs och många andra kännares förtjusning, då hon i sin hvita sidenklänning med långa svarta handskar, än likgiltig, än lysten, än elak, sjöng Xanrofs eller Bruants visor med en konstnärlighet i sin art lika stor som en Steinlens eller en Lautrecs teckningar.

Lautrec har gjort ett par af de allra bästa affischerna på 1890-talet. Hur har han ej hos Aristide Bruant fått fram sångaren-skaldens föraktfulla likgiltighet för publiken — den s. k. Je m'en fiche-ismen var under 1890-talet visdomens högsta form på Montmartre. Hans skämtsamma affisch åt tidskriften La Vache enragée — att äta af den galna kon är ett slanguttryck för hungra, lida nöd — är en af hans lustigaste. Man ser här proletariatets röda och galna ko sätta förskräckelse i en gulgrön M. Prudhomme, representant för de besittande klassernas själfgoda och inskränkta egoism. Hur mycket Lautrec lärt af Japan märkes bäst af Jane Avril-affischen. Variété och Café-chantant roa hela Montmartreskolan, och tillsammans med den ojämne men ofta förträfflige Ibels har Lautrec utgifvit ett arbete kalladt »Café-concert». Det àr det dionysiska draget hos varietén — slamret, clownernas bockspräng,den lidelsefulla dansen, glimtarna af skönhet eller kvickhet, hvilka ibland framlysa ur oanständigheterna och klumpigheterna —, som kan göra denna sorts nöje njutbart äfven för högt bildade.

På Jane Avril-afifischen är synpunkten tagen alldeles invid rampen. I förgrunden ser man en jättestor hand omfatta en basfiol. På scenen sprattlar danserskan utstyrd som engelsk baby, och lyfter trött sitt smala, vackra ben (bild 345).

434347- reine de joie.

Bokomslag af Henri de Toulouse Lautrec.

435348. Hattmodisten.

Teckning af Henri de Toulouse Lautrec.

Äfven ett par bokomslag af högt värde utfördes af Lautrec. Hånfullt ironiskt klingar titeln Reine de joie, där man ser den hvitsminkade, magra glädjedrottningen lägga sina kantiga armar om halsen på den däste judiske bankiren. Kanske har det varit en het diskussion om hans kroksnabel, och försoningskyssen

tryckes fullt dramatiskt riktigt pä det föremål, mot hvilket brottet begåtts. »Mais il est gentil ton nez, mon gros coco!» — något i den vägen får man kanske tänka sig den unga penning-samlande damens afbön. De grella färgerna, den egendomliga kompositionen och främst den karaktärsfulla teckningen, allt bidrager här till det intryck af nattnöjeslifvets hemskhet, som konstnären åsyftat (bild 347).

Den egendomliga grace Lautrec ibland ger sina figurer har ej klassiska anor. Den är af samma sort, om också ej det minsta kopierad, som en Outamaros japanskors koketta rörelser. Ibland ingår också något af apans perversa behag, någon sorts kantig vighet. — En parisisk modist lägger sista handen vid en af dessa små hattar, som bestå af en minimal stomme, ett par band och ett par fjädrar. Hela bild 348 gör ett intryck af modern spinkighet och sprödhet. Ett par streck säga tillräckligt hvad konstnären vill, han får ändå in en känsla af att dessa hattar äro dyrbarheter. Man känner igen de högfina hattmodisternas fönster, ett par hattar hvila i förnäm ensamhet pä mässingstrådställningar och afteckna sig mot en diskret sidengardin. Lautrec gör en dylik liten hatt till något nästan syndigt, till ett skadedjur. Den magra modisten älskar sina hattar, hon smeker dem: Gä ut i världen, locka till er lystna blickar af män, afundsjuka ögonkast af kvinnor, så får jag heder af er!

Henri de Toulouse Lautrec älskar att afbilda synden i alla dess gradationer, från den råa lasten till den minsta lilla rörelse i en kvinnas fingrar, som härrör ur en ond tanke.

349- — Depuis la mort de mon pauvre mari, je me suis juré de ne pas remettre les pieds

dans une gargonnière . . . Teckning af Cappiello i L'Assiette au Beurre.

L'Assiette au Beurre.

Ar 1901 började en ny skämttidning efter en ny plan att utkomma i Paris. Bland alla dagsländor, som lefva ett par nummer, såg man denna tidning taga ledningen och stanna så godt som ensam pä valplatsen, under det att af det gamla gardet Le Courrier Frangais har mattats och La Vie Parisienne och till och med Le Rire börja upprepa sig själfva och Le Canard sauvage lyste och försvann med alla stora löften och goda ansatser.

L'Assiette au Beurre har helt visst lärt af Simplicissimus, ehuru den i format och uppställning skiljer sig från förebilden. Den

är dels mindre än sin tyska kollega, dels ägnar den hvarje nummer åt en sak och låter då nästan alltid en konstnär illustrera hela numret. Bland dessa hundratals nummer är det mesta medelmåttigt eller underhaltigt, men ett par

dussin äro i stället af första rang. Det är svårt att tala om en sådan tidnings tendens. Man beröres ofta obehagligt af en sorts revolutionär opposition quand mëme, ett blindt partitagande mot domare, mot militär, mot polis, och man har på samma gång en känsla af att allt detta är en pose, en stelnad attityd. Ibland förvänas man öfver den råhet och vidrighet, som verkliga konstnärer, en Willette, en Abel Faivre, tillåta sig visa i tidningen. Den senares nummer Les Médecins gör ett beklämmande rätt intryck, det är ett gyckel med det osmakliga, ett rotande i grymhet, som verkar rent motbjudande, och det vittnar föga godt om den andliga sundheten, att just dessa operationsteckningar i massor såldes på vykort. Af förutnämnda tecknare ha Hermann Paul, Léandre, Caran d'Ache, Chéret, Heidbrinck och Steinlen bidragit. Den senare har i åtskilliga af indignation flammande teckningar angripit samhällets orättvisor. Konstnärligt när han kanske högst i det vackra nummer han med Roubille ritat öfver hästens lidanden. Hästens hunger och törst, hans plågor under ofta omotiverade piskrapp, de brutala ingrepp människan gjort på hans frihet, droskkusken, som slår honom på nosen med piskskaftet, för att han själf kört för fort, arbetshästen sprängd af för tungt lass, kapplöpningshästen brytande benet, grufhästen dömd till evigt mörker, allt blir till en hemsk symbol af förtrycket.

Auguste Roubille föddes 1872 i Paris och började 1897 sin konstnärsbana i Le Courrier Frangais. Bland de yngre är han den främste, oupphunnen i liniens elegans och säkerhet. Från sin stora ateljé på Montmartres högsta spets skådar han ut öfver världsstaden. Han tyckes vara oviss om hvad han känner mest sympati för, en trasig buse eller en vacker och välklädd dam, och häri visar han sig som en äkta Montmartrekonstnär. Hans »Pensées d'un ventru», Tankar af en herre med istermage, hans nummer »Villégiatures», Pä sommarnöje, äro fulla af de skarpa motsättningar han älskar. A ena sidan trädet sitter den unga

35o. Le tkottoir roulant.

Färglagd teckning af Roubille i L'Assiette au Beurre.

351- Den latinska familjen. Omslag till tidskriften Je sais tout 15 okt.

1905.

Färglagd teckning af Roubille.

352. Café chantant.

Teckning af Ibels i L'Assiette au Beurre.

flickan i sin gunga, å den andra dinglar en landstrykare, som trött af för mycken gängsport hängt sig på en säker gren. Roubille har hittat ett nytt, personligt maner och är äfven mästare i sin färgbehandling. Ett af de vackraste häftesomslag är det han i oktober 1905 utförde för tidskriften Je sais tout. Det hade blott det felet att vara alldeles öfver den publiks nivå, som prenumererar pä tidskriften. Det rastypiska har kanske aldrig så slående framhäfts som på denna teckning. Monsieur, Madame och Bébé äro så latinska, att en hederlig german känner sig illa

till mods. Till och med vindthunden tyckes ha satt sitt högsta lifsvärde i det formella. Hela herrskapet placerar sanningskrafvet i andra eller tredje rummet, och det estetiska får ersätta det moraliska (bild 351).

»Le trottoir roulant» är den lakoniska underskriften på den unga Venusprästinnan, hvilkens större penningtill-gängar höjt henne öfver medsystrarna på trottoaren (bild 350). Men man kan snubbla och falla från Bois de Bou-lognes rullande gångbana lika väl som från den, som gaf anledning till underskriften och som var så populär på utställningen 19CO. Med stor smak och skicklighet tar Roubille på denna bild ut allt som utgör elegansen i ett ekipage, dess egenskap af presenterbricka, af dyrbar infattning, och han lyckas undvika den förargelseklippa, på hvilken tecknarna eljest stranda, det petiga, modeplansch-aktiga. Bilden är hämtad från ett af de bästa numren i

L'Assiette au Beurre, kalladt La tentatrice, där nya kupletter i lofsången till kvinnan — 1'éternelle chanson — ha tillfogats af utmärkta tecknare. Af hög linieskönhet är bilden af en treflig, frodig landtjungfru, som i köket tar sig ett bad. Kärleken, menar tecknaren i underskriften, stärker renhetskrafvet hos den enkla bondflickan! — Nyss nämndes, att häst- och ekipagelyxen i den lätt anarkistiskt sinnade Roubille har en varm beundrare. Tillsammans med Sem utförde Roubille 1907 en pappersfris — som

353. Författaren Maurice Donnay.

Teckning af Sem.såldes hoprullad — af de till den stora kapplöpningen åkande vagnarna eller automobi-lerna.

Sem — pseudonym för Goursat, som föddes i Périgueux 1863 — har till denna fris befolkat ekipagen med de mest kända typerna i Paris. — Han är den eleganta världens karikatyrtecknare. Här meddelas hans skämtbild af den kvicke teaterförfattaren Maurice Donnay (bild 353), som 1907 upptogs i Franska akademien. Donnays litterära segertåg från Chat Noir, hvars vaktmästare buro den palmbroderade akademifracken till den ärevördiga samlingen af de fyrtio odödlige, där han själf fick ikläda sig densamma, har roligt skildrats i Paul Bourgets hälsningstal. Ett mästerverk är Sems elaka men på kornet träffade bild af den store J. L. Forain (bild 300).

Bland de tecknare, som utföra konstnärliga och blott lätt öfverdrifna porträtt, är schweizaren F. Vallo-ton en af de främste. Judeätaren Drumont, La libre paroles kände redaktör, får något af tvetydig och mystisk doktor (bild 354), och den högt begåfvade Maurice Barres' portratt ger i all sin knapphet bättre än långa utläggningar en typ af perverst intellektuell latiner, som försöker ofver-

354. Édouard Drumont.

Mask af F. Valloton.

355. Maurice Barres. Mask af F. Valloton.

356. Le confiant.

Teckning af f. Valloton.

föra jesuitismens både moral och dialektik pä sitt älsklings-område nationalismen (bild 355). Då man ser denna magra typ med något af förakt, logisk klarhet och elakhet, förstår man, hvilket svalg som skiljer en dylik från en svettande och svällande »tugendhafter Urgermane».

I L'Assiette au Beurre, där Valloton ej är alldeles till sin fördel, har han utfört numret »Crimes et chàtiments», bistert skämtande med bristen på proportion mellan brott och straff.

Mycket högt har han nått i träsnittet »Le Confiant», där damens ansikte och särskildt hennes munlinie i all sin summariskhet klart upplyser om att den förtroendefulle älskaren luras (bild 356).

Den ofvan omtalade IBELS har äfven några nummer till L'Assiette au Beurre. Denne konstnär, som 1898 bidrog med rätt goda teckningar i den eljest ganska medelmåttiga Dreyfusvän-

liga skämttidningen Le Sifflet, har helst marknadsgycklare och varietésångare till modeller. Det är i synnerhet i de lägsta formerna för dylika sångerskor han ibland når det verkliga mästerskapet, och den här meddelade har något däst, omornadt, svullet, en kroppslig och själslig låghet, för hvilket allt Ibels funnit en god konstnärlig form (bild 352).

I detta arbete ha med afsikt de många franska eleganstecknarna undvikits; endast dä de ha ett rent konstnärligt värde, ha de här sin plats.

Jehan Testevuide, medarbetare i L'Assiette au Beurre, har i sin här återgifna, starkt förminskade bild af en nattrestaurant visat huru en god dylik teckning skall ta sig ut för att vara verkligt rolig.

Alla miner och poser äro aflockade verkligheten och lustigt framhållna. Handtryckningarnas falska hjärtlighet, de uppvaktande herrarnas tillgjorda högtidlighet, damernas likgiltiga högdragenhet, hela denna atmosfär af skådespeleri, af ömsesidigt illvilligt mönstrande och af konstlade skratt är på denna bild med psykologisk skarpblick återgifven och skiljer en sådan teckning från den enformiga, schablonmässiga engelsk-amerikan-ska societetsbilden (bild 357).

I L'Assiette au Beurre förekommer också en del utländska konstnärer. Främst bland dessa står italienaren leonetto Cappi-ello, född 1875 i Livorno. Han är bosatt i Paris och återger på fullkomligt franskt sätt den parisiska societeten och teatervärlden. »Gode Gud, laga att min blifvande fästman är blond och kan spela golf», beder knäböjande Cappiellos unga aristokratfröken.

Cappiellos teckning är klar och koncis, pervers och elegant och har ofta ett starkt dekorativt drag. Den har inga oändlighetsperspektiv, som Toulouse Lautrecs saker, men den återger omväxlande och ej sällan vackert den stora världens iskalla egoism och grymhet. Le potin, skvallerhistorien, är i detta fall typisk, en nästan lastbar skadeglädje lyser ur damernas ansikten, och hur verkliga och intima äro ej rörelserna! (Bild 361.) Man inser, dä man genom bläddrarhans nummer »Les gens du nionde», hur outtömligt rikt äfven detta speciella ämne är, och hur de

357. en nattrestaurant i paris i902.

Teckning af Jehan Testevuide. Ur L'Album.

olika rörelseformerna få sitt psykologiska intresse, då de återgifvas af en verklig konstnär. Hur komisk verkar ej den gamle ungkarlen, som af vanan tvingas till det banala kuttrandet, under det den tjocka gumman hälften känslosamt, hälften lekfullt afböjer det begärda mötet med orden: »Efter min salig mans död har jag svurit att aldrig sätta foten i ett ungkarlshem.» Den åldrige gäckens förälskadt hyllande bock gör honom själf nöje, och bägge veta att de spela komedi med hvarandra, men Qa. fait toujours plaisir», som det heter i Yvette Guilberts visa (bild 349).

Cappiello hör till de mänga utlänningar, som absorberats af Paris. Trots främlingskapet har han inträngt i det parisiska mondäna väsendet och af bi Idar pä ett oändligt mycket sannare sätt än de vanliga sötaktiga eleganstecknarna, en Bac, en Guillaume, en Gerbault, de sminkade och iskalla typer, som elakt småleende resonera om pengar och otukt. Det behöfver väl

knappast sägas, att det blott är en del af den högsta parisiska öfverklassen, om hvilken detta gäller, men det är denna grupp, som intresserar Cappiello. I alla storstäder har en sådan krets funnits — i London, i Rom, i Antiokia — och det är ganska naturligt, att vissa konstnärer och författare känna sig dragna till det pittoreska i det distingeradt lastbara. Det var detta som frestade en Outamaro i Japan. Med sin stiliserade, eleganta liniekonst försökte han — en betydligt större kolorist än Cappiello — att återge den haut-goüt, som Yeddos finsmakare sökte och funno hos de finare hetärerna i Yoshivara-kvarteret men helt säkert också hos de förnäma japanska damer, hvilka gått upp i kulten af det formella. — Cappiello skildrar det, som fransmännen kalla »la vie factice», detta konglomerat af förkonstling, af själfbehärskning, af stilisering och på botten med något af apachebrutalitet, som ibland bryter fram genom de starka, korrekta formerna. Det är ej nog att använda manicure och oppoponaxtvål för att tämja djuret i människan. — Sällan har väl en viss del af societeten skildrats med en så djäfvulsk elakhet, ty det torde nog vara denna känsla, som hos Cappiello liksom hos Forain är den ledande. Det är ej den bekymrade moralisten, som oroar sig, därför att öfverklassen skadar sin måge genom att äta för mycket och för härdsmälta saker, det är en innerlig belåtenhet med att finna mänsklig ömklighet öfverallt, en grym glädje öfver att konstatera, att begreppet pack ej är bundet af några sociala gränser utan finnes litet hvarstädes. Det är

väl endast i Simplicissimus lika förgiftade pilar afskjutas mot aristokrati och plutokrati. En hel del folk-bli så förtjusta öfver dessa ofta berättigade angrepp, att de i sin ifver glömma bort den obestridliga sanningen, att hjärtlöshet och lastbarhet äro bland de få saker, som verkligen äro beundransvärdt jämnt fördelade i samhället.

Högst när Cappiello i sina teaterporträtt. Han är mästare i att taga ut den individuella doften, och i synnerhet om denna är litet tvifvelaktig, lyckas han utmärkt. Sångerskan-skådespelerskan Polaire skildras af Cappiello dels som chanteuse, genre canaille, och dels som den något betänkliga pensionsflickan Claudine. En klok klassföreståndarinna skulle besinna sig två gånger,

44835S. Mademoiselle Polaire som varietésÅngerska och som pensionsflickan Claudine. I bakgrunden M. Willy, författare till Claudine-serien.

Färglagd teckning af Cappiello.

57—100296. Laurin, Skäm/bilden.

innan hon införlifvade ett dylikt exemplar med sin afdelning. 1 bakgrunden synes M. Willy, Claudinetypens skapare. Det kan göras till föremål för en gisstäflan, hvilken af de två, Polaire eller Willy, som ser mest oskuldsfull ut. Polaires ansikte är i vissa fall höjdpunkten af Cappiellos konst. Det är tillräckligt för att visa hvilka förtjänster den har. Med Rafaels — konstnärens store landsmans — skönhetsideal har Cappiellos skönhetsideal föga gemensamt. — Man får hoppas, att Cappielloalbumen äro tryckta på godt papper, ty för framtidens forskare bli de af omätligt värde. Den sötsliskige Rostand, poserande i sin nya akademifrack framför spegeln, har en komik, som bör kunna tilltala ännu ofödda släkten, om man då ännu minnes denne »moderne Shakespeares» frasrika intigheter (bild 359). Ett noggrant studium af Cappielloalbumen bör dessutom vara lämpligt för personer, som vilja intränga i det allra sista, som man intresserar sig för eller skvallrar om i världsstaden. Försedda med noter af ogenerad och kompetent penna, skulle de för memoarförfattarna på 2000-talet vara guldgrufvor. Advokater och ministrar, läkare och affärsmän, akademiker och kokotter, alla som ådragit sig en i något afseende smickrande större uppmärksamhet och tillhöra det »tout Paris», som så många statsmän och aktriser förgäfves ansträngt sig att få räknas till — för att skildra allt detta är Cappiello rätte konstnären. Lika träffande tecknar han akademikern M. Thureau Dangin utdelande ett dygdepris med en min så allvarlig som en af underjordens domares, som han af-bildar den på en gång kultiverade och tjufpojkaktiga frivoliteten i hvarje ansiktslinie hos en Marcelle Lender. Det är särskildt i sina teaterbilder han fått fram färgeffekter sä raffinerade, att han måste anses som en verkligt stor kolorist.

Som tecknare af affischer är Cappiello också en af de allra främsta, och han har ibland på dessa merkantila konstverk hänsynslöst användt sig af sina modeller bland teaterfolket.

Portugisen Leal da camara har i L'Assiette au Beurre ritat Europas furstar, berömda diplomater och teaterfolk med synnerligen lyckad bredd och komik. Till hans ofta särdeles roliga och träffande aktör- och aktrisporträtt har den kände estet-anarkisten Laurent Tailhade skrifvit de tänkbarast elaka underskrifter.

359. Edmond Rostand profvar akademifracken.

Färglagd teckning af Cappiello.

»Det är ej svårt att vara kvick, om man får vara hur elak som helst», heter det. Tailhade skulle säkert säga: »försök», ty det är ovanligt svårt att stuka till denne litteräre bombentusiast. Försynen försökte det en gång och — lyckades.

Tailhade hade berömt »den vackra gesten» hos den, som kastade en bomb i deputeradekammaren. En tid därefter satt han med en skön och elegant väninna och åt en delikat frukost på den välrenommerade, af senatorerna

beskyddade Restaurant Foyot. En anarkist går förbi med sin lilla fickbomb och anser

tillfället lämpligt att träffa några af öfverklassens blodsugare, men den exploderande bomben skadar illa hans gastronomiskt anlagde »partivän». Tailhade, detta offer för det mest »praktiska skämt» en mild försyn tillåtit sig, fick dock ej sin gallblåsa — det organ på hvilket han lefver — så illa skadad, att den nekar att fungera. Om operettsängerskan Méaly skrifver han i L'Assiette au Beurre: »Hvad hon skulle kunnat blifva för en förträfflig butikfröken — om hon fått litet uppfostran»; och äfven om man ej sett den omtyckta Marguerite Deval, förstår man hur träffande hans korta karakteristik -kan vara: »En kautschukdocka, som får nervkriser».

Omslaget till tidningens diplomathäfte visar en papegoja med trekantig hatt. Fastkedjad vid sin pinne bär det förnumstiga djuret en liten jordglob (bild 360). Portugisen Leal da Camara visar sig här vara lika lycklig humorist som symbolist.

Salongsanarkismen framträder i rätt många nummer af tidningen. Ligger häri något skadligt? Den frågan torde vara mycket svår att besvara. A ena sidan ge ju dessa bilder, där alla domare äro framställda som skurkar, alla läkare som bedragare, alla kapitalister som tjufvar, ytterligare näring åt missnöjet och verka på många nästan som bevis på dessa minst sagdt tvifvelaktiga sanningar. A andra sidan tar den absoluta tryckfriheten bort mycket af den lockelse dylika satser och bilder hade, då de voro förbjudna; åtminstone hos de mera intelligenta framkallas en leda vid den uppenbara lögnen, och en kritik väckes som eljest uteblifvit. Att väga dessa båda berättigade synpunkter mot hvarandra blir statsmännens sak. Hvilken åsikt man än må ha om den erotiska och socialpolitiska anda, som genomgår L'Assiette au Beurre, på det område hvarom här är fråga — den konstnärliga skämtbildens —, ha Roubille och Valloton, Steinlen och Cappiello i denna tidning gjort en stor insats.

Bilderna i L'Assiette au Beurre ha utan tvifvel många af den moderna skämtteckningens fel, och man njuter dessa nummer bäst i urval. En onödig råhet — obehagligare därför att man så ofta känner att den är tillkommen utan lidelse, utan ilska — framträder alltför ofta. Det skissartade i tekniken, så berättigadt

452360. Omslag till numret Les Diplomates af tidningen L'Assiette au

Beurre.

Färglagd teckning af Leal da Camara.

just på skämtbildens område, så intresseväckande genom sin omedelbarhet, då en stor konstnär för penseln eller pennan, blir ej vidare tilltalande, då medelmåttan och dilettantismen försöker sig med detta maner. Måhända befinner sig hela konstarten på retur i Frankrike. Har man under ett fjärdedels sekel haft att uppvisa en sådan blomstring, så kan det väl tänkas, att genren är utblommad för en tid. Ännu lefva och verka Forain och Steinlen. Bland de unga är det dock egentligen blott Roubille och Cappiello, som stå i främsta ledet, och de ha med alla sina förtjänster, all sin perversa elegans och sina obestridliga konstnärliga egenskaper ej den kraft, den uppfinningsrikedom och frodighet, som bör finnas hos de verkligt stora. — Tiden lämpar sig för en tillbakablick på de skatter af kvickhet och skönhet, som under de sista decennierna skapats i Frankrike inom skämtteckningen.

361. Le totin. Skvallerhistokien.

Teckning af Cappiello.

454 362. Bokhandelsakfisch för Simplicissimus. Af Th. Th. Heine.

Tyskland.

Simplicissimus.

Den mest lifskraftiga, konstnärliga och aktuella samt tillika den kvickaste och djärfvaste skämttidning, som omkring 1900 finnes inom det europeisk-amerikanska kulturområdet, är den i München utgifna Simplicissimus.

Den i april 1896 grundades af den framstående förläggaren och konstsamlaren Albert Langen i München en skämttidning, som tog sitt namn från den pikareska tyska sextonhundratals-romanen Simplicissimus Teutsch (1669) af von Grimmelshausen, i hvilken bok förhållandena i det genom trettioåriga kriget upplösta Tyskland beskrifvas. Skämttidningen med samma namn vänder med samma hänsynslösa realism sin satir mot det alltför ordnade Tyskland omkring år 1900.

Formatet är folio, något större än det som användes af Le Charivari, den förnämsta skämttidningen under 1800-talets förra hälft, där Daumier och Gavarni utgåfvo sina litografier. Simplicissimus ägnar sig nästan uteslutande åt illustrationen. Texten, ehuru äfven den ofta värdefull, bestar af kortare noveller och småhistorier och intager andra planet.

Hvarje nummer innehåller åtminstone fyra stora bilder i färg. Med konstnärlig begränsning använder man ej denna färg för att frambringa några oljetrycksaktiga planscher utan väljer, som på de i detta arbete ofta citerade japanska träsnitten, ett par hufvudfärger, hvilka på det mest raffinerade vis sättas mot hvarandra; och denna japanska användning af färgen är så mycket mer pä sin plats, som tidningens utmärkta teckningar äfven i indelning och komposition — trots all självständighet — visa intryck från Japan.

Att tidningen rent konstnärligt varit af betydelse, därom råder blott en mening i Europas högst bildade kretsar.

Wilhelm Leibl säger: »Där har ni den nya konsten!» Auguste Rodin anser, att tidningen varit »af enorm betydelse». Zola, Tolstoy och Ibsen öfverensstämma med Edelfelt och Zorn i att beundra denna ytterst värdefulla insats i konsten.

Det är ingen enkel sak att beskrifva andan i en tidning. Hvarje sådan har en viss karaktär, om också föränderlig efter de ledande personerna i redaktionen, men man kan äfven tala om en viss tradition, som så att säga skulle utgöra tidningens egen själ.

Liksom Pallas Atene, vishetens stridbara gudinna, trädde Simplicissimus genast fullt rustad fram på världsskådeplatsen. Själfmedvetet och djärft lofvade den allmänheten skarpare och säkrare hugg, än denna förr sett. Och den har väl i hufvudsak hållit sitt löfte. Men, frågar man sig, huru länge skall den kunna ropa så högt utan att bli hes? Dessutom vänja sig till slut människornas öron också vid forsens larm och åskans dån. På världsamfiteatern fordrar publiken ej blott nya gladiatorer utan också nya vilddjur, sedan de gamla tigrarna och lejonen blifvit dödade eller alltför illa tilltygade. — Balzac har påstått, att en »bracka, som håller på att förlora sina pengar, är världens vildaste djur», men den publik, som kosta hvad som helst vill roas, är ej heller lätt att tagas med. Den kräfver omättligt nya snilleblixtar, nya oanständigheter, nya elakheter.

Simplicissimus utgifves i München, och den får liksom allt annat smak af den jord, ur hvilken den uppvuxit. Dess få men ytterst väl betalade medarbetare och meddelägare äro under tid-

456.<5udj 'i<ro|f fiortnbanbc Dill td) fd|Icifcn, 6k' iljr_uii(t) ntdjt mci|r con clntm Qnltnfniinifitt nnterfdjcttiCB (fluni:"

363. Första sidan af Simplicissimus. Maj 1900. Vetenskapens frihet.

»Jag skall exercera er, professorsfölje, så att ni inte ska märka skillnad på mig och en ecklesiastikminister. » Färglagd teckning af Th. Th. Heine.

364. Thomas Theodor Heine.

Porträtt af Olaf Gulbransson.

ningens första decennium i allmänhet unga, intelligenta konstnärer, och man behöfver ej vara någon framstående

psykolog för att ungefär begripa, hur världsbilden tar sig ut för dylika i konststaden vid Isar. De äro internationella, såsom endast tyskar kunna vara det, de ha på samma förlag som sin tidning Selma Lagerlöf och Anatole France, hvilka båda de förstå lika bra, som de njuta af och känna till Segantini och Albert Engström.

Oberoende af alla nationella fördomar döma de med absolut rättvisa mellan Pommery och Henkell Trocken, och de skulle ej vilja förmena någon, 0111 ej möjligen kung Edvard af England och

458365. Zur Kohlennot.

»Bitt' schön, Herr Teufel, holen Sie doch auch meine Mutterl, bei euch ist so schön eingeheizt.»

Färglagd teckning af Th. Th. Heine.

medlemmarna af Preussens Herrenhaus, att dricka förstklassig champagne. Pä afstånd tycka de bra om det lägsta folket och illa om tyska prinsessor. En protestantisk präst inger dem pä håret samma motvilja som en katolsk, i det fallet äro de fullt rättvisa; men om den tyske rikskansleren skulle kunna göra alla socialister mätta och belåtna, så finge han ej vidare uppmuntran för det i Simplicissimus. Och här ligger det obehagliga momentet, man har en känsla af att vissa personer och partier angripas oberoende af hvad de vilja och taga sig för. Detta förtager till sist kritikens verkan, ty äfven en skämttidning måste ibland, åtminstone någon enstaka gäng, ge sin motståndare rätt, då han har rätt. Det är ren psykologisk ekonomi i detta.

Utmärkande för Simplicissimus är den höga bildningsnivån, men tidningen hvarken har eller vill ha god ton. Den har inga önskningar att ge de bredare lagren och den mognare ungdomen sund och läroril; „läsning. Snarare vill den väl uttrycka sig, som det brukas bland mycket ogenerade och mycket kunniga yngre herrar och damer, då dessa känna sig obevakade och kunna ge fritt lopp åt den förargelse de känna öfver en del officiellt högaktade förhållanden och åt sin lifliga sympati för en hel del annat. Dessa personer förutsätta då, att man läst litet efter studentexamen, och bry sig ej om att för hvarje personnamn sätta titeln inom parentes: Duncan (barfotadansös), Bleichröder (judisk bankir), utan tänka sig att ett och annat är bekant. Får sedan den utsökta kretsen höra, att man ej begriper det roliga i historierna, så bereder detta den ett extra nöje, och man meddelar, att tidningen endast är afsedd för Europas bildade tyskförstående publik, och att det ej ens vore nyttigt för de undre bildningslagren af olika social position att begripa tidningens hemliga visdom, som är manna för de utvalda. — För att slå an på den bäjerska sydtyska publiken har tidningen en lätt partikularistisk hållning. — Man förvånas öfver den partiskhet, hvarmed allt engelskt angripes. — I alla händelser torde kunna sägas, att kraftigare och intelligentare själfsatir aldrig förekommit i 'någon tidning. Och det gör ett förtroendeväckande intryck, detta den stora, kunniga, själfmedvetna nationens ogenerade sätt att gå till rätta med sina egna löjligheter och svagheter.

Simplicissimus kommer med nya synpunkter, den har ännu så länge haft offensivens taktiska fördelar. Det gamla tyska idealet med husfadern i nattrocken »vergnügt schmunzelnd» ät sin gumma, som i morgonrock läser högt ur Daheim, Gartenlaube eller Quelhvasser für das evangelische Haus, har sannerligen andra och värdefullare sidor i sig än de löjliga; men det kan ej nekas, att en söfvande och kväljande luft af matos och instängdhet lägrade sig öfver Tyskland, då Simplicissimus framträdde. En enfaldig servilism, detta lyte som M:me de Stael trots all sin tyskbeundran retade sig ät, hade fördummat folksjälen, och en skränande brackighet med stora ord och feta glosor om tysk tapperhet och tysk sedlighet gjorde Tyskland löjligt för mången, och till och med vi skandinaver, som i formell otymplighet stå närmast tyskarna, skrattade belåtet åt den köksatmosfär, som hvilade öfver tyskan, och ät det bierstubeskräfvel, som i stort sedt var typiskt för alltför många tyskar. Vi hade här i Sverige föga aning om den kraftiga, målmedvetna reaktion, som på alla områden i hela Tyskland, från Hamburg till München, fördes mot dessa sidor af tyskt väsen. Det våldsammaste angreppet leddes af Simplicissimus, och den hänförelse, hvarmed tidningen hälsades af hundratusentals läsare, visade att tiden var mogen.

Simplicissimus-ståndpunkten är hufvudsakligen negativ och formell, den riktar sig mot servilism i alla former, mot pedantisk skolmästarevisdom, mot korpraltyranniet och officershögfärden vid hären, för större frihet och

mindre pryderi pä det erotiska området, för att konst och litteratur skola mera beaktas och mera ingå i det dagliga lifvet, för större renlighet, smak och förfining i dräkt, uppträdande, mat och dryck. Med dessa nya ideal kan man hvarken grunda en ny religion eller ens i längden hålla en skämttidning lefvande och varm, men i hufvudsak har nog Simplicissimus varit en välbehöflig kur för Tyskland. Något af Simplicissimusandan, af det skarpa, formella, skeptiska, behöfves i ett välordnadt samhälle. Bestämmandet af procenthalten af Simplicissimuspublik i en lycklig stats sammansättning får vara den sociale vetenskapsmannens sak att afgöra. Ehuru detta procenttal torde böra sättas betydligt högre än de också nödvändiga helgonen och profeterna, får det ej tagas till alltför stort.

461366. Bilder aus dem Familienleben. Der ungeratene Sohn.

Der Grund meines Besuches ist die traurige Pflicht, Ihnen mitteilen zu müssen, dass wir genötigt sind, Ihren Sohn aus unserem Gymnasium zu relegieren, weil er den Lastern fröhnt: Als ich ihn in einem bedenklichen Nachtlukale, und noch dazu mit Damenbedienung, antraf, zeigte er nicht nur keine Reue, sondern setzte auch meine Ehegattin brieflich von dieser unseren Begegnung in Kenntnis.» Teckning af Th. Th. Heine i Simplicissimus. 1896.

4623Ö7- Bilder aus dem Familienleben. Die unterbrochene Hochzeitsreise.

»Ach, liebe Eltern, lasst mich wieder bei euch bleiben! Das ist ja etwas Abscheulichesund ich hatte geglaubt, die Männer wären ein Art höhere Wesen.» Teckning af Th. Th. Heine. 1898.

Thomas Theodor Heine.

Thomas Theodor Heine (född den 28 februari 1867 i Leipzig) förkroppsligar både i sin konst och i sitt skämtlynne Simplicissimusarten. Redan hans affisch för tidningen bör på de lugnt och samhällsbevarande matsmältande individerna verka som rödt pä nötkreaturen: i skydd af deü syndiga tidningen tar sig en svart djäfvul en grundlig kyss af en hängifven eldröd fröken. En polis blickar uppskakad på händelsen, men parets fria kärlek beskyddas af den argsinte Simplicissimusdoggen (bild 362).

Tidningen har två konkurrenter, den gamla Fliegende Blätter och Jugend, hvilken delvis är skämttidning. Då dessa två tidningar någon enstaka gång komma pä tal, blir doggen ilsken: »Min son», säger den döende gamle konstnären, »jag efterlämnar intet annat än denna tax, öfver den kan du hvar vecka göra en vits; lämna den till Fliegende Blätter, och du har din lät vara torftiga bärgning.» Th. Th. Heine har tillåtit sig följande lilla vänlighet mot Jugend. En ung skämttecknare vänder sig till den porträttlikt afbildade Georg Hirth, den store konstförläggaren, utgifvaren af Jugend, och anhåller om hans dotters hand. »Aber Sie sind ja Anarchist!» invänder den nationalliberale redaktören. »Ich schwärme für Freiheit», svarar blygsamt den unge mannen. »Das thue ich auch», säger Hirth, »aber für Freiheit mit hoher obrigkeitlicher Bewilligung.» På någon sådan Bewilligung vill ej Heine vänta. Han kan ej andas annat än i motvind. Ar 1898 satt han i fängelse på grund af ett skämt med kejsar Vilhelms Palestinaresa men blef genom denna be-grundandets stilla tid i cellen ej mera förädlad, än att han vid strafftidens slut ritade en fånge, som klippt och rakad lamnade

fängelset, mottagande af en representant för Föreningen för frigifna fångar en kejsarmustaschbinda för att underlätta hans försök att öfvergå till ett bättre och renare lif. Öfver Heines lustigheter ligger en bitter skärpa men ofta uppblandad med tokrolighet. Hans teckningar tyda ej sällan på en grymhet, som ej ger Forain efter, och som ibland vittnar om ett sjukligt nöje af lidandet. Ofta är man emellertid tacksam att fa ett i Tyskland välbehöfligt motgift mot sentimentaliteten. I det fallet äro hans bilder ur familjelifvet särskildt uppfriskande. En ny sorts roligheter, fräcka, hjärtlösa men våldsamt skrattretande, flyta i stiliserade linier ur Heines penna. Förut hade han gjort sig känd för en del egendomliga, starkt personliga symboliska taflor. Han hade också medarbetat i Fliegende Blätter, men ej blott formatet i Simplicissimus utan i främsta rummet dess anda lämpade sig bättre för denna diaboliska fantasi, hvilken magnetiskt drogs till att skarpt säga och tydligt stryka under det som beskedligt folk hade hoppats att man skulle tiga med. Den här meddelade skolbilden förekom redan i den första årgången.

Heine gläder sig alldeles särskildt åt att få n.erhåna lärarnas pedanteri och inskränkthet, och deras välsvarfvade, ofta lika idiotiska som idiomatiska fraser, deras rustika dräkt och åthäfvor äro en rik källa till glädje för honom. Då han ritade bild. 366 är hans sympati ej med den bölande modern. Den riktar sig uteslutande mot den vanartige skolynglingen, som bränt sina skepp och skriftligen meddelat rektorskan, att han mött hennes vördade make pä en s. k. Animierkneipe, där de uppassande skönheterna med därande ögonkast förmå de karaktärssvaga gästerna att ytterligare lägga några meter till den redan förut svindlande »spritpelaren».

Hela det gamla lagret af utnötta kvickheter skjuter han åt sidan och berör mycket djupare och betydelsefullare områden. Motivet den nygifta makan upprörd öfver äktenskapets realiteter, här i Sverige också behandladt af Ann Charlotte Edgren, har gett honom anledning till en obetalbart lustig teckning (bild 367). På en gång nöjd åt dotterns klädsamma ovetenhet och öfvertygad om att hon snart skall fä henne att begripa sin plats i den organiska tillvarons kedja, gör modern med handen en 59—100296. Laurin. Skämtbilden. _

368. Deutsche im Ausland.

So sahen Herr und Frau Schmidt aus, als sie Und so sahen sie aus, als sie nach acht Tagen nach London reisten, um sich die Krönung als Mr. and Mrs. Smith zurückkehrten, anzusehen.

Teckning af Th. Th. Heine i Simplicissinms 1902.

lugnande gest ät den oskuldsfulle brottslingen. Men ur sitt rökruin har Papachen själf inkallats af ropen och af de hysteriska snyftningarna. En prägel af solid dumhet ligger öfver den

nattrockshölj de germanen. Han knyter sina feta händer för att ingripa, men stannar grubblande inför den gordiska knut, som lockat till och med en Paulus till kompromisser.

I likhet med ofvannämnde apostel är också Th. Th. Heine semit, hvilket kanske torde underlätta den opartiska syn han har på såväl adel som menige man af tysk nationalitet. En engelsman, en fransman borde afundas Heine hans beundransvärda förmåga att fä fram den specifikt tyska löjligheten. På bild 368 gycklar han med den tyska anpassningsförmågan, hvilken dels kan kallas nationell själfuppgifvelse, dels, om man vill vara vänlig, perfektibilitet.

Herr und Frau Schmidt resa till London utrustade sä, att de verka made in Germany på det mest afskräckande sätt. Efter åtta dagar återvända de som Mr. and Mrs. Smith, angli-serade från skosulan till resmössan.

I orättvisa, i nationell fördom kunna Heines politiska karikatyrer mot England mäta sig med eller rättare öfverträffa de franska. Och detta är så mycket märkligare, som hans mor var engelska. Man kan fordra mera utrikespolitiskt förstånd af en tysk, och dessutom är den tyska publiken så ojämförligt mycket bättre underrättad än den franska. Hvad skall man t. ex. säga om Heines bild af den lille engelske trumslagaren, som får medalj och komplimanger af de engelska prinsessorna för att han våldtagit det största antalet boerkvinnor?

I alla händelser äro Heines politiska karikatyrer bland det roligaste och kvickaste som utförts på detta område, och för en gång som de bomma, träffa de tio gånger pricken på ett för den åsyftade högst obehagligt sätt.

Mongoliska och oss innerligt främmande har han af bildat de två kinesiska artillerister, hvilka skjuta Krupp-granater mot européerna: »Europas folk, här ha ni edra heligaste ägodelar tillbaka», lyder den åt allra högsta håll syftande underskriften. Endast om man noga följer med hvad som händer och sker i Tyskland, kan man fullt njuta af de politiska anspelningarna, hvilka liksom tidningens sociala och erotiska roligheter endast äro afsedda för lekamligen och andligen fullvuxna. Då är 1899 man af många olikartade skäl ville inskränka konstens frihet

genom den s. k. Lex Hein/.e och bland annat ge polisen rätt att ur bokhandelsfönstren borttaga de taflor, > som utan att direkt vara otuktiga i alla fall groft sära anständighetskänslan», uppstod i hela Tyskland en så häftig

opposition, att lagen ej gick igenom. Heines inlägg i saken var kort och godt. Om Lex Heinze går igenom, måste den af flott- och arméanslag plockade riksörnen häktas, ty »utan att direkt vara otuktig sårar den i alla fall groft anständighetskänslans (bild 370). Det är lätt att föreställa sig verkan af ett dylikt dråpslag, då sinnena på båda sidor äro upphetsade.

Ett prof pä den skönhet, som Heine förmår att förbinda äfven med sina elakaste bilder, är den här återgifna österrikiska höststämningen (bild 369). I ett höstlandskap vid Donau ser man dubbelmonarkiens maskstungna gamla ek, i hvars topp dubbelörnen kommit i slagsmål med sig själf, så att fjädrarna ryka. I en gren hänger Michel — den af tschecker och polacker undertryckta tyskheten —, som hamradt guld falla de sista bladen från trädet och komma kyrkan i form af ett par vidriga prästtyper till godo. De sunda, samhällsbevarande, kyrkliga synpunkterna ha fått råda hos dig, Felix Austria! I valet af karakteristiska färger är Heine framstående och förlänar därigenom sina bilder äfven en yttre giftighet af bästa verkan. Rödt, violett och ärg-grönt äro hans favoritfärger. Gärna förlägger han handlingen till det eljest nu så omoderna helvetet, där djäflar af en originell, af Heine själf skapad typ ä dragande kall behandla de proletärbarn eller bankdirektörer, som anlända. Af den senare sorten dråsa hela massor ned från jorden, så att helvetets golf särskildt under betänkligare bankkrascher måste extra sopas rent från alla de nedtrillade direktörernas kraschaner och stjärnor. Få de >.bättre» personerna det sämre, sä få de »sämre» det bättre i helvetet, anser Heine. De små fattiglapparna, som på jorden lidit af kölden och de genom koltrusten framkallade höga prisen på bränsle, bli gladt öfverraskade åt värmen där nere och anhålla ödmjukt hos herr Djäfvulen att få hit mamma, så att hon slipper frysa (bild 365).

Heine är förtjust i 1820- och 30-talens moder och former, och han använder gärna denna stilart, dä han vill träffa

369. Oesterreichische Herbststimmung.

Färglagd teckning af Th. Th. Heine. 1899.

»die Allerhöchste Person», som det heter sä mystiskt högtidligt i hofkretsar om Wilhelm I. R. — Improvisator Rex, för att tala med Simplicissimus' vanvördiga ton om den högt begåfvade, talträngde imperatorn. Kejsaren ger ofta anledning till hätska angrepp. Och det är just denna hätskhet man måste minnas för att förstå den helt olika ställning, som den tyska po-

370. Der nackte Reichsadler.

Durch die neuen Marineforderungen ist der Reichsadler so gründlich gerupft worden, dass er woni Fleck weg verhaftet werden musste, da sein Anblick »ohne unzüchtig zu sein, das Schamgefühl gröblich verletzte».
Teckning af Heine. April 1900.

litiska karikatyren har, jämförd med den franska och den engelska. Liksom en fransk författare beklagade, att journalistiken befriats frän Napoleon III:s censur, därför att stilen förföll, då man fick säga allt utan omskrifningar, sä kan man säga om den politiska

karikatyren i Frankrike; de giftiga insinuationerna, de harmsna protesterna trifdes med den sorts motstånd Ludvig Filips rege-ring gjorde. Den tredje franska republiken tillåter absolut frihet på detta område, och hur bra det eljest kan vara med frihet — för karikatyrteckningen tyckes en relativ frihet vara det bästa. Den korrekta ton, som i England råder mellan »Hans Majestäts trogna opposition» och regeringen, statschefens ställning öfver partierna och den nästan totala frånvaron af social afundsjuka har gett en alltid gentlemannalik, ibland väl tam prägel at engelsk politisk karikatyr. I Tyskland finner en Th. Th. Heine lagom förtryck och en högt bildad publik, som, dä det gäller inre politiska frågor, gärna vill hänskratta, gärna ser att yxan går, men som på inga villkor vill hålla i det komprometterande skaftet. En sådan publik är tacksam mot Heine. Den räknade veckorna, dä han 1898 satt fängslad bakom König-steins murar, ifrig att på nytt få skratta och reta sig åt fala ämbetsmän, råa arbetare,

grymma arbetsgifvare, religion, prostitution och andra allvarsamma saker, som sätta sinnena i något starkare svallning än svärmödrarna i Fliegende Blätter.

Heine är mest framstående i idéerna, ej sällan få hans teckningar något kantigt och okonstnärligt. Forain är hans like i elakhet men hans öfverman som tecknare, i gengäld är väl Heines världsvy mera omfattande. Forain är en i metropolen Paris lokaliserad djäfvul. Heine höjer sig öfver hela den i rymden sväfvande smutsklick, på hvilken vi bo och där det organiska lifvet i tidens fullbordan frambragt det elaka och snaskiga djur, som kallas Homo Sapiens. Heines gälla, iskalla hånskratt framkallas af hvad denne företagsamme »allätare» tar sig till i olika förmögenhetslägen.

4/"iEduard Thöny.

Eduard Thöny föddes i Tyrolen 1871. Hans område är i allra högsta grad omfattande, men som titlarna på hans album: Der Leutnant, Militär, Der bunte Röck, antyda, är han specialist på löjtnantsväsendet. En blick på Thönys teckningar lär, hur mycken verklig komik som kan nås blott genom att omärkligt understryka det karakteristiska. Thöny är lika skicklig i att teckna herrar som damer, och hvad dessa senare beträffar, ha de, hur hypermodernt de än äro klädda, intet af modeplanscher; man kan ej ens säga, att han har en speciell typ, tvärt om individualiserar han på det mest framstående vis och får fram det folk- och raspsykologiska pä ett sätt, som en Leech eller Schlittgen ej skulle kunnat drömma om. Han genomlöper hela skalan från det mest råa och brutala till det mest förfinade och har en känsla för de sociala nyanserna eller, om man hellre vill, för det sociala kastväsende, som finnes i alla kulturstater, till och med något i vårt demokratiska svenska samhälle. Oftast använder han färgen pä ett mycket lyckligt sätt. Storfursten och hans väninna under rysk-japanska kriget är i detta fall belysande med sin stämning af cabinet particulier och den klädsamma glansdagern på damens rika hår (bild 371). Man kan blott fråga sig, hvad han har gjort för ondt, den stackars storfursten. Kuro-patkin har fordrat, att »ingen storfurste far förekomma på andra sidan Ural», och hvarför skulle ej en storfurste fä göra detsamma som en skämttecknare — om kvällarna? Dessutom pengarna stanna inom landet, ty hans moitié har en utprägladt rysk typ. Anletsdragen på hans höghet, ja till och med cigarrettens riktning tyckes ånge en viss viljeslapphet, som skulle kunna vara skadligare för »moder Ryssland» innanför Port Arthurs murar än i restaurant Palkins enskilda rum.

472371- Rysk storfurste under kriget med Japan 1904.

Färglagd teckning af E. Thöny.

60—100296. Laurin. Skämtbilden. _

473372. Streng vertraulich.

Seine Majestät wünschen, dass die Herren Offiziere dem sechsten Gebot, Du sollst nicht ehebrechen, etwas mehr Beachtung schenken. Ich bitte mir aus, dass dies strikte geschieht — wenigstens soweit es die Damen vom Re'ment betritTt.» Färglagd teckning af F.. Thöny. 1905.

474SIM PLICISSIMUS.

Under rubriken »Streng vertraulich» har Thöny skildrat, hur en hög militär meddelar den allerhögsta viljan, att herrar officerare noggrannare böra åtlyda det sjätte budet, »och», tillägger öfversten, »jag anhåller att detta sker strikte — åtminstone hvad regementets egna damer angår». Det ömtåliga uppdraget utföres med slutna ögon och med en min af diskretion af bästa verkan (bild 372). Mindre lycklig som talare är den tyska militära storhet, som till sin franske gäst riktar de egendomliga orden: »Och när vi nästa gång på ärans fält sammandrabba med dessa angenäma motståndare, hoppas vi, att utgången blir till bådas belåtenhet.» Hos talaren är den bistert idiotiska minen, underläpp och dubbelhaka åtminstone till åskådarens fulla belåtenhet (bild 373)-

Simplicissimus reagerar mot de stora orden och de feta glosorna, den har fått upp till halsen af orden Deutschtum och Sittlichkeit. Ett samvetsgrant genomförande af de olika vinsorternas servering vid lämplig temperatur förefaller Simpli-cissimuskretsen nödvändigare än de etiskt reformatoriska funderingarna på kristliga möten för mer eller mindre unga män. Sällan ser man någon dråpligare karikatyr än bild 375 med sitt urgermanska flåspatos

och sin kostliga formlöshet. Den äkttyska blandningen af formlöshet och suffisans framlyser också i den patriotiske professorn, bild 377. Tusentals typer stå modell for Thöny, som ej sällan förlägger skådeplatsen till rikshufvudstaden. Ofta skildrar han de hvitmenade damer, som på Friedrichsstrasses nattkaféer i det grella elektriska ljuset med hesa skratt svänga på sina parfymdoftande tvifvelaktiga klädesplagg, skridande fram med den putslustigaste blandning af grandezza och simpelhet. Dessa nattfåglar ha dock en viss grotesk, makaber skönhet, hvars Berlinnyans vid århundradeskiftet Thöny återgett som ingen i bild 376.

Det är han som i Simplicissimus förevigat den hemska historien om en af dessa gatflickor, som genom ödets ironi fått namnet Liebetrut och var inblandad i en mordhistoria, som ett par dagar omkring nyåret 1905 utgjorde samtalsämnet i Berlin. Men också den rena komiken ligger för Thöny. Den flinande tioåringen, som af sin magister beskylles för att ha

373. Französische Gäste.

». . . Und wenn wir mit diesem angenehmen Gegner wieder mal auf dem Feld der Ehre zusammentreffen sollten, dann hoffen wir, dass der Krieg zur beiderseitigen Zufriedenheit ausfällt.»

Teckning af E. Thöny.

»eine Neigung zu catilinarischer Existenz», är ett godt prof i den riktningen.

Knappast någon har så flitigt medarbetat i Simplicissimus som Thöny, och ingen har hans förmåga att återge de olika

374. Eduard Thöny. Teckning af Th. Th. Heine.

Treuschwur

Dort fließt der Rhein, und über jenen Gipfeln Ragt der Germania hehre Erzgestalt; Es rauscht in allen hohen Eichenwipfeln, Und jeden Deutschen überläuft es kalt.

Hier ist der Ort, wo ich die Treue schwöre, Und wo ich schwöre, ewig keusch zu sein, Sieh deinen Sohn, Germania, und höre! Hört es, ihr Wälder! Hör es, Vater Rhein:

Es weitet sich die Brust im Hochgefühle, Und zitternd läuft es mir durch Bein und Mark. Nein! Nie erschlaff' ich auf dem Wollustpfühle, Deutsch bleibt mein Herz, und jeder Muskel stark.

Und plagt es mich in wirren Fieberträumen, Mag jede Nacht voll Höllenqualen sein, Mag auch das Blut in meinen Adern schäumen — Germania, dein Sohn bleibt keusch und rein!

Peter Schlemihl

(Zeichnung von E. Thöny)

375. Trohetsed. Teckning af Èduard Thöny. Dikt af Ludw. Thoma.SIM PLICISSIMUS.

376. PÄ nattkafé vid P'riedrichsstrasse. Teckning af Eduard Thöny. 1904.

militärtypernas skiftningar. Han nöjer sig ej, som sä ofta är fallet då det gäller skämtteckningar ur militärlifvet, med att återge en soldattyp och en officerstyp. De eleganta, de lärda, de brutala sorterna förekomma i den allra rikaste omväxling, och hvad själfva underskrifterna angår, slår eller rättare sticker han

ät alla håll. An låter han någon giftig herre föreslå, att af officerare accepterade växlar skola konfiskeras som »antimilitaristiska skrifter». En annan gång ritar han en brutal tjurfysionomi, som vid en militärbankett häller tal om svårigheterna i de tvsk-afri-

o >

kanska kolonierna. Under rubriken »Die konservativen Elemente in den deutschen Kolonien» låter han den militäre talaren meddela: »Nu ha vi också hottentotterna på halsen, snart är det bara orangutangerna som äro lojala.» Thöny brukar, så sydtysk han än är till födseln, gärna förlägga sina skämt till Nordtyskland, hvilket blir så mycket naturligare, som hans historier ofta röra den af kejsaren i förgrunden framskjutna flottan.

Uppfattningen af flottans gagn bestämmes ibland af egoistiska hänsyn. »Deutschlands Zukunft liegt auf dem Wasser.', citerar en hög herre efter kejsaren; »Deutschlands Zukunft liegt auf dem Mist», replikerar den ordensprydde missnöjde agraren, och denne ost-elbiske junker framhåller i stället, att gödslingen också har betydelse för rikets framtida välfärd. Men flottan kan göra sin nytta ej blott för riket utan för individerna. En mängd små flickor i hamnstäderna ha både nöje och fördel af flottisterna. Ibland har man dock en känsla af att dessa flickors erotik är alltför litet »individuell begründet». Så på Thönys teckning af ett sjömansvärdshus, där några matroser spela kort. En treflig nordtysk typ med pipan i munnen säger till ett bredvid sittande kvinnligt väsen på sin gemytliga plattyska: »Segg mol, Juste, wer von uns twee is di leiwer?» — ty han tyckes ej anse det vara alldeles omöjligt, att hon af de två spelande skulle kunna tycka mest om hans kamrat. Med salomonisk vishet och opartiskhet svarar Agusta: »Dat kan ik ju ers seggen, wenn dat Speil ut is.» Hon väntar på spelets utgång och håller med framgången och kapitalet, denna lilla Juste, lika väl som den stora Germania! —

Det är alldeles förvånande, att löjtnantshistorier till den grad kunna varieras. Thönys smakfullt och roligt tecknade typer äro sä slående karakteristiska, att de böra roa först och främst ofificerskretsarna själfva och sedan hela tyska folket, som med antipatiens eller sympatiens intresse men aldrig med likgiltighet ser på militärståndet. Det lakoniska, staccatoartade sättet att

480377- WUOTANSENKEL. »— Die Brust ist weit, der Arm ist stark, Die Knochen füllt das deutsche Mark, Ein welscher Hund ist, wer sich putzt, Wer Haar und Bart sich zierlich stutzt, Wer sich mit Redensarten spreizt Und sich nicht in die Finger schneizt, Das Geckentum ist mir ein Greul, Heul!»

Odinsättling. Teckning af E. Thöny. 1901.

Vers af Ludw. Thoma.

uttrycka sig, hvilket officerarna använda i Thönys underskrifter, torde vara mera stenografiskt riktigt, än man vanligen föreställer sig. »Übrigens, Kamerad, haben sich ja verlobt, wie is denn Ihre Braut, hübsch, nett, was?» — »Weiss nich, mir jefällt se nich!» När kejsar Vilhelm år 1905 gjorde det korta besöket i Tanger, hvarom hela världen talade, afbildade Thöny på sitt vanliga 61—100296. Laurin, Skämtbilden. _

481TYSKLAND.

karaktärsfulla sätt några marockanska röfvare. Underskriften utgjordes af ett par ord. Man fick gissa sig till hvem det gällde. »Om vi toge honom, dä kunde vi få en lösesumma, som hette duga!» — »Är du sä viss på det?» svarar röfvarhöfdingen, som kanske genom alltför mycken Simplicissimusläsning fått en något skef uppfattning af kejsarens popularitet i Tyskland!

Och han vore ej den ende, som af allt skämt, af alla elakheter och allt rättvist och orättvist klander mot den energiske, självsäkre, outtröttlige monarken dragit den falska slutsatsen, att tyskarna ej gilla sin kejsare. Man har utom Tyskland svårt att fatta den bysantinska kult, som ägnas honom af somliga, hvilka endast krypande våga närma sig, och kanske ännu mer att förstå den pä det hela taget sunda, hos stora folklager mycket allmänna känslan af fast förtröstan till sin ledare, som själf känner sig bära ansvarets tyngd och har en hohenzollersk arbetslust och pliktkänsla. Till honom, rikssymbolen, känna sig åtminstone mänga millioner preussare — trots alla hans förlöpningar — dragna af starka band, af en samhörighet och en trohet, om hvilken särskildt vi nu lefvande svenskar knappast kunna göra oss en föreställning.

Thöny, Bruno Paul och Wilke lära ha upptäckts af Heine, och dessa fyra utmärkta konstnärer äro den stora tyska skämttidningens »fäder».

482378. AUS OSTELBIEN.

»Sie können versichert sein, Herr Graf, es war mir selber peinlich genug. Aber der Mann war infolge Ihrer Verletzung drei Monate arbeitsunfähig, nach dem Gesetz musst' ich Sie da verurteilen.» — »Ja, lieber Amtsrichter, wenn Sie sich wom Gesetz beeinflussen lassen!» Teckning af Bruno Paul. 1901.

Bruno Paul.

Mycket af den skönhet, som utmärker de japanska träsnitten, finnes i Bruno pauls teckningar. Han föddes i Schlesien 1874. Paul var elev vid konstakademien i München och sedan lärare

379- IM Weissen Hirsch.

»Wie gefällt es Ihnen im Sanatorium, Herr Baron? — Gott, es ist wie in jedem Hotel, nur dass einem der Oberkellner Vorschriften machen darf.» Teckning af Bruno Paul. 1006.

380. Bürgerball.

»Das ist Ihr Glück, Herr Schatte, dass Sie endlich mein Gustchen zum Tanz auffordern. Sonst hätten wir die längste Zeit das Petroleum bei Sie gekauft.» Teckning af Bruno Paul. 1902.

i ritning. Han blef 1907 genom den store konstforskaren Bodes bemedling af kejsaren utnämnd till direktör för Kunstgewerbeschule i Berlin. Den stränga, sobra smak, som utmärker hans rumsinredningar och möbler, återfinnes också i hans karikatyrer, hvilka i både linier och färg ha ett skönhetsvärde, som i likhet med många andra skönhetsvärden ej är genast tillgängligt för alla. Äfven hos Bruno Paul är mångsidigheten i ämnesvalet att lägga märke till. Det högfina paret pä sanatorieverandan, magra, korrekta degenerationstyper (bild 379), är i sin art lika förträffligt i minsta detalj som den unge, såväl af sina armar som af sina ben djupt besvärade tölpen, hvars Aufforderung zum Tanz mötes från den grodliknande mammans sida af ett »Det var bra, att ni nu bjöd upp Augusta, herr Müller, eljest hade vi aldrig köpt fotogen hos er mera.» Das Gustchen har i sina ögonspringor och i munnens teckning något som antyder, att hon tillhör den lätt svullna, rödhåriga typen (bild 380).

Bland det, som särskildt kan framhållas, är Pauls kinesiske boxare, som kör ut en tysk kramhandlare. »Jag skall», hotar den senare, »gå efter min bror, han med den pansrade näfven.» När man ser detta, minnes man den beskrifning, som man lär få höra i det inre af Kina, om huru de »rödhåriga djäflarna» burit sig at för att tränga in i landet. »Först kommo svartklädda män och lärde oss, hur man kunde komma in i himmelen utan att offra. De skickade efter hvitklädda män, som sålde åt oss, och när de bedrogo oss och vi ville köra bort dem, kommo brokigt klädda män och sköto på oss.» Kolonialpolitiken ligger ej för Simplicissimus. och kung Leopold af Belgien fick lida lika mycket för Kongo som för den mera oskyldiga kärlekshistorien med Cléo de Mérode — om den var sann. »Tänk hvad berömdhet kan vara fotad på litet , säger belgiernas finansiellt begåfvade konung till Mlle Cléo. »Du är berömd för din frisyr och jag — genom dig!»

En oerhörd skrattsuccés hade Pauls bild med den kostliga formuleringen »Det är uppnådt!» Med dessa klingande och hög-trafvande ord: »Es ist erreicht», hade nämligen hofbarberaren Habv annonserat en mustaschbinda, med hvilken man kunde ge sina mustascher den upprättstående form, som kejsar Vilhelm

381. Te nachdem.

Der Pfarrer hat mi vermahnt, dass i wenigstens auf die Feierlag koa Tod-sünd begeh. Wann der Hias koan Urlaub kriegt, lasst si's mache.» Färglagd teckning af Bruno Paul.

använde. Bruno Paul skildrar på sin karikatyr med ofvannämnda titel, hur den gamle Fredrik Barbarossa, som i Kyffhäuser lät sitt skägg växa ner genom stenbordet, nu anlagt det nya skägg-

modet och trillat under bordet. Häpna betrakta de historiska korparna, hur hans röda. nu uppätböjda

mustaschstrån växa upp genom stenskifvan.

I färgvalet står Paul främst af alla Simplicissimus' medarbetare. Hans bilder äro också i det fallet idealiska för konstnärligt tidningstryck. Både i form och färg är den idiotiskt framskridande sediga bondflickan från Tyrolen särdeles lyckad. Underskriften meddelar, att hon beslutat sig för att eventuellt undvika dödssynd nästa vecka, d. v. s. såvida ej Hias — Johan

— då får söndagspermission (bild 381). Den dekorativa karikatyren i dess högsta form är den art, i hvilken Bruno Paul är mästare. Man känner, att en betydande kunskap ligger bakom, och detta ej blott då det gäller det konstnärliga kunnandet, utan äfven då fråga är om den sociala bakgrunden. Om man tar hänsyn till den berättigade öfverdriften, så förstår man, att nästan alla dessa situationer, som konstnären framställer, ha en historisk sanning. Den gamle smalbente aristokraten, hvilken med sin dubbelbössa och sin portativa jaktstol vandrar omkring pä sitt gods, betraktar världssammanhanget ur Kreuzzeitungs synpunkt. Juristen deltar med nöje i det förnäma sällskapets jakt, men har lik de flesta jurister en naturlig fallenhet för laglighets-synpunkten och gör ett litet försök att ursäkta sig för sin dom i ett misshandelsmål pä godset, där en arbetare af någon öfver-ordnad blifvit sä illa tilltygad, att han under tre månader var oduglig till arbete. »Enligt lagen måste jag då döma er!» Melankoliskt invänder den gamle försvararen af det »patriarkaliska» systemet: »Ja, kära häradshöfdingen, låter man påverka sig af lagen, dä så!» (Bild 378.)

Paul är road af de feodalt sinnade junkrarna aus Ostelbien

— frän de stora egendomarna öster om Elbe. Ibland hittar han citat ur de samtida konservativa tidningarna och broschyrerna, hvilka, tillämpade på hans ritningar, bli underskrifter af den mest burleska verkan. Har man en längre tid förargat sig ät socialistiska förhärliganden af kroppsarbetarna såsom hart när det enda värdefulla och etiska i samhället, så kan en Paulteckning med lämplig underskrift (bild 382) vara ett nyttigt motgift. Det var pä fullaste allvar som broschyren Altkonservativ meddelade, då fråga

488382. Herrscher.

«Aus einer in Berlin soeben erschienenen Broschüre »A 11 k o n s e r v a t i v» hat die »Bresl-Ztg.» folgende Blüte über den Adel» gepflückt: ». . . . Wer leitet und befiehlt, arbeitet natürlich nur wenig mit. Er überlässt alle köperlich rohen Arbeiten und alle geistig besonders anstrengenden Arbeiten seinen Mitmenschen, den Beherrschten, und widmet sich ganz dem Herrschen. Ausserdem treibt er allerhand gesunde, Körper und Geist bildende Leibesübungen, er reitet, fahrt, schwimmt, turnt u. s. w. ... Selbstredend haben nicht alle unsere Adeligen Herrschertugenden. Die grössere Hälfte hat vielleicht diese Tugenden nicht mehr. Ein grosser Teil der Adeligen ist zur Stadt gezogen und hat hier allerhand bürgerliche Berufe ergriffen; alle diese Adeligen zählen nicht mehr mit. In der Stadt wird man verweichlicht, körperlich und geistig.

Man wird Bürger, thut seine Bürgerpflichten und gibt das Herrschen auf . . .»

Färglagd teckning af Bruno Paul. 1897.

var om adeln, att >den, som leder och befaller, arbetar naturligtvis blott föga med själf. Han öfverlämnar alla kroppsligt räa arbeten, alla andligt särskildt ansträngande arbeten åt sina medmänniskor, de behärskade, och ägnar sig helt och hållet åt härskandet.» Naturligtvis är denna samling af urartade typer något öfverdrifven, men i alla fall så pass riktig, att man inser den relativa sanningen, relativ äfven såtillvida, att de finaste, vackraste och mest fullkomliga exemplar af människoplantan just äro att söka bland dem, hvilka från barndomen ha den säkerhet, som medvetandet om social öfverlägsenhet ger, och dessutom genom dans och idrott fått sina kroppar smidiga och härdade. Men det är ju mot de misslyckade och öfverdrifna exemplaren, mot kastens självförhäfvelse, ej mot dess berättigade sjelfkänsla, konstnären vänder sig.

Hur koloristiskt vackert har ej Paul blott i brunt, svart och hvitt skildrat det högadliga herrskapet pä något

Rittergut (bild 383). När man ser dessa tyska aristokrattyper, anar man, att de med saknad blicka tillbaka pä den gamla goda tidens sunda förhållanden, då man bytte bort en lat bonde mot en flink jakthund.

Tiderna äro nu förändrade, men klassmedvetenheten finnes kvar. Är man nog lycklig att om också blott med ett enkelt von skilja sig från de »vanbördiga», undanber man sig helst hvarje sammanblandning med dessa. — Sä opponerar sig den organiserade klassmedvetne arbetaren ilsket mot hvarje gemenskap med hvad man kallar det oorganiserade »trasproletariatet».

Bruno Paul har nu själf kommit in bland de statsämbetsmän han — att döma efter teckningarna — betraktade med en viss misstro.

Inom möbelarkitekturen tyckes hans ideal vara en sträng, solid aristokratisk förfining, och han är en häftig fiende äfven pä detta område till tyskt krimskrams och billighetskram. Kanske får han på sin plats som ledare af Kunstgewerbeschule en annan synpunkt på den tyska rätts- och ordningsstaten än den som framgår af bild 3S4, där man med gammalpreussisk rättframhet anvisar vägen för den sörjande Germania. Låt vara att ett preussiskt Ja wohl! med hållning och sträckning ej är den enda

3S3. AUS OSTELBIEX. ARISTOKRATER. Färglagd teckning af Bruno Paul. 1904.

ståndpunkten i alla väder, det sydtyska fronderande, något lättsinniga konstnärslynnet har i alla fall litet för lätt att glömma, att rikets storhet har grundats genom preussisk ordning.

Bruno Paul blir kanske först då riktigt nöjd med sitt land, när det tyska samhället omformat sin järndiciplin till nägot af den styrka och smidighet, som funnos hos de konstrikt hamrade japanska svärdsklingorna och i hela den japanska kultur, hvars konstnärliga värde han tyckes sätta så högt.

3S4 Gekmama och polisen.

Teckning af Bruno Paul.

Ferdinand von Reznicek.

Ferdinand Freiherr von Reznicek föddes 1874 i Graz i Steiermark, och dog 1909. Finns ej hos honom Wienerblut, så finns det åtminstone mycket af det österrikiska lätta sinnet, för att ej säga lättsinnet. I allmänhet kunna hans underskrifter passa till tämligen internationella situationer utom möjligen i Sverige eller på Söderhafsöarna. ty i det förra landet lära damernas underkläder vara tämligen ointressanta, och på det senare stället äro de obefintliga. Ytligt behandlar han allt utom kvinnorna, ty här riktar han sig särskildt på hvad fransmännen kalla les dessous, d. v. s. underkjolar, silkesstrumpor och spetslinnen.

Reznicek var tidningens chictecknare och lider af den enformighet, som är utmärkande för denna genre. Hans färgskala är oftast ljusviolett, ljusgrön eller ljusröd. Det erotiska och sensuella området är Rezniceks fack. Det kan ej nekas, att man alltför ofta tycker sig ha hört kvickheten och sett bilden förut. Också är det väl ganska naturligt, att nöjeslifvets enformighet framlyser ur alla dessa dejeunéer, dinéer och supéer med baronessor och prinsessor. Att äta rysk kaviar och gåslefver och dricka den torrast tänkbara champagne tillsammans med en nittonårig prinsessa, manicurerad och pedicurerad af samtidens främste specialist, att sedan ha sängkammaren parfymerad med säsongens modeparfym och örngotten kantade med va-lenciennesspetsar, allt detta är alldeles utmärkt trefligt — men ej dag och natt och i evighet.

Ibland har Reznicek ganska lyckade texter till sina teckningar, som behandla München och Wien-flickor, hvilka knutit tillfälliga förbindelser öfver sitt stand. »Es muss doch rasend

HM|

385. Das Wunder.

-Was sagt denn deine Frau, wenn sie hört, dass du mit mir soupieren gehst ? > — Die wundert

sich.»

Teckning af Reznicek. i8q8.

494386. Aus dem Briefe eixer jungen Frau.

»Heirate nie einen Kcrpsstudenten, Erna. Die ganze Nacht musste ich die Sabelnarben

seinem Leibe bewundern.» Teckning af Reznicek. 1003.

nett sein ein Genie zu sein» — säger en af dessa ungdomar till en ung skald med särskildt fåraktigt utseende. »Gelt, Fritz», anmärker en annan, »wenn ich alle Fremdwörter kann, bin ich gebildet.» För moralbegreppets relativitet har han ett skarpt öga. En liten botfärdig Magdalena yttar: »Versinken möcht' ich vor Scham. Ein anderer als du hätte mich auch nicht so weit gebracht — wenigstens nicht ohne Sekt!» En god variation af temat svartsjuka är bild 385 kallad Undret. Den professionella frågar den gamle fine herrn: »Hvad säger din fru om att du superar med mig?» — »Hon förundrar sig», blef det oväntade svaret. Hennes nåd hade under de senaste decennierna vant sig af med svartsjukan och häpnade öfver att maken kunde hålla ut med den köpta »kärlekens» evigt enahanda. En äkta Rez-nicek är bilden frän det unga parets bröllopresa, där den unge äkta mannen, f. d. kärstudent, full af stolthet låter sin fru beundra ärren efter studentduellerna. Men dessa rester af ädla sår väcka tyvärr mera succés d'estime än entusiasm (bild 386).

Den stora publiken tycker om det söta, och troligen ha hundratusentals lösnummer sålts på grund af någon lockande Reznicekteckning af dessa Mädchen, Frauen och Comtessen, sötsaker som genom en liten droppe parfym förefalla ännu mer delikata för dem, som icke fordra konstens och det individuellas särmärke hos det. som man skall tycka riktigt om.

Rudolf Wilke.

RUDOLF WILKE, född 1873 i Hannover, är en konstnär af en helt annan rangklass. Syndar Reznicek genom att fabricera hundratals un?a damer af »rena rama mandelmassan», så li^orer

o 00

Wilkes frestelse åt motsatt håll. Det hidösa, förvridna, ibland formlösa och omöjliga roar märkvärdigt nog denne den karakteristiska liniens mästare, och här finnes en stor likhet med Albert Engström, som med en lyckad och ett par mindre lyckade teckningar också förekommit i Simplicissimus. Wilkes konst är särskildt beundrad pä tidningens redaktion, och ju mer man sätter sig in i denne egendomlige konstnärs verk, desto mer fattar man, att han är en af karikatyrkonstens mest originella personligheter.

Wilke hör till dem, som lära oss något nytt om våra medmänniskor. Man fattar med större klarhet, då man ser hans fysionomier, själstillstånd som man förr blott anade. Ansiktet är själens spegel, men man måste lära sig att begripa hvad man ser afspegladt. Det är detta Wilke med genial konst lär oss.

Simplicissimusandan är helt naturligt kritisk och negativ. Dess anfall äro ofta orättvisa, och man måste alltid vara pä sin vakt för att ej lockas med på den mest föraktliga ståndpunkt af alla, den att kallgrina åt allt och att sterilt och egoistiskt hånskratta åt all positiv och uppbyggande verksamhet. Därför ha de rätt, som säga, att Simplicissimus blott är afsedd för andligen fullvuxna. Endast sådana, som fatta det relativa, som begripa reaktionens nödvändighet, som kunna hålla i hufvudet något mer än en sak på en gång och förstå, att man kan älska och beundra en sak, hvars svaga och löjliga sidor man angriper och gisslar, kunna utan att taga skada till sin andliga matsmält-63—100296. Laurin, Skämtbilden. _

ning njuta af de starkt kryddade rätter, af de med peppar och ättika tillredda såser, som denna tidning bjuder på;

men äfven den mest herkuliska måge reagerar i längden mot för mycket pickles. A andra sidan får man väl ge Gustaf Vasa rätt i att »skorfviga hufvud fordra skarp lut», och det finnes obehagliga företeelser, hvilka vuxit sig så starka och så cyniskt trotsa det allmänna, att gamla gissel äro för kraftlösa och man måste binda in spikar i läderremmarna och »tukta med skorpioner». Mången tänker dä kanske närmast på de explosioner af råhet och skadefröjd, som höras från de ungsocialistiska i alla länder, på deras koketterande med dynamit och deras kulinariska fantasier öfver »borgarfettets puttrande». Dessa behöfva nog sin tydliga fingervisning, men man får ej heller i Tyskland glömma deras moitiéer pä högra flygeln, löjtnanter, som sticka ner obeväpnade civila och sedan benådas af kejsaren med samma öfverdrifna mildhet, hvarmed en mördarmillionär behandlas af en amerikansk jury, för att ej tala om vissa krigsrätter och »hedersdomstolar», som döma med uppenbar orätt. Många gamla oberättigade traditioner ha fått en för lång lifskraft genom de stora tjänster officerskåren gjort Tyskland under de sista krigen. De tyska officerarna ha sin särskilda samurai-moral, och då människan, till och med en löjtnant, är ofullkomlig, nödgas man öka friheten på vissa håll för att få en kompensation för det myckna tvånget; spelskulden blir en hedersskuld, som måste vid vite af afsked eller »harakiri» — här skott för pannan — gäldas, men man får dra så mycket längre ut på tiden med skräddarskulden. Chefens tillstånd och en viss garanterad årsinkomst måste vid äktenskap företes. En sådan fordran kan ej upprätthållas, utan att man i vidsträckt män ser genom fingrarna med utom-äktenskapliga förhållanden. Tvånget att lefva efter sitt stånd blir för officeren genom hans uniform, genom kamratskapet så starkt, att det 1905 förekom, att furst Henckel von Donnersmarck förklarade sig villig att skänka ett par millioner till grundplåt för en fond, hvars ränta skulle anslås till hedersbidrag, sade vännerna, till fattighjälp, sade fienderna, åt officerare, som eljest ej hade råd att lefva efter sitt stånd. För att de skulle kunna dricka Henkell Trocken, sade skämtarna, glada åt namnlikheten

387. »Mein Grossvater war zwar ein gemeiner Schweinehund, aber als Ahne zählt er doch.» Färglagd teckning af Rudolf Wilke. 1900.388. Kunstgeschichte.

»Erst durch die Zusammensetzung des tetrastylen Tempels A pius dem pyknostylen Tempels B erfand der hellenische Geist jene herrliche Spirale, welche wir mit rg bezeichnen.» Teckning af Rudolf Wilke. 1904.

med den tyska champagnefirman Henkell, hvilken i Tyskland af franska drufvor gör en torr champagnesort. Gycklande påstod man, att fursten till tack för sin donation af kejsaren fått rätt att hädanefter kalla sig Henckel Trocken von Donnersmarck. Att penningfrågan blir viktig för löjtnanter och att hemgiften spelar sin roll, bör väl förvåna så mycket mindre, då man vet, att ett par hundra kronor på banken eller en liten välbelägen jordlapp ofta för arbetare och bönder spela en afgörande roll vid deras hjärtas val.

Förträffligt skildra både bild och text på Wilkes »Skuggsidan» ett par högfina herrar diskuterande äktenskapsfrågan. »Vet ni, kära Schnuttwitz, att ha en vacker och treflig fru och kunna lefva om med pengar hur som helst kan vara trefligt nog, men att kalla en tjock fabriksskorsten, en andra klassens människa, för pappa dag ut och dag in kan man i längden inte stå ut med» (bild 389). Man vet ej hvad man mest skall beundra — dumheten hos den länge eller elakheten hos den kortare. Bägge äro genomtyska och höra till den feodala sort, som har betydligt större aktning för den ryktbara taxen Schluckopp Botropp von Jägershaus och denne vovovs ärorika förfäder än för den borgerliga familj, där den förmögna pappan varit så fåfäng, att han ansett sig kunna kosta på sig en adlig och ruinerad måg.

Wilke är, som bild 387 visar, också en god färgkonstnär, och dessutom hur vackert insatt är ej den långbente aristokrat, hvars funderingar öfver farfaderns egenskap af förbannad fähund lösas i den optimistiska synpunkten, att som förfader duger han. Det hade, menar han, ändå varit skada att ha honom utbytt mot en fullt hederlig men oadlig. »Als Ahne zählt er doch!»

Det ligger naturligtvis i den lyckade bilden med titeln Konsthistoria (bild 388) intet underskattande af de torra, mödosamma och nyttiga forskningarna i detaljer, hvilka äro lika nödvändiga i denna vetenskap som i hvarje

annan. Det är blodigt skämt med den ej sällan förekommande typ, som förbiser, att den personliga skönhetsuppfattningen, den vördnad för det sköna, som visar sig i dess främjande i det oss omgifvande lifvet, är det väsentliga. Han har något af »dummer Gelehrter», denne vise man, som ej förstår, att hur bra det än må vara att ha reda på den härliga spiralen rg, sä har han med den kunskapen ingalunda nått fram till det, som en stor svensk konstnär kallat »summan af kardemumman». Men om detta torde just Rudolf Wilke ha något mer än en aning. Det är mot den sorts tyskhet, som betecknas af konsthistorieprofessorn, Simplicissimus-andan vänder sig, och Wilke själf har på en annan bild visat en professor, som formulerar sin juridiska visdom pa ett särskildt teutoniskt vis: »Anfangs- und Endtermin können bestimmt werden durch Bezugnahme auf ein Ereignis, von dem entweder feststeht.

dass und wann, oder zwar dass, nicht aber wann, oder zwar wann, nicht aber dass es eintreten wird.»

Den fjolliga sidan af vetenskapligheten, oförmågan att göra skillnad mellan oväsentliga detaljer och kärnpunkten, grötmyndig viktighet öfver något litet område, grammatiskt eller naturhistoriskt, som man gjort till sitt specialstudium, de banalaste sanningar, utsagda med vetenskapliga facktermer och djupsinniga miner, litteraturforskare, som glömma skönheten och meningen för en ovanlig participialkonstruktion, med allt detta gvcklar Wilke och med full rätt. Man kan gapskratta åt allt detta och ändå minnas, att den stora tyska kemiska industrien är ett resultat af mycket lärdt knäpgöra, och att undersökningen af mygg-snabelspetsen resulterat i malarians segerrika bekämpande.

Hela lärdomspedanteriet är träffadt i bild 390 »Otroligt». »Ni känner inte en gång till den om också sällsynta så dock berömda versfoten prokleusmatikus? Och ni tänker om några veckor lämna gymnasiet och gå ut i det praktiska lifvet!» Den unge mannen, förkrossad och dock aktningsfull i sin pinsamma belägenhet, med sina ynglingalabbar och sin lätt oordnade halsduk, är i sin art lika fullkomlig som den knotige lärarens pedagogiska pekfinger.

Ett par lustiga Wilketeckningar äro de, som skildra en ung elegant inöfvande framför spegeln de olika miner, hvilka det kunde vara lämpligt att ta på sig, då hans hjärtas dam skulle besöka honom. Det är,' menar Wilke, bäst att älska medan det är tid, våren är ej evig för gossarna heller. På en ritning af Wilke ser man en gammal klubbherre förklara lifvet för en yngre. »Mellan tjugu och fyrtio är var en vacker kvinna det bästa jag kunde tänka mig, mellan fyrtio och sextio tyckte jag bäst om en bekväm stol, och nu, då jag är nära sjuttio, är jag nöjd, när mitt njurlidande ibland ger med sig litet.» Pinnes det hemskare uttryck för lifsfordringarnas decrescendo? Nej, lifvet är nog ofta svårt att lefva. Det förstär man redan af Simplicissimus' allvarliga afdelning — annonsafdelningen, där en bläckfabrikant uppmanar en att köpa bläcksorten Circe att använda för kärleksbref. Detta bläck afdunstar nämligen och blir osynligt efter 8 veckor.

502389. Die Schattenseite. Teckning af Rudolf Wilke. 1901. »Wissen Se, lieber Schnuttwitz, hübsches, nettes Weib haben, immer so im Gold wühlen, hat ja was für sich. Aber so' 11 feisten Fabrikschlot, so' n ganz zweitklassigen Menschen, immerzu Papa' anreden müssen — nee, für unsereins auf die Dauer nich zu ertragen!»

503390. Unglaublich.

»Sie kennen nicht einmal jenen wenn auch seltenen, so doch berühmten Versfuss den Prokleus-matikus? Und Sie wollen in einigen Wochen das Gymnasium verlassen und in das praktische

Leben hinaustreten!' Teckning af Rudolf Wilke. 1901.

391. Schluss der Vorstellung im Zirkus Roosevelt.

Meine Herrschaften, ich danke für das mir entgegengebrachte Vertrauen und halte mich fiir die Zukunft bestens empfohlen. Sie sehen, dass sie hier besser und prompter bedient werden

wie von meiner Konkurrenz ini Haag.

Teckning af Wilh. Schulz. 1905.

Rudolf Wilke brukar särskildt berömmas för sina teckningar af gatpojkar och busar. Ibland får han också in en ohygglig verklighetsstämning uti dessa trasbylten med sina sönderfrätta ansikten och förvuxna händer och fötter. Ibland förefaller dock öfverdriften alltför orimlig.

W ilke afled 1908 i sitt hem i Braunschweig. Han var en ovanligt beläst och kunnig man. Utrustad med en herkulisk gestalt, deltog han med ifver i all sorts sport. Wilkes etsningar

64—100290. Laurin. Skämtbilden. _

505TYSKLAND.

uppskattas i konstkretsar. Han var en af delägarna i tidningsföretaget Simplicissimus, som är grundadt pä societärsystemet.

Den i Berlin 1869 födde Wilhelm schulz är visserligen ojämnare än de förutnämnda men har ibland både poetiska och humoristiska bilder. Till de senare hör den 1905 utförda teckningen Roosevelts medling mellan Ryssland och Japan (bild 391). Den stora isbjörnen, hvars sjunkande prestige man kunde följa i tidningen genom att se, hur han efter hvarje slag och motgång krympte ihop, under det att symbolen för Japan växte, har nu tillika med sin motståndare infunnit sig hos djurtämjaren Roosevelt. Hållande en kraftig hundpiska i sin hand, talar han förstånd både med den blodiga och illa tilltufsade hvita björnen och med leoparden, som med sitt vackra skinn, sin smidighet och styrka trots måttlig storlek ej illa representerar Japan. Roosevelt tackar för förtroendet och rekommenderar sig för framtiden: »Ni se, att ni här bli bättre och snabbare betjänade än i konkurrent-affären i Haag.»

506392. Olaf Gulbransson.

Teckning af Th. Th. Heine.

Olaf Gulbransson.

Sedan 1902 arbetar i Simplicissimus också norrmannen Olaf Gulbransson. Han föddes 1875 i Kristiania och hör till en början till den norska skämtteckningskonsten. Det Heineska porträttet af honom är helt visst starkt öfverdrifvet, men antyder i alla fall just den skärpa och intelligens, man finner i Gulbrans-sons teckningar.

En robust, ofta brutal natur men med tydlig genialitet. Ehuru kanske ej lika originell som Albert Engström, är han dock i andra afseenden Nordens förnämste skämttecknare. Han

507393- muss endlich den vernichtenden Schlag gegen den giftigen Köter geführt werden!'

394- Pardon!»

393—39^- Der Kampf gegen den395- "Herrgott sakr . . . Jess, Maria und Joseph hab' i sagen wollen!»

396. Und wo bleibt die Staatshilfe: SIMPLICISSIMUS. Af Olaf Gulbran>s-jn. 1004.TYSKLAND.

har mindre färgsinne än de förut nämnda, men han når dem i humoristisk kraft. Mera drastiskt kan väl ej tidningens antiklerikala tendenser framhållas än i serien »Striden mot Simpli-cissimus», där en katolsk och en protestantisk präst försöka rikta hvar sitt dråpslag mot den stridslystna röda doggen. I stridens hetta träffa de i stället hvarandra, djuret är räddadt och skänker de båda andliga kämparna en lång misstrogen blick af kostlig verkan (bild 393—396). Det humoristiska i kraftiga käppslängar ar uppskattadt och användt alltifrån hedenhös. Det förekommer ofta hos Moliére och Holberg men återfinnes väl nu hufvudsakligen på kasperteatern och i varieté- och cirkusklownernas örfilar. Här pä Gulbranssons serie är motivet sublimeradt till ett tankeexperiment, och den mest humana och Ömsinta person kan skratta med grodt samvete. —

En källa till löje är för Gulbransson också sedlighetsmötena, där motsättningen mellan de med hatfull penna tecknade landtligt enfaldiga eller hycklande Tartuffe-typerna och de estetiskt formfulländade företeelser, mot

hvilka de vända sig, är oftast rolig men ej sällan orättvis. Man får se dessa renhjärtade fulingar af sedlighetshänsyn fånga fjärilar, som förälskadt fladdra öfver ängarna. Prästerna himla sig till och med öfver smà-kerubernas nakenhet (bild 397).

Men allt är ej synd och smuts i denna värld, det finnes verkligen rena höjder, gycklar Gulbransson. Den halft obehagliga, halft komiska lusten att kasta sig på magen för allt furstligt, som är så äkta tysk, har gifvit Gulbransson anledning till serien »Verlobung im Fürstenhause», där man ser Lokalanzeigers fjäskiga, vidriga referenttyp på språng efter nyheter om prinsessans förlofning. Af betjänter och sömmerskor och slutligen af föreståndarinnan för prinsessans linneförråd erhåller han de värdefullaste uppgifter och kommer till det resultat, hvarpå tiotusentals prenumeranter och lösnummerköpare väntat: »Ja, det är ett giftermål af kärlek» (bild 398 och 399). Linneskåpsvårda-rinnans andäktigt självmedvetna min antyder, att hon anser sig råda öfver statshemligheter, och tidningsmannen, för hvilken eljest intet är heligt, kröker instinktivt ryggen för det förnäma intima plagget.

397. An die Sittlichkeitsprediger in Köln am Rheine.

Teckning af Olaf Gulbransson. 1904.

»Lämplig julpresent, Baldur!» — Baldur heter en ny uppfinning, hvarigenom ungdom och spänstighet återskänkas åldringen förmedelst en elastisk skosula. Bild 402 utvisar den geniale uppfinnaren, bild 403 åldringen fore och bild 404 efter användandet af denna epokgörande uppfinning.

Många af de elakaste och roligaste politiska karikatyrerna äro af Gulbransson. Han har, ehuru främling, fått in mycket af karakteristisk tyskhet i bilderna. Som ofvan nämndes, är han mästare i att utdraga ett extrakt af det mest motbjudande i både protestantisk och katolsk klerikalism och skapar då teckningar, som skulle kunna väcka hatkänslor hos den mest likgiltige. »Misshälligheter» är en serie pä åtta bilder, som utgöra en hel liten kurs i fysionomik. I stark förenkling draga symboliskt för ens ögon rikskansleren von Bulow, koketterande med det katolska centerpartiet, och hans obehag, då detta ej ville uppföra sig efter regeringens önskan. Denna i mars 1907 ut-

398. Verlobung im Fürstenhause. I.

Die Verlobung des Erbprinzen veranlasst den Lokalanzeiger seinen rührigsten Reporter in Bewegung zu setzen. Teckning af Olaf Gulbransson. 1904.

gifna serie börjar med: I. Bülow presenterar en vidrig katolsk prästtyp för Fru Germania. Hon bär kejsarkronan på sitt

399. Verlobung im Fürstenhause. II.

Die hohe Herzensangelegenheit veranlasst ihn zu den genauesten Recherchen. Und er meldet seinem aufhorchenden Publikum unter dem Eindrucke des Geschauten : »Ja, es ist eine

Liebesheirat!» Teckning af Olaf Gulbransson. 1904.

slätkammade hår och döljer sin fylliga figur i en klänning af ytterst borgerligt snitt. II. Diskret hällande för munnen, hviskar

65—100296. Laurin, Skämtbilden. _

QlflF.fr4oo. Bulow und Herr Ultramontana. Das Zerwürfnis. VI.

Als er dem Gast anpumpen wollte, schlug der ungehobelte Mensch jdie Bitte rundweg ab. Teckning af Olaf Gulbransson. Mars >907.

51440i. Bülow und Herr Ultramontana. Das Zerwürfnis. VIII.

Wenn Bernhard mit seiner Frau Germania dem Herrn Ultramontana auf der Strasse begegnet, erwidert er seinen Gruss nicht mehr. Er thut, als wenn er ihn nie gekannt habe. Teckning af Olaf Gulbransson. Mars 1907.

515TYSKLAND.

Biilow, att Germania mäste vara älskvärd värdinna, ty det är herr Ultramontana som släpper till pengarna. III. Den pösande andlige behandlas med yttersta respekt och inbjudes på middag. IV. Snaskig och vräkig vid bordet, väcker Ultramontanus parets motvilja, och V. Bülow och Germania bemästra med svårighet sin afsky och skämmas för sin gäst. VI. Vördsamt anhäller Bulow om pekuniär hjälp hos den öfvergödde prelaten, under det att fru Germania finkänsligt tittar ut på gatan. VII. Bulow får nej, och med den kostligaste min af uppretad reservofficer blir Bernhard von Biilow häftig och uppmanar tölpen att ge sig i väg, hvilket med ett elakt grin i det motbjudande prästansiktet efterkommes. VIII. När Bülow med sin fru Germania sedan möter herr Ultramontanus pä gatan, återgäldar han ej prästens sötsura hälsning. Med en min af särad värdighet skrider paret förbi. Fru Germanias stränga, dygdiga min och hennes lilla korta rikssvärd, hvilket bäres som en pirat, äro af stark komik.

Gulbransson är tidningens egentlige porträtt-tecknare; särskildt ha sä godt som alla nordiska författare varit hans modeller och förekommit i Simplicissimus. Många äro kanske nöjdare att vara med på det Albert-Langenska förlaget än i den Langenska skämttidningen. Men si, då illustreras förlagskatalogen med de elakaste porträtt af författarna, utförda af Gulbransson. Ingen skonas; Simplicissimus' egen svärfader, Björnstjerne Björnson, karikeras i förlagskatalogen af sin skämtsamme landsman, som afbildar honom som ett mellanting af vredgad Jupiter tonans

402. Udo Beechmann i Leipzig, uppfinnaren af den elastiska skosulan-Baldur.

Teckning af O. Gulbransson.

516SIMPLICISSIMUS.

403. ÄLDRE HERRE FORE ANVÄNDANDET AF SKOSULAN BALDUR.

Teckning af Olaf Gulbransson.

och förnumstig skolrektor. Man får förutsätta, att det stora norska geniet tog sina skämtbilder, storhetens konsekvenser, med samma älskvärda bonhomie, hvarmed Ludvig Filip tog sina.

Hvad särskildt Simplicissimus' politiska karikatyrer angår, höra de helt enkelt till det allra bästa, som någonsin gjorts på området. De äro nästan alltid roliga, skarpa och konstnärliga.

Sverige förekommer sällan i tidningen. Då Norge bröt sig ut ur unionen, hade Simplicissimus helt naturligt genom ägarens, Albert Langens, giftermål med Björnsons dotter Dagny och Gulbranssons medarbetarskap fran början en norskvänlig ställning, och Gulbransson påpekade i en teckning, att Gustaf Adolfs stöflar voro för stora för kung Oscar. Sedermera, när chauvi-

517TYSKLAND.

404. äldre herre under användandet af skosulan baldur. Teckning af Olaf Gulbransson.

nistskräflet blef alltför bedöfvande i Norge och slutligen gamla bergfasta republikaner pä ett par veckor utvecklade sig till kungafjäskare i den grad, att de underdänigst gladde sig ät lille kronprinsens stora aptit, då blef man något generad i Simplicissimus, där just Gulbransson spått, att republiken skulle införas. Olaf Gulbransson behandlas här nedan som norsk tecknare.

Några intressanta bidrag till Simplicissimus ha äfven lämnats af Pascin född i Viddin i Bulgarien. Hans ämnessfär är mycket träng; han ritar uteslutande någon sorts pack, mänsklig ohyra, hvars ansikten antyda, att de,

som man säger i Tysk-

land, blifvit födda »jenseits von Donau und Seife». I viss mån påminner han om Toulouse Lautrec; han har dennes raffinerade färgkänsla och äfven hans perversa smak för det förvuxna. Kan man komma öfver obehaget i detta degenerationsdrag, måste man erkänna, att Pascins teckningar utom det patologiska intresset också ha ett konstnärligt värde. Underskrifterna ha oftast ej det ringaste att göra med bilden och torde vara tillkomna på redaktionen oberoende af konstnären. — Pascin är bosatt i Paris.

Från denna stad komma ibland till tidningen teckningar af Steinlen (bild 342), hvilka genom sin skönhet och sitt sociala patos äro synnerligen pä sin plats i denna publikation, där man dessutom är en ifrig vän af fransk kultur.

Texten skötes af doktor Reinhold Geheeb och doktor Ludwig Thoma, känd under signaturen Peter Schlemihl. Tusentals kvickheter och elakheter ha flutit ur deras pennor, och deras inflytande på Tyskland har varit mycket stort. Geheeb lär vara den egentlige upphofsmannen till en massa af tidningens briljantaste underskrifter. Ludwig Thoma är en versekvilibrist, en formkonstnär af betydlig rang.

En serie af åtal och konfiskationer håller såväl tidningen som allmänheten vid det lifligaste humör. Man slår ifrån sig med energi. Talas det frän högsta ort om oansvariga tidningsmän, som utan examen uttala sina åsikter om allt möjligt, så svaras det, att däri påminna de om oansvariga och oexaminerade kejsare.

De senaste årgångarna sta dock ej så högt som de tio första. Alphonse Daudet ansåg, att en författare har inom sig fyra eller fem volymer, att hans första bok brukar vara den rikaste och att det sedan ofta blir ett uppkok på idéer, som man förut uttalat. Det måste ligga något förfärande i tvånget att vara lika rolig i hvarje veckonummer. Dessa stränga Simpli-cissimus-herrar, som gyckla med allt och alla, känna väl ibland också piskan öfver sig själfva. Fordom höllo sig höga herrar med hofnarrar, som fingo dukater och vackra dräkter, sä länge de lockade sina herrar att skratta. Nu är skämttidningen sin

405. Pack.

Teckning af Pascin. 1907.

publiks hofnarr. Den far vara otidig, rå, oanständig, bara den är rolig, får håna och häda, så länge man skrattar. Den aflider, da man ej längre skrattar.

Döden och domen undgår i tidernas fullbordan ej ens Sim-plicissimus, i hvars årgångar Tyskland omkring 1900 lefver och skall lefva så sprudlande rikt som i ingen annan publikation. Det är i denna tidning ett myllrande lif af pastorer och kokot-ter, af magistrar och löjtnanter, af furstar och socialistledare, af hjältar och patrask, en världsbild med lika pittoreska laster, samma glupskhet efter makt, penningar och kvinnor — om man också plundrar och skändar under litet andra former — som under trettioåriga krigets dagar, dä »der seltsame Vagant» lefde, efter hvilken tidningen tagit namnet Simplicissimus.

 Jugend.

Samtidigt med Simplicissimus (1896) började en konstnärspublikation, som delvis ägnade sig ät skämtet men som hufvudsakligen meddelade skisser och teckningar i goda reproduktioner i färg och svart. Det var Jugend, utgifven af doktor Georg Hirth. I denna tidning debuterade Rudolf Wilke, och Julius Diez ritade sina dekorativa lustigheter. Jugend gör mest intryck af att vara en sorts välskött »Palettskrap» och stod från början i förbindelse med utlandets konstnärer. Dess utgifvare har helt säkert med sin tidning velat verka i konstpedagogiskt syfte. Liksom han med sina många goda publikationer i konst-och kulturhistoria sökt väcka intresse för gammal tysk konst, sä har han i Jugend velat föra fram det moderna. Lenbach och Böcklin hänga på hedersplatserna i doktor

Georg Hirths magnifika hem i München och torde väl också vara betecknande för Jugends konståskådning — den äkta münchenska med förkärlek för Gamla pinakotekets Diirer, Rembrandt och Tizian men också med förtjusning hälsande den nya tyska »fantasikonsten», Franz von Stuck och Arnold Böcklin.

Tidningen hör till de intensiva Böcklin-beundrarna. Den blandning af naken skönhet, sinnlighet och grotesk humor, som är utmärkande för den omstridde Böcklin, passar i högsta grad denna tidning. I de flesta fall står Jugend till höger om Simplicissimus och är hufvudsakligen ultraradikal, då det gäller konstens frihet. Ofta ha dess omslagsteckningar i färg varit af intresse. En för Jugend ovanligt karakteristisk sådan teckning var den, som visade två unga flickor springande öfver en äng med en liten glasögonförsedd. flintskallig svartklädd gubbe mellan

sig. Denna symbol af pedanteriet och pryderiet trillar omkull af den starka farten.

Böcklin själf har utfört verkliga skämtbilder, bland andra en målning — Susanna i badet —, där ej blott gubbarnas utan äfven Susannas judiska typ komiskt understrykes.

o

Ar 1871 modellerade han äfven en del egendomliga groteska masker för trädgårdsfasaden pä Basels Kunsthalle (bild 406). De påstås vara karikatyrer af hans Basel-vedersakare.

406. Mask utförd af Arnold Böcklin på Kunsthalle i Basel.

523 407. Aubrey Beardsley.

Efter fotografi.

England.

Aubrey Beardsley.

Aubrey Vincent Beardsley* föddes den 24 augusti 1872 i Brighton och dog den 16 mars 1898 i Mentone. Hvad han under sitt korta lif har hunnit utföra af egenartad konst är tillräckligt för att ge honom en plats bland de märkligaste tecknarna under 1800-talet.

* Uttalas: birdsle.

I skämtbildens historia intager han en ställning som Hogarth* antipod. Ville denne gissla och förlöjliga lasten, sä tyckes Beards-ley beundra och förhärliga den. Han önskar framkalla ett diskret instämmande leende af sympati för det demoniska. För att tala med Shakespeare äro hans teckningar »kaviar för bönder», och Beardsley själf gladde sig innerligt åt de missförstånd och det raseri, han väckte hos »hyggligt folk». Han var belåten öfver den antipati han framkallade genom ämnesval och teknik, men kanske främst genom sin högdraget estetiska afskildhet och en viss antimoralisk pose. En tidning föreslog, att man genom >a short act of Parliament» skulle inskrida mot dessa teckningar, men det var nog ej så lätt, ty i de flesta fall var det blott självfva andan, stämningen, som var af ondo.

Redan vid första framträdandet möttes Beardsley af beundran och afsky. Det var den kände amerikanske etsaren Joseph Pennel, som i tidskriften Studios allra första nummer 1893 berömde den 20-årige konstnären, af hvilkens arbeten visserligen mycket tydligen anslöt sig till den engelska prerafaelitiska skolan, men där å andra sidan mycket — t. ex. de geniala teckningarna till Oscar Wildes Salome — visade en verklig originalitet. Det var på inrådan af Burne Jones och Puvis de Chavannes, som den unge Beardsley lämnade det försäkringskontor, där han arbetade, och sedan helt ägnade sig ät konsten. Den ansiktstyp Au-brey Beardsley använder påminner om den Rossetti-Burne Joneska, men den förekommer redan i de gamla irländska manuskripten, liksom de konstiga slingor och vindlingar Beardsley älskade. Man ser den ofta i nutidens England, och det torde ej vara för djärft att

påstå, att den härstammar från det keltiska underlaget 1 den engelska nationen. Konstnärens eget ansikte har mycket af dessa särdrag, och hela hans konst med sin fantastik och sin glödande sinnlighet har en keltisk färg. Beardsleys suggestiva, demoniska konst är just en »fremtoning» af de keltiska lynnesdrag, som ingå i den engelska nationen och som oroa och misshaga den anglosaxiskt kännande delen af folket. Något af snobb och poseur i den djupare Wildeska meningen finnes också hos Beardsley, som högst af allt sade sig älska »godt rödvin, välsydda kläder och Wagners musik». Tidigt nädde han

teknisk fulländning i sin konst, i sin förmåga att njuta, att konversera, att uppträda, och han hade redan som barn visat en mycket framstående musikalisk begåfning. Hans receptivitet och beläsenhet voro enorma. Liksom hos Wilde låg ett starkt religiöst drag på bottnen i hans själ, och hans keltiska lynnesart förde honom ibland nära de afgrunder, ur hvilkas dimmor drömbilder uppstiga, som tyckas ha kommit ur vansinnets rike, men de äro kanske syner, med hvilka djäfvulen frestar sina utvalda. Den värkliga hädelsen är otänkbar på icke-religiös grund. Hvarför skulle man göra någon svart mässa, om man ej trodde på nattvarden: Kan en nu lefvande svensk häda Tor? Nej, den djupare uppfattningen af hvad som är synd i kristlig mening kan blott en religiöst kännande person äga, som rör sig inom den kristna känslovärlden. Huruvida själen sedan närmar sig Gud eller Djäfvulen, det blir en sak som ej hör hit. En stor syndare kan förstå ett helgon, ett helgon kan rysa öfver och fatta en stor syndare, men ingendera kan begripa den beskedlige individ, som utan att befatta sig med några konstigheter försöker att förtjäna så mycket pengar som möjligt och bära sig åt så, att han ej kommer på fästning utan fastmera blir bjuden på middag hos fina och korrekta familjer. Mr Tomlin-son, vid hvilken — enligt Kipling — både Gud och Fan vämj-des på grund af hans ljumhet, både i det goda och i det onda, kan hvarken tjusas eller ängslas åt Beardsleys djäfvulska lock-bilder, han skulle tycka, att allt detta var »dumheter». Det finnes negativ och positiv religion, liksom det finnes negativ och positiv elektricitet, religion blir det i alla fall och en kraft, som kan frambringa starka verkningar. Fullt logiskt slutade Beardsley i den katolska kyrkans armar.

Men hvad har hans konst med skämtbilden att göra? Han vill med sina teckningar framkalla ett leende, ej det Forainska hånlöjet öfver mänsklig uselhet, ej Th. Th. Heines isiga skratt öfver fulheten, nej, ett stilla småleende öfver hur vacker, hur sammansatt synden kan vara, ett förstående, igenkännande leende öfver att återfinna den i ett smyckes utmanande prakt, i en svallande frukts former, i en ung flickas munlinie. En egendomlig konventionell engelsk pjollrighet har förmått vissa af hans

40S. Kvinnan och apan.

Teckning af Atibrey Beardsley.

beundrare att försöka förklara dessa sidor — de väsentligaste af hans konst — som pojkaktig lust att retas med engelskt pryderi och försäkra, att han var den hyggligaste unge man i världen. Sedlighetsifraren kan påstå, att Rubens var en renlifves man. och en fritänkare kan vilja frånkänna Rembrandt hvad han

kallar »religiös vidskepelse», deras konst visar i alla fall, att den förre tydligt visste hvad sinnlig njutning var för något och att den senare till fullo visste hvad religiösa erfarenheter vilja säga.

På ett sätt, som vida öfverträffar Rops, har Beardsley sjungit en lofsång till synden, han har bättre än andra visat oss hvad som ligger bakom ord sädana som Ögonens begärelse och köttets begärelse. Det är att göra honom en otjänst att förneka denna hans storhet.

Liksom Maria Magdalena var besatt af sju djäflar och liksom de utdrefvos ur hennes fagra kropp, så har Beardsley säkert känt sig befriad från mäktiga herrar, dä den heliga oljan i sjukrummet i Mentone ströks på ögon. som syndat sä mycket.

De korta sex år, hans konstnärslif varade, led han af tanken på den förestående döden. Han ritade med feber i blodet och med den lungsjukes lifstörst.

Just därför att han så intensivt förstod hvad stilkänsla vill säga, aktade han sig — sedan han väl öfvervunnit sitt pre-rafaelitiska maner — for att göra historiska pasticher. Han gjorde fantasirika teckningar i sin egen stil, där han på grundval af irländska miniatyrslingor, af rokokogravyrer, af japanska träsnitt skapade något som helt var hans. De framstående teckningarna till Wildes Salome sluta sig mycket löst till texten liksom hans illustrationer till Aristofanes' Lysistrata, hvilka äro fria, ytterst oanständiga fantasier, väckta af skådespelet, och dräkterna äro fullkomligt godtyckliga, ibland slutande sig till 1890-talets former. Kompositionen gör ofta intryck af att han tänkt sig det hela som drömsyner, osammanhängande, vällustiga, utanför tid och rum. Ofvan nämndes, att ej sällan ett drag af vanvett framlyser. Man påminner sig Ernst Josephsons ritningar från sjukdomstiden med de punkterade mönstren, med armar och ben ibland utdragna, ibland begransade af dekorativt vackra men anatomiskt omöjliga linier. Men i alla fall är nästan allt vackert och gifvet med stor känslointensitet.

Helgonet fördjupar fordringarna pä det goda, dess antipod fördjupar fordringarna pä det onda.

»Det är orätt att för mycket bry sig om kläder», heter det; den lilla flickans hemliga stolthet att vara bättre klädd än kam-

409. Salomes toalett. Ur Oscar Wildes Salome.

Teckning af Aubrey Beardsley.

67—100296. Laurin. Skämtbilden. _

raten, den eleganta damens belåtenhet att ha fyra rader äkta pärlor i sitt halsband, allt sådant blir barnslighet inför den Beardsleyska dräktdyrkan. Konstnärens dräktfantasi är outtömlig. Det är. som vore både männens och kvinnornas kläder skurna och sydda under bön till alla onda makter. Än skapar han monumentala damhattar med jättestora strutsfjädrar, än turbaner med ägretter och plymer ledande tanken till någon romantikens orient, än påminna hans typer om de stora hetärerna, för hvilka det är ett kärt arbete att skaffa sig det dyrast tänkbara. Han frossar vid tanken på dessa representanter för 1'art pour 1'art, på deras hvita kroppar badade i parfymeradt vatten, deras polerade naglar, blå ådror målade vid tinningarna, karmosinrödt smink ökande öfverläppens utmanande svallning, det färgade håret konstfullt upplagdt, det hela instucket och insvept i silke och spetsar. Han gläder sig åt hur de gnaga på själar och förmögenheter. Det är drömmen om sådana kvinnor han älskar, drömmen om en hårdhet, en vällust, en skönhet, som öfverträffar verkligheten och som i starkt stiliserade former flyter ur hans penna. Eller visar han i sina bilder unga engelskor, hvilkas magerhet har ett så perverst behag, att Mefistofeles skulle vid deras åsyn ångra sitt tänkespråk: »Je mehr Fleisch je mehr Sünde.»

I sitt novellfragment Under the Hill beskrifver Beardsley sin längtan efter den ytterst förfinade njutningen, konstfullt hop-bryggd af lek och smärta, af lättsinniga kyssar, djupa orgeltoner och hysteriska skratt. Där har han i ord sagt hvad han vill i sina bilder. Det hela är romantik och med en bismak af romantisk ironi på botten. — Scenens overklighet lockar honom, mest dock den hvite pierrot, hvars stiliserade gester och stereotypa repliker ibland afbrytas af en äkta rörelse, af ett tonfall skälfvande af ångest eller begär, som kan öfverrumpla den mest skeptiske åskådare.

Baudelaires titel »Les paradis artificiels» kan utan omskrif-ningar tillämpas på Beardsleys teckningar.

Man gör upp sina idéer om hur ett paradis rätteligen bör vara pä mycket olika sätt. Nordbon tänkte sig Valhall med rika tillfällen till slagsmål och stekt skinka i obegränsade mängder.

4io. Omslaget på prospektet till tidskriften The Yellow Book.

Teckning af Aubrey Beardsley.

411. Comedy-Ballet of Marionettes. Ur The Yellow Book.

Teckning af Aubrey Beardsley.

Beardsley är mera svårtillfredsställd. Liksom »doctor ecstaticus», den nederländske 1200-tals-mystikern Ruysbroek, kan också

Beardsley utropa: »Jag måste glädja mig åt något som ligger öfver tiden, ehuru världen rädes för min glädje och ehuru den i sin rähet ej förstär hvad jag vill säga.»

Har man råkat in i The Cave of Spleen, som Beardsley tecknat i sina bilder till Popes The Rape of the Lock, in i de öfvermättas helvete, där ynglingar och gummor likaväl som sköna unga kvinnor tvina i obotlig leda, då längtar man efter underliga saker för att fylla det gapande tomrummet i själen: efter bedöfvande dofter, efter ackord som tala bättre än ord om saligheter och afgrunder, där kropp och själ kunna mättas. Det är detta Beardsley också vill säga med den underbart vackra teckningen »The Wagnerites», där i hvitt och svart hvitaxlade damer och skalliga judiska musikprofessorer låta den store tyskens tonvågor välla öfver deras törstande sinnen och uttrycka själfva urgrunden af den gamla keltiska sagan om Tristan och Isoide, där erotisk och religiös extas genomtränga hvarandra (bild 413).

Ehuru fullt engelsk i sin konst hade Beardsley från första början en liflig sympati för det franska, ej minst i litteraturen. En hos honom ofta förekommande kvinnotyp var Gabrielle Réjane. Han kunde tydligen ej se sig mätt pä detta ansikte, som »Venus bestänkt med själfva extraktet af sin nektar».

Ett medeltida helgon har sagt, att »kvinnans kropp är af eld». Yttrandet är alltför generellt. De flesta damer bestå af helt andra element än elden. Men när man såg Réjane på hennes glanstid, som inföll då Beardsley var i Paris, så förstod man, att helgonet kunde ha rätt, och begrep hvarför detta något oregelbundet formade ansikte, hvilket lika skönt speglade smärtan som vällusten, förtrollade en konstnär, som hungrade efter det utsökta. Många förargades öfver att Beardsley for mycket framhöll det karikaturala. Kanske misstycka samma personer nu, att han medtages bland de konstnärliga skämttecknarna? Den åldrade elegant, som går öfver ängen för att vid parkens rand melankoliskt läsa på monumentet »Et in Arcadia ego» och tillämpa de bitterljufva orden på sig själf, har väl i alla fall sin komik för andra, om han också hälsas af ett smålöje, som är sammansatt af subtilare ämnen än det i sin art mycket aktningsvärda gapskrattet (bild 412).

412. Et in Ariadia f.go.

Teckning af Aubrey Beardsley.

413. The Wagnerites. Tristan och Isolde-föreställning.

Teckning af Aubrey Beardsley.

»I cannot see Nature as you do!» sade någon till Turner. »Don't you wish you could?» blef svaret. Kanske skulle Beardsley i detta fall svarat: Nej, det är också bäst för er! Hvad jag ser i blommorna, hvad jag upptäcker i kvinnornas ansikten och dräkter, det försöker jag att berätta i mina teckningar. I dem säger jag hemligheter, som blott kunna fattas af de ut-

valda. Blef Adam lyckligare af att äta af kunskapsträdets frukt? Nej, men han såg att Eva var naken, och somliga glädja sig ät den upptäckten. — Så skulle han kanske ha svarat, satiriker, romantiker, njutningsmänniska som han var. Men i den innersta hj ärtekam maren instämde han måhända med drottning Kristinas ord: »Det finnes hos människan en hemlig sorg, som ger henne afsmak vid allt och gör henne omättlig.»

414. The Mysterious Kose Garden. Ur The Yellow Book.

Teckning af Aubrey Beardsley.

Under 1900-talets första år verkade i England några porträttkonstnärer med mer eller mindre karikatureil läggning. Max Beerbohm är ren karikaturist och har gjort ett par rätt lustiga, om ock ej vidare märkvärdiga teckningar af de framstående engelska statsmännen och författarna. Han är en sorts engelsk

o O

Sem.

Af helt annan betydelse för den konstnärliga skämtbilden är william Nicholson (född 1872), hvilken i sina album och porträtt visar sig vara en af de originellaste samtida brittiska konstnärerna. Han använder en kombination af träsnitt och litografi af bästa verkan, ej minst då det gäller den utsökt väl anbragta, sparsamma färgen. Genomser man hans album »The Square Book of Animals», »An Almanach of twelve Sports», »An Alphabet» och »London Types», får man ett starkt intryck af den kraft, monumentalitet och självständighet, som äro hans utmärkande egenskaper. Af det sockrade, pryda och banala, hvilket som en kvalmig doft uppstiger ur sä mycken engelsk konst, finns intet hos Nicholson. Han är sund och rättfram i sitt ämnesval och i sin teknik. Hans bilderböcker äro ur alla synpunkter, också ur den typografiska, alltigenom redbara. Det måste vara en njutning, som bad i friskt saltvatten, som godt rensmakande bröd efter tvifvelaktiga bakelser, att för en sundt kännande engelsman fördjupa sig i de Nicholsonska teckningarna af skalder och gatflickor, poliser och statsmän, bilder ej afsedda för söndagsskolor eller äldre och yngre välvisa misser utan helt enkelt passande för bildade herrar, som fått nog af societets-pjoller och dockvackra modeplanscher. Här finnes Rowlandsons kraft, men man slipper hans råhet. Det rent manliga elementet 68—100290. Laurin. Skävitbilden. _

j»mesMc]Veill Whistler.

415. Konstnären Whistler.

Träsnitt af Nicholson.

kan vara ganska välgörande efter all den fruntimmersaktighet, som tränger sig fram öfverallt i det brittiska världsriket. Liksom de tiotusen skrifvande damerna gjort hufvudparten af engelsk skönlitteratur oläslig, sä har mycket af den engelska konsten, också den som frambringas af män, frän och med 1700-talets slut fått en prägel af mjäkighet och slisk, alldeles förvånande i ett land, där männen äro så ovanligt manliga. Denna »Mamsellen-

geist» har med få men lysande undantag sträckt sig bade öfver skönlitteratur och konst, ej minst den som utöfvas af de mest solbrända, piprökande gentlemen.

Något af Kiplings kärnfriska ande — denne författare har också skrifvit text till en del af bilderna — finnes också hos Nicholson, hvilken träffande skildrat Kiplings energiska fysionomi.

Nicholsons porträtt äro sä karaktärsfulla, att man vid första påseendet tror dem vara uteslutande skämtbilder. Detta gäller ej minst om hans lustiga och rörande porträtt af den gamla drottning Victoria. Här meddelas hans framställning af den amerikanske målaren Whistler (bild 415). Förträffligt återger den summariska bilden den till vanvett egenkäre, geniale konstnären. Den starke »ensomme Manden» står hånfull och sarkastisk. Handen i byxfickan, det oklanderliga skjortbröstet lyser hvitt, monokeln glimmar till, man anar, nej, man är säker pä, att han har en synnerligen måttfull högaktning för »das hochgeehrte Publikum».

Hans känslor i den vägen torde till en viss grad öfverensstämma med Nicholsons egna. Skillnaden är i alla fall tydlig nog. Det var med oskrymtad glädje Whistler sysselsatte sig med hvad han kallade »the gentle art of making enemies», men han ville just, att man skulle syssla med hans person. Nicholson lät åter på en höflig förfrågan om födelseåret, som riktades till honom af en svensk journalist, svara: »Mr Nicholson önskar ej se sin person vara föremål för någon som helst uppmärksamhet.» Här torde kanske något af den kvinnliga lusten att

behaga — en liten del W (Weib) — för att tala med den kvinnohatande österrikiske författaren Weiniger — kanske ej varit alldeles utvägen hos den specifikt manlige Nicholson.

Bland engelska politiska karikaturister vid 1900-talets ingång-märkes John Carruthers Gould, som i Westminster Gazette gycklade med Chamberlain och hans sydafrikanska politik och äfven pä ett lyckadt vis återgaf Krügers illsluga ansikte.

Walter Crane (född 1845) har i några politiska karikatyrer genom motsatsen mellan den klassiskt lugna och rena teckningen och den revolutionära tendensen natt en mycket egendomlig effekt.

416. Kapital och arbete.

Satirisk bild af Walter Crane.

Pä bilden Britannia, en elak styfmoder för de arbetslösa, ser man England som en girig gammal gumma slå med sitt paraply åt en fattig arbetslös gosse, som ber så vackert att få hjälpa henne bära något af alla de paket och penningpåsar hon släpar pä. — En annan ritning visar vampyren kapitalismen utsugande

arbetaren, men i bakgrunden ser man socialismens vänliga genius

med ljusets fackla och sanningens basun (bild 416).

* *

*

Denna bok afser endast — detta torde ej nog kunna betonas — att skildra den konstnärliga skämtbildens historia och måste därför utesluta största delen af de karikatyrer, hvaraf världen nu öfversvämmas.

Det finnes skämttidningar i alla länder med europeisk kultur, till och med i Japan. Den där utgifna tidningen Puck tryckes i Tokio och utgör en egendomlig blandning af japanskt och angloamerikanskt. De rent japanska bidragen i denna pä japanska skrifna tidning ha ofta en konstnärlig verve, som påminner om en Hokusai, en Kiosai eller en Yoshitoshi.

Ryska, österrikiska, italienska, spanska, portugisiska, holländska och belgiska skämtteckningar äro i allmänhet starkt påverkade af de stora franska och tyska skämtritarna.

Paris har absorberat ryssen Widopff, belgiern Rops, italienaren Cappiello, portugisen Leal da Camara.

Rysk karikatyrteckning har varit af lokal betydelse.

 417- Rivaliserande societetsdamer.

Teckning af Charles Dana Gibson.

Amerika.

Förenta staternas hundra millioner invånare äro enligt egen uppgift de gudfruktigaste, rikaste och jämlikaste pä jordens yta. De kalla sig »God's own nation» och indelas, fortfarande efter egen uppgift, i »common people», sämre folk, d. v. s. de hvilkas »namn och börd bry oss föga», och »nice people», bättre folk, de hvilka ha lika mycket eller mer än man själf. Den senare gruppen beräknas således efter hvad man kallar glidande skala.

För att skämttidningar af hög konstnärlig halt skola kunna uppväxa, fordras en stor bildad publik, och ehuru det mellan all underklassrähet och öfverklassenfald i Amerika nu finnes en alltmer växande intelligenspublik, så är den ännu så spridd, så dränkt i »Pobelens flade Vande», för att tala med Georg Brandes, att den ännu ej har ett skämtorgan, som i konstnärlig form kan håna ner millionärsöfvermod, läsartyranni, väljarmassornas dumhet och ej minst rättsskipningens fega undfallenhet för pengar

eller folkopinion. De amerikanska politiska karikatyrerna i Puck och Judge förefalla oss tämligen enahanda; de skämta med demokraterna och med deras motståndare republikanerna, men det är ej lätt för en utomstående att ens förstå, hvari skillnaden mellan det republikanska och det demokratiska valprogrammet ligger. Något hårdt, torrt och alltigenom okonstnärligt och i synnerhet en plump behandling af färgerna tyckes vara det utmärkande för dessa politiska skämtbilder ur teknikens synpunkt. En af dessa teckningar skildrade den 4 juli, nationalfesten, som brukar firas med sä barnslig oförsiktighet, att den dagen hvarje är många dussin människor få släppa till lifvet pä grund af vårdslöst handterande af skjutvapen och raketer. Man såg pä denna bild Uncle Sam, den magre hakskäggprydde amerikanen, klädd i stjärnbaneret, ett fyrverkeri i bakgrunden bildade i eldbok-stäfver ordet Prosperitv, välstånd. Då man betraktade denna kolorerade teckning, fick man ett intryck af nästan smärtsam banalitet. Hur flackt verkar ej dessutom detta ideal. Man frågar sig: när alla fått sina biffar och hvetebullar, hur blir det sedan? Afhjälpandet af den sociala noden och fördelningens stora problem är visserligen något i högsta grad viktigt, men man känner instinktivt, att det fordras något mer, och man erfar något af tomhet vid allt detta amerikanska jubel. — Förmodligen ser man i skämttidningarna några sidor af den amerikanska andan. Vissa skämttidningar ge ett intryck af dels flickpension, dels mördarkula. Det finnes i dem en oefterhärmlig mixtur af pryderi och brutalitet, hopbryggd i detta vidsträckta land, som snart sagdt ej frambragt en enda melodi och där skott och loko-motivhvisslingar ersätta de sonater och symfonier, som smeka det gamla Europas förvekligade öron. Funnes ej negrerna, skulle, förefaller det, ej ens en inhemsk slagdänga existera. De svarta äro också värdefulla bidrag i komiken och afbildas med fördel i skämttidningarna.

Och i alla fall står den formella kulturen särdeles högt i Amerika. Det hör till de många oriktiga uppfattningarna, som äro spridda om Amerika, att tro landet uppfylldt af till måls spottande individer i hakskägg och tvifvelaktiga kostymer. Sid. 264 framhölls, att det var eleganstekningarna i Londontidningen

Punch, som särskildt skaftade tidningen vänner i Amerika. För hvarje år ökas det redan stora antalet amerikanska herrar, hvilka liksom deras engelska kolleger syssla med att på ett elegant sätt göra ingenting. Äfven den sociala förnämsjukan antager i Amerika de mest groteska former.

Granskar man den i New York utkommande tidningen Life, får man en god inblick i denna viktiga sida af det amerikanska lifvet. Den är också fullt naturlig i ett land med en — trots de många främlingarna — rent anglosaxisk karaktär. Det talas så mycket om att allt arbete högaktas i »Staterna», men man glömmer därför ej den hyllning man är skyldig arbetets resultat, pengarna. Det är visserligen sant, att studenter till och med som kypare skaffa sig medel att fortsätta sina studier, men det är också sant, att man donerat hundratusentals kronor till små studentklubbar vid Harvard University, Mass., för att medlemmarna skulle kunna fora ett dyrbarare och elegantare lif pä sin klubb. Detta motsvaras väl närmast af de engelska mecenaternas, t. ex. en Cecil Rhodes', storartade gåfva till sitt college i Oxford »to the dignity and the comfort of the high table . Det vackra och amerikanskt karakteristiska i detta är, att det ej väcker afundsjuka, om det också förefaller icke-anglosaxiska européer litet främmande.

Det är till dylika klubbar och till de eleganta badorterna Bar Harbour, Newport och hvad de nu heta, som Life's förnämste tecknare Dana Gibson för oss.

Amerika är i bade geografiskt, religiöst och socialt hänseende Orientens antipod. I välgjorda gungstolar syr man där energiskt och självbelåtet simbyxor åt de fakirer, hvilka på sin enkla spikbadd vid Bramaputras strand stilla grubbla öfver människans ömklighet och fåfänga äflan. Den banalaste amerikanska miss är lika öfvertygad om sin intellektuella och moraliska öfverlägsenhet öfver mannen, som en sultan anser sig vara förmer än en nyköpt liten negress. I ett afseende likna dock Förenta staterna Österlandet, nämligen i den stora roll rasfrågan spelar. Negerlynchandet och den bestämda oviljan att mottaga äfven eleganta judiska gäster pä de finare New Yorkhotellen äro typiska exempel pä detta område.

Man må emellertid skämta hur mycket som helst med de svaga och lustiga sidorna i den amerikanska självförgudningen, högre än den franska och den engelska självbelåtenheten kan den i alla fall ej nå.

Den friskhet, arbetsglädje och energi, som präglar den väldiga materiella odlingen i Amerika, börjar äfven att verka pa det vetenskapliga och det konstnärliga området, om det också står fast, att skämtteckningskonsten ännu är outvecklad.

Och detta är rätt märkligt, då man besinnar, att en djup åder af humor, en genomgående gladlynthet i umgänget enligt alla kompetenta personers åsikt just är det för »Staterna» utmärkande.

Någon Mark Twain på teckningens område finnes emellertid ej. och ännu märkvärdigare är den råa färgbehandling, som ofvan i fråga om de politiska karikatyrerna berördes; ty dels är den anglosaxiska rasen, inklusive de i Amerika boende, i allmänhet begåfvad med färgsinne, dels utmärka sig särskildt de många framstående amerikanska konstnärerna, en Whistler, en Sargent, en Childe Hassam, en Harrison m. fi., för ett subtilt och raffineradt färgval.

Männen ha i Amerika roat sig med att sätta kvinnan pä en tron, och lik en bortskämd prinsessa, öfverhopad med smicker och lyx, har hon ofta blifvit egenkär på det mest burleska vis, hvartill väl något af den nybakade, ännu ej fullt utjästa nationens allmänna naivitet ej så litet bidrager. Männen ha väl också haft en förklarlig lust att pryda och skydda mänsklighetens älskligare hälft i allt detta larm, i allt detta härda och fula arbete. Det kan sättas i fråga, om ridderligheten, denna »adeliga» dygd, någonstädes finnes sä allmänt utvecklad som just i Förenta staterna.

För den amerikanska flickan har charles Dana gibson (född 1867 i Massachusetts) hittat typen. »The Gibson girb är nationens älsklingsbarn. Frisk, glad, nöjeslysten. van vid initiativ och utomordentligt dyrbart och smakfullt klädd, är hon hyllad som en gudinna. Hon afvisar kort och godt all närgångenhet, läxar upp pappa och mamma och gör af med pengar med en frikostighet, som nästan förvånar hennes far. Denna ej så litet 69—100296. Laurin, Skämtbilden.

enformiga typ med den anglosaxiska kraftiga hakan och den stora, vackert tecknade munnen är Dana Gibsons ideal. De stora, klara teckningarna äro allt för lika hvarandra, men visa både säkerhet och kunskaper i elegant lif och elegant teckning. Gibson skämtar lätt och oförargligt med det frenetiska intresse för börd och rikedom, som i Amerika kanske verkligen är »the biggest in the world». En mycket omtyckt serie af Dana Gibson är »The education of Mr Pipp», där en rik amerikansk pappa af sina två vackra döttrar tages med pä en resa till Europa. Här undervisa de fadern, en liten selfmade man, hur han skall sköta sig, hvilka diamanter han bör köpa åt misserna, och de lyckas med sin järnenergi att få allt hvad de vilja, till och med de män, de utsett åt sig. Hvem känner ej ur New York Heralds notiser den sociala krigföring, om ordet tillåtes, som existerar mellan de tongifvande damerna i New York, Boston och Chicago: Liksom männen försöka att trycka ner konkurrenternas stälaktier och ruinera järnvägar eller spränga oljetruster, så slåss damerna om att ha de finaste middagarna, de förnämaste gästerna. Har Mrs William K. Vanderbilt dekorerat bordet med orkidéer för tusen dollars, så pryder Mrs Stuyvesant Fish sitt bord med en riktig prins. Gästerna åtminstone ha båtnad af denna »täflingens nyttiga strid», för att tala med Hesiodus. Dana Gibson har afbildat två vackra kvinnliga antagonister af detta slag, de hälsa afmätt höfligt på hvarandra men äro beväpnade med symboliska yxor af amerikansk typ, och striden tyckes snart kunna flamma upp, om man får tro de slätrakade männens betänksamma anleten (bild 417).

Nyss talades om enformigheten i de Dana-Gibsonska teckningarna. Med denna enformighet och med det ihåliga i amerikanskt snobberi och penningejagande har Ol.IVKR HERFORD i ett 1907 i New York utgifvet album gycklat blodigt och träffande. Han imiterar Gibson, till och med i namnteckningen. Titeln är »The astonishing Tale of a Pen and Ink Puppet or the Genteel Art of Illustrating».

Den unge eleganten leddockan Bertie blir förälskad i de fullkomligt lika skönheterna leddockorna Angelina och

Ethelberta. Samtalet består af de enfaldigaste vitsar: »Jag afskyr dessa fina

4IS. Bishop van Brut was a treraendous favorite among the ladies of his set. He will be remembered as the author of the famous Five Thousand Dollar Prayer — that won the Price

in the Jollier's weekly competition.

Teckning af Oliver Herford.

middagar, där man bara får äta rosor», suckade Angelina hungrigt. Bertie smålog. »Man vore människoätare, om man åte dem», sade han ledigt, ty han hade just gjort samma anmärkning åt den till höger sittande Ethelberta (bild 419). Angelinas fader var biskop van Brut. som damleddocfcorna ägnade en liflig hyllning, ty, heter det, han var berömd för sin femtusen-dollars-bön, genom hvilken han vann priset i Jollier's veckotidskrifts bönpristäflan (bild 418). Bertie hoppar en afton i hafvet från en oceanångare för att rädda ett nummer af Life, som en af damerna kastat i sjön. Då han nästa morgon simmande närmar sig en fashionabel badort, märker han att han är iförd frack — evening-dress — och vågar sig därför ej i land, ty man kan ju ej uppträda i aftontoalett på förmiddagen. Efter mänga äfventyr beslutar han sig för att gifta sig med endera Miss Angelina eller Miss Ethelberta. Han väljer på måfå en af leddockorna och finner sedan, att han valt en tredje Dana-Gibsontyp.

Till sin läggning är Life en familjetidning och vänder sig till den väluppfostrade ungdomen, men tidningen har säkert inga vänner i den puritanska världen, ty dess små vältryckta, med en mängd prydliga, omsorgsfullt tecknade bilder försedda nummer angripa, om också ytterst försiktigt, alla veropare öfver amerikanska skilsmässor och alla fiender till nöjen på söndagarna. Life försvarar ett måttligt kyssande och gillar ur-ringade toaletter.

Emellertid väntar man ännu på en amerikansk skämtteckningskonst. Dana Gibsons misser och unge Master Buster Brown med sin hund i New York Heralds supplement äro ej tillräckliga. Man väntar något värdigt den starka lifstörst och den hänsynslösa strid om makt och penningar, som är utmärkande för de af öfvermod svällande millioner, hvilka kanske under de närmaste hundra åren skola förverkliga sitt valspråk Epluribus unum och från många stater växa ihop till en enhet, hvilken så småningom genom gemensamma minnen och gemensam odling skall utveckla sig till hvad man kallar ett kulturfolk.

4'9- 'I hate these swell dinners, were they have nothing but roses to eat», sighed Angelina hungrily. Bertie smiled. »You would be a cannibal if you ate them», he said easily, having just made the same remark to Ethelberta 011 his right.

Den ton, som är rådande i den finska skämttidningen Fyren, vittnar om att det politiska klimatet i Finland är betydligt hårdare än i det öfriga Norden. Det är egentligen bara religionskriget som felas, men det ersättes af den läsarartade fanatismen i den finska socialismen. Så småningom har det gått upp för oss här i Sverige, att vi ej voro bröder med så många, som vi förut trott, på andra sidan Bottenhafvet. Man undrade först, om *pukko* var någon sorts ny punschsort, eftersom de snälla finnarna alltid ville tvinga den i magen på oss, men då det visade sig betyda slidknif, blefvo vi litet förbryllade. Den gamla bepröfvade sammansmältningen af anarkism och nationalism började här också frambringa den sedvanliga knif- och bombkastningen, och från de melankoliska ackorden af Suomis sång lösgjorde sig nu ur skrofliga strupar ett *alas herrat*, ned med herrarna, d. v. s. svenskarna. Och det var ej så uteslutande retoriskt. Som man ropar får man svar, och Fyren, som nu ett tiotal år utkommit med ett format och en utstyrsel, som i mycket öfverensstämmer med de svenska skämttidningarna, angriper och försvarar sig mot ryssar, fennomaner och socialister med en energi, som gör oss, beskedliga svenskar, alldeles häpna, ovana som vi äro att skämta och slå ifrån oss, under det att en dödsfiende flåsar oss i ansiktet och trefvar med sin knif utefter våra refben.

Innehållet är ofta obegripligt för den, som ej är bevandrad i den finska politiken, men så mycket fattar hvem som helst, att ämnen till skämt och hån icke saknas i detta Finland, som skalden rättare än han trodde kallade »detta arma land».

Naturen är barmhärtig: för att få en behöflig motvikt mot all den snörräta logik, som representeras af fennomanska bönderoch socialistiska arbetare i finska landtdagen, har man valt in kvinnosakskvinnor: en Ementä Ala Kulju, en Miinna Sillanpää, hvilka med sitt »snabba känslotänkande» skola på hjärtats kortare och säkrare väg lösa de sociala frågorna.

Utom i det intensiva politiska intresset skiljer sig Fyren från de svenska skämttidningarna genom starkare inflytande från Simplicissimus och Le Rire. Starka äro ock intrycken från Strix.

Det verkar egendomligt på en svensk att läsa en svensk-finsk skämttidning som Fyren. »So fremd und doch so wohlbekannt», skulle man kunna säga med Heine. Klingande, ofta förträffligt skrifna verser och roligheter af den mest ursvenska art äro tillämpade på förhållanden, som kanske äro oss lika främmande som Kansas eller Korea. En svensk-amerikansk tidning ger något af detsamma, men med den betydliga skillnaden, att den förefaller vara afsedd för någon sorts lägre medelklass, under det att Fyren har ett direkt sammanhang med svensk universitetskultur.

O. Furuhjelm tyckes väl tydligt beundra Thöny och Wilke, men har många lyckade idéer och tar i med hårdhandskarna, då det gäller motståndarna. I maj 1907 ritade han ett här återgifvet förslag till nytt finskt vapen. Den mångsidige socialistledaren Valpas är lejonet. Han står på »pukko» och håller en revolver i handen och den s. k. »Bobrikovs slef» i munnen. Valpas hade nämligen varit med om att förmedla en af Bobrikov föranstaltad sopputdelning. — Sepia (Rafael Lindqvist) har i verser fulla af kraft, lustigheter och sjudande harm försvarat de svensk-finska synpunkterna.

Hvad man än må säga om Fyren, men småpjollrig och beskedlig är ej denna tidning, hvilken både i bild och ord strider med en häftighet, som är förklarlig, då man tillhör en illa ansatt minoritet.

Det är omöjligt att ej känna sympati för dem, som kämpa för att få rätt att vara till, omhvärfda på alla sidor af bondehat, arbetarhat, nykteristhat, finskt och ryskt rashat, och hvilkas bildning, nöjen, språk och lif ett par millioner finnar och många millioner ryssar så hjärtligt gärna ville förinta.

(Se texten å följande sida.)

420. Första sidan af Fyren. Förslag till nytt finskt vapen. Färglagd teckning af O. Furuhjelm. Danmark.

»Latteren tillhører den europeiske Aandsdannelse, og vi viger ikke tilbage for den Paastand, at faa av Europas Nationer staar i Dannelse og Lattermildhet over Humorens, Sjæleadelens, Hjærtedybets og Viddets ægte Børn, over det ædle Danerfolk», heter det i en anmälan i en dansk skämttidning år 1863. Dessa ord fälldes året innan man kastade sig in i striden mot de tyska elementen i Schleswig, mot Holstein, Preussen och Österrike. Den nationella förhäfvelse, som då fanns, slog sedan om till politisk självfuppgifvelse, men på de andliga områdena ha nog danskarna kvar ej så litet af en självfuppskattning och en lugn visshet om egen ypperlighet, oändligt mycket bergfastare än allt högljudt amerikanskt eller norskt självberöm.

En utomstående kan ej förneka, att kvickhet är ett danskt nationaldrag. Sören Kierkegaard och Gustav Wied kunna nämnas som två poler, mellan hvilka mycket rymmes. Men någon skämttecknare af första rangen finnes ej, trots den djupt rotade nationella konstnärliga kulturen. En stad som Köpenhamn, med en press, där många tidningar ej rygga tillbaka för *någon* personlig närgångenhet, saknar ännu en skarpt satirisk konstnärlig skämttidning.

Det mesta af dansk karikatyrteckning har rent lokalt värde, men namnet på *en* skämttidning — den under 1840-talet blomstrande Corsaren — hör dock till den europeiska skämthistorien. Med sin fordran på republik och sina personliga angrepp väckte Corsaren förskräckelse i det då idylliska Köpenhamn, och det var ej blott de små fruntimren i sina hvita mössor och sitt slätstrukna hår, som bäfvade öfver Corsaren bakom sina

fönsterslackvioler, till och med en Sören Kierkegaard blef allvarligt upprörd, då hans egendomliga filosoffysionomi karikerades i tidningen.

421. Sören Kierkegaard.
Teckning af Vilhelm Marstrand.

Vilhelm Marstrand (1810—1873) har i en skämtbild gycklat med »Corsarens Rædselsregimente». Den morske orientaliske sjöröfvaren sitter med en jättestor gåspenna som spira, och publiken böjer sig ödmjukt för hans storhet. Det sinne för komiken, som lyser fram i Marstrands målningar af scener ur Holberg, visar sig också i en mängd af konstnärens teckningar och skisser. Här behandlar han präster lika elakt, som Sören Kierkegaard själf gjorde. Marstrand har också tecknat den sistnämnde store religionsfilosofen. Ibland får Marstrand — humoristen från den borgerliga själfbelätenhetens tid — in toner, som ljuda med en nästan revolutionär skärpa. Han låter t. ex. en öfvermätt tjock herre melankoliskt sucka vid åsynen af en liten trasvarg: »Du är lycklig du, som är hungrig.» Han hade konstnärens skarpa blick för hvad han kallade »Fæiskheden i de fine Kredse», och man behöfver ej vara anarkist för att förstå hvad han därmed menade, då man ser hans teckning af Fredrik VII:s gemål till vänster, grefvinnan Louise Danner, född Rasmussen, vid Mehemet Alis arm och med Fredrik VII i bakgrunden.

Vid sidan af Holland är väl Danmark det land, där man drifver den mest hängifna kulten med borgerligheten. Sextonhundratalsmälaren Nicolas Maes' gamla rara gummor motsvaras i Danmark af Vilhelm Hammershøjs framställningar af den sympatiska ålderdomen. Och hur mycket skulle ej detborgerliga sysselsätta danskarna under den tid, då hela Europa gladde sig åt att i litteratur och konst, i allvar och skämt skildra medelklassens lif.

Det är svårt att förneka, att mycket af hvad som då frambragtes i Danmark för danskar fått ett affektionsvärde, hvilket man ej kan påräkna hos en främling, vore han än en skandinavisk frände. Om man också anser, att Andersens sagor äro de mest utsökta och oöfverträffade i borgerlig romantik, så är det väl dock svårt att neka till, att den kulturhistoriska betydelsen är större än den litterära, då det gäller en Hostrups lustiga och näpna vådeviller, och att Jürgensens i Köpenhamn sä älskade skämtbilder förefalla oss endast måttligt roliga. Nicolai Bögh har skrifvit en stor monografi öfver denne amatörtecknare.

422. Gysse blev, ligesom Andre,
confirmeret og viste den hos
Confirmander stadige Trang til at vide hvad
Klokken er.
Teckning af Fritz Jürgensen.

Fritz Jürgensen föddes vid Östergade i Köpenhamn 1818 och dog 1863. Hofurmakare var denne indolente dilettants titel. Han målade litet, skref litet, drack tämligen mycket och drog då och då upp några klockor. Romantikens »göttliche Faulheit» ha få fattat som han. Halft melankolisk, halft ironisk, sysslar han i bref och anteckningar med en själfbespegling, som nog var tidstypisk men som verkar kvalmig på längden med sitt impotenta, i grund och botten själfbelåtna gnällande. I alla händelser lönar det sig att läsa Böghs bok, ty i den omständliga borgerlighet, som utmärker Jürgensens anteckningar och ritningar, ligger mycket af det material, som så konstnärligt utformades af en Marstrand, en Köbke, en H. C. Andersen. Jürgensens första teckningar utfördes till hans lilla systerson Fritz Nees, kallad Gysse, och samlingen fick därför namnet Gyssebogen. En afFRITZ JÜRGENSEN.

423- — »Veldædigt Øiemed, det er godt nok; men jeg la'er ikke mine Døttre demoralisere til Fordel for det druknede Skibsmandskab! Hvor kan det fälde Jer ind at ville paa Maskerade?» — »Ja eller: bal en masque! Onkel Hendrik siger at man godt kan være anstændig, naar man selv vil.»

Teckning af Fritz Jiirgensen.

de mest bekanta teckningarna i denna bok, som sedan utkom i handeln, har fått en symbolisk karaktär af dansk instängdhet och trång horisont. Den liknar ankmammans funderingar om världens storlek i Den grimme Ælling.

Gysse frågar: »Er det Verdenshavet?» — »Nei, lille Gysse, det er Fredriksholms kanal.» Pä liknande sätt tillkom nästan alldeles samtidigt i Tyskland Struwelpeter, Snuskepelle, världens mest berömda skämtteckningar för barn, ritade 1844 i Frankfurt a. M. af d:r Hoffmann för hans lilla gosse. —

Fritz Jiirgensen, den småborgerlige amatören, är i teckningen ofta alldeles obegripligt tafatt, men i hans ibland rätt omständliga underskrifter lyser det fram mycket af tidslynnet. — Man har

skrattat många decennier åt Jürgensens teckning öfver den, som fallit ner från Rundetaarn och till hvilken en vänlig person ropar: »Gud, stodte De Dem?»

Under 1870-talet tecknar Hans Tegner (född 1853) i den konservativa skämttidningen Punch. Tegner, som särskildt i sin serie bilder till Holbergs komedier utvecklar saftig humor och sprudlande friskhet, är i sina skämtbilder torr och enformig. Att underskrifterna ej sällan äro lustiga, förbättrar ej teckningarna. Man skrattar emellertid godt åt barnjungfrun, som i Rosenborgs Have skrämmer det skrikande barnet för statyn af den store barnavännen H. C. Andersen.

I årspublikationen Blæksprutten, hvilken 1889 började utgifvas, finnes det godt om kvickhet men ondt om konstnärliga teckningar. Både det barocka och det »jævne danske Lüne» förekomma här. Satir och parodi på hög och låg. Kostlig är den lilla notisen, som en gång förekom i Blæksprutten, 0111 den gamle matrosen, som till och med kunde minnas Kristian VIII:s död 1848, »skondt Sorgen vel nu mest er gaaet over i en mild Vemod».

I Blæksprutten ritar Alfred Schmidt (född 1858) både färglagda och icke färglagda bilder. Det är fullkomligt obegripligt, hvarför de danska karikatyrerna så godt som undantagslöst skola vara så fula i färg. I detta fall öfverensstämma de med de amerikanska kolorerade skämtbilderna. Hvad texten beträffar, har Blæksprutten en omväxling och en kvickhet, hvarmed vi svenskar ej äro bortskämda. I tillfällighetsdikter och revyroligheter äro danskarna oss betydligt öfverlägsna. Det märker man, när man ser igenom Blæksprutten, men teckningarna äro ungefär af samma kaliber som svenska tillfällighetsverser och revykvickheter.

En del af Alfred Schmidts teckningar af den »Oldenborgske Stamme» äro ganska lustiga.

Roligare och konstnärligare är dock NIELS WlWEL(född 1855). Den danske karikatyrkännaren C. E. Jensen påvisar hans frändskap med Schandorphs och Gustav Wieds lynnesart. Det ligger verkligen hos YViwel samma lust för satyrgrinet och mustig-heterna som hos de nyssnämnda. Wiwel har tecknat lyckade

424. »Frederik den syvende af den Oldenborgske Stamme.»

Fred'rik den syv'nde og Louise de fyldte kønt i en Karet, han gav den Grundlov. som vi prise, hvad der saa siden end er sket.

Teckning af Alfred Schmidt.

danska bustyper och förefaller att ha ej blott den vis comica, som är nödvändig för en karikatyrtecknare, utan också den lika viktiga konstnärligheten. Slutligen igenfinner man också det nationella draget i hans konst. Lyckad både som idé och utförande är Wiwels fantasi i anledning af en annons i Missions-tidende. »En frälst skomakaregesäll, väl inöfvad i damarbete etc.» (bild 425). Det är en illustration till Frödings: »O ynglingar, I gån pä farlig mark.» Motsättningen mellan damens

425. »En hellig Skomageksvend.»

Teckning af Niels Wiwel.

öfversvallande nonchalans och självberusade kontraposto ä ena sidan och gesällens världsförsakande och lifsförnekande uttryck ä den andra är af bästa effekt.

Rasmus Christiansen (född 1864) har ritat bilder ur danska militärlifvet och teatervärlden. Teatern spelar i Danmark samma roll som hären i Tyskland, då det gäller allmänhetens intresse.

I Klods-Hans, Danmarks förnämsta skämttidning, som började utgifvas 1899, har VALDEMAR ANDERSEN (född 1875) ritat teaterkarikatyrer på ett mera konstnärligt sätt, än som förut brukats i Danmark. Klods-Hans använder i olikhet med de svenska skämttidningarna ofta färg, men bilderna verka i allmänhet mera kolorerade än koloristiska.

Man märker emellertid ett växande intresse för den konstnärliga framställningen, och det skall väl ej dröja länge, förrän Nordens kvickaste och mest konstnärligt bildade folk också får de skämttecknare det förtjänar. 426. Troldet.

Teckning af Th. Kittelsen i Troldskab.

Norge.

I skämtpressen är Norge strängt taget icke något föregångsland. »Den norske Kultur er hverken saa gammel og forfinet eller saa raffineret fordærvet som den svenske», säger den danske författaren C. E. Jensen. Hvilken af de två »Nordens herlige Stamme», som nu ligga med ryggarna mot hvarandra på vår långsträckta halfö, bör bli smickrad, hvilken förargad?

Diplomaten doktor Sigurd Ibsen har kallat Sverige »ett större Mecklenburg». Endast en flyktig blick pä våra af Albert Engström sä väl skildrade folkrepresentanter, hittills valda, det nödgar rättvisan oss att medgifva,med ett penningstreck — ända till 8cokr. —-,som ju måste gynna de plutokratiska och aristokratiska typernas förekomst, bör undervisa våra grannar, att vi svenskar egentligen äro några sorts högfärdiga, lastbara, öfverkultiverade junkrar!

Mången har trott, att den norska skämtpressen var så obetydlig, därför att det ej fanns något att karikera i ett idealland: man karikerar ej Afrodite, ej fullkomligheten. Men så uppträdde

en norrman. Blix, och gjorde en skämtteckning'af själfva Venus af Milo. Visserligen hade en svensk, Sven Boberg, förut utfört en komisk statyett af samma gudinna som gammal och ful, men det lönar sig ej därför att blåsa upp den gamla unionella trätan.

Den konstnärlighet, kraft och satir, som finnes i den norska litteraturen, påträffar man ej i skamtpressen, som är ovanligt svag. Men det hindrar ej, att Norge har, hufvudsakligen utanför

skämttidningarna, ett par stora skämttecknare.

Olaf Gulbransson (sid. 507) är nu ett europeiskt ryktbart geni. Han tillhör Simplicissimus-kretsen, men är född och uppfostrad i Norge, där han efterlämnat ett ofantligt tomrum. I mars 1905 skref man i det svenskhatande politiska flygbladet »Strax», att det hade varit till stor hjälp, om »Tegneren Olaf Gulbransson i de siste par Maaneder havde faaet boltre sig i en norsk Avis». Men i juni gick det ju bra i alla fall.

Bland det lustigaste Gulbransson tecknat är hans illustrationer i den s. k. Trangviks-posten, en alldeles dråplig parodi på en själfbelåten, ytterligt naiv norsk småstadstidning. Som prof pä de karakteristiska typerna i denna publikation meddelas skaldinnan »märket Bergthora» och en helsida af tidningen med redaktörens porträtt. Han ser ut som en elak fargalt, denne osympatiske representant för »framåtskridandets pionjärer».

Theodor Kittelsen föddes 18571 Kragerö. Mycket af det Kittelsen tecknat hör kanske ej till skämtbilden i egentlig mening, åtminstone ej med den specialisering, som äfven på detta område skett i våra dagar. Hans teckningar ha en grotesk mystik

427. Skaldinnan »Bergthora».

Illustration ur Trangviksposten af Olaf Gulbransson.

56O42S. Första sidan af Trangviksposten med porträtt af tidningens

redaktör. Teckning af O. Gulbransson.

71—ioo2q6. Laurin. Skämtbilden. _

429. En kar Rod.

Teckning af Th. Kittelsen i Kludesamleren.

som kommer till sin rätt i de sagoteckningar, hvilka tillsammans med Werenskiolds pryda Asbjörnsens og Moes Norske Folke-eventyr, ett af de allra snillrikast illustrerade arbeten i världen, en skatt af nordisk fantasi och bondhumor, där Werenskiolds elaka, fumliga och dumma trollgubbar täfla med och ibland äfven

430. Edderkoppen. Satirbild af en ockrare.

Teckning af Th. Kittelsen i Kludesamleren.

öfverträffa de Kittelsenska. I Troldskab, Kitteisens förnämsta illustrationsverk, blandar han ihop hemskhet och komik på ett så organiskt och genialt sätt, att man ej kan se sig mätt på all denna norska folkfantasi, förklarad af en stor konstnär. Några af Kit-

431. Björnstjerne Björnson.

Teckning af O. Gulbrans^on.

telsens teckningar ha också publicerats i Simplicissimus. Kitteisen har som Grandville och Oberländer tecknat djur i mänskliga situationer och inom denna något betänkliga genre gjort utmärkta saker. Inom den groteska teckningskonsten är väl Kittelsen bland de allra förnämsta. Han är alltigenom rolig i sin teknik och rent af djupsinnig i sin naturmystiska uppfattning af världen, där skogar och bergtoppar, hafsklippor och snöfält antaga de på en gång lustigaste och mest skräckinjagande former och där skönhet och fulhet, dessa begrepp som man trodde vara hvarandras eviga fiender, på ett öfvernaturligt sätt förenats. Kittelsen har

432. Georg Brandes.

Teckning af Blix.

också en del teckningar ur det dagliga lifvet, hvilka röja det skarpaste öga för det löjliga, men som i konstnärligt värde ej gå upp mot fantasiteckningarna. Både Gulbransson och Kitteisen ha något medverkat i Kristianiaskämttidningen Tyrihans.

Slutligen har Norge i Blix en tredje begåfvad skämttecknare. Bosatt i världsstaden Paris, har han dock behållit sin norska egenart. Ofvan berördes hans karikatyr af Venus af Milo. Han har också gycklat med en hel del andra kända konstverk. Dä man ser dessa konstverkskarikatyrer, får man en känsla af att det äfven finnes gränser för skämtbilden. Samma pin-

samma sensationer, som man erfar då det gycklas med smärtan, känner man. dä ett konstverk af hög skönhet förvrides. Naturligtvis kan man skämta både med bibliska och mytologiska ämnen. Historien om Susanna i badet har kvar sin höghet, trots visan om »Joakim uti Babylon» och Böcklins skämtbild, sid. 523, Shakespeares gyckel Troilus och Cressida skämmer ej den fornklassiska litteraturen, men en förvridning af en Lionardo- eller en Rembrandtmålning gör oss nedstämda. Det förefaller, som om det individuella och definitiva, ett stort konstverk har, ej bör förvridas i en skämtbild; man kan få gyckla med det tillfälliga, med den arkaiska formen i ett

bibelspråk, med gudamaskineriet i Odysseen, med den alltför antropomorfistiska uppfattningen af Gud, så som sker i Simplicissimus' karikatyrer af Gud Fader, ty man känner här, att det ej är kärnan, som angripes. En gyckelbild af Fidias' Zeus föreföll däremot troligen otreflig äfven för de greker, som skrattade åt vasmålningarnas skämt med den kärlekskranke guden, liksom en karikatyr af Michelangelos Gud Fader i Sixtinska kapellets tak belt visst obehagligt påverkar de moderna européer, som glädjas åt Th. Th. Heines Gud Fader i nattmössa.

Våra vänner och våra fiender göra två olika porträtt af oss, bägge kunna vara lika originalet, men de påminna ej mycket om hvarandra. En konstnärlig karikatyrtecknare skulle kunna rita båda porträtten. Blix skulle säkert kunna göra ännu ett porträtt af Georg Brandes, där dennes modiga stridslystnad för sina idealer skulle kunna lysa också i hans anletsdrag. Konstnären har i stället roat sig med att visa den glänsande författaren, i ord framställande, måhända karikerande, de för honom mindre sympatiska sidorna hos någon motståndare. Han ser hjärtligt tillfredsställd ut, denne den kvickaste mannen i det kvicka Danmark. Han befinner sig säkert på ett tryggare ställe än i det Sverige, där, som han skref 1907, man när som helst kan vänta judemassakrer »efter beste russisk Monster». Bilden är hämtad från Blix' förträffliga album Nordiske Forfattere, som blifvit försedt med följande motto af Jenny Blicher-Clausen: »Naar du moder noget stort, da tag Hatten fra dit Hoved dybt og stille av.»

Genombläddrar man de svenska karikatyralbumen från trettio-, fyrtio- och femtiotalen, förvånas man öfver den okonstnärlighet och barnsliga enfald, hvarom de vittna. Visserligen blir kanske konstnärligheten under sextio- och sjuttiotalen ännu något bristfälligare, men enfalden håller sig noga kvar på samma nivå. Hela denna tid bär i Sverige Skråköpingsdraget öfver pannan i skämtafseende. De snillen och kvicka hufvuden, som då funnos, och de voro väl ej färre än nu, reserverade sina roligheter för det enskilda umgänget, och nästan hela den lättare nöjeslitteraturen och nöjeskonsten — om ordet tillätes — verkar i vårt land under denna tid så inskränkt, så stadskällaraktig, så fumlig och dvalhändt i sina uttryck, att man väl måste hålla i minnet, att den var afsedd för en publik, andligen fattig i en grad sådan, att man nu mer än femtio år efteråt nästan ömkar sig öfver den. För kulturhistorikern bli dessa fånigheter, dessa urtidens jättegrodor alltid intressanta att studera, men i en framställning af den konstnärliga skämtbilden höra de egentligen ej mera hemma än de nu af psykologer och konsthistoriker så noga studerade barnteckningarna, hvilka kunna ge anvisning på hur en del företeelser verka på det outvecklade sinnet. De förhålla sig till den konstnärliga skämtbilden som den ordinära julklappsversen till den lyriska poesien.

Att en skämtpublikation, där Daumier och Balzac samverka, skall få ett något högre värde än det, där en svensk dilettant i teckning har litterär hjälp af några tredje klassens skriftställare, är ej så förvånande.

Ett undantag måste göras för Hjalmar Mörners (1794— 1837) litografier ur Stockholmslifvet. Trots att de ingalunda äro

några mästerverk, visa de dock talang och god iakttagelseförmåga och äro dessutom snart sagdt det enda man har kvar af tecknade sedebilder, ett bevis så godt som något på den förtviflade magerhet, hvilken då rådde i vært land i sä månget kulturafseende.

Det var på den tiden Stockholm var något större, än Malmö nu är, då roddarmadamerna svuro och knogade mellan :>Stan> och Djurgården, dä Ladugårdslandet var en idyll med malmgårdar och tobaksland, då det stank outhärdligt vid »Flugmötet» pä Kornhamnstorg, då en anständig flicka ej kunde gå ensam öfver Norrbro och då en präst i riksdagen varnade för det blaskiga svagdrickat och förklarade sig vara vän af ett godt svenskt bordsbrännvin. I ilsket »reshumör» kommo brukspatronerna till staden och tömde, iklädda sina tjocka tulubber, rödblåa i ansiktet, sina »söta, starka och sjudande toddar». Allt detta tecknar den glade dilettanten Hjalmar Mörner. Han hade varit med i kriget, får tapperhetsmedalj vid Bornhöft och vistas som målare ett tiotal år i

Italien. När han 1828 —1830 är hemma, deltager han af hjärtans lust i det glada lifvet. Andan i detta ungkarlslif verkar redan historisk, själf skildrar han det briljant och nästan bättre än på sina litografier i följande ord: »Samlades klockan half tre på Blå Porten, åto och drucko under middagen och lekte på eftermiddagen, kurtiserade och smekte i skymningen, gäspade — om aftonen. De jäsande buteljernas mäktiga ångor löpte som hvirflar i skallen.» Det ligger något på en gäng vildt och fryntligt öfver detta nöjeslif. Det är helt säkert svenskt men lika mycket ryskt. Bottenfockar, slagsmål, omfamningar, klappning på magen och dunkning i ryggen, brorskålar och bondånger. — Det grofkorniga, borgerliga, för att ej säga småborgerliga, fanns här lika mycket som på kontinenten. Något af skolpojkssynpunkter, d. v. s. något barnsligt, rnåste det ha funnits hos dessa tecknare Och deras publik, man skrattade åt en tjock herre, man storknade åt en tjock herre och en tjock dam, man blinkade tjufpojksaktigt förstående, då Mörner under rubriken Uppehållsväder ritar en flicka, som håller upp kjolen, sä att man ser den hvita strumpan. Det försonande draget i dessa Mörnerska litografier blir i alla fall främst det kultur-

568433- Brorskålen.

Färglagd skämtbild af Hjalmar Mörner.

historiska värdet. De ge ett stöd åt fantasien, man tycker sig känna igen de gammalmodiga parfymerna i tant Ehrenclous salong, höra dansmusikens spröda toner från den gamla flygeln i empireformer, pä källaren blandar sig matoset och lukten af våta ytterkläder i den badstuguvarma salen, där salta biten blef en välbehöflig reaktion efter de många pokalerna eller rättare efter de många halfstop söt punsch, som man kvällen förut hade förtärt. — Det är något af denna välgörande sälta man längtar efter, dä man ser dessa 1830-tals-litografier.

Mörners teckningar från Italien och Frankrike äro, då man jämför honom med de stora samtida tecknarna, en Gavarni, en Daumier, snarast litet nedslående. När han ritar af den sorgsna stämningen i »kajutan på Packet-Båten mellan Köpenhamn och Kiel», kan man ännu vara med, men då han tecknar de franska ballokalerna, hvilka Gavarni just på 1830-talet återgifvit med sin graciösa elegans, blir det dilettantmässiga intrycket af Mörners litografier nästan pinsamt. Märkvärdigt nog fick Mörner 1831 i London utgifven en samling af sina litograferade teckningar under namn af »Miscellaneous Sketches of contrasts Drawn by Njalmar (sic!) Mörner». Hvad månne »immortal George Cruik-shank» ansett om denna till såväl innehåll som form mycket enkla produkt?

Arbetets plan medgifver ej någon uppräkning af alla dem, som under denna tid — den svenska konstnärliga dilettantismens guldålder — sysslade med karikatyrritning i album eller för enbladstryck i litografi.

De af F. Tollin ritade, af C. von Schéele litograferade politiska karikatyrerna voro ibland rätt giftiga mot den gamle Karl Johan men alltför hjälplöst svaga i det konstnärliga. På den underbara kabinettskattan från St. Barthélemy och soiréen i den stora »Riks-Bi~Kupan» — den senare framhållande bland annat den förfallna »Waxholmen» jämförd med det välrustade Bomarsund — gå, liksom under medeltiden brukades, band med förklarande inskrifter ur munnarna på de afbildade.

Redan vissa af titlarna på Fritz von Dardels (1817—1901) humoristiska teckningar ge en stark tidsstämning. »Minnen frän Stockholm» 1840—44, »Teckningar ur dagens händelser» 1848—52

570och »Familjen Tutings lustresa till Bomarsund» (1853), så heta dessa album, där militären och konstnären, hofmännen och öfverintendenten i litograferade karikatyrer afbildade 1840- och 1850-talens Stockholm ur skämtsynpunkt. Dardel hade i Paris studerat hos den utmärkte målaren E. Lami, hvars karikatyrteckning beröres på sid. 162. Någon svensk Lami blef han emellertid icke, men man ser med ett visst nöje på de enkla bilder, pa hvilka Dardel skildrar gamla operan — kanske den vackraste teatersalong, som funnits — samt visar »Queun» den 3 december 1847, Jenny Lind uppträdde i Regementets dotter och framkallade en »Jennyfeber» så stark, att Dardel aftecknar de på hospital intagna sjuklingarna. Upptågen på Karlberg, maskerader på Lacroix’ salong och till och med skämt med den vådliga nyheten husagans borttagande äro ämnen för hans ritstift.

Ibland — då hans teckningar ej äro öfversatta och omskrifna genom litografier utan direkt återgifna — får man en känsla af att han i alla fall kan ge något litet öfver det rent kulturhistoriska. Så i hans i Ord och Bild reproducerade »Ett nyårsbesök på 1840-talet, teckningar af Stift», där en julresa i svenska landsorten med mat och dans och slutligen kärlek skildras med en fläkt af gammaldags hemtrefnad.

Redan nittonårig började Karl D'Uncker (1828—1866) utgifva karikatyralbum. Han, som sedermera skulle bli en af de få konstnärer, som skildrade det samtida lifvet, visar i dessa tidiga bilder, att ingen födes mästare. »Från Observatorium, teckningar ur Stockholmslifvet» och »Hvarjehanda» äro synnerligen enkla samlingar.

C. E. G. Hallgren (Eskil) utgaf 1867 albumen »Vinternöjen» och »Sommarnöjen» och tecknade äfven i Ny Illustrerad Tidning. Han är en af de ytterligt få svenska konstnärer, som — om också i mycken svaghet — gjort ett stilla försök att ge sina damer litet elegans och kvinnlighet.

Karikatyralbumen fortsattes af K. L. H. Thulstrup (f. 1836) och Conny Burman (f. 1831). Teknikens och innehållets menlöshet täcka hvarandra.

SVERIGE.

Två konstnärer, höckert (1826—1866) och August Malmström (1829 — 1901), försöka sig någon enstaka gäng i Ny Illustrerad Tidning också med karikatyrer.

I december 1865, dä representationsreformen gjordes, förekommer här Höckerts teckning af Louis De Geer som S:t Göran huggande hufvudena af ståndsrepresentationens fyrhöfdade drake.

Malmströms komiska jämförelser i samma tidning mellan svenskt, tyskt, franskt och italienskt äro, i förhållande till hvad den samtida skämtpressen hade att bjuda på, rätt behagliga.

F. W. Scholander (1816—1881) var kanske dock den af konstnärerna, som hade mest humor. I »Flygsmedenv, återgifven i Illustrerad Tidning, har han i en serie teckningar skildrat en smed, hvars Ikarusflykt slutade illa, och i dessa bilder är han full af originalitet och lustighet. Äfven i vissa groteska ornament i »Fjolners saga» ser man, att hans outtömliga fantasi också hade en stark komisk sida.

Den svenska skämtpressen är ett sent begrepp. Frånräknar man några efemära pressalster, hvilka endast ha kulturhistorisk betydelse, kan man väl sätta datum för dess framträdande till den 2 februari 1862, dä profnumret af Söndagsnisse utkom. Dess första ordinarie nummer utgafs den 16 februari 1862 och har som motto Voltaires ord: »Tous les genres sont bons hors le genre ennuyeux», i den litet egendomliga öfversättningen: »Alla branscher äro bra utom den tråkiga.»

Det ligger utom ramen för boken att utförligt beskrifva denna första svenska skämttidning, så mycket mer som det dröjde öfver trettio år, innan den konstnärliga skämtteckningen visade sig i dess spalter. Svårligen kan man dock öfverskatta det historiska värdet af denna tidning i dess egenskap af stämningsbarometer.

Väl är det sant, att man ej är så orättvis mot något som mot de decennier, hvilka ligga strax före den tid, i hvilken man själf lefver, ty man befinner sig ju i reaktionen mot de misstag, som då begingos, men äfven med hänsyn tagen till detta kan man säga, att vårt land på vissa områden knappast genomgått en så ömklig dekadansperiod som just pä 1860- och 1870-talen.SCHOLANDER. WAHLBOM.

En blandning af punschpatos och ovederhäftigt »patriotiskt» skräf-vel förenade sig med kråkvinkelsynpunkter och en gaddlös beskedlighet. Scholanders ord om tidens konst:

Då du får se de sista utaf tingen, dera staten köpt i år, skall du förskräckas, att slika småkräk utaf bergen kläckas och att det gafs så skral metall i ringen,

gälla äfven om det allra mesta i litteraturen, och den småfno-skighetens anda, hvarmed de flesta stora frågor behandlades, hade en tragikomik. som blir mer och mer grotesk, ju mer man aflägsnar sig från denna period.

Söndagsnisse har aldrig haft den bildningsnivå som Chari-vari, Punch eller Simplicissimus, och det vore därför

orättvist att alldeles döma Sverige efter den enkla toddyliberalism, som pa kling-klangvers och vitsspäckad prosa tolkade sin politiska visdom, hvilken väl ej alltför mycket skilde sig från dess medarbetares, det bekanta »revolutionsfåret» J. G. Carléns. Dess demokratiska tendenser hade mycket af tidens lynne. Man vände sig mot »granna ordensband» och uniformer och ville lösa försvarsfrågan genom skarpskyttar, som sjöngo »Krigarn hvilar sig i mark och skog ofta nog». Trots att dessa ideal väl varit grundligare spritlagda än några andra, ha de ej kunnat hålla sig.

Det ansvarslösa, som fanns under 1860-talet från och med kungl, slottet till och med den mest demokratiska koja och äfven på de rakstugor och källare, där Nisses ordlekar om kungl, sekter P-n och grefve P-r uppskattades och där hans högstämda dikter räknades som läskande dryck ur Mimersbrun-nen, där Svea blickade mot stjärnepällen, var som sagdt utmärkande för nationens flertal.

Söndagsnisses grundläggare var träsnidaren Gustaf Wahlbom (1824—1876), hvilken på tidningens titelvinjett sitter och tecknar i skydd af det skarpskyttegevär Nisse själf håller i handen. Nisses lykta lyser närmast för Johan Gustaf Schultz (1839—1869), hvilken 1863 blef ledare och medarbetare i Söndagsnisse. Schultz var ej blott en kunskapsrik och kvick personlighet utan berömdes äfven från de mest skilda häll för sin

redbara karaktär. Bland de mest uppskattade af hans bidrag voro hans skämtsamma skildringar ur Sveriges äldre historia. Det var en stor förlust för tidningen, dä han efter blott några års redaktörskap afled. Victor Rydberg har framhållit hans omutliga rättskänsla. Men ej ens denne begåfvade person kunde i någon betydligare grad ändra tidningens art. Den bestämdes af publiken och tidsandan och delar dess fördomar, talar i dess anda.

Ar 1864 i mars hade Söndagsnisse en stor framgång och slog faktiskt igenom med de Schultzska dikterna »Konstapel Battongs sägner», Runebergsparodier öfver myndigheternas uppträdande vid det enkla upplopp, som då förekom och som af polismästaren Wallenberg dränktes i vatten och så till vida verkligen ej var tidstypiskt, ty då brukade allt här hemma dränkas i punsch. Nu lyckades polismästaren med sina vattenslangar täppa munnen till bland andra på Herman Bjursten, som från Hotell Rydbergs trappa höll tal till mängden. Det samtida kriget mellan Danmark och Tyskland, där det skandinaviska nationalliberala skrytet och äfven tyvärr svensk ovederhäftighet spelat en så sorglig roll, att tack vare dansk halsstarrighet Norden

nu också förlorade den lilla danska delen af Schleswig-Holstein,

\ Ö

följdes med brinnande intresse i Sverige och äfven i Nisse. Man fäste sig ej så mycket vid en sådan småsak, som att de tyska schleswig-holsteinarna stredo för sin nationalitet. Många enskilda kämpade med och inlöste sina löften från de skandinaviska studentmötena, men de flesta nöjde sig med att från sina kafébord krossa det teutoniska öfvermodet, på samma sätt som Johan Nybom just vid denna tid knäckte Ryssland med sitt bekanta förslag: »Studenter, låt oss taga en kanon under hvar arm och simma öfver Bottniska viken, så eröfra vi Finland åter.»

o

Aret därpå, 1865, var representationsreformens är, den sista gången pä femtio år, då en rent politisk fråga intresserade vårt folk. Teckningarna i Nisse, som ansluta sig till dessa viktiga händelser, äro mycket enkla.

Fransk-tyska kriget följdes med den mest frenetiska franskvänlighet, och en uppmärksam läsare af årgången 1870 förvånas öfver den orättvisa synpunkt Nisse hade i frågan. Så mycket mer häpen blir man att få höra, att Nisses nye redaktör efter Schultz,

den kunnige publicisten Birger Schöldström, nödgades afgå efter ett års redaktörskap, pa grund af att han ej var nog uppretad öfver de tyska segrarna.

Lustspelsförfattaren Frans Hodell (f. 1840) blef nu till sin är 1890 inträffade död Söndagsnisses redaktör.

I skildringarna från kriget blir man nu »kvickare» än någonsin. Kejsar Vilhelm, »der Siegesgreis», kallas Segergrisen, och Bismarck benämnes Bisse. Som prof på träffsäkerheten hos denna art roligheter må följande »spetskula» af den 15 januari 1871 tjäna. »Att grisar rota är ett gammalt talesätt. Hvad är dä naturligare, än att segergrisarna vilja rota in sig i Frankrike!»

Frans Hodell har i sin bearbetning »Andersson, Pettersson och Lundström», denna verkliga »folkpjäs», som så mäktigt slagit an i värt fosterland, ofrivilligt rest ett monument öfver det ynkligaste i den tidens svenska folklynne. Fylleri, grätmildhet, smicker nedåt, afundsjuka uppåt, en allmän moralisk ryggrads-löshet, lotterivinster i stället för arbete, i allt detta tyckes dåtidens svenskar med förtjusning känt igen sig självfva. Ju gammalmodigare detta folkskådespel förefaller, ju vidrigare denna blötdjursmoral blir för vårt folk, dess mer har det tillfrisknat från en sjukdom, som kunde blifvit dödlig.

Det är den allmänna meningen i vida kretsar på 1870-talet dessa ord gälla; dessa åskådningar hystes af de hederligaste människor, och ,5man skulle vara mycket orättvis, om man ej framhölle, att redaktör och medarbetare i den tidning, hvarom här närmast är fråga, trodde sig kämpa manligen mot »lumpenhet och flärd^ och voro besjälade af en varm tro pä sina ideal, hvilka nu visserligen förefalla oss väl flacka.

Hvad teckningarna angår, voro de ej signerade. De utfördes i träsnitt i ett okonstnärligt, schablonaktigt maner. Porträtten, skurna af Wahlbom, hade dock en märklig porträttlikhet, och det fanns exempel pä teckningar med konstnärliga förtjänster. Detta gäller Fritz Ahlgrenssons ritningar.

Hela 1870- och 1880-talen höll sig Nisse på samma låga nivå. Under det senare decenniet försökte den, om också helt försiktigt, en lätt frivol ton, prydde sig med bilder af damer i trikåer och baddräkter, teckningar liksom afsedda för sjunde-

klassister och mycket enkla och ofördärfvade herrar, som gladde sig ät att »vågorna skalkades med liljekullarna» och kände sig gripna af Hilmas och Fikens mjällhvita armar, koralläppar och andra agremanger, i text och bild alltigenom konstlöst framställda.

Den nya tiden började för Nisse 1894, dä Hugo Vallentin visserligen i mycket fortsatte de gamla traditionerna men med en kvickhet af helt annan kvalitet. Albert Engström tecknade för Söndagsnisse år 1894—1896.

Under 1870- och 1880-talen hade Nisse endast en konkurrent, Kasper.

Kasper började den 4 december 1869. Vinjetten var en ovanligt lyckad teckning af August Malmström. Redaktörska-pet sköttes af Richard Gustafsson, och de versifierade bidragen äro kanske bättre än Nisses. Dess allmänna politiska hållning var den ytliga, floskulösa liberalismens.

Ehuru Kasper i den mest utsträckta grad lefde på plockgods ur utländska tidningar, ger i alla fall dess textafdelning ett mycket starkt intryck af de mindre fördelaktiga sidorna i den tidens Stockholmslynne; men dä måste man komma ihåg, att tyska och franska anekdoter och situationer på det mest otympliga sätt transponerades till svenska. Man hade förmodligen ingen fordran pä att träffa svensk verklighet. För att vara slagfärdig sanningskämpe fordrades ju blott att angripa »lyxsoldater, som gå och promenera», eller skämta med Sirapstratten, som Ersta kapell kallades, eller Beskan, Blasieholmskyrkan populära benämning.

Till en teckning af det vanliga enkla slaget, föreställande en dam och hennes kammarjungfru, sattes den 12 mars 1870 följande >giftiga» underskrift:

På väg till kyrkan.

»Till Beskows kyrka vill jag gå,

dit själar möte stämma

att utaf ordet lisa få.

Tag hit min psalmbok, Emma!» —

»Jag lagt vid psalmen 106

en rosebiljett.» — »Tsst, Emma!» —

»Majorskan vet, från löjtnant X.» —

»Tyst då! Majorn är hemma.»

5/6434- Kaspers första nummer.

Titelsidan med vinjett af Aug. Malmström. -100296. Laur in, Skämtbilden. _

Som psykologisk sedebild är det onekligen roligt, ehuru kanske ej sä, som Kasper tänkte sig.

Carl Larsson tecknade som yngling ett par år för Kasper. Teckningarna, försämrade af träsnidaren, visade föga af lejonklon. De honorerades med tva kronor per styck, hvilket visar, att Kaspers liberalism höll lika strängt på sparsamhet, då det gällde konstnärsarfvoden, som dä fråga var om ämbetsmannalöner.

Victor Andrén (se sid. 591) hörde äfven till tidningens teck-narstab. Under 1880-talets midt ritade han på skrappapper några teaterteckningar, reproducerade i fototypi. De skilde sig fördelaktigt från de sällsynt dåliga teckningar, hvilka under de sista trettio åren i regel varit utmärkande för Kasper.

De två enda svenska skämttidningar af någon betydelse, som funnos mellan 1862 —1894, Nisse och Kasper, hade — så märkvärdigt det än låter — åtminstone sinne för något svenskt. August Blanche, Karl XV och Julius Mankell ha förefallit dem sympatiska, men mot Frankrike, loretternas, Ledru-Rollins, Paul de Kocks Frankrike, Frankrike med sin frygiska mössa, och mot Amerika med dess jämlikhet och folkliga jurydomstolar blickade man med afund och vördnad. Det var ej bara i Fäderneslandet utan också i Nisse och Kasper den mångomsjungne Petter Jönsson lärde sig, hur det egentligen stod till i Sverige:

Och Petter Jönsson han såg i Fäderneslandet, att ämbetsmännen förstört det nordiska landet.

Slutligen, fasande för den svenska militarismen med dess trettio dagars öfningar, begaf han sig

bort till det stora land uti väster,

där ingen kung finns och inga kitsliga präster.

Rottrådarna till mycket af det enfaldigaste i den svenska lägre medelklassens åskådning nå ner i de idéer, som utgjorde grunddraget hos Nisse och Kasper.

Den absoluta politiska vindstilla, som rådt under 1870-talet och början pä 80-talet, bröts något genom Stockholmsvalet 1884,

och den senare hälften af årtiondet fylldes af den ekonomiska storträtan om protektionism och frihandel. Men i skämttidningarna var det egentligen först 1894 politiken fick sin mera framskjutna plats genom den helsidesbild på första sidan, som sedermera varit det typiska för Söndagsnisse och som motsvarar den politiska »cartoon», hvarmed den engelska Punch dä i femtio år vunnit en sådan popularitet.

Det var pä Hugo Vallentins initiativ, sotn Edvard Fors-ström (f. 1854) ritade dessa första sidor, hvilka, om de också ur konstnärlig synpunkt äro träaktiga och torra, alltid komma att ha ett verkligt historiskt intresse. Ofantligt mycket skarpare och kvickare än hvad man förut varit van vid här i landet, äro de i alla fall andligen afkomlingar till det gamla Nisse-lynnet. Man minnes, när man ser dessa bilder frän 1890-talet, att de äro tillkomna, då republikanismen visserligen blott fanns kvar i en viss ovilja att resa sig, när kungssången spelades, men då en »frisinnad» ännu sjöng »Du gamla, du friska» med ungefär samma entusiasm, hvarmed en religiöst likgiltig

stämmer in i psalmsång.

Det var i sanning, det fordrar rättvisan att medgifva, bistra tider för en radikal skämttidningsredaktör, af hvilken det kräfdes ett vänligt och uppmärksamt bemötande af de socialister, som kallade honom liberal kälkborgare, och hvilken af partitaktiska skäl var tvungen att skonsamt behandla de stadsmissionärer och nykterhetstalare, som nästan fatt nog af religionsfrihet, då konventikelplakatet upphäfdes. De frommas dufvomildhet i röst och åtbörder hindrade dem ej att blicka strängt på flickorna Barrisons ogenerade barnslighet på varietétribunen, och deras fridsälla anleten mörknade vid åsynen af äfven den ljusaste whiskygrogg.

Den svagdricka och ölsupa, som 1860-tals-liberalerna ansett ovärdiga den frie mannen och anbefallt ät kvinnor och barn, började nu af den eljest ej så känslige liberale öfvervalmannen Jonatan Olsson anses vara af djäfvulen. Man kunde alltid samla sig mot militär »drill», militär lyx, man kunde gyckla med den svenska chauvinism, den öfverdrifna kult af allt fosterländskt, för hvilken vårt land i motsats till Frankrike, Amerika, England cch Norge ansågs så sorgligt benäget! Ställningen vari

alla fall svar för en urradikal skämttidningsredaktör med starka öfverklasstendenser. I sädana ögonblick var Paul Peter Waldenström till en god hjälp.

»Höchstes Glück der Erdenkinder ist nur die Persönlichkeit!» och den rikaste glädje har denna högt begåfvade, hänsynslösa personlighet och humorist beredt sitt folk. En mot radikala skämttidningsredaktörer mild försyn lät honom slutligen dra tillbaka det ben, han länge hade stående på vänstra sidan om skiljovägen, och därmed göra det ännu mera lämpligt att angripa denne de frikyrkliges, »läsarnas», höfding.

Det ligger i öppen dag, att »läseriet» skall vara afskydt af de världens barn, som utge skämttidningar, man behöfver ej fundera länge öfver orsakerna. De små israelitiska ligapojkar, som skreko: »Du skallota!» efter den något raggige, flintskallige profeten Elisa och som efter den tidens mindre pjoskiga uppfostringsmetoder straffades med att bli uppätna af björnar, hade nog en känsla af fruktan och glädje i förening, då de skämtade med den helige mannen; och i det ursinniga gyckel och hån, som bedrefs med Kalvin. för sina förbudslagar hatad af de världslige i Genève, och med »de snörflande puritanerna» i Stu-artarnas England, låg säkert samma känsla starkt utvecklad. Det är verkligen också ett ömtåligt område, där man lätt träffar det mest vördnadsvärda, när man menade att gissla det vidrigaste, som ligger bakom ordet läseri, hvilket så ofta förekommer i Nisses och Kaspers skämt med Beskan och Sirapstratten. Där kan ligga mycket af det innerligaste och bästa, af hängifvenhet för hvad man anser rätt och tror vara Guds vilja, mycket af stränghet mot sig själf och mildhet mot andra och en finare uppfattning af rätt och orätt. Men med samma namn skydda sig i falsk ödmjukhet andra personer, som omkläda sitt eget maktbegär med ett »detta är Guds vilja», som täcka tvifvelaktiga affärer med ett »allt hittills hafver Herren hulpit» och som ibland ha en andlig Don Juans perversa lust att få kvinnohjärtan att klappa i ångest.

Många orättvisa hugg har riktats mot »läsare», men ibland har striden varit ärlig och uppfriskande, och detta gäller särskildt den långa kamp, där lektor Waldenström valt vapnet,

den folkliga knölpåken. Själf handterar han den med kraft och med gammaldags trygghet, och än får ärkebiskopen, än Branting, än Offenbach, än d:r Samuel Fries af olika anledningar ett slag i ansiktet. Alla kunna eller vilja icke svara, men då träda skämttidningarna emellan, och snart är striden i full gång till värt folks ogemena belåtenhet. Lektor Waldenströms självbelåtna fryntlighet, friheten från alla öfverklassynpunkter, det tvärsäkra underkännandet af vetenskapliga skäl, allt detta tilltalar dem som själfva kalla sig Guds församling, de må nu bo i Vasastaden eller i Påskallavik. För somliga åter får detta uppträdande något särskildt osympatiskt. Men både hans stora personliga mod och det sunda förstånd, som han nästan alltid utvecklar, då det är fråga om profana ämnen, är värdt den största högaktning, och det ha skämttidningarna för mycket glömt — så förefaller det den som skrifver detta. Lektor Waldenström älskar att ge stor offentlighet åt sina erfarenheter, och hans meddelanden i den »troende» pressen läsas med uppmärksamhet pä skämttidningsredaktionerna och aftryckas ej

sällan i Nisse.

Så när han 1894 skref om sin färd pä »en österrikisk ångare, som har det fula namnet Venus. Ångaren hör ej till de renligaste och bästa.» Detta sura grinande mot Anadyomene, som i hvit nakenhet steg upp ur det Egeiska hafvet och framkallade ett leende till och med på Zeus' stränga anlete, väckte naturligtvis större belåtenhet hos »Guds församling i Gryt» än hos rikets lektorer i klassiska språk. Han öfverensstämmer med Strindberg ej blott i fråga om den idisslande haren utan ock i känslan af att vara det speciella föremålet för Guds verksamhet. Denna hans egocentriska lifsvy har ytterligare väckt skämtpressens uppmärksamhet. I värt på personligheter så fattiga land är man tacksam mot en energisk, oförskräckt själfhäfdande man, som har något af svensk-amerikanen, hvilken ägnat sin kraft åt »the old country». Men skämttidningarna sysselsätta sig litet för mycket med herr Waldenström. Vissa roligheter ha till leda omtuggats, och andra yttranden ha vanställts på ett så partiskt sätt, att det ej bör kunna annat än glädja föremålet, och detta var väl ej meningen.

435. Herr Boström återvänder från Ofotenriksdagen. Fritt efter G. von Rosens etsning Ture Jönsson.

Herr Boström: «F.j skall man göra någon landshöfding eller president af mig detta år.

Teckning af Edvard Forsström den 10 april 1898.

Samma uppmärksamhet men med stor välvilja och högaktning pä botten visades i skämtpressen statsminister Boström.

Erik Gustaf Boström blef 1891 regeringschef och eröfrade snart genom sin fryntlighet och bonhomie, sitt trygga väsen, sina öfverraskningar» och sin likgiltighet för hvad förr brukats i den byråkratiska världen äfven motståndarnas i början motvilliga högaktning.

I den politiska skämtpressen blef han omtyckt som en Harcourt i England genom sin välfödda figur och sin pfalziska underläpp. Man framställde honom, med hänsyftning på hans egendom Östanå i Roslagen, som en självsäker rospigg och valde situationer, som underströko det myndiga. Det sätt, hvarpå denne för 1890-talets politik i både fel och förtjänster så typiske

statsman tecknades, var lika välvilligt som motsvarande bilder i Punch. Själf kunde statsminister Boström blott haft nöje af detta visserligen uddiga men i grund och botten godmodiga skämt. Skada blott, att de Vallentinska lustigheterna ofta ej kommo till sin] fulla rätt pä de roliga men okonstnärliga teckningarna. Särskildt lyckad är parodien pä von Rosens etsning »Herr Ture Jönsson Tre Rosor lämnar riksmötet i Västerås». Bilden framställer statsminister Boström pösande af glädje öfver den lyckade utgången af anslagsfrågan till Ofotenbanan: »Ej skall man göra någon landshöfding eller president af mig detta är», utropar triumferande herr Boström till Östanå. —

I ett land, där politiken spelar en så underordnad roll som i Sverige, voro dessa bilder uppfostrande, ett slags »Biblia pau-perum» för de fattiga i anden, som ej orkade läsa en hel ledare. Om i Norge en radikal huså ej kunde tjäna ihop med en kokerska, som önskade gemensam utrikesminister, så var det väl i Sverige ej alldeles omöjligt, att ett svenskt statsråd ej kände till sin kollegas politiska uppfattning, och det var dock litet för mycket åt andra hållet.

Nu fick allmänheten genom Nisse veta, hvad man egentligen hade för sig uppe i riksdagen, och det var alltid ett pius i allmänbildningen.

Bland det roligaste, som förekom i Nisses text under 1S90-talet var Harald Molanders fyndiga och kvicka parodier, särskildt hans skämt med Ibsens Lille Eyolf.

I juli 1901 lämnade Hugo Vallentin Nisse och öfvertog ledningen af Puck, till hvilken nybildade tidning han äfven medförde Edvard Forsström.

Söndagsnisse leddes nu af Hasse Zetterström, som med tydliga sympatier för den amerikanska humorn fortsätter

Sveriges äldsta skämttidning. Det är egentligen antimilitarismen han har gemensam med sina föregångare, och säkert är, att det öfversitteri och den brutalitet, som sedan de egyptiska arméerna under Cheops varit militärväsendets afvigsida, bör ha en sorts humoristisk militieombudsman öfver sig. Verkan af kritiken blir sedan naturligtvis kraftigare, ju mer vederhäftig och försvarsvänlig denne tuktomästare är. — I mångt och

mycket tyckes den något betänkliga »det-ger-jag-tusan-i»-stånd-punkten vara Söndagsnisses, och den är väl onekligen en sorts opartiskhet den också.

Söndagsnisse har sysselsatt sig med allt möjligt, ibland till och med med kvinnan. Ett nummer bär namnet »Hennes majestät kvinnan», och ett annat har redigerats af Cléo de Mérode den 4 oktober 1903. Denna unga dam med sitt formfulländade ansikte och sin temperamentslösa danskonst framkallade det jubel, hvarmed snälla och naturliga människor i alla tider hälsat berömda dansöser, ty det är verkligen angenämt att se en vacker och behagfull kvinna dansa. Numret innehåller en del ögonblicksfotografier af Cléo och en och annan lustighet, men ännu roligare voro de ord, som strax förut hade stått i Svenska Morgonbladet angående förtjusningen för den franska dansösen.

»Är det så, att ett fagert] skinn ursäktar handlingssättet? Är det så, att i dessa tider, då det jäser i samhället, när emigrationens förtärande åderlåtning pågår, när Finland vrider sig i örnklor, de svenska skola ödsla guld och falla på magen för franska dansmästarinnor?» Hur egendomligt är det ej att med detta nordiska nödrop: »Från Cléos vilda koketteri hjälp oss, milde herre Gud!» jämföra en landsmans gillande ord:

Rêve de Praxitèle, exaucé pour un monde, Oü tous les dieux sont mörts et la divinité, Tu dois pleurer la Grèce 011 1'amour pur abonde Pour ceux qui comme toi-mëme incarnent la beauté.

Till Söndagsnisses heder må sägas, att den stod närmare den senare ståndpunkten, och hvad som är af ändå större intresse är, att redaktör Zetterström tillät den konstnärliga synpunkten att fä göra sig gällande i tidningens teckningar.

Oscar Anderson (1877—1906) var en stor begåfning som karikatyrtecknare. Visserligen utmärkte han sig alltför ofta för slarf och en rafsighet, som äro antipoden till det slickade och svarfvade, som utmärkte 1870- och 80-talens Nissebilder, men som i alla fall bli tröttande och iriterande.

436. Söndagsnisses titelsida.

Föreställer Oscar Levertin, störande friden i det sofvande slottet. Teckning af Oscar Anderson.

437. >Fan, hva' öfverklassen ä bra att ha i alla fall.»

Teckning i Söndagsnisse af Oscar Anderson 1901.

En sprudlande fantasi, tokroliga uppslag och den viktiga egenskapen att kunna stryka under det väsentliga fanns hos Oscar Anderson. Bilden 437 är både vacker och lustig, det är bara skada, att scenen ej kan vara svensk, ty äfven hos vår allra finaste öfverklass kan man ej i vårt karga land träffa på en så högaristokratisk sittplats som den, där den filosofiske allt igenom osvenskt resonerande busen slagit sig ned. Motsättningen mellan hans ovårdade gestalt och den starkt tuktade parken med sin monumentala marmorbänk är både vacker och rolig.

I december 1901, då Nobelprisen för första gången utdelades och då den åldrige franske lyrikern Sully Prudhomme utsågs till den förste litteräre pristagaren, hade mången tänkt sig, att man

438. Skridskoåkaren Moje Öholm.

Teckning i samlingen »Idrottsmän af Torsten Schönberg.

hellre borde korat en af de stora idékämparna, hvilkas namn ljuda öfver världen, och ej den formfulländade, tankedigre, men utanför Frankrike föga kände akademikern. Oscar Levertin skref dä en af sina mästerliga artiklar, där han riktade en kritik mot Svenska akademiens val, hvilket gaf Oscar Anderson anledning att skildra Levertin som riddaren i sagan, trängande in i det sofvande slottet för att väcka prinsessan. Dörrvaktaren, C. D. af Wirsén, slumrar, harpoklangen har tystnat. De aderton ha somnat in från sina vattenglas. Jämför man en sådan helsida med dem, som under de föregående åren förekommit, måste man erkänna ett stort konstnärligt framsteg (bild 436).

Oscar Anderson ritade äfven, ehuru ej så ofta, en sorts varelser, för hvilka svenska skämttecknare haft en panisk förskräckelse, vackra damer. Tyvärr hade dessa hans teckningar sällan en svensk karaktär.

Den högt begåfvade tecknaren blef ej hvad han lofvade. Hans lif förbittrades af det obotliga svårmod, som enligt någon sorts psykologisk naturlag tyckes lura pä djupare anlagda komiker.

De öfriga tecknarna i Nisse nå ej upp till Oscar Anderson. De äro dock ibland rätt skickliga.

Torsten Schönberg (f. 1882) har tydlig komisk begåfning och lyckas ofta förträffligt, kanske mest i sitt album »Idrottsmän». Schönberg lider dessutom ej af den enformighet, som utmärker så många skämttecknare, han har därtill en utpräglad konstnärlig vilja och är den mest begåfvade af de unge. — A. TÖRNEMAN verkar alltför osvensk, hvilket är ett fel, då man skall teckna svensk omgifning. I sina originella dekorativa målningar ur det parisiska nattnöjeslifvet visar han sig vara en utmärkt konstnär.

per Lindroth blir mer och mer skicklig. Slutligen har den ojämne Teodor Heurlin någon gäng kommit med bra saker af mera svensk karaktär än hans medarbetares. Det är naturligt, att ej alla, som rita skämtbilder, kunna ha en personlig och nationell stil, men att dessa två egenskaper äro af högsta betydelse, då det gäller ett konstverk, därtill nekar väl ej ens den mest antiindividualistiske socialdemokrat eller den ilsknaste fiende till andra nationella känslor. Hvad som bör framhållas är emellertid den ökade respekt för konstnärskrafven, som tid-

588439- P- P- W. och »frimickel»-partiet. Karikatyr på »Pucks titelsida, teckning af Edv. Forsström (jfr sid. 580).

ningen visar, och om den i vissa fall tyckes söka sina ideal — liksom 1870-talets Nisse — i »det stora landet i väster», kan man ej annat än önska, att tidningen, som nu utvecklat sig från stockholmskt gaddlöst punschflabb till Arizona-Kicker-angrepp pä det personliga området, också måtte fortfarande ägna en liten tanke at la douce France, sin gamla väninna, och taga från detta land den sorts samvete, som ingen fransk-ätare ens bestridt nationen och som är för en skämttidning nödvändigt, det konstnärliga samvetet.

Söndagsnisses vakne, initiativrike redaktör har redan gjort en god insats i den riktningen.

Puck tillkom i juli 1901, och som ofvan sades, var det Edvard Forsström, som gaf tidningens första sida dess karaktär, och Hugo Vallentin, som blef tidningens redaktör. Ligga Söndagsnisses ideal under senare tider i sydvästligaste delen af U. S. A., sä blickar den urradikale redaktören af Puck mot London W. De svårigheter, som han hade att bekämpa i Nisse, äro desamma i Puck, ty den är också en aktuell tidning, där redaktören helt säkert ofta lider af att ej få säga sin mening så skarpt, som han önskar. En spirituell vacker fransyska lär ha yttrat: »Ja, jag vet, att jag talar hufvudet af mig, men det är för roligt, jag måste säga det», och något i den vägen känner säkert ibland redaktören af Puck, ehuru han med manlig klokhet tvingar sig till tystnad. Emellertid säger han i sina ypperliga illyriska sagor och i sina välformade träffsäkra underskrifter alldeles tillräckligt för att grundligen roa och förarga sina läsare. Det förefaller emellertid en åskådare, som tror sig vara opartisk, att Pucks redaktör, som från England lärt så mycket, om också ej engelsmännens djupt rotade aktning för eget land, också tagit med sig det äfven hos skämttidningsredaktörer tilltalande gentlemanna-skapet. Man behöfver väl ej ha knapp på värjan för det, om denna bild frän det af Pucks redaktör kanske något missaktade vapenyrket tillåtes. Genomgår man Pucks årgångar, fär man en känsla af aktning för det arbete, som måste ligga bakom, ehuru det lyckligtvis

icke synes i de hundratals lustigheter, som förskrifva sig frän redaktören. Ofta har han gjort goda träffar, ehuru han tyckes ha lättare att träffa målet ju högre det sitter

440. Kärt besvär förgäfves.

Han, blygt: »Får jag kyssa er hand?»

Hon: »Om jag hade vetat, att ni mente handen, hade jag inte behöft ta af mig floret.»

Teckning af Victor Andrén i Puck 1903.

Emellertid är det väl fullt tillätligt, att en skämttidning — åtminstone en politisk sådan — har partifärg. Att han då hellre skjuter på fiendens officerare än på sina egna, äfven om han skulle ha ett ord otaldt med dem, kan väl endast en ungsocialist misstycka. Men Puck är ingen ungsocialist. — Vallentin lämnade 1910 re-daktörskapet för Puck, som då öfvertogs af Gustaf Ljunggren.

Sveriges ende cnictecknare vlctor Andrén (född 1856 i Uddevalla) hör till Pucks medarbetare. Han tyckes i hela sitt lif trofast bibehållit sin smak för samma typ. Det påstås, att ostasiater ej ha den allra minsta veneration för och attraktion till vackra kvinnobröst. I det afseendet är Victor Andrén ofantligt västeuropeisk. Hans konstnärliga kvinnoideal tyckes vara en högbarmad, mycket vacker kaféflicka, hvilken med sina behag och stora mörka ögon kollrat bort en konsul, som köpt henne

44i. Den åldriga fru Karlsson kommer gångandes prydligt höljd i sin med många krumelurer sirade, dock kanske något nötta äkta schal, då en yngling utropar: »Hör nu, lilla gumman, gä inte med den där bordduken, för det syns, hvar lampan har stagit.»

Teckning af K. Stangenberg i Puck 1903.

vigselring, snörlifvet La gracieuse och en mängd urringade väl-sydda supéklänningar. De äro lika som bär alla dessa Andréns konsulinnor och friherrinnor, men hvem förtär ej gärna det ena körsbäret efter det andra; det är åtminstone många, som ej förstå, att det individuella spelar både i konst och kärlek sin ganska bestämda roll.

Ibland äro underskrifterna riktigt lyckade. En ryttmästare anför kotiljongen, man hvirflar fram med sina af dansen flämtande, barhalsade damer. I sin ifver kommenderar ryttmästaren: »Halt! Lediga! Klappa halsarna!» — Sommarnöjeslifvet har, som sig bör, en stor plats på Andréns eleganta teckningar. Herrarna skämta och skratta kring punschborden på de hvita ångbåtarna, som glida ut i skärgården, eller äro väl placerade pä någon stilfull mahognykutter, som kryssar skickligt och majestätiskt fram

mellan kobbarna. På kvällen hviskar man på trädgårdens soffor. »Hvad är flirt?•> »Det är allt utom allt.» Och den åtminstone inom det europeisk-ameri-kanska kulturområdet alltid lika spännande frågan,om man skall vågakyssas, löses på alla tänkbara sätt.

Andrens allra bästa skämtbilder äro väl dock den i Restaurant du Nords matsal i Stockholm utförda väggfrisen, gjord med så mycken svenskhet och godt lynne och så typisk för Stockholm omkring 1900, att den borde komma till Nordiska museet i en framtid.

Kärfvare, ojämnare men konstnärligare är Knut Stangenberg (f. 1871), hvars hufvudsakliga arbeten finnas i Puck. Af argsinta gamla gummor har han destillerat ut något särdeles kostligt, och deras förnumstiga och ilskna miner ha få uppfattat som han (bild 441). Stangenberg är också en af våra allra roligaste porträttecknare, och hans ritningar af våra skådespelare ha ett verkligt värde. Den karaktärsfulla bilden af de Wahl i en komisk roll torde helt och hallet återge hvad den äfven inom lustspelet mycket begåfvade skådespelaren ville ha fram.

Den lustiga och eleganta serien »Zorn hemma hos sig» hör ocksä till det mera lyckade. Stangenberg är dessutom

en mästare i versekvilibristik. Verserna äro så genomkostliga, att de ibland sätta bilderna i skuggan. Det pompösa blandas med det galnaste slangspråk. I en visa om ordensregnet en Oscarsdag — återgifven i Svenska Dagbladets jultidning Vinterbloss — börjar han med en blick öfver universum af den mest kosmiskt komiska effekt:

75—100296. Laurin, Skämtbilden. _

593

442. Anders de Wahl.

Karikatyr af K. Stangenberg.SVERIGE.

På himmelen det sitter en väldig mängd med stjärnor.

Hur de väl kommit dit hafver brytt många hjärnor.

Och i sin visa i samma tidning om »Familjeslafvinnan» visar han sig vara en af de få utom Engström, som kunna fä fram något svenskt typiskt hos våra snälla jungfrur, hvilka på fullaste allvar kunna instämma i Pajazzos ord: »Vi äro mänskor ock, som fröjdas och lida.» Många psykologiska och fysiologiska gåtor i deras lif lösas, om man rätt betänker Stangenbergs ord, att

Enkel saken blir, om vi besinna: familjslafvinnan är för fadren kvinna.

Och hvilken färg får ej Stangenberg öfver sommarkvällens lockelser med blomdoft och tystnad, samma kväll, då herrskapets ungdom blir litet osäker i rösten nere i trädgårdens bersäer:

Då solen gått till kojs och dagen efter, och när sig herrn och frun desslikes knyter, då kärlek i pigäsens hjärta ryter, då häpna drängar lära stadskärlekens funder, och uti vischans nattomhöljda lunder det sorlar som en jättekorg med kräfter.

Detta är något mer än den vanliga skämttidningsversen, det är ursvenskt, personligt, barockt, men med mening på botten.

Allt hvad Stangenberg ritat och skrifvit har ej samma betydelse; mycket är underhaltigt, men i sina bästa ögonblick höjer han sig till det värdefulla.

Att han tillsammans med den originelle, ofta ofantligt lustige, men äfvenledes ojämne humoristen Dan grundat en ny skämttidning, Kurre, är väl snarast att beklaga, då koncentration i stället vore det önskvärda åtminstone från publikens sida.

Slutligen tecknar den ypperlige porträttritaren A. M. AüLER-creutz-P:sun (f. 1868) i Puck. Själf militär, har han i sina oförargliga men i alla fall fullt konstnärliga teckningar begåfvat Puck med ett galleri samtida ur militärvärlden. Han har dock därför ej glömt hofmän och diplomater och påminner dem på det älskvärdaste sätt, att de höra till den organiska tillvaron de också, och att försynen för att nederslå deras af högmod »böljande

594

443- Zorn hemma hos sig.

Teckning i Puck af K. Stangenberg.

595SVERIGE.

444. Öfverstelöjtnant V. Balck.

Karikatyr af Adlercreutz-P:son.

hjärtan» gjort dem hjulbenta eller uppnästa, dymedelst påvisande deras sammanhang med dem, som på trappsteg längre ned frän tronen i en blygsammare ställning arbeta på ett älskadt fosterlands förkofran.

Och här vidröres en för skämtteckningskonsten viktig fråga. I hvad mån får man vara personlig, dä man ritar karikatyrer? Att ofinkänslighet och råhet förekommit på detta område liksom pa alla andra, det är gifvet. Men ä

andra sidan kan framhållas, att vi ännu vid 1900-talets början här i Sverige i allmänhet hållit det rent privata borta både från text och bild i pressen.

596445- Demonstrationståget för allmän rösträtt år 1902.

Teckning å Karbasens» titelsida af Arthur Sjögren.

Att politiska personer, skådespelare, konstnärer, författare och i det allmänna verkande affärsmän kunna afbildas och förlöjligas såsom offentliga personer, kan väl ej bestridas, lika väl som att skämtet kan bli dumt och plumpt; men mot dumheten äro ju själfva gudarna försvarslösa. Den fasa för offentligheten och för att komma i bladet, som fanns ännu under hela iSoo-talet, har väl mycket gifvit med sig, och det vittnar om en högre kulturnivå att kunna tåla ett skämt. Det är med undervisning i detta svarlärda ämne de aktuella skämttidningarna äro sysselsatta. Man har rätt att ställa höga pretentioner pä lärarna själfva.

Ar 1901 — samma är som Puck föddes — började det socialistiska partiets skämttidning Karbasen; den slutade redan med år 1908.

De socialistiska skämttidningarna ha ingenstädes något vidare anseende för rolighet, och i främsta rummet beror väl detta på deras benharda ortodoxi. Simplicissimus afbildar hånfullt men väl i hufvudsak rättvist socialistledaren Singer som en ny Moses, med partibeslutet i form af lagens stentaflor nedstigande från kongressens rödglänsande Sinai. Att en missionspredikant eller en socialistisk resetalare är dogmatisk, det hvarken förvånar eller ens förargar många, men att en skämttidning är i saknad af själfironi och blindt måste tro' på partiets allena saliggörande dogmer, har varit till skada för kvickheten i de socialistiska skämttidningarna. Men kan man väl sätta sig öfver denna bundenhet, som också är utmärkande för Karbasen, så måste medges, att den i konstnärligt afseende åtminstone är båttre än Kasper, och att några snärtar eller rättare slag mot de sociala orättvisorna och några angrepp på dumt och grötmyndigt kapitalistöfvermod varit träffande. Men de många bommarna mot våra tyvärr fätaliga kapitalinnehafvare bli sä mycket märkbarare, som Karbasen alltid skjuter med kanon.

Arthur Sjögrens (f. 1874) teckningar äro de bästa, som i tidningen framkommit, särdeles den verkningsfulla idén med bilden af demonstrationståget, där en folkrörelses kraft på ett

mycket lyckligt sätt är symboliskt återgifven (bild 445).

* *

#

^T1

446. Ur kampen för tillvaron.

Karikatyr af Bruno Liljefors 1884.

Tre af vara största konstnärer ha äfven utfört en del teckningar, hvilka genom sin skämtsamma form väl kunna kallas och äro karikatyrer.

Bruno Liljefors (f. 1860) har t. o. m. utgifvit två karikatyralbum (1884), i hvilka han mest skildrar komiska situationer i djurvärlden med eller utan inblandning af pojkar. Med sin sinak för jägare, bönder och tjufpojkar visar han sig äga månget lynnesdrag gemensamt med sin vän Albert Engström. Ibland höjer han sig till mästerskapet, och detta gäller ej minst hans här afbildade kräkungar (bild 446).

Att Carl Larsson (f. 1853) skall vara framstående också som skämttecknare kan ej förvåna någon, som känner hans rika personlighet. Hans första ofvan omnämnda lärospån i Kasper voro dock ej så lofvande. Det var i hans akvareller i början af 1880-talet hans konstnärsskap slog ut med ens. Och om dessa pä ett förut i Sverige okändt

vis förbundo elegans och känsla, så fick han kanske först något senare full klarhet och mogenhet i sin humoristiska produktion. En rik skatt af komik, självständig och nationell i allra högsta grad, ligger i Larssons teckningar till Elias Sehlstedts sånger och visor (1893). Dessa teck-

447. Ur Sehlstedts dikter.

Teckning af Carl Larsson.

ningar, som öfverträffa texten ej bara i konstnärlighet, afbilda pä det mest lustiga och pä samma gång poetiska sätt den älskvärda småborgerlighet, som finnes i dikterna. De visa, dessa teckningar, att t. o. m. 1860-talets svenska anda, hvarom ofvan yttrats ett och annat ofördelaktigt, kan bli njutbar genom humorn. Teckningen »Till en vän dä han fick pastorat» är gjord sä, som Nisse- och Kasperbilderna borde ha utförts pä sin tid. Inpassad i mandorlan med cigarr, toddy, kort, brädspel

44S. Förbigången vid rådmansvalet.

Teckning af Carl Larsson i Sehlstedts dikter.

och en fårsax, tronar den lille beskedlige kälkborgaren. Biskopsmössan vinkar i fjärran (bild 447). Det ligger föga af det >brinnande i anden» i de Sehlstedtska orden:

 Stockholm fan är lös. Om kroppen skall förströs, blir han bräcklig af nattvak, buteljer och mat, bröst och vådor taga skador. Du är lycklig, min bror, som har fått pastorat.

Med sprudlande fantasi återger Carl Larsson dessa Sehlstedtska gamla farbröder med grufveliga eder i munnen och skalken i ögonvrån. Alla dessa små rara mamseller, vresiga sjöbjörnar och tjocka präster äro en fest för dem, som älska och förstå det svenska, allt är så muntert, oskyldigt, så barockt och smånäpet, att hvarje förståndig människa då och då bör uppfriska sig med dessa Larssonska teckningar, där det vackra omväxlar med det lustiga, där ärlor och fjärilar, humlor och barnungar leka i trädgårdstäppan om sommaren och där tullinspektören och skalden Sehlstedt i »det vinterlurfviga och ramsugande» Sandhamn tärde sin salta strömming.

Carl Larsson har gjort dråpliga komiska porträtt af sina kamrater och med få men mycket sägande streck ritat serien »De mina», hustru och barn, på lustigaste vis.

Nils Kreuger (f. 1858) har, så modern och personlig han än är, en sällspord förmåga att tränga in i den historiska stämningen. Kreugers historiska baksidor äro lika konstnärliga som kostliga. Han har alltid haft en stor förkärlek för hästar och återger på briljantaste sätt den komik, som kan finnas både hos den solidaste ardennerhingst och den mest aristokratiskt magra fullblodskapplöpningshäst.

På en tung springare galopperar Ludvig XIV fram, pompös och svällande vänder han ryggen åt åskådaren, manande och lifvande sina trupper från sin plats *bakom* stridslinjen. Konstnären har försett denna humoristiska vackra målning med de nu i Frankrike ironiskt citerade verserna af Boileau:

Louis les ranime du feu de son courage, Se plaint que sa grandeur le retient au rivage.

Det var ej *bakom* stridslinjen man fann hans store svenske samtida Karl XII. Hvilken enveten, orygglig kraft ligger ej i

Kreugers baksida af denna olika bedömda storhet (bild 449). Man behöfver ej tvista länge om konstnärens ställning i frågan. Den stämning af blåfrusenhet, som för fantasien ligger öfver Karl XII:s dagar, finnes i denna bild, där konungen, obeveklig som det olyckliga ödet, trampar fram med sina storstöflar öfver snöfältet med dess blodspår.

Till den historiska skämtbilden kan Sven Bobergs förslag till nationalmonument räknas. Vid nationalmonumentstäflan våren 1910 inlämnades bland täflingsskisserna ett och annat, som väckte icke afsedt löje. Men en af skisserna, det förslag, hvilket den medföljande förklaringen ansåg böra uppställas i riksdagens hufvudentré, så att tillträdet skulle omöjliggöras, kunde man lugnt skratta åt utan att göra upphofsmannen ledsen (bild 452). Den af väl-lefnad något »rultikultiga» moder Svea har tyngd af mat och dryck insomnat. Vid hennes fötter snarkar Göta lejon. Spjutet, sinnebilden af landets värnkraft, glider strax ur hennes slappa, knubbiga hand.

Ivar Arosenius, född i Göteborg 1878, död nyärsnat-

449. karl xii.

Skämtmålning af Nils Kreuger. Hos förf.

ten 1908—1909. var också inom skämtteckningen en af de egendomligaste begåfningar vårt land ägt.

Trots all svenskhet finnes det i hans komiska taflor och teckningar något af Bond-Brueghels breda humor, af en Jordaens blodfulla sinnlighet. Han har rönt intryck af Albert Engström, men har i allt hvad han gjort visat en ovanligt personlig uppfattning och har sagt saker om svenskheten, som skola bli bestående.

Såväl det melankoliska som det orgiastiska draget, såväl blygsamheten som själfmedvetenheten har han i sina oftast färglagda teckningar gifvit en form, som träffar det innersta af värt nationella väsen.

»Min kusin från landet» är i det fallet ett nationalmonument öfver svenskens sträfvan efter värdighet i den allmänna samman-lefnaden (bild 450). Hans redingote är visserligen ingen doktorsafhandling i en skräddarakademi, snarare utgör den ett prof på handaslöjden i Fläskjum eller någon annan landtlig ort, men han är lika högtidligt belåten öfver det prydliga plagget som en af hans fornnordiska förfäder, dä denne fick en kappa af sveakonungen som lön för sina mandomsprof. Däremot ser han nog ej själf, hur vackert den gammalmodiga tapetens mönster gör sig i färg och som bakgrund.

Man känner sig grubblande öfver frägan, om ej spriten har en mission att fylla för våra landsmän, dä man ser den tröstlöst ledsamma stämning, som råder pä teckningen Tredje klassens väntsal» på någon liten västgötastation (bild 451). Hvilken åsikt man än må ha om brända eller destillerade drycker, så förstå vi väl alla, att dessa tre män grubbla öfver ett medel att undkomma tillvarons ångest och tröstlöshet och att de väl snarare tänka på »stångjärn» och »nitnaglar än på den äfvenledes svenska utvägen en genomförd idealistisk filosofi.

Ofta ingår Arosenius pä det sexuella området och skildrar fetlagda bondskönheter, han kommer med teckningar af en sorts svenskt Schlaraffenland», där stekta sparfvar flyga en i munnen och där frodiga bondflickor niga och säga ja med sitt bredaste flin.

Det är en sorts oskuld öfver denna animala glupskhet. Man hyser inför densamma de känslor man erfar, då barn

60445°- Min kusin från i.andet.

Färglagd teckning af Ivar Arosenius.

451. Tredje klassens väntsal.

Teckning af Ivar Arosenius.

ungar ätit för mycket äpplen och sötsaker. Rops tecknade lastens iskyla och hur den fräter på själ och kropp. På Arosenius' teckningar ser man i miner och åthäfvor hos hans i allra högsta grad lifsbejakande gossar och flickor blott en innerlig belåtenhet öfver att människan skaptes tvåkönad. Hos honom fanns romantikerns känsla för sagan, dess drömstämning och öf-vernaturliga logik och äfven mycket af den själfbespegling, den cynism och den öfverkänslighet, som utmärker denna riktning.

Äfven som kolorist utvecklade han sig så småningom till mästare. Det ligger i många af hans visitkortstora,

fantastiska, pä en gäng melankoliska och skämtsamma färglagda teckningar något af de medeltida miniatyrernas precision och klara, strålande färger. Ibland skildrar han en sagans Orient,

såsom en begåfvad svensk bondpojke föreställer sig den, med arkitektoniska motiv både ur någon gammal illustrerad tidnings bilder från Turkiet och frän ett Trosas eller Vimmerbys röda huslängor.

Arosenius hörde till de lyckliga konstnärer, som äro fyllda med en rik inre bildvärld. Han lefde kort men tillräckligt länge för att visa sitt sinnes till synes outtömliga frodighet.

Axel Pettersson i Döderhult, f. 1868, är som konstnärlig skämtbildsnidare en af de mest originella och framstående. Bondson från Oskarshamnstrakten arbetade han sedan som snickare. Hans grupper af ungefär två decimeter höga figurer, En mönstring, En bondbegrafning m. m., visa i likhet med hans ypperliga djurskulpturer och komiska porträtt på en sällsynt förmåga af karakteristik. Hans sinne för materialet och den säkerhet hvarmed hans i stora plan och med stark stilkänsla utförda bilder äro snidade, ha gjort honom beundrad t. o. m. af den mest kräsna utländska kritiken.

452. Moder Svea.

Skiss till nationalmonument af Sven Boberg

Den ii mars 1897 började en skämttidning af ny typ att utgifvas i Stockholm. Dess namn blef Strix. Hvarför det la-tinska namnet pä ugglan, Minervas och vishetens fågel, skulle bli denna tidnings benämning, är ej lätt att räkna ut. Kanske var det därför, att det fonetiskt låter som en pisksnärt eller därför att redaktören, dess ledande själ, ej har få egenskaper gemensamma med ufven. Det är en nattfågel, en fågel, som gärna flyr till ensamheten i naturen, en fågel, omgifven af mystik, rufvande och vild, som har sin personliga uppfattning om människors barn.

Strix grundades först som sä många tidningar för att bli något helt annat än hvad den sedan blef. Många hade retat sig åt den osvenska tonen i de förut befintliga skämttidningarna och ät att satirens gissel aldrig gick ut öfver den vänstra sidan af rikskroppen. Aristofanes gycklade på sin tid med garfvaren Kleon och hans demokratiska maktlystnad. I Sverige på 1890-talet hade Demos fätt pösa otuktad af skämtpressen, och skämtets friskgymnastik hade endast användts på den högra sidan. Man var med skäl orolig för ensidighet. Af planen att göra Strix till en politisk skämttidning, opponerande mot Söndagsnisse och dess idealer, blef emellertid intet. Strix visade sig i stället vara ett fylligt uttryck för sin redaktörs personlighet och härigenom något mycket viktigare och intressantare. Den blef

också Sveriges första konstnärliga skämttidning.

* *

*

Under detta maskinärhundrade, som William Morris kallar irikare på smärtor än alla andra kända tidsperioder», har också

fioS453- SjÄLFPOKTRÄTT AF ALBERT ENGSTRÖM. Teckning å Strix' titelsida.

mänskligheten blifvit fulare än någonsin, och liksom barnen härma fula människor genom att göra de hiskligaste grimaser, så söker karikatyrtecknaren efterbilda och göra konsnärligt njutbara alla dessa af dumhet förfulade, af laster förråade, af brackaktig själf-belåtenhet motbjudande typer, som vimla på våra gator och torg, skocka sig i våra kaféer och fylla teatrar och missionshus, kort sagdt alla, som komma en att skratta elakt, då man tänker på den gamla vackra sagan om gudsbelätet. Vi germaner äro kanske fulast, ehuru vissa författare anse en kroasering

mellan neger och mulatt, kallad sambo, för ännu ett strå hvassare. Det är i de germanska länderna, som de rödfnassliga, de skelett-magra, de vidrigt uppsvällda och feta, de finniga och pussiga frodas i yppig myckenhet. Fula finnas äfven i skaror inom de latinska folken, men dessa fransmän, spanjorer och italienare ha dock större anlag för en skaplig ansiktsoval, under det vi tyckas ha en naturlig fallenhet för en ful dylik. Dessutom medför de germanska folkens — anglosaxerna frånräknade — bristande sinne för den formella kulturen ett litet pius i löjlighet hos de högre, i vidrighet hos de lägre klasserna; man jämföre t. ex. folket i en italiensk osteria eller i en fransk cabaret å ena sidan med samma sorts människor i en tysk Bierwirtschaft eller i en svensk krog. Vära tecknare ha ett rikare galleri lefvande karikatyrer till sitt förfogande. Men om det är sanning med all denna germanska fulhet, så är det också sant. att när människoplantan någon gång förekommer i lyckade exemplar af vår rasvarietet, så lysa åtminstone kvinnorna af en älsklighet, som lämnar all latinsk formskönhet långt bakom sig. Och så en sak till! Äfven hos den stora fula mängden af män och kvinnor finnes en sorts individualitet, hvilken ingår i och omger den yttre personen som ett hölje, låter den stå i ton. som målarna säga om landskapet, då solröken förmildrar och harmoniserar alla skarpa linjer och kalla dagrar. Denna motsats mellan ett varmt kännande hjärta och ett fult omhölje har alltid intresserat germanska sinnen.

Teckningarna i Strix äro germanska, man kunde kalla dem antilatinska. Om man fränräknar de nyssnämnda Larssonska teckningarna, kan man utan öfverdrift säga. att Engström och

v l

610454- Julglädje.

Omslagssida å Strix' julnummer 1905, målning af Albert Engström.SVERIGE.

hans bästa medarbetares ritningar äro de första verkligt svenska skämtbilder, som blifvit tecknade i mening att vara nationella och som ocksä i fel och förtjänster verkligen voro det.

Sverige är ett bondland, ett land, där bönderna haft en mera framskjuten plats än i något annat land med undantag af Norge. Ofverklassen har varit fåtalig, alltför fåtalig, alltför fattig och föga centraliserad. Liksom det lilla vi hafva af dramatisk litteratur undviker verklighetsskildring af de högre klasserna, så har skämtteckningen sä godt som undantagslöst sysslat med den småborgerliga klassen, dess ordensfester med band och stora bålar, dess sparlakansläxor, fruns jungfrubekymmer och i senare tider med bönder och busar. Romantikens begär att nå det nationella och pittoreska framkallade först bönderna pä skådeplatsen. och dä sedan realismen med sin förtjusning för det äkta blef modern och understöddes af den etnografiska och filologiska forskningens intresse för folkseder och folkspråk, vände sig också skämtteckningen till dessa tvä hufvudområden, och bondens knipslughet, hans »sunda naturlighet» samt busens galghumor och suveräna förakt för den öfriga mänskligheten, blott han har sitt rus och sitt snus, blefvo i hundratals bilder återgifna i Strix och dess imitatörer.

En form af humor, som är uråldrig, men som pä senare tider föga hade förekommit i Sverige, började nu att uppträda — det makabra skämtet.

Likets bror: »I ha la sett liket, mor:»

Mor Fia: »Jo då, dä ä ett trefligt lik, ett rektigt trefligt lik, ä dä, ja dä.»

Det fordras naturligtvis en något öfver 1860- och 70-talens naivitet höjd ståndpunkt för att kunna ha roligt åt denna dråpliga historia. Men stötte denna enkla, intet ondt anande bond-brutalitet medelklassens känslor, så blefvo samma hyggliga lager i stället skonade, då det gällde det erotiska skämtet, hvilket sä godt som saknas i den svenska skämtpressen. Det ersättes af en del snaskigheter. Schück framhåller det typiskt nationella i en visa af den karolinske diktaren Israel Holmström om en ung man, som gifte sig med en gumma, där det roliga ligger i det naturalistiska utmålandet af gummans fysiska obehagligheter.HEDBERG. NYMAN. FORSBERG.

Bonden tar det sexuella pä ett naturligt sätt och talar icke mycket om det erotiska. »De unga böndernas fantasi är enkel och ej oanständig. Deras längsta historier äro heroiska och ej erotiska, de behandla väldiga slängar (»storsmockan»), som de gifvit eller fått, de hänföra sig till fall af styrka och djärihet, till bragder i slagsmål och i

dryckjom», säger Anatole France om de franska bönderna, och det tyckes passa rätt bra in äfven på de svenska.

Då prästen frågar bondflickan: »Hvad är kärlek:» svarar hon fnissande: »Nu ska pastorn inte va' grofver.» En dylik historia har alla kriterier på att vara sann.

Bönder och bondkvinnor taga könsförhållandet naturligt och skämta ej sä mycket i dessa ting, utan att dock ta dem allt för allvarligt, kanske ej ens tillräckligt allvarligt.

»Jesses, hva' en blir full i skratt, när en tänker pä hva' en ha synda' i sin ungdom», utbrister en gammal käring. Och detta hennes inlägg är genom sin motsats till den officiella uppfattningen och sin psykologiska sanning i bästa mening humoristiskt, ty så känna vissa optimistiska personer, hvilket ej hindrar, att det om andra gäller, att

Syndens son beprisar ångerfull

all den försakelse han ej förmådde.

* *

*

Erik Hedberg (1868) är ej ensam om att i tidningen teckna roliga bondgubbar. Den förut nämnde Stangenberg är också medarbetare i Strix.

Hilding Nyman (1870) hör också till dem man ser med nöje. Han tyckes vara specialist pä barnhistorier, är ej alldeles emot att någon enstaka gäng i nödfall teckna en dam eller herre, men är som alla andra Strixtecknare särskildt förälskad i bondgubbar. (Bild 455.)

anders Forsberg (1871), som sköter det redaktionella arbetet och dessutom är en värdefull tecknare, har tagit de småborgerliga på sin lott. Det är ingalunda tillräckligt att hänvisa

455 En svärm svenska emigranter resa till Amerika på en dansk ångare. Det är trångt ombord. Midt på oceanen stiger Sven Persson upp på kommandobryggan till kaptenen.

Sven Persson: Hvar ska jag ligga:;

Kaptenen: »Kan De ikke ligge hvor De har ligget hele Tiden;

Sven Persson: Nä - förr har ja ligget pä en sjuk gubbe, men nu börjar han å kry se ä kastar mej ä.

Teckning af Hilding Nyman.

på Th. Th. Heines »Aus dem Familienleben» i Simplicissimus. Det är ämnessfären, som är densamma, men bela uppfattningen är originellt svensk, och Forsbergs. bilder »Ur svenska hem» äro af den sorten, att de upplysa om en hel kulturform, de äro sedda och tecknade med en lugn bitterhet, dessa smä händelser bland antimakasser och alabasterhundar. (Bild 456.)

Man är langt ifrån den gamla goda tidens sentimentala rörelse öfver den hederlige, flärdlöse handtverkaren eller fabrikoren. som älskade republik och mörka toddar och hatade läsar-präster, med emfas instämmande i Sehlstedts ord om den senare företeelsen:

»Hur vi till förnuftet vädje, grips det af hans mörka lag

Han har stulit lifvets glädje, och han stjäl den dag för dag. Ännu inga rankor funnits såsom hans pa lifvets ban, ingen läsarpräst har funnits, som ej varit full med fan.»

Denne redige borgare förefaller, så rabulist han än var, att i hufvudsak ha varit nöjd med vår Herres ledning af världsförloppet, och de, som ritade af honom, voro i grund och botten belåtna med sin borgerlige vän. Forsbergs figurer höra till samma sociala miljö, men äro sedda med konstnärens förakt för allt slentrianmässigt, fult och

poesilöst, som kan finnas i den lägre borgerliga lifsformen.

Engström själf har i sitt förord till det separat utgifna »Från svenska hem» framhållit, i hvilken anda man skall betrakta den Forsbergska samlingen, och säger till den gunstige läsaren: »Den konstnär, som pä dessa blad tecknat dig själf och din lya, har i konstens intresse och i den mest oegennyttiga afsikt ägnat är af sitt lif för att tränga till djupet af ditt åskådningssätt och dymedelst öfverlämna åt eftervärlden och senare forskare en tillförlitlig framställning af dina utseenden och de hålor, där du älskar att vistas, pä det att dessa vetenskapsmän icke måtte fä så stort besvär med dig och ditt som vi med pål-byggnadsmänniskorna och deras kjokkenmoddinger.»

Det är helt enkelt en visserligen ensidig men dock sann kulturhistorisk bilderbok ur de 100.000 hemmen. Allt skildras med en brutalitet, som ibland gör nästan ondt. Man tycker, att det är smärtsamt, att det drifves sä hänsynslöst med de löjligheter, som höra tillsammans med de små villkoren och den begränsade horisonten. Inför en högre domstol blir det naturligtvis lika löjligt att bjuda på middag eller jaktparti för att bli igenbjuden, men man skrattar icke lika mycket åt det som åt Bergströmskan.

»Har den äran att gratulera, lilla fru Johansson, med en liten geranium.»

»Tack, tack, lilla fru Bergström, tack. tack, bra synd i alla fall, att jag ingenting har att bjuda på.»

456. Dyra Hilma Innan jag talar med Edra högt aktade föräldrar, mäste jag göra Er en samvetsfråga: »Har Ni allvarligt älskat någon fore mig?»

Teckning af Anders Forsberg.

Bergströmskan: »Jasä, inte det — jaså — jaha — dä tager man väl sin lilla blomma och går till en annan Katrina.»

Det verkar ibland hemskt med all denna snålhet, trångboddhet och otrefnad, därför att den i de flesta fall är alldeles oförvållad, därför att, om man skall lefva borgerligt på 2,100 med en större familj, så fä ej inackorderingarna det vidare bra. och den olycklige medätarens replik: »Mycket smör har jag sett i mitt lif, men aldrig sä litet», blir ganska förklarlig.

Och ändå kan det ej nekas, att ibland, då man ser dessa hem, åtminstone om ej något prydnadsraseri farit fram öfver dem och gipskattor och glödritade taflor saknas, man där kan erfara en viss känsla af gammaldags hemtrefnad.

»Den gamle kamrerns julafton» visar, hur kamrern roar sig genom att gä till sängs i sin gamla soffa och rökande sin cigarr lägga patiens. På nattduksbordet står ett spritkök för toddy-

457. Den gamle kamrerns julafton.

Teckning af Anders Forsberg.

vattnet, och några välformade buteljer antyda, att han har tillgång till det trollmedel, som enligt Syrak »fröjdar människans hjärta> och öppnar en port till drömmens rike, dit man kan längta, äfven om man är en gammal torr kamrer och drömmen blott kommer att röra sig om priffepartier med likatänkande eller chefens stukande af en ännu högre pamp. Det ligger emellertid något på en gång löjligt och rörande i denna bild, där man nästan kan känna röken, konjaksdoften och ett lätt lampos i det helt säkert starkt uppeldade lilla rummet. Anders Forsberg är humorist och melankoliker, men hans läsarhistorier äro uteslutande lustiga och ofta mycket träffande i både bild och ord. Madam Berglund, som fick själfve Abraham upp från hans traditionella plats, hör till de klassiska historierna pä ett område, där som sagdt skämtet ofta misslyckas. Människohjärtats naiva högfärd kryper groteskt fram under all den falska ödmjukheten.

L a it r i n. Skämtbilden.Bland all den goda konst, bland alla de geniala glimtar, som i Strix belyst lifvet i vårt land, intager Anders Forsbergs konst en värdefull plats.

458. Madam Berglund vittnar: Jag är så glad öfver min dröm i natt: Himmelens härlighet lyste mot mig — — — Gud Fader satt på sin tron med Abraham på sin högra och Gabriel på sin vänstra sida. När då Herren fick se mig, så sa' han: »Stig upp, Abraham, och låt madam Berglund sitta.» Teckning af Anders Forsberg.

459. »Svenskar». Detalj af teckning i Julrosor af Albert Engström.

Albert Engström.

»Ingen är omistlig», heter det, men är det så alldeles säkert? Jag tror, att det svenska folket i Albert Engström äger något oersättligt.

Albert Engström är kanske den, som i denna stund i sina teckningar och i sitt författarskap tränger längst in i svenskt460. »En sommargäst», operasångaren Lundgren. *Lundgren talar:* »Men nu stannar du här och tar en grogg och — *en* sa jag? ett dussin groggar, förty natten är lång. — Ludde är här, Ludde vid Vasan, visst fan känner du Ludde, gammal härjare och allting, han är litet härsken i dag, förty vi sutto uppe något i går kväll, och Ludde kan inte äta dagen efter utan har spritångest och ligger till sängs, jag väcker honom ibland, och då tittar han på en rädisa och darrar i en konix åt sig eller två, på middan väckte jag honom, vi hade färsk strömming och död ko och schmiergansbord med kallt fläsk, och karlen led dödsskuggans kval, när han såg den goda maten och icke kunde svälja annat än två supar, och så satt han och höll en liten bit kallt fläsk mellan kartnaglarna och åt med framtänderna som i ungdomens vår — flugan vinkar hårdnackadt, om han inte lägger om rodret etc. etc. Teckning af Albert Engström 1904.

väsende. Hur många visste 1780, att Bellman var den märkligaste då lefvande och verkande svensken? Men hvem kan mäta en personlighets, en människosjäls värde? För hans egna varder det uppenbaradt, för somliga blir han till förargelse, för andra en galenskap. Hans egenart är fylld af brutalitet, af blyghet, af öppenhjärtighet, pratsamhet om sig själf och af skogsfågelnsAI.BERT ENGSTRÖM.

människoskygghet. Engström har en Thorilds motvilja mot kritiker och samme författares panteism och lust att »reformera hela världen» pä samma gång som hans Rousseauska kulturfientlighet. Här har han också beröringspunkter med Strindberg, ett filosoferande kulturförakt, ett tvärsäkert rättshafveri och ett intresse för »minsta kräk i kärr och syra». Som litterär kritiker är han visserligen »amicus veritatis» men mera vän till Strindberg.

Albert Engström har också gjort den erfarenheten, att hur han vänder sig, är han alltid centrum — i båten, på berget, i kaféet, alltid ensam, öfvermannad af känslan af det pä en gång groteska och outsägligt storartade i naturen och världsförloppet, fylld af skratt, hänförelse och förtviflan. De två senare själstillstånden voro väl, förmodar jag, de vanliga hos forntidens siare. Skrattet, ett skratt sammansatt af smärta och vällust som de stora centrala känslorna, hvilka skola omfatta hela personligheten, misspryder väl ej denne moderne vishetsälskare.

Med hvilken glädje lyssna ej vi vanliga människor till dem, som höra suset i den stora världsharpan och som sedan kunna berätta för oss om hvad de hört. Ej behöfver man väl gå med rifna kläder och ett längt skägg för att få säga djupa sanningar. I segelbåten, under det man skär för sig af den rökta rensteken och nedsköljer bitarna med något sädesbrännvin, kan man berätta om lycksaligheter, så att åhöraren jublar, om afgrunder, så att han hisnar. Vi vilja höra hvad sådana ha att säga, som lida och njuta mer än vi kunna. Samma sorts hedniska naturuppfattning, som man finner på Karl Nordströms manligt kärfva taflor, där trots och någon sorts blyg, förtegen känsla smälta tillsammans, är utmärkande för Albert Engström. Han känner för självfva den svenska marken, sådan den varit, innan människorna kommit hit, och sädan den skall bli, dä alla människor på jorden äro döda. Detta har han starkt och skönt sagt i de verser, som stå att läsa pä Kiruna kyrkklocka:

Stig, min klang, mot sol och mot norrskensbågar vida, väck sofvande fjäll, slumrande myr och mo, vig ät arbete in fält, som fruktsamma bida,

vig dem till sist en gång till den eviga tystnadens ro.

* #

*

Engström älskar och förstår det svenska folket. Han är för personlig för att tillhöra något parti; man skulle med skäl kunna kalla honom wilde». Visserligen har han fått några röster till riksdagsman, men han höres nog bättre af Sverige i Strix, än han skulle höras från Andra kammarens bänkar. Äro Esaias och Tolstoj mindre därför, att de skulle ha svårt att begära ordet i en riksförsamling för hvar gång? Ofvan sades, att Engström har en direkt motvilja mot både fördelaktig och ofördelaktig kritik. Han anser en kritiker vara en abnormitet. Lyckligtvis gör han ett undantag för sig själf, och troligen har Allah till honom riktat samma ord som fordom till Mohammed: »För de rätttrogna är det förbjudet, men för dig, Mohammed, är det tillätet. Tv han nagelfar statsråd och biskopar, böcker och taflor, allt utom teater. Mot denna gren af mänsklig verksamhet har han rent af hatfulla känslor, och hela det förakt, som profeten fran Grisslehamn hyser mot teaterväsendet, kommer till synes i de odödliga raderna, som behandla hans möte med operasångaren Lundgren vid den ruttna bryggan, hvarpå den oläckre individen öfversköljer honom med sin kostliga flux de bouche, där hvarje ord fonografiskt återger stockholmskt enklare kaféslang vid

1900-talets början (bild 460).

* #

*

Albert Engström är mångsidig, han har en egenskap, som föreföll osvensk åtminstone vid ärhundradeskiftet: han skäms ej att säga ifrån, att det svenska är honom innerligt sympatiskt, och att han älskar vår historia, våra minnen och de få bruk och ceremonier, som fått lefva kvar hos vårt i förhållande till andra nationer sällsynt otraditionella folk — med dess brist på vördnad och känsla för det gångna. Under en tid, då alltför många af den intellektuella delen af folket mötte det mest berättigade framhållande af oss själfva med likgiltighet och afhånade hvarje försök att göra svenska synpunkter gällande, var Engströms uppträdande en välgärning. Här kom en person, som ingen kunde anklaga för skolinlärda synpunkter, som hade föga präster-

461. Bondflickor.

Teckning af Albert Engström

ligt, officiellt eller militäriskt, som ej insvepte sig i någon sorts catonisk dygd, och pekade med ett klart och tydligt »fy fan» på vår ömkliga själfuppgifvelse. Man kunde väl knappast tro, att han besoldats af Första kammaren, och mången enkel yngling, som förr ej vägat tro pä inhemska professorer af fruktan att anses ointelligent, läste nu hvad Engström skref om Linnéfester, Nobelfester och svenskarne i Estland, med blyg belåtenhet konstaterande, att man nu fick tänka fritt i den riktningen ocksä, och att det strängt taget ej var något genant alls att känna mera för vår flagga än för trikoloren eller stjärnbaneret. Och den Engströmska svenskheten dröjde ej vid de yttre tecknen, så viktiga och vördnadsbjudande de än kunna vara som symboler, nej, hvar och en, som sett hans teckningar och läst hans

själfbiografi »Mitt lif och lefverne», en af de mest betydande skildringar af det svenska, som någonsin utkommit, känner, att här

talar en svensk, en smålänning till lif och själ.

* *

*

Albert Laurentius Johannes Engström föddes den 12 maj 1869 på gården Bäckfall i Lönneberga socken i Småland. Fadern var stationsinspektor. »Lille Alberto, den äldste af syskonen, mottog sina första barndomsintryck i skogarna, mossarna och bergen omkring Marianelunds och Bohults stationer vid Nässjö-Oskarshamnsbanan. Själf har han i Strix förtäljt sin saga från slangbågsperiodens dagar till den oförgätliga vår, da käppen förvandlas till ett njutningsmedel och ynglingen drömmer ljusa drömmar om punsch, flickläppar och tobak. Det är sagdt, att barnet är mannens fader, och i särskildt hög grad gäller detta de benådade, hos hvilka barnets rikare fantasivärld får lefva kvar frodig och lockande, full med starka stämningar, då andra uttorkas af det regelbundna arbetet eller bottenfrysa af ålderns kyla. När Engström beskrifver »den stora gäddan» eller de blinda sutarna, som täckta med grönt slem simmade i hjortronmossarnas svarta vatten, eller då han berättar om hur han sju år gammal »väcktes» af en skollärare, som »var så religiös, att han för hvarje sked soppa eller för hvarje knifblad fastare föda, som han intog, suckade: Tack, käre Gud!», så förstår man, att kanske endast Hjalmar Söderberg så kunnat tränga in i det innersta af barnets känslolif. Alberts fantasi trifdes ej länge i den våtvarma, sensuella läsarextasen, men han har tydligen lärt sig mycket där, som han sedan haft nytta af.

Dä han för sin lärare yttrat några tvifvel om undret på bröllopet i Kana, kallade denne honom sadducé, en kanske något högtidlig term, dä det gällde den yngling, hvilken ännu såg upp till de »mystiska och socialt högtstående individer, hvilka besökte Eksjö lägre allmänna läroverk». Till skillnad frän de politiska frågorna, hvilka ej det bittersta intressera Albert Engström, ha de religiösa liksom de filosofiska spörsmålen all-ALBERT ENGSTRÖM.

462. Vafskedmakaren och soldaten Sköi.d samt den nybakade studenten

Albert Engström.

Teckning af Albert Engström i Strix 1904.

tid haft sin dragningskraft på den djupt anlagde författaren-tecknaren.

Det är det idoga Norrköping, som kan tillräkna sig äran att vid sitt högre allmänna läroverk ha utbildat Albert Engström. Han blef student 1888, och ofvanstående bild visar, hur han tog sig ut, dä han efter examen var informator för en yngling i innersta Småland och med en väfskedmakare och den jättelike soldaten Sköld rökande >:cigarrer för 25 öre kappen» tägade genom trakten. Det var vid denna tid Engström var kär i en flicka, en

463* — Ja kan väl tro, att dar va ett faselit smalkanne där nere på läsemötet hos Lovis på Fårabacken i onsdase kväll, du Lena Kajsa:

— Ja, si dä, Britta Maja, si dä, de geck då väl an för di söm va mä, för di slapp å va mä, men gu nåe me sönnare för di söm inte va mä, di feck allt va mä.

Teckning af Alb. Engström. 1904.

småländsk musiksergeantsdotter. De åto körsbär tillsammans och erforo oändlighetskänslor i hagarna. En dag deltog hon, iklädd sin lilla koketta kappa från Hvetlanda, i ett läsarmöte, där predikanten Johansson betecknade den äfven närvarande studenten Engströms käpp och cigarr såsom varande af djäfvulen. Han bad om församlingens förböner för de där sittande studenterna: »Låt nu oss. denna lilla hop af sanne kristne, söka drifva ut lögnen ur dessa halfvuxna gossar. Bed, bed, alla som hafver tron!» Det var då Engström och hans kamrater togo upp »Vår Gud är oss en väldig borg», hvilket hade till resultat, att alla, »gripna af den nedärfda lutherdomen», instämde, men också att hans älskade efteråt kallade honom hädare.

464. Beväringsmannen 206 Gustafsson öfverraskas på midsommardagen

af besök hemifrån. — »Nä si pappa här, ä mamma å, gack ät hälskote, söster också —

nä nu tror ja, ja bjur på kaffe.»

Teckning af Alb. Engström. 1902.

»Är du kär i Johansson nu», frågade Engström. »Ja, men jag älskar dig», svarade med förtjusande logik musiksergeantens dotter.

Ären 1889—1891 låg Engström vid Uppsala universitet som medlem af och klubbmästare i Östgöta nation. Under denna tid faller beväringstiden med dess minnen och erfarenheter. Det var på Hultsfreds mötesplats i Småland Albert Engström studerade militärlifvet (bild 464).

I Uppsala fick Albert Engström viktiga intryck. Till en viss grad påminner hans vistelse där om en engelsk gentlemans studier i Oxford eller Cambridge. Det var ej efter examensmeriter han jäktade. Men skämt å sido, hans studier i latin och grekiska och hans öfriga filologiska forskningar torde haft betydelse för hans bildning. Pa filologiska föreningen talade han till och med latin, och säkert är, att den vördnad för vetenskapen och den högre bildningen, som hos Engström ligger under allt gyckel och skämt, växte sig stark i Uppsala, där hans

originalitet räddade honom frän att komma in i det epigonaktiga, som dä fanns hos en viss sida i studentlifvet.

Redan som gosse tecknade han karikatyrer af kamrater och lärare och målade dessutom ett stilleben, »Punsch med cigarrer». Under informationstiden i Småland hade han, som aldrig fått undervisning i målning eller ens i teckning — ty i skolan lyckades han t. o. m. krångla sig ifrån frihandsteckningen —, börjat med att rita af Smålandsbönder. I Uppsala blef bekantskapen med Bruno Liljefors en ny eggelse till konststudier.

Han begaf sig till Göteborg, där han under Carl Larssons ledning studerade vid Valands konstskola.

Albert Engström stannade här i tvä år och exponerade 1894 en serie komiska teckningar på Konstnärsförbundets utställning. I sin uppfattning står han närmast Konstnärsförbundet. Tva år ritade Engström, som ofvan meddelats, i Söndagsnisse, och 1896 utställde han »En gyldenne Book» i Göteborg. Den utkom året därpå i facsimile och har blifvit mycket olika bedömd. Boken är, som titeln angifver, en sorts pastisch, där tecknarenförfattaren än i Diirer-, än i Rembrandt-maner med naiviteten i en Orbis pictus ritar bilder af lefnadsålder, temperament, dygder och laster. Att boken är fylld af djupsinnigheter och af många roliga teckningar, är säkert, men å andra sidan förefaller

ett och annat väl tillfälligt och lösligt.

Den Engströmska guldåldern börjar med Strix i mars 1897, och här utvecklar han sig till en af världens bästa skämtteck nare och en af vårt lands mest originella och betydande författare samt träder i förbindelse med sin publik pä ett sätt, som ej många redaktörer gjort före honom. I vårt land är det väl endast Jörgen, som i sina ogenerade, personliga och ofta mycket kvicka artiklar i tidningen Figaro vägat och lyckats med en liknande öppenhjärtighet.

Engström närmar sig svenska folket utan några bockningar. Han önskar godt nytt år åt helårsprenumeranter och lösnummerköpare och »alla som vilja vara med»; han berättar om sina nöjen och olyckor, om yttre och inre erfarenheter med en själfständighet och en oräddhet, som är välgörande, om också naturligtvis ej utan en och annan smaklöshet.

465- »Bröder å söstrar, 0111 vi sulle ta en säng te förtret för djäfvulen, mens vi vänta!»

Teckning af Alb. Engström.

Men »Ouod licet Jovi non licet bovi», skulle man kunna säga för att använda ett af de latinska citat han själf älskar. Denna frihet kan blott en betydande person tillåta sig; för »imitatorum pecus», för den efterhärmande boskapen, är det ett farligt experiment att låta medborgarna fà titta in i dess obetydlighet. . . .

Stangenberg litade en gäng Engström, allvarlig och högtidlig utpekande för Sverige den plats på kartan, där Grisslehamn stod med stora bokstäfver. Där bor nu Strix' redaktör, sedan han flyttat från Fagerholms gamla pittoreska kvarn pa Ingarön nära Stockholm, hvarest han förut med sin familj lefde. '

Strix -meddelar oss, hur han behandlar obehöriga, som tränga sig in på hans område vid hafvet. Däremot upplyser tidningen ej om all den älskvärdhet och gästfrihet, som i hans trefliga bostad strömmar emot dem, som värden anser behöriga. Vid skrifbordet i det rum, som synes på bild 454, tillkomma de Strixteckningar, hvilka sedan glädja hela landet.

466. Grundläggar Althin: — Arbetarna ä så hänsysslolösa mot arbetsgifvarna, men jag har den principipen, att om det är någon såsom inte vill arbeta, så avec med honom! Teckning af Alb. Engström. 1904.

Tittar konstnären om vintern ut genom fönstret, ser han endast snön och det blå hafvet framför sig. Han blir aldrig trött pa att teckna detta haf, om hvars hvita bränningar han skrifvit:

Härligt jag kallar mitt haf, när det välter med hväsande kammar in mot min bergiga strand och suger sig upp emot klippan, fräsande än som en katt och dånande än som en åska. . .

I lär, i Grisslehamn, lefver Albert Engström ett friluftslif. Han seglar och jagar och kommer härunder i ständig beröring med den kärnfriska befolkningen på denna afsides liggande ort. Men han glömmer ej det öfriga Sverige. Från och med Skåne till och med det Lappland, där han trifves alldeles särskildt väl, känner han värt land. Med största omväxling tecknar han bassar och busar, »rospiggar och ropigor» och letar fram de

467. »Brännvin finnes icke i mitt hus, men någon gång tager jag ett glas genever.

Teckning af Alb. Engström.

kostligaste mest svenska typer i detta folk med dess under tusentals år rena, oblandade germanska blod. Dock, alla män äro ej öppna och glada som Frö, alla kvinnor ej väna som Fröja. »Tråkmansar» är ej ett okändt släkte bland svearna.

Engström är road af att rita de frireligiösa. På den vackra ritning, som i bild 465 meddelas — man lägge märke till de smakfulla motsättningarna i svart och hvitt, hvari Engström är mästare —, har han i det stränga, mörka folkskollärareansiktet tecknat en af dessa trånga, ofta aktningsvärda typer, som förfula landet med sina missionshus, fördystra ungdomens dans och fördrifva den magra glädje, som folket kan bestå sig. Men det vore orättvist att neka, att de ha sin nytta med sig; liksom socialisterna utöfva de ofta ett uppryckande inflytande, tvinga de slappa med sin partidisciplin och äro nog i stort sedt en nödvändig om också obehaglig öfvergångsform. Att låta den

I lelige Andes eldtunga sväfva öfver dessa pä en gäng fàraktiga, småleende och egenkära typer är ett elakt men lyckadt skämt af konstnären.

Engström sätter sig in i böndernas intimaste uppfattning. »Min själ tuggar redan snus», säger han själf. De trilska och knipsluga bondgubbarna vandra utefter landsvägarna, de tvärsäkra bondgummorna sitta sä självmedvetna i den hvitmenade landskyrkan, där prästen dundrar från den förgyllda barockpredikstolen och bondjäntorna fnittra med hvarandra, släta och runda som hvetebullar i de innehållslösa ansiktena. I sitt bedömande af böndernas politiska insats är han ofta orättvis, väl främst beroende på att han liksom de flesta konstnärer till sin politiska

läggning är dels anarkistisk frihetsvän, dels anhängare af någon sorts genialt själfhärskaredöme. Hans riksdagsgubbar äro minst af allt partipolitiska. De suveränt formade, urkost-liga hexametrar, i hvilka han gisslar åt höger och åt vänster, äro ofta lika roliga, ibland ännu roligare än teckningarna. Han dröjer envist vid det faktum, att menig allmoge intager i svenska riksförsamlingen en förvånande stor plats och att ängslan för att, såsom i England, Frankrike och Amerika, välja bildade representanter, beklagligtvis anser mången med tecknaren, är typisk svensk.

Pä den politiska ståndpunkten ger han sig sällan in. Än gycklar han endast, än gör han sin vers till ett litet kulturhistoriskt och folkpsykologiskt mästerverk. Ibland börjar han helt fryntligt:

»Johansson, godaken på dek, hur mås det i Vadsbro?»

Ibland blir han verkligen förargad:

Är han rasande karl? Har han läst något mer än katkesen? Vet han hvad detta är för slags vers, vet han skäms eller vet han hvad som menas med litteratur? Säg ut hvad han vet nu.

Ty fortsätter Engström:

Sällan ilsknar jag till så vildt, som då allmogen ej vet hålla sig kvar på svenskmannased vid torfvan och idogt gödsla och plöja och så, ej split men ärter och klöfver.

I dessa riksdagsmannakarakteristiker är han ovettig och när-

468. Rixdaxgubbe.

Idog och nöjd gick Lineli en gång på sitt ägande hemman, träskobeklädd och med förskinn och duk af prunkande ylle sampt medh matsnus under sin läpp och i dosan af näfver. Plogarna sargade jorden, och skönt steg kornet mot solen, hvar dag doftade fläsk på härden och flott rann i pannan, drängarna spände lifremmen ut, och pigorna skeno blanka af smör på trut och på kind, och gärna de följde trånande giljarens hastande steg på vårliga stigar. Men nu har fan flugit i herr Lineli, ty hals öfver hufvud reste han, lämnande vind för våg den bördiga gården, sökande valmännens gunst för tio kronor om dagen. Frisinnad är herr Linell och sitter i bankoutskottet nästan som klistrad fast, tills mandatet är ute, och karlen skickas att odla igen de tegar han ärft af sin fader. Måtte det bara ske snart, och må han snart ej behöfva smussla mullbänken in, som nu han måste i kammarn, utan, som öppet för frie män den friborne tömmer spegeldosan i mun, varda åter sig själf, som han förr var!

A. E.

P. S. Men som ingen riksdagsman vid namn Linell eller någon med ofvanstående utseende finnes, få vi väl nöja oss med rasen och glädjas åt typen. ^

gången, som endast en profet och siare har rätt att vara det. och det fordras mycken självbehärskning hos de afbildade fö-att ej fatta humör öfver de svagheter — lät vara i de allrn flesta fall fullkomligt uppdiktade —, för hvilka de beskyllas.

Med alla sina öfverdrifter är denna samling ett af de mest lyckade utttrvck för svenskheten, som finnes.

I stort sedt fattas kvinnan i Albert Engströms æuvre. Här är verkligen skäl att fräga: »Ou est la femme?» Jo, hon återfinnes, såsom sig bör i svensk skämtteckning, som »käring» eller »piga». Detta hindrar ej, att han ibland lustigt träffar den kvinliga egenarten särskildt hos folkets barn (bild 461). Kvinnan vill se upp till mannen, är Engströms ständiga tema i kvinnosaken. »Han säjer appattamang, ä dä ä me såna där ord han kollrar bort kvinnfolken», upplyser en missnöjd bonde om en socken-Don-Juan.

Äfven överklassarna äro ej vidare ifriga att söka kvinnans förädlande sällskap. Vi svenskar ställa den guldhäriga

och blåögda på en piedestal och gå sedan och dricka punsch för oss själfva. »Får jag en köss utà dek, så ska du få e skäppa po-täter utå mek», säger dock den erotiske bondgubben i Falköpings stadskällare. Denna kaféerotik anses till fyllest i Sverige; i det mera kvinnodyrkande romanska Europa skulle detta bond-aktiga knuffande och skuffande med kaféflickorna vara omöjligt.

Ibland påträffar man dock i Engströms text vändningar, som antyda, att han till fullo förstår, hur lifsfarliga kvinnliga företeelser kunna vara.

* *

*

Stangenberg sjunger om Strix-Engström. den underliga

fågel, som

ifrån konstens högsta sfer som en örn sin Ganymedes hämtar Kolingen hit ner, och si, mänskligheten glades!

Kolingen är ett personnamn, som Engström hittade pä redan under gymnasisttiden i Norrköping.

Pittoreska landstrykare och busar ha åtminstone sedan 900-talet sysselsatt skämttecknarna. Lucas van Leyden, Brueghel d. ä., Callot, Gavarni och Engström äro de viktigaste namnen Ingen har emellertid fått fram det personliga och försonande i deras filosofi sä som Engström. Kolingen, hans broder och

469. Balkonversation.

Hcjarfibbcn till Kolingens svärmor, fröken Karlsson: Jädrar å konfirmander, tror ja inte subban börjar på å bli ljummen !

Teckning af Alb. Engström, iqoi.

kusiner, Dompan, Feta Fille och ej minst Kolingens svärmor, fröken Karlsson, äro lika mänga naivt cyniska filosofer.

Mången har förargat sig åt denna kolingkult och tagit den som en hyllning at råheten, då den i stället är ett lyckadt försök att kasta humorns försonande skimmer öfver det mest för-

470. Pigeschen, >iy från lande'. Hör nu, herrn, varsågo å säj mej, hvar finns dä nån bagare? Bobban (kärleksfullt): Hvarför ska de just vara en bagare?

Teckning af Alb. Engström. 1897.

komna och dessutom naturligtvis i främsta rummet en konstnärlig glädje öfver det karakteristiska. Emellertid har nog bushumorn fått göra sig alltför bred i Strix. Ett Niagara af brännvin störtar ner öfver dess spalter. Loppor och löss äro favoritdjur. De ha nog också rätt till sitt lilla inlägg i det stora världsdramat, men de lämpa sig ej till protagonister. Lät vara, att det svenska folket berusar sig alltför ofta t. o. m. nu, då fylleri ej direkt anses för en dygd, men våra fäders idealgestalt Lundström, som gråter rena, rama akvaviten, såsom det hette i den kända pjäsen, har väl fått nyktrare efterföljare i folkgunsten. Det fanns en tid, dä våra gardister voro darrhändta pä rnornarna, innan de fått ett halft kvarter brännvin, men det var under den gamla goda tiden, då alla voro »kärnkarlar«. Ofta äro de Engströmska busbilderna alltför litet utförda, de likna ej sällan de raggiga pudlar, där man ej vet hvad som är hufvud eller svans. Engström är ojämn i sin konst, ibland är hans tecknin-

47 I Fiskar Mattsson hade drunknat på säljakt. Hans broder och universalarfvinge berättar : — Dom hitta mössa å bössa å skidstången, å pälsen å matspannet hade han i båten, sä de va då egentligen bara själfva lifvet som gick förloradt. Teckning af Alb. Engström. 1905.

gar rent ut dåliga, ibland fullkomliga. Men säges det ej, att journaliera skönheter äro de mest bedårande, och »Oui numquam male numquam bene», skulle kanske Kolingens klassiske fader säga om sig själf.

Ett af konstens mål är, att vi i djupare mening skola känna igen oss själfva. Det delfiska oraklets ord: »Känn dig själf», gäller också i skämtteckningskonsten. Det komiska kan fattas

o o

mer eller mindre djupt. Skrattet kan — det har varit författarens mening att söka visa det i detta arbete — fä en oändlighet af nyanser. Då »Jeppe paa lVjerget» först spelades, gapskrattade man åt den fulla, löjlige bonden. Nu skrattar man också at Jeppe, men med en känsla af medlidande och bitterhet öfver de förhållanden, som framkallade denna pä en gång djuriska och mänskliga komik.

Albert Engström har lärt oss svenskar mycket om oss själfva. Hans på en gång inbundna och lidelsefulla natur har

637472. Oscar II. Teckning af Albert Engström.frambragt en konst, i hvilken många af de svenska lynnesdragen komma fram, en okuflig känsla för frihet och oberoende, ett uppgående i naturen på hafvet och i skogen — det finnes plats i vårt ofantliga, glest befolkade land —, en aktning för personligheten, den må vara aldrig så lågt stående. Men Engström har också framhållit felen: en fåraktig beskedlighet eller ett bärsärkalynne med knifvar och brännvinsbuteljer.

Länge har det funnits franska, engelska och tyska konstnärliga skämtbilder; det finnes nu också en svensk skämtteckningskonst — tack vare Albert Engström. Det skulle vara dumt och framför allt osvenskt att påstå den vara den bästa, men det kan ej heller vara annat än berättigadt, att vi svenskar dock ha en särskild glädje åt densamma. Grunden är lagd af bästa material. — Vi kunna nu skratta på svenska.

473. Gossåldern. Teckning i »En Gylldenne Book» af Albert Engström. Register. Konstnärer.

 Skämttidningar.

 Litteratu r.

Champfleury. L'histoire de la caricature: I. antique; II. du moyen âge:

III. sous la Réforme:

IV. sous la République, 1'Empire et la Restauration: V. moderne.

VI. Le musée secret de la caricature. Arsène Alexandre. L'art du rire et de la caricature. Deberdt. La caricature et 1'humour frangais au XIX:e siècle. L. Maeterlinck. Le genre satirique dans la peinture flamande. Charles

Baudelaire. Curiosités esthétiques. jules & Edouard de Goncourt. Gavarni. A. Brisson. Nos Humoristes.

J. Grand Carteret. Les mæurs et la caricature en Allemagne.

Flcegel. Geschichte des Grotesk-komischen. E. Fuchs. Die Karikatur vom Altertum bis zur Neuzeit. » Die Frau in der Karikatur.

» Das erotische Element in der Karikatur.

G. Hermann. Die deutsche Karikatur im 19. lahrhundert. Esswein. A. Oberländer.

» Th. Th. Heine. A. Möller-Bruck. Das Variété.

G. Rahn. Das Weib in der Rarikatur Frankreichs. C. Netto und G. Wagener. Japanischer Humor, v. Perzynski. Hokusai.

Fred Walter. Fliegende Blätter, eine Jubileumsstudie.

W. Busch. Kritik des Herzens.

Erich Klossowski. Die Maler von Montmartre.

Thomas Wright. A. History of caricature and grotesque in litterature and art, Austin Dobson. William Hogarth.

Graham Everitt. English caricaturists and graphic humorists of the nineteenth Century.

William Powell Frith. John Leech, his life and work I. II. M. H. Spielmann. The history of Punch.

George Somes Layard. The life and letters of Charles Samuel Keene. Aubrey Beardsley. Under the hill.

> > Early work.

> > Låter work. R. Klein. Aubrey Beardsley.

Frantz & Uzanne. Dauinier and Gavarni.

Nicolai Bögh. Fritz Jiirgensen. C. E. Jensen. Karikatur-Album. Karl Madsen. Wilhelm Marstrand.

G. E. Klemming. Ur en antecknares samlingar. Nils Sjöberg. Kvinnan i svensk karikatyr J. Hertz. Albert Engström.